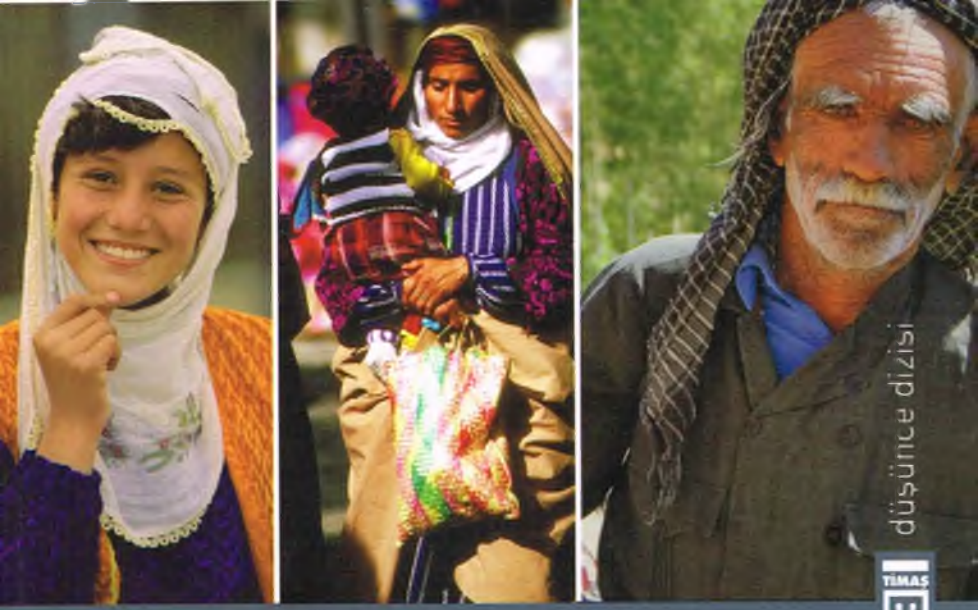


düşünce dizisi

TİMAŞ



kürt raporu

güvenlik politikalarından kimlik siyasetine

Prof. Dr. DOĞU ERGİL

düşünce dizisi-7

kürt raporu | Prof. Dr. DOĞU ERGİL

TİMAŞ

iyi ki kitaplar var...

TİMAŞ YAYINLARI
İstanbul 2009

www.timas.com.tr

KÜRT RAPORU
Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine
Prof. Dr. Doğu Ergil

TİMAŞ YAYINLARI | 2057
Düşünce Dizisi | 7

YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDİTÖR
Neval Akbıyık

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Mayıs 2009, İstanbul

ISBN
978-975-263-983-6

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01

TİMAŞ YAYINLARI
Alayköşkü Caddesi, No:11, Cağaloğlu, İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24 Faks: (0212) 512 40 00
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

www.timas.com.tr
timas@timas.com.tr

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KÜRT RAPORU

Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine

Prof. Dr. Doğu Ergil

TİMAŞ

Prof. Dr. DOĞU ERGİL

Lisans eğitimini sosyoloji dalında Ankara Üniversitesi'nde tamamladı; lisans-üstü derecesini sosyoloji ve sosyal psikoloji dallarında Oklahoma Üniversitesi'nde, doktora derecesini sosyoloji, siyasal ekonomi ve siyaset bilimi dallarından oluşan disiplinlerarası 'Kalkınma Çalışmaları' (Development Studies) alanında New York Eyalet Üniversitesi'nde (Binghamton) elde etti. Akademik kariyerinin büyük kısmını Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (Mülkiye) sürdürdü. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, TODAİ Yüksek Sevk ve İdare Okulu, Johns Hopkins Üniversitesi'nin Washington DC'de bulunan yüksek lisans okulu School for Advanced International Studies ve London School of Economics and Political Science'ta konuk hocalık yaptı.

Bilimsel çalışmalar yanında ülkemizde eksikliği duyulan ve geçmişte üniversitelerde okutulmayan demokrasi ve uzlaşma kültürü, yaratıcı sorun çözümü, çatışma yönetimi ve liderlik konularında çalışan sivil toplum kuruluşlarının oluşumunda bulundu, programlarını yönetti. Demokrasi ve barış çalışmaları nedeniyle çeşitli uluslararası kuruluşlardan ödüller aldı.

Güncel sosyal ve siyasal gelişmeler hakkındaki gözlem ve düşüncelerini, BBC'den El Jazeera'ya uzanan uluslararası ve ulusal TV kanallarında ve köşe yazarlığı yaptığı Today's Zaman'da geniş bir izleyici kitlesiyle paylaşan Ergil'in Türkçe ve yabancı dillerde yayımlanmış 24 kitabı, birçok makalesi, değişik dillerde kitap bölümleri ve alan araştırmaları vardır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

1995 RAPORU / DOĞU SORUNU: TEŞHİSLER VE TESPİTLER 15

DGM Kararı 16

"Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler" İsimli Rapora Sunuş 17

"Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler" İsimli Rapora Önsöz .. 19

I- KOLEKTİF AKIL: ALAN ARAŞTIRMASI, BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER 25

Gerekçe: 27

Örneklem ve Yöntem: 28

Bulgular ve Değerlendirmeler 33

Sosyo-Ekonomik Nitelikler: 33

Boş Zamanlar Nasıl Değerlendiriliyor? 36

Toprak Kullanımı ve İşleme 37

Evliliğe İlişkin Bilgiler: 38

Köken ve Etnik Özellikler 38

İnanca İlişkin Bilgiler 41

Yaşanılan Konuta İlişkin Bilgiler 42

İletişime İlişkin Bilgiler 44

Terör ve Terörist Örgüte İlişkin Bilgiler 46

Kimliğe İlişkin Bilgiler 63

Türkiye Geneline İlişkin Düşünceler, Beklentiler 65
Dile İlişkin Bilgiler 70
Göçe İlişkin Bilgiler 71
Birinci Göç 72
İkinci ve Üçüncü Göçe İlişkin Bilgiler 74
Göçün Yarattığı Psikoloji 75

II- KANI ÖNDERLERİNİN "DOĞU SORUNU"NU ANLAMAK: YEREL ÖNDERLERİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ 79
1- 'Doğu Sorunu' Ulusal Bütünleşme Sorunudur 83
2- Ulus Kavramı ile Kültür Kümeleri Karşıt Gerçeklikler Değildir: 85
3- Güvenlik Anlayışı ve Güvenlik Uygulamaları 89
4- Terörizm ile Sosyal Anlaşmazlık 96
5- Sorunun Merkezindeki Geleneksellik 99
6- Siyasal Katılma 102
7- İstikrarsızlığı Besleyen Psikolojik İklim: Taraf Olma Travması 108
8- Ankara'nın Uzaklığı ve Yerel Koşulların Belirleyiciliği . 111
9. Modernleşme, Gelişme ve Kimlik Sorunu 115
10. Makus Talih ya da Yetersiz İlgi 120
11. Devletin Tarafsızlığı Sorunu 122
12. Olağanüstü Hal(ler) 127
13. Dünden Bugüne Başkaldırı 129
14. Doğu'da Siyaset 133
15. Terör Ekonomisi 139
16. Kültürel Şiddetin Kaynakları 142
a. Ağalık 144
b. Şeyhlik 144
c. PKK 145

17. Göç ve Göçe İlişkin Değerlendirmeler 147

III- ULUSLARARASI AKIL:
AVRUPA'DA ETNİK ÇATIŞMALAR, ÇÖZÜM İÇİN
YAKLAŞIMLAR, İLKELER VE KURUMLAR 157

Giriş 159

Etnik Kimlik Sorunu 160

IRA ve ETA'nın Kısa Tarihçesi 163

IRA ve Kuzey İrlanda'nın Özet Siyasal Tarihi 163

ETA ve İspanya'nın Özet Siyasal Tarihi 166

IRA ve ETA ile Mücadelenin Aşamaları 171

Demokrasilerin Terörizmle Mücadelesi:
İrlanda ve İspanya'da Devreye Sokulan İlkeler,
Yöntemler ve Kurumlar 180

İlkeler: Yeni Demokrasinin Ruhu 180

Yöntemler, Kadrolar ve Kurumlar 186

Tutuklama ve Sorgulama İlkeleri 191

İşkenceye Karşı Tavır 195

Hapishaneler ve Teröristler 198

Dış Destek Sorunu 199

İç Barış İçin Topluluk Hakları 200

Bitirirken 213

2005 RAPORU: "ENDİŞLENME TÜRKİYE!" 221

TÜRKİYE'NİN "BELALI" GÜNEYDOĞUSU: FIRTINANIN
GÖZÜNDE DEMOKRASİ 223

Giriş 227

Metodoloji 228

Arka Plan 228

Teokratik Bir Türkiye mi? 229

Demokrasi ve Din 230

Din, Eğitim ve Terörizm 231
Diktatörlüğe "Hayır" 233
Doğu, Demokrasi Konusunda
Batı'nın Gerisinde mi Kalıyor? 235
Türkiye Nereye Gidiyor? 236
Kadın-Erkek Meseleleri 237
Çoğulculuk ve Hoşgörü 240
Alan Araştırması Verileri-Tablolar 245
Sonuç 259

2008 RAPORU 259
Araştırmanın Künyesi 263
1-Sizce Türkiye'de Kürt sorunu var mıdır? 269
2-Sizce Kürtler ve Türkler iki ayrı halk mıdır? 272
3-Sizce Kürtçe Türkçeden ayrı bir dil midir? 274
4-Sizce Kürtçe Türkçenin bir lehçesi midir? 276
5-Sizce PKK bir terör örgütü müdür? 279
6-Anadilde eğitimi destekliyor musunuz? 282
7-Kürtçenin eğitim dili olmasını destekliyor musunuz? .. 285
8-Sizce DTP bölücü bir parti midir? 288
9-Sizce PKK'nın amacı vatanı bölmek midir? 290
10-Sizce DTP PKK'yı destekliyor mu? 292
11-Sizce DTP Anayasa Mahkemesi tarafından
kapatılmalı mı? 295
12-Sınır ötesi operasyonların terörü önlediğine inanıyor
musunuz? 297
13-Koruculuk sisteminin devam etmesi gerektiğine inanıyor
musunuz? 300
14-İnsan hakları ve demokrasinin yeterli olduğunu
düşünüyor musunuz? 302

15-Kürtlerin temel hak ve özgürlüklerinin yeni anayasada teminat altına alınması gerektiğini düşünüyor musunuz?..304
16-Sizce yeni sivil bir anayasa yapılmalı mıdır?..... 306
17-Çatışmaların devam etmesi halinde Türk-Kürt iç savaşı çıkabileceğine inanıyor musunuz?..... 308
18-Türk milliyetçiliğinin yükselme trendinde olduğunu düşünüyor musunuz?..... 311
19-Kürt milliyetçiliğinin yükselme trendinde olduğunu düşünüyor musunuz?..... 313
20-Batı illerinde Kürtlere ayrımcılık yapıldığını düşünüyor musunuz?..... 315
21-Sizce genel af çıkarılmalı mıdır?..... 317
22-GAP Projesi'nin terörü önleyeceğini düşünüyor musunuz?..... 320
23-Sizce Türkiye bir Türk-Kürt çatışmasına doğru mu gitmektedir?..... 323
Bitirirken..... 325

PKK: KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ ÜZERİNE..... 327
Siyasi Hedefler, Liderlik ve Örgüt..... 338
Liderlik ve Örgüt Yapısı..... 342
İsyanın İdeoloji ve Politikası..... 345
Siyasal ve Sosyal Taban..... 353
İsyanın Sosyal ve Siyasal Etkileri..... 359
İsyanın Ekonomi Politiği..... 365
Şiddetin Yeri ve İşlevi..... 367
Devletin Tepkisi..... 370
Terörün Finansmanı..... 375
Grup Mensubiyetinin Boyutu ve İnsan Kaynağı..... 381
Siyasi Uzlaşma İmkânları..... 388

ÖNSÖZ

Türkiye'nin kurucu ideolojisi bizim bir imparatorluk mirasçısı değil, kurtuluşu için ilk anti-emperyalist mücadeleyi veren bir "mazlum millet" olduğumuz tezine dayanır. Bu odak kaymasının bir dizi olumsuz sonucu olmuştur. İmparatorluğa ait ne varsa unutmak zorunda kalmışız. Onun çok uluslu, çok-etnili, çok-dilli ve çok-dinli yapısı konusunda hafıza kaybına uğramışız. Vatan diye bildiğimiz bu topraklarda yaşayanları oldukları gibi tanımamış, onlar arasında "bize" mal ettiğimiz devletin benimsediği resmi kimliğe uymayanları "ötekileştirmiş", hatta düşmanlaştırmışız. "Düşmanları" varlığımız ve birliğimiz için bir tehdit olarak gördüğümüzden onları ya uzaklaştırmış ya da yok etmeye çalışmışız. Bu nedenle tüm Cumhuriyet boyunca bu düşman(laştırdıklarımız)la boğuşmuş durmuşuz.

Bütün bunlar olurken resmi ağızlardan sürekli "birlik ve beraberliği" koruma çağrıları duymamız boşuna değil. Beraber olduklarımızla bir türlü birlik sağlayamamışız. Sağlayamamışız, çünkü biz birliği teklikte, tek-tipleştirmekte aramış ve farklıların uyumundan türetilecek birliği herkesi benzeştirmeye, düşünce, davranış ve görünüşte aynılaştırmaya indirgeyerek tarihe ve sosyolojiye aykırı davranmışız. Bu nedenle de bir uluslaşmak projesi olan Cumhuriyet'i, benimsenen yanlış yöntemler nedeniyle ne tam demokratikleştirebilmiş ne tam refaha kavuşturabilmiş ne de istikrarlı ve dayanışmacı bir ulusla taçlandırabilmişiz.

İmparatorluk geçmişimize ilişkin olarak benimsediğimiz büyük unutkanlık (amnesia) sadece koca bir devleti ve devasa mal varlığını kaybetmenin acısını unutmak için değildi. Yenilmiştik; bugün artık adını bile bilmediğimiz nice "vatan"lar, yad ellerde nice canlar bırakıp gelmiştik. Yitmişliğin, yitirmişliğin travması katlanılacak türden değildi. Ama bütün bunlar, koca bir ulusun geçmişini "unutmaya yatması" için yeterli değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun son on yılını yöneten, yıkılışın sorumluluğunu taşıyan kadronun en tepesindekiler ülkeden kaçmış veya öldürülmüşlerdi ama aynı kadronun geri kalanı Cumhuriyet'i kurdu. Başına geçtikleri devletin her türlü nahoş hatıradan, kurucu kadronun her türlü kusurdan ari olması elzemdi. Yeni rejimin meşruiyeti ve kurucuların sorgusuzca benimsenmesi için geçmiş "seçilmiş bir politika" olarak unut(tur)uldu. Tarih sıfırlandı ve ülkenin sosyo-kültürel zenginliği yok sayıldı.

Doğum günü 29 Ekim 1923 olan ve sadece Sünni-Hanefi Müslüman Türklerden oluşan bir ulus-devlet icat edildi. O günden bu güne kadar bu ülkenin halkı sözü edilen "imal edilmiş" gerçeklere inandırılmaya çalışıldı, öyle olsunlar diye de inanılmaz baskılara ve acılara tabi tutuldu. Eğitim sistemimiz bu yapay gerçekleri tek ve sorgulanamaz doğrular diye kuşaklar boyu öğretti ve milyonlarca genci hem kendi toplumuna ve tarihine hem de dünyaya yabancılaştırdı. Bizim tarihimizi ve sosyolojimizi resmi ideolojinin prizmasında çarpılmadan öğrenen ve söyleyen tüm yabancıları düşman bildik. Gerçekleri söyleme ve yazma cesareti gösteren az sayıdaki yerli bilim insanını ve yazarı da "hain" diye damgaladık. "Hainler" sürüldü, süründürüldü ve öldürüldü. Amaç çok açıktı: Ülke gerçekleri öğrenilmesin ve toplum tarihiyle ve bugünüyle yüzleşmesin. Yüzleşirse bunca başarısızlığın ve çarpıklığın hesabını soracaktı çünkü. Bu nedenle onbinler öldürüldü, yüzbinlere işkence edildi, halkın siyasete ortak olmak girişimleri darbelerle engellendi. Bu durumun "bin yıl" sürdürüleceği ilan edildi.

Tarihini bilmeyen, içinde yaşadığı toplumu tanımayan ve kendisine belletilenleri sorgulamayan bir toplum; bu şartlarda yaşamayı kabul etmeyen, içine sokulmak istenildiği kimliğe uymadıkları için tarifsiz acılar çekmek zorunda bırakılan azınlıkları "düşman" olarak tanıdı. Bu düşmanlık öyle boyutlara taşındı ki gayri Müslimlere ve Alevilere karşı pogromlar düzenlendi. Kürtlere karşı geçmişte kısmi seferberlikler ilan edildi, son çeyrek yüzyıldır da düşük yoğunluklu bir iç savaş sürüyor. Bu savaşın bedeli sadece maddi değil. Bakanlar Kurulu üyesi Sayın Cemil Çiçek'in ağzından olduğu için resmi rakamlarla bu süre içinde iç savaşa 300 milyar dolar harcandı. Buna rutin askeri harcamalar da eklenirse 400-500 milyar dolarlık bir kayıptan söz ediyoruz. Sırf Kürtleri Türkleştirmek ve rıza göstermediklerinde de bunu zorla kabul ettirmek için harcanan bu miktar, ülkenin kalkınmasına harcansaydı bugün Türkiye başka bir ligde olurdu, Avrupa Birliği üyesi olması için Brüksel'den ricacı heyetler gelirdi. Ama daha önemlisi, bu ülke içten kanamalı bir hasta gibi sürekli güç yitirmez, tarihi ve sosyo-kültürel gerçekleriyle barışık olurdu. Kendisini ideolojinin çarpıtan aynasında değil bilimin aynasında görür, değerlendirir ve daha sağlıklı ve ileri bir toplum olurdu.

Bu böyle olmadığı, olamadığı için Türk aydınlanması bir türlü gerçekleşemedi. Rejim bir türlü normalleşemedi, herkesi farklılıklarıyla içine alacak bir çoğulculuğa kavuşamadı. Baskıcı, otoriter ve ayırımcı bir karakter taşıdı. Milliyetçilik, bir zümre ideolojisine indirgendi, farklılıkların organik birliği olan "yurtseverliğe" dönüşeceğine ırkçılığa komşu bir konuma oturdu.

Çoğulcu bir ulus oluşturulamadığı için cemaatlerden oluşan bir toplum olduk. Uluslaşma projemiz hem gecikti hem de olgunlaşamadı. Sanayileşmesini, modernleşmesini, kentlileşmesini ve demokratikleşmesini tamamlayamadığı için kurulduğu günden beri Türkiye "geçiş toplumu" olma statüsünden kurtulamadı.

Bu kitap, belirtilen nedenlerle Türkiye'ye ağır bedeller ödetmiş olan bir sorunun önce anlaşılması, sonra da çözümü konusunda 1994'ten, yani düşük yoğunluklu iç savaşın doruk nokta-

smda olduğu yıldan bugüne değin gerçekleştirilen dört alan araştırmasını içermektedir. Yazarın gayesi çok açıktır. Bir sorun varsa önce tanımlanmalıdır ama bu tanım ideolojik veya siyasal değil, bilimsel olmalıdır. Sorunun tanımı yapıldıktan sonra çözüm üretmek daha kolaydır. Ama sosyal sorunların en az iki tarafı vardır. O nedenle her sorun sorunluların katkılarıyla çözülmelidir. Peki biz sorunun "öteki tarafını" tanıyor muyuz? İşte yazarın ikinci gayesi; önce olmayanı, yani tarihte ve sosyal gerçeklikte var olmadığı iddia edileni tarihsel ve sosyolojik olarak görünür kılmak, sonra da onun, tarafı olduğu sorunun çözümü konusunda, katkısını sağlamaktır.

Umarım bu kitap ülkemizde bunca acı ve kayba neden olan ve geçmişte verilen siyasi kararlar nedeniyle ortaya çıkan bir sorunun önce anlaşılmasına, sonra da çözümüne katkıda bulunur.

Prof. Dr. Doğu Ergil

Nisan 2009, Ankara

1995 RAPORU

DOĞU SORUNU: TEŞHİSLER VE TESPİTLER

DEVLET GÜVENLİK MAHKEMESİ KARARI

"DOĞU SORUNU TEŞHİSLER VE TESPİTLER" ADLI ÖZEL ARAŞTIRMA RAPORU İLE İLGİLİ OLARAK, TÜRKİYE CUMHURİYETİ ANKARA DEVLET GÜVENLİK MAHKEMESİ CUMHURİYET BAŞSAVCILIĞI'NIN 1995/238 SAYILI "TAKİPSİZLİK KARA-RI"NIN "NETİCE VE KANAAT" KISMI ŞÖYLEDİR:

"YUKARIDA GENİŞ OLARAK ANLATILDIĞI ÜZERE TOBB RAPORUNDA DEVLETİMİZ İÇİN HAYATİ ÖNEMİ HAİZ DOĞU SORUNU, SEBEPLERİ, SORUNA ÇÖZÜM YOLLARI ARAŞTIRILMIŞ, SORUNUN ÇÖZÜMÜ İÇİN ÖNERİLERDE BULUNULMUŞTUR. İLERİ SÜRÜLEN GÖRÜŞLER EKSİK VEYA DOĞRU DA BULUNMAYABİLİR. ANCAK RAPOR KAMUOYUNDA TARTIŞMA BAŞLATMAK, GÖREVLİLERE MALZEME VERMEK AMACIYLA HAZIRLANMIŞTIR. RAPORDA BÖLÜCÜLÜK PROPAGANDASI YAPMAK KASTI VE UNSURU YOKTUR.

BU CİHETLE; CMUK'NUN 164. MADDESİ UYARINCA RAPOR HAKKINDA TAKİPSİZLİK KARARI VERİLMESİNE, KARARIN BEYANI ALINAN PROFESÖR DOĞU ERGİL'E TEBLİĞİNE KARAR VERİLDİ. 5.12.1995"

"Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler" İsimli Rapora Sunuş

"Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler" adlı araştırma; ülkemizde, Kuzey İrlanda'da, İngiltere'de, İspanya'da gerçekleştirilen ve yaklaşık bir buçuk yıl süren kapsamlı bir incelemedir. Sunulan raporda somutlaşan araştırma projesi, Birliğimizde Prof. Dr. Doğu ERGİL tarafından takdim edildiği zaman, ülkesinin bütünlüğü, istikrarı ve halkının refahı için benzer çalışmaları teşvik eden TOBB Yönetim Kurulu, bu önemli ve yararlı girişimi desteklemekte tereddüt etmedi.

Ülkemiz, hızlı ve köklü bir değişim sürecinden geçiyor. Her kapsamlı değişim, bir alt-üst oluşturur. Kurumlar, değerler ve statüler değişir. Bu kadar büyük çaplı dönüşümler, bireylerin ve toplulukların hayatlarında köklü "kopuşlara" ve "kaymalara" neden olur. Değişimi "tehdit" olarak algılayan veya yeni düzende yerlerini beğenmeyen bireyler ve gruplar, tedirginliklerini radikal çıkışlarla ifade edebilirler. Maalesef terörizm, bu radikal ifade biçimlerinden biridir. Ülkenin bütünüyle sosyal ve ekonomik açıdan entegrasyonunu engelleyen düşük gelişme düzeyi ve geleneksel ilişkilerin varlığını sürdürmesi, ciddi sorunlara yol açıyor. Sosyal sorunlar, eninde sonunda siyasete yansıyor. Siyasal istikrarsızlık, ekonomik gelişmeyi geciktiriyor. Bu durum, yeni sosyal sorunlar yaratıyor.

İşte TOBB, bu kısır çemberi kırmak ve en önemli sorunlarından birinin çözümü için Türk kamuoyu önüne bilimsel bir teşhis ve tespit koymak istemiştir.

Bu araştırma, eğildiği konunun ilk ve tek bilimsel örneğidir. Birliğimiz, bu araştırmayı sunmakla, demokratik örgütlerin üstlenmeleri gereken bir sorumluluğu yerine getirdiği için kıvançlıdır.

Bu raporun sunduğu bulgu ve bilgiler, TOBB'un kendi görüşü değildir. Araştırmanın içinden çıkan verilerdir. Bu verilerin başlatacağı tartışmanın, sağlıklı değerlendirmeler ve politikalar üreteceğini umuyoruz.

Sunduğumuz araştırma raporunun, yetkililere ve halkımıza yararlı olacağını ümit ederim.

Saygılarımla

E. Yalım EREZ

TOBB Yönetim Kurulu Başkanı / 1995

"Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler" İsimli Rapora Önsöz

Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın Doğusu idi. Bu nedenle, Avrupa'nın hep bir "Doğu Sorunu" oldu. Önce Osmanlı, batıya doğru büyüdü; sonra Avrupa, Osmanlı'ya doğru...

Çıkar ve güç çatışması, zaman zaman durulan, ama sürüp giden bir uyuşmazlık ilişkisi doğurdu.

Osmanlı İmparatorluğu, pre-kapitalist (kapitalizm öncesi) bir devletti. Dolayısıyla, bağlı birimleri üzerindeki egemenliğini, siyaseten (ekonomi dışı ilişkilerle) sağlıyordu. Bu nedenle, iç bütünlüğünü sürdürme konusunda gelişmiş bir ekonomik alt-yapı oluşturmak endişesi taşımadı.

Ekonomik alt-yapı eksikliği, bağlı birimlerle "merkez" arasında, siyasetin dışında kalıcı ilintiler kurulmasını önledi. Siyasi merkez zayıflayınca, bağlı birimlerin kopuşu daha kolay oldu.

Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan çokkültürlü nüfus yapısı, *ulus-devlet* kurgusu içinde bütünleştirilmek istendiğinde, bu 'proje'nin önünde duran en büyük engellerden biri, geri ekonomiydi. Cumhuriyet yönetimi, laisizm ile inançlara; halkçılık (bütün toplumsal kümeleri bir ve tek halk olarak görmek) ile etnisitelere karşı *nötr* bir tutum takınmayı amaçladı.

Cumhuriyet'in kurucularının *ulus* kavramsallaştırması, etnik temele dayanmayan bir "siyasal birlik" anlayışıydı. Çok kültürlü bir toplumda olması gereken de buydu.

Ne yazık ki söz konusu "proje" bugün sorunlarla malûl. Peki, başarı şansı var mıydı? Çok-kültürlü toplumlardan siyasal birlik türetmiş birçok gelişmiş devlet örneğine bakarsak, VARDI... Ama Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik kaynaklarını zamanında ve yeterince harekete geçiremedi. "Ulus"u yeterince eğitip üretken kılamadı. Toplumsal kümeler ve coğrafi bölgeler arasında göreli dengeyi ihmal ettiği için büyümeyi, *gelişmeye*; gelişmeyi, *sosyal adalete*; bunların desteği olmadan, cumhuriyeti, demokrasiye tam anlamıyla dönüştüremedi. Sistem, bunalıma girdi. En az on yıldır bir *sistemsel bunalımı* aşmak için uğraşıyoruz.

Bunalımın adını koymak gerekirse, buna, bütünleşme krizi diyebiliriz. Belirtilen kriz, kendini etnik, dinsel, sosyal ve siyasal düzlemlerde (platformlarda) gösteriyor.

Etnik düzlemde bir Kürt hoşnutsuzluğu; dinsel düzlemde ise aşırı tarikatlaşma, inancın siyasallaşması ve köktencilik gözleniyor. Sosyal düzlemde, aşırı nüfus artışıyla birlikte işsizlik, yoğun göç, sağlıksız kentleşme, kır-kent kültürleri arasında doku uyuşmazlığı yaşanıyor. Siyasal düzlemde ise yeni kimlik arayışları, önderlik ve temsil sorunları yanında Doğu-Batı, geleneksel-modern, laik-"mümin" çizgilerinde gerilim ve bölümlenme (kompartmantalizasyon) görülüyor. Bunun sonucunda, toplumsal kümeler arasında iletişimsizlik, hoşgörüsüzlük ve sertleşme doğuyor.

Bu tabloda en "akut", yani aciliyet kazanmış ve müdahale gerektiren olgu, "Doğu Sorunu" olarak öne çıkıyor. Bu sorunun çözülmesi, ülkemizin istikrarı, bütünlüğü ve parlak geleceği açısından hayati önemdedir.

Aslında Doğu Sorunu'nu anlamak, toplumsal ve siyasal yapımızı anlamamızı da sağlayabilir. Buradan kalkarak, neler yapmamız gerektiğine ilişkin genel doğruları saptayabiliriz.

Ne var ki elimizde doğru teşhis ve tespit açısından bilimsel nitelikte pek veri yok.

İşte bu hayati açığı kapatmak ihtiyacı ve dürtüsüyle, ülkemizin en büyük özel sektör kuruluşu olan TOBB Yönetim Kurulu'na, Sayın Yalım Erez'in aracılığı ile kapsamlı bir araştırma projesi

sundum. Araştırmanın, yurdumuzda barış ve huzura yapacağı katkıyı değerlendiren Yönetim Kurulu, proje teklifimi kabul etti. Bu, bende sevinçten de öte bir memnuniyet yarattı. Toplum, kendi özerk örgütleri eliyle, devletten medet ummadan kendi sorunlarına çare arama kararlılığını gösteriyordu.

Hemen harekete geçilip, her biri sosyal bilimlerde yüksek eğitimini tamamlamış, üçü kendi alanlarında akademik kariyere başlamış olan beş araştırma asistanı bulundu. Yavuz Yaşar, Noğman Kılıçalp, Gamze Çavdar, Adıgüzel Tozkoparan ve Alp İçen arasında yapılan işbölümüne göre her biri şu alanlarda sorumluluk aldılar:

- Doğu Anadolu'nun tarihi
- Doğu Anadolu'nun ekonomisi
- Doğu Anadolu'da etnik ilişkiler
- Doğu Anadolu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasındaki yeri
- Terörizme ilişkin arşiv bilgileri ve yasal mevzuat.

Projenin ilk kurgusuna göre, bu konuların her biri, nihai raporda ayrı bir bölüm olarak yer alacaktı. Ama aylar süren incelemeden sonra görüldü ki Doğu Anadolu'nun tarihi, bilimsel olmaktan çok, her yazarın başka bir amaç ve bakış açısıyla kaleme aldığı hikâyeler koleksiyonundan oluşuyordu.

Yöre ekonomisi konusunda epey çalışma ve yapıt vardı. Biz bilineni tekrarlayıp raporu aşırı hacimlendirmek istemedik.

Doğu Anadolu'nun Türk dış politikasındaki yerine gelince: Bu konunun raporun amacını aştığını anladık ve diğer başlıklar gibi dışarıda bıraktık. Söz konusu bilgiler ham olarak elimizde bulunuyor. Belki ileride daha geniş bir incelemenin malzemesi olabilir. Geri kalan konular, yayımlanan bölümlere yedirildi.

DOĞU SORUNU: TEŞHİSLER VE TESPİTLER adlı çalışma, kamuoyuna sunulan biçimiyle üç ana bölüm ve eklerinden oluşuyor. Bölümler, sırasıyla şöyle:

1- Doğu Anadolu'nun Yerleşik Nüfusu ve Yöreden Göç Alan Güney İllerimizde Gerçekleştirilen Alan Araştırması

2-Araştırma Kapsamındaki İllerde Yaşayan "Kanaat Önderleri"yle Bizzat Yapılan Derinlemesine Görüşmelerin Bilimsel Analizi

Bu bölümde, yüze yakın kanaat önderinin yaşanan krizin a) nedenlerine, b) çözümüne ilişkin görüşleri tespit ve tahlil edilmiştir.

3- "İngiltere ve Kuzey İrlanda'da IRA Sorunu, İspanya ve Bask Yöresinde ETA Sorunu Demokrasiye ve Hukukun Üstünlüğüne Bağlı Devlet Yapısı İçinde Nasıl Çözülmeye Çalışıldı?" Sorusuna Yanıt Bulmak Amacıyla, Adı Geçen Ülkelerde Yapılan Kapsamlı Sosyal Araştırmaların Özeti

Söz konusu soruya a) siyasi felsefe, b) hukuk kuralları, c) kurumlar, d) kadrolar açısından adı geçen ülkelerde yanıtlar bulunmaya çalışıldı.

Avrupa'da haftalarca süren gözlem-temas-inceleme programını Brüksel'deki Avrupa Birliği Teşkilatı yetkilileri düzenledi. Bu görevi sevinerek üstlendiler, çünkü Türkiye'nin Gümrük Birliği ile başlayacak Avrupa'yla entegrasyon sürecinin önünde duran önemli bir "sosyal sorun"un çözümünü onlar da önemsiyorlardı. Sorunlu ve istikrarsız bir ortağı kim ister ki?...

Haftalarca randevu peşinde koştuğum üst düzey devlet adamı (iki İçişleri Bakan Yardımcısı), siyasetçi (parti başkanları ve Meclis Başkanları), bürokrat, hukukçu, akademisyen, polis şefi, askeri komutan, gazeteci, eski-yeni militan, savcı, hâkim ve hapishane yöneticisi ile adeta zamanla yarışarak görüştüm, tartıştım.

Yerinde gözlemlerde ve tespitlerde bulundum. Bütün bu temaslar boyunca her gittiğim ülkede bir rehber, gerektiğinde de bir çevirmen bana eşlik etti.

Başka türlü gerçekleşmesi mümkün olmayacak olan bu kapsamlı araştırmayı mümkün kılan Ankara'daki ve Brüksel'deki Avrupa Birliği Teşkilatı sorumlularına teşekkür ederim.

Ülkemizde ve dışarıda sürdürülen alan ve gözlem araştırmaları, belge-bilgi tarama, yorumlama, istatistiksel verileri işleme, değerlendirme ve rapor yazma işlemleri, neredeyse bir buçuk yıl sürdü. Özetle bu yapıt, ülkesinin birliğine ve dirliğine yürekten inanan insanların kolektif eseridir.

Çok kişiye şükranlarımı sunmak isterim. Öncelikle, Başkanı Sayın Yalım Erez'in şahsında TOBB Yönetim Kurulu'na araştırmayı finanse ettikleri ve gönülden destekledikleri için müteşekkirim. Diyarbakır, Batman, Mardin, Nusaybin, Kızıltepe Ticaret ve Sanayi Odaları Başkan ve üyelerine minnettarım. Onların güven verici desteği ve beceriyle uyguladıkları halkla ilişkiler programı olmasaydı anket çalışmalarımız gerçekleşemezdi.

Aynı içten şükran duygularımı, bize kimsenin karışmamasını sağlayarak, zaten ürkek olan hedef kitlemizin bizimle özgürce ve içtenlikle görüşmesi için ortam hazırlayan adı geçen illerin Valilerine ve maiyetlerine; bizi yerel sorunlar konusunda aydınlatan Belediye Başkanlarına da sunarım.

Araştırma asistanlarıma ve bize sonradan katılarak Güneydoğu Anadolu'nun zor koşullarını yurtseverce ve özveriyle göğüsleyen anketçi arkadaşlarıma ve anketlerin sayılara, sayıların istatistiksel değerlere ve tablolara dönüştürülmesinde Dr. Turhan Menteş'e, Nesrin Karakuş'a ve TOBB Bilgi Hizmetleri Birimi'nin değerli elemanlarına özellikle teşekkür etmek isterim.

Ama her şeyden çok, bize güvenerek konuşmak, yüreklerini açmak lütfunda bulunan acılı ve mert yöre insanlarına minnettarım. Bu araştırma, onların dertlerini ve ülkemizin kanayan yarasını biraz dindirebilirse, burada adı-sıfatı geçen bizlere ne mutlu...

İmkânı olan tüm özerk sivil ve yarı resmi kuruluşların bu tür hayati toplumsal araştırmaları desteklemesi dileğiyle saygılar sunarım.

Prof. Dr. Doğu Ergil

Proje Yöneticisi ve TOBB Başkanlık Özel Danışmanı/1995

I- KOLEKTİF AKIL
Alan Araştırması, Bulgular ve Değerlendirmeler

GEREKÇE:

"Doğu Sorunu"na bir asayiş veya terörizm sorunu olarak bakmak mümkün. Aslında konunun bir yönü kuşkusuz asayişi ilgilendiriyor. Çünkü ülkemizin bir yöresinde yaygın bir siyasal şiddet olgusu yaşanıyor.

Siyasal şiddet, tedavi edilmeyen bir yaranın iç ve dış nedenlerle "iltihaplanarak" bir süre sonra patlak vermesine benzer. İltihap, polisiye önlemlerle, yani yara sıkılarak boşaltılabilir. Ama enfeksiyon ortamı devam ederse, yeni bir "iltihaplanmanın" olması, hatta yaranın kangrenleşmesi kuvvetle muhtemeldir. Yapılması gereken, yaranın niteliğini tespit ve ortamı sterilize etmektir. Tedavi, ancak bu koşullar yerine getirildikten sonra başarılı olabilir.

"Yaranın niteliğinin tespiti" diye adlandırılan işlem, ancak sorunda taraf olan insanların duygu, düşünce, istek ve ihtiyaçlarının anlaşılması ile başlayabilir. Üzülerek söylemek gerekir ki yıllardır süren, pek çok can, acı ve maddi kayba neden olan "sorun"un bir tarafı olan insanları biz pek tanımıyoruz. Onların bu kanlı anlaşmazlık konusundaki rollerini, varsa destek nedenlerini bilmiyoruz. Oysa bir sosyal sorun, onun içinde yer alan insanların katkılarıyla çözülür.

İşte bu anlayıştan kalkarak, ülkemizin insan ve maddi kaynaklarını gereksiz yere tüketen, siyasal sistemimizi "aşırı yükle-

yen" Doğu Sorunu'nu yerinde tespit etmek üzere "sorunlu illerde" bir alan araştırması gerçekleştirildi.

ÖRNEKLEM VE YÖNTEM:

Alan araştırması, Kürt olarak tanımlanan nüfus kesitleri arasında yapıldı. Eldeki maddi imkânlar son derece sınırlıydı. Bu nedenle, araştırma evrenini altı ille sınırlı tutmak zorunluluğu duyuldu.

Üç il, "olağanüstü hal bölgesi"nden seçildi. Bu iller, örneklem kümesinin "yerleşik nüfus" bölümünü oluşturan Diyarbakır, Batman ve Mardin'dir. Mardin il merkezinin, yoğun olarak Arapça konuşan yurttaşlardan oluştuğu bilindiğinden, ilin yerleşik Kürt nüfusunu temsilen Nusaybin ve Kızıltepe ilçe merkezlerinin sakinleri örneklem kapsamına alındı.

Araştırma evreni olarak kent ortamında yaşayan nüfusun seçilmesinin nedeni, kentli nüfusun dünyaya daha açık olması, yani ekonomik ve siyasal dalgalanmalardan daha fazla etkileniyor olmasıdır. Çeşitli bilimsel araştırmalar, bu duyarlılığın, kent nüfusunu daha sesli ve daha katılmacı kıldığını saptamıştır. Söz konusu siyasal "hareketlilik", ideologluk ve/veya bölgesel ya da etnik "milliyetçilik" hareketlerinde yer almak veya öncülük yapmak biçiminde somutlaşabiliyor. Bu nedenle araştırma evreni olarak, daha "yerleşik", daha geleneksel köy nüfusunun değil, kent nüfusunun seçilmesi daha uygun bulunmuştur.

Örneklem kümesinin diğer bölümünü yıllardır süren olağanüstü koşullar nedeniyle yaşadıkları yerleri terk ederek bölge dışına göç eden Kürt nüfus oluşturmuştur. Zira göçün, göç denen zorunlu "kopuşun", insanlar üzerinde bıraktığı etkinin muhakkak ölçülmesi gerekiyordu.

Şu soruların yanıtları bulunmalıydı:

A)Bildikleri bir dünyadan ayrılıp bilmedikleri bir ortama gelmeleri, insanların sadece zihniyetini değiştirmekle kalmayıp, ge-

rek geleceklerine, gerekse içinde yaşadıkları toplumun istikrarına ilişkin bakış açılarını da belirlemekte midir?

B)Resmi bakış açısı, göçün, "ev sahibi" (göç alan illerin) halk(ı) ile göç eden "Doğuluları" kaynaştıracağı doğrultusundadır. Bu beklenti ne derecede gerçekçidir?

Bu sorulara yanıt aramak için, göç yolu izlenerek, üç temsili il seçildi. Araştırma kapsamına alman Adana, Mersin ve Antalya, hem bölge dışındaydı, hem de göç dalgasının ilk hedeflerindendi.

Örneklem yönteminin seçimi konusunda zorlu sorunlar vardı. Araştırma evrenini oluşturan nüfus kesitinin değil ana nitelikleri, tam miktarı dahi yöre valilerince bile bilinmiyordu. Bu nedenle, olasılıksal örneklem (probability sampling) yöntemi uygulanması mümkün değildi. Bunun üzerine, hata payının alt ve üst sınırlarının matematiksel olarak hesaplanmasına olanak vermeyen, ama genel doğrultuları yine de güvenilir ölçüler içinde sunan bir yöntemde karar kıldık. Sosyal bilimler araştırma teknikleri açısından geçerlilik taşıyan, "olasılıksal olmayan" (non-probability) örneklem yöntemine başvurduk. Önce araştırma evrenini oluşturan illeri saptadık. Sonra yüksek, orta ve alt gelir gruplarının bu illerin kent merkezlerinde yaşadıkları semtleri belirledik. Bir ile gidildiği zaman, o il veya ilçe merkezini iyi bilen kişilerin yardımıyla, belirlenen semtlerde anketlerin uygulanacağı sokakları saptadık.

Elimizde güncel nüfus istatistikleri olmadığı için kota sistemini tercih ettik. Her ilde görüşülecek kişilerin sayısını 250 olarak belirlemiştik. Araştırma kapsamına alınan her sokakta, her üç veya dört evden birisine gidildi ve hane halkı reisine anket uygulandı. Eğer seçilen hanelerde "reis" yoksa eşiyle, o da yoksa onu temsil edebilecek bir yakını ile görüşüldü.

Kuşkusuz her örneklem yöntemi, kusursuz olmak üzere "inşa edilir." Ama alana çıkıldığında, "laboratuar koşulları"nda kotarılan yöntemin dakikliğinden muhakkak fire vermek gereği doğar.

Bu araştırmada istenen "dakikliği" engelleyen nedenlerin biri de kadınların sosyal hayatta geri planda olmasıdır. Bu nedenle kadın deneklerin sayısı azdır.

Öte yandan gerek "Doğu" yöresindeki gerilim ortamı, gerekse "Batı" kentlerine geldikten sonra kendilerini sürekli olarak gözetim altında hissettikleri için atılamayan ürkeklik, teorik olarak saptanan sayıda denekle görüşülmesine engel olmuştur. Bu yüzden, rasgele görüşmeler yapmamak için çoğu kez yedekleme ihtiyacı doğmuştur. Saptanmış her denek için birden fazla yedekleme yapmak hem zaman almış, hem il başına saptanan 250 kişilik kotayı dolduramama sonucunu doğurmuştur. Ortaya çıkan sayısal "fire", örnek grubun safiyetini bozmamak için normal karşılanmış ve rasgele doldurulmaktan kaçınılmıştır.

Örneklem kümesinin "tesadüfi olmak" açısından safiyeti, hem deneklerin seçiminde, hem de tabakalandırma işleminde korunmaya çalışılmıştır. Diğer yandan, çevrelerince "Kürt" olarak tanımlanmalarına, hatta mülakatın başında kendilerini "Kürt" olarak nitelemelerine rağmen, daha sonra "Türk", "Arap" veya "Zaza" olarak kimlik belirtiminde bulunan kişileri örneklem dışında bırakmak mümkündü ama öyle yapmadık. Bu olguyu çokkimliklilik algılamasına ilginç bir örnek olarak gördük ve öyle sunmak istedik.

Sosyal bilimlerde tüm gerçekliğin sayılarla ifade edilmesi mümkün değildir. Salt sayıların büyüsüne kapılmak, pozitivizmin yüzeysel açıklayıcılığına takılıp kalmaya neden olur. Biz sayıları genel doğrultuları saptamak ve belirtmek için bir araç olarak gördük ve kullandık. Bu nedenle birinci bölümde, istatistik değerleri yorumsuz olarak verdik. Sayıların ardındaki karmaşık dünyayı ve onun içindeki nedensellik ilişkilerini, ikinci bölümde kanı önderlerinin, üçüncü bölümde ise yabancı örneklerin prizmasından yansıtmaya çalıştık.

Sosyal bilimler araştırma tekniklerine uygun olarak hazırlanan 11 sosyal-ekonomik nitelik sorusu, 20 temel tutum sorusu, 19

konut ve yerleşim yeri özelliği sorusu, 22 konu (terörizme ilişkin değerlendirmeler dahil) sorusu ve göçe ilişkin 10 sorudan oluşan 82 soruluk bir anket formu altı ilde 1267 deneğe uygulanmıştır. Tutum ve konu soruları açık uçludur. Bu tercih özellikle yapılmıştır. Çünkü araştırma evreni hiç bilmediğimiz bir sosyal alandır ve ankette yer alan sorular Kürt kökenli yurttaşlara Cumhuriyet tarihinde ilk defa sorulmaktadır. Bu nedenle, seçenekleri masa başında sınırlamaktansa, kendiliğinden verilen yanıtları kategorize etmeyi yeğledik.

Seçtiğimiz yöntem, hem değerlendirmeyi daha zahmetli kıldı, hem de kimi sorularda kırk üçe varan yanıt sayısı, yüzde olarak verilen istatistiksel değerleri küçük gösterdi. Yanıtları birkaç kategoride toplayıp yüksek yüzdeler sunabilirdik. Ama o zaman hem okuru yanıt zenginliğinden mahrum bırakacaktık, hem de konunun denekler tarafından da ne kadar karmaşık bulunduğunu yansıtmak olanağına kavuşamayacaktık. Bu nedenle sayısal tabloları, yanıt çokluğuna ve bazı yanıtların küçük yüzdelerle ifade edilmesine yöneltilebilecek eleştirileri göze alarak hazırladık.

Kotalar tam olarak doldurulabilseydi, görüşülen denek sayısı 1500 olacaktı. Kota miktarları, araştırma yapılan illerde geçen seçim döneminde tespit edilen seçmen sayısına göre saptanmıştır. Ulus çapında temsili niteliği olan kamuoyu yoklamaları genelde onbinde bir veya onbinde birbuçuk oranında bir örneklem hacmine dayandırılır. Bizim örneklem hacmimiz onbinde ikiden fazladır.

Derlediğimiz istatistik değerleri mümkün olan en basit şekilde vermeye çalıştık. Bilimsel yayınlarda görülen istatiksel ayrıntılardan çok, ana değerleri sunduk. Karşılaştırmaları iller arasında değil, "doğu illeri" ile göç alan "yöre dışı iller" arasında yaptığımız için her ilin sayısal verileri ayrı ayrı ağırlıklandırılmadı.

Doğu'nun gerilimli koşullarına ve kente göç edenlerin sürekli "gözetlendiklerini hissetmelerine" rağmen, seçilen kota içindeki deneklerle samimi/dürüst görüşmeler yapıldığı söylenebilir. Bu

sonucu elde etmek için denekler, önce sosyal çevrelerinden tecrit edilmiş, sonra kendileriyle tek tek görüşülmüştür. Aksi halde, ikinci bir şahsın huzurunda istisnasız her denek, içine kapanmış ve açık cevaplar vermekten kaçınmıştır.

Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamındaki Diyarbakır, Batman ve Mardin (Nusaybin ve Kızıltepe ilçe merkezleri) illerinde 23; göç alan Adana, Mersin ve Antalya il merkezlerinde, Doğu'dan göçle oluşan 41 mahallede çalışılmıştır.

TABLO-1
GERÇEKLEŞTİRİLEN ANKETİN
İLLERE GÖRE DAĞILIMI

İLLER	DENEK SAYISI
Diyarbakır	237
Batman	188
Mardin	219
Adana	188
Mersin	185
Antalya	250
TOPLAM	1267

BULGULAR VE DEĞERLENDİRMELER

SOSYO-EKONOMİK NİTELİKLER:

Deneklerin yaşları, 16'dan 73'e kadar değişmektedir. En kalabalık grup, 25 ile 35 yaşları arasındadır.

Örnek grubun hane halkı reislerinden oluşması istenmiştir. Hane halkı reisinin bulunmadığı durumlarda eşi, oğlu, kızı ve temsili nitelikte olan diğer hısımlarla görüşülmüştür. Görüşülen kişilerin niteliği şöyledir:

TABLO-2
DENEKLERİN SOSYAL NİTELİKLERİ

NİTELİK	SAYI	YÜZDE
Hane Halkı Reisi	974	76.9
Eşi	53	4.2
Oğlu	201	15.9
Kızı	27	2.1
Diğer	12	0.9
TOPLAM	1267	100

Deneklerin %90.3'ü erkek, %9.7'si kadındır.

Araştırma kapsamına alınan altı ilde görüşülen deneklerin doğum yerleri itibarıyla dağılımı şöyledir:

%29.4'ü Mardin, %21.7'si Diyarbakır, %18.6'sı Batman, %6.6'sı Siirt, %4.3'ü Şanlıurfa'da, geri kalan %19.4'ü farklı illerde doğmuştur.

Deneklerin %76.6'sı halen evli, %21.2'si bekârdır. Geri kalan %2.2'si dul, boşanmış veya eşinden ayrı yaşamakta olan kişilerdir.

Deneklerin en son okudukları okul aşağıdaki tabloda sergilenmiştir:

TABLO-3
DENEKLERİN TAHSİL DURUMU

OKUL	SAYI	YÜZDE
Okur-yazar değil	164	12.9
Okur-yazar okul bitirmemiş	110	8.7
İlkokul	413	32.6
Normal orta	162	12.8
İmam Hatip orta	6	0.5
Sanat Okulu orta	8	0.6
Diğer orta	4	0.3
Normal lise	220	17.4
İmam Hatip lise	3	0.2
Sanat Okulu lise	34	2.7
Diğer lise	34	2.7
Üniversite	109	8.6
TOPLAM	1267	100.0

Deneklerin %12.9'u okur-yazar değil, %8.7'si okul bitirmemesine rağmen okur-yazardır. %32.6'sı ilkokul mezunudur, %12.8'i normal orta, %1.4'ü imam hatip orta, sanat okulu orta ve diğer ortaokul niteliğindeki okullardan mezundur. Deneklerin %17.4'ü normal lise, %0.2'si imam hatip lisesi, %2.7'si sanat okulu ve %2.7'si diğer lise dengi okullardan mezundur. Deneklerin %8.6'sı üniversite mezunudur.

TABLO-4
DENEKLERİN İŞ DURUMU

İŞİN CİNSİ	SAYI	YÜZDE	YANIT VEREN-LER
Ücretli-maaşlı	291	23.0	29.9
Yevmiyeli mevsimlik	155	12.2	15.9
İşveren	54	4.3	5.6
Kendi hesabına	255	20.1	26.2
Ücretsiz (aile işi)	4	0.3	0.4
Emekli	30	2.4	3.1
İş arayan	70	5.5	7.2
Diğer	113	8.9	11.6
	295	23.3	----------
TOPLAM	1267	100.0	100.0

GELİR GETİREN İŞ:

Deneklerin %76.7'sinin gelir getiren bir işi vardır, %23.3'ü gelir getiren bir işi olmadığını beyan etmiştir.

YAPTIĞI İŞ:

Ne iş yaptıklarına ilişkin soruya yanıt veren deneklerin %29.9'u ücretli-maaşlı çalışmaktadır. %15.9'u yevmiyeli ve mevsimlik işçi statüsünde, %5.6'sı işveren konumundadır, %26.2'si kendi hesabına çalışmaktadır, %3.1'i emekli, %18.8'i çeşitli işlerde çalışmakta ve bunlardan %7.2'si yeni iş aramaktadır. İş sahibi deneklerin %6.2'sinin ek bir işi olduğu anlaşılmaktadır. Az sayıdaki ek iş sahipleri, genellikle tabelacılık, nakliyecilik, sigortacılık, çiftçilik ve inşaat işçiliği yapmaktadır. Ankete yanıt verenler 972 kişi, soruları yanıtsız bırakanlar 295 kişidir.

BOŞ ZAMANLAR NASIL DEĞERLENDİRİLİYOR?

TABLO-5
BOŞ ZAMANLARI DEĞERLENDİRME BİÇİMİ

DEĞERLENDİRME BİÇİMİ	SAYI	YÜZDE
Yanıt yok	111	8.8
Evde otururum	94	7.4
Kahvede otururum	322	25.4
Ev-kah.gaz-kit*	213	16.8
Ev-kah.tv-radyo**	137	10.8
Ev-kah.gaz-kit-tv-rad***	89	7.0
Ev-kah. boş oturma	39	3.1
Ev işi, çocuk bakma	47	3.7
Diğer	215	17.0
TOPLAM	1267	100.0

** (ev-kah gaz-kit: evde, kahvede gazete-kitap okurum)*

*** (ev-kah tv-radyo: evde, kahvede tv-radyo izlerim)*

****(ev-kah gaz-kit-tv-rad: evde, kahvede gazete-kitap okurum, tv-radyo izlerim)*

1267 deneğin %8.8'i bu soruyu yanıtlamamıştır. %7.4'ü evde, %25.4'ü kahvede oturduğunu söylemiştir, %16.8'i evde ve kahvede oturmakta ve ayrıca gazete ve kitap okumaktadır. %10.8'i evde, kahvede oturmanın yanında radyo-tv izlemektedir. Deneklerin gerek evde, gerek kahvede hiçbir iş yapmadan oturanları %3.1 oranındadır. Deneklerin %3.7'si ev işi yaptığını ve çocuk baktığını belirtmiş, geri kalan %17 ise çeşitli etkinliklerde bulunduğunu beyan etmiştir.

Eğitim durumu ile, boş zamanları değerlendirme biçimi ilişkilendirildiğinde, en yüksek oranın kahveye gitmek olduğu (%25.4) anlaşılmıştır. Kahveye gidenler arasmda başı ilkokul mezunları çekmektedir. Onları sırasıyla okur-yazar olmayanlar, normal ortaokul ve normal lise mezunları izlemektedir.

Boş zamanları değerlendirme açısından ikinci büyük grubu oluşturanlar, evde ve kahvede gazete ve kitap okuyanlardır. Bu grubun içinde en kalabalık olanlar, %32.4 ile normal lise mezunlarıdır. Onları %18.3 ile üniversite mezunları, %17.8 ile ilkokul mezunları izlemektedir.

Bu veriler iki gerçeği ortaya koymaktadır:

1) Halkımızın, boş zamanlarını daha renkli ve çeşitli biçimlerde değerlendirme alışkanlığı yoktur.

2) Halk zamanını daha renkli ve çeşitli değerlendirmek için gerekli gelirden ve bu geliri sağlayacak işten mahrumdur.

TOPRAK KULLANIMI VE İŞLEME

TABLO 6
SAHİP OLUNAN VE İŞLENEN TOPRAK

DÖNÜM	SAYI	YÜZDE
Yok	1041	82.2
1-99	117	9.2
100-499	31	2.4
500-1000	9	0.7
1000+	31	2.4
Köyleri boşaltıldığından işlemiyor	38	3.0
TOPLAM	1267	100.0

Deneklerin %82.2'sinin kendine ait toprağı yoktur, %9.2'sinin sahip olup işlediği toprak büyüklüğü 1-99 dönüm arasındadır. 100-499 dönüm toprağı olanların oranı %2.4, 500-1000 dönüm toprağı olup işleyenlerin oranı %0.7'dir. 1000 dönümden fazla toprağı olanların oranı %2.4'tür. Toprağı olup da köyleri boşaltıldığı için işleyemeyenlerin oranı %3'tür.

Toprak parçalanması veya çok parçalı toprak mülkiyeti olguları çarpıcı boyutlarda gözlenmemiştir. Bunun bir nedeni, toprak sahibi olmayanların oranının %82.2 olmasıdır. Bu değerlendirme, Doğu illeri için de geçerlidir, çünkü denekler kent ortamından seçilmiştir.

Deneklerin %4.3'ü bir parça, %1.6'sı iki parça, %1.1'i üç parça, %0.7'si dört parça, %1,3'ü beş parça ve %0.7'si altı parça toprağı olduğunu bildirmiştir. Daha çok parçaya sahip olanların oranı %1 civarındadır.

Deneklerin %96'sı sahip olduğu toprakları kiracıya veya ortakçıya vermemektedir. Topraklarını kiracıya-ortakçıya verenlerin %2.1'i 1-99 dönüm toprağa sahiptir. Geri kalan %2'lik bir grup, daha fazla miktarda toprağı kiracıya-ortakçıya vermektedir.

Öyle anlaşılmaktadır ki gerek topraksızlık, gerekse eldeki toprağın az olması nedeniyle, kiracıya-ortakçıya büyük miktarlarda toprak verilmemektedir.

Sahip olmadan işledikleri toprak miktarı sorulduğunda, deneklerin %95.9'u tarımla uğraşmadığını bildirmiştir; %2.5'i anne ve babasının, %0.7'si eşinin ve diğer akrabalarının, %0.2'si ağanın, %0.7'si de komşu veya diğer kişilerin toprağını işlemektedir.

Sahip olunan toprak büyüklüğü ile göç nedeni ilişkilendirildiğinde, toprak sahipleri arasında en fazla göç 1-100 dönüm toprağı olanlar arasında gerçekleşmiştir.

EVLİLİĞE İLİŞKİN BİLGİLER

Deneklerin %21.8'i hiç evlenmemiştir, %74.1'i bir kez, %3.6'sı iki kez, %0.5'i üç kez evlenmiştir. Evlilik yaşı 13'ten başlamakta ve 46'ya kadar uzanmaktadır. Deneklerin %83.7'si 25 yaşına, %99.3'ü 33 yaşına kadar evlenmektedir. En çok evlenilen yaş, 20'dir. Bunu sırasıyla, 22 ve 18 yaşları izlemektedir.

Deneklerin %45.9'u akrabalarıyla, %54.1'i akraba olmayan kişilerle evlenmiştir. Akraba evlilikleri, "küme" duygusu ve dayanışmasının sürmesinde etkendir.

KÖKEN VE ETNİK ÖZELLİKLER

Çevrelerince ve görüşmenin başında kendilerince "Kürt" olarak tanımlanmalarına rağmen, kimlik algılamaları sorulduğunda, deneklerin %90.8'i kendini Kürt, %5.6'sı Zaza, %3.6'sı Arap

olarak nitelendirmiştir. Bu %9.2'lik "fire", bireysel kimliğin yalınkat bir algılama olmadığını yansıtması açısından ilginç bulunmuş ve örneklem dışına çıkarılmamıştır.

Deneklere, kökenleri yanında, örgütte yakınları olup olmadığı sorulmuş ve bu ilişki bir çapraz tablo halinde incelenmiştir. Sonuç ilginçtir: Ankete yanıt veren 71 Zaza'dan 14'ü ve Arap kökenli olduğunu söyleyen 39 deneğin 4'ü örgütte yakını olduğunu bildirmiştir.

Zaman zaman örgüte kent ve kırdan katılan Türk kökenli vatandaşların da olduğu iddiası doğru ise *"örgüt", militanlarını sadece Kürtlerden değil, düzene "başkaldıran" farklı etnik kümelerden de devşirmektedir. Bu varsayım doğru ise örgüt, sadece "Kürt sorunu"nu gündeme taşıyan bir topluluk değil, aynı zamanda "makus talihlerine" isyan eden ve bunun suçunu yükledikleri sisteme silah çekenlerin "ortaklığı" olma niteliğini de yansıtmaktadır.*

Deneklerin %89.8'i anadilinin Kürtçe, %6'sı Zazaca, %3.5'i Arapça, %0.7'si Türkçe olduğunu belirtmiştir. En iyi bildikleri ikinci dilin ne olduğu sorulduğunda deneklerin %87.7'si Türkçe, %4.5'i Kürtçe, %1.3'ü Arapça, %0.9'u Zazaca yanıtını vermiş; %3.7'si ise iyi bildiği ikinci bir dil olmadığını belirtmiştir.

Kürt deneklerin %6'sı, Zaza deneklerin %2'si, Arap deneklerin %1'i anadillerinin Türkçe olduğunu söylemişlerdir. Bu olgu, etnik gruplar arasında evliliğin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Babalarının etnik kökeninin ne olduğu sorulduğunda, deneklerin %88.9'u Kürt, %5.4'ü Zaza, %4.3'ü Arap, %1.3'ü Türk, %0.2'si de başka kökenler belirtmişlerdir.

"Babanızın ana dili nedir?" sorusuna verilen yanıtlar, yukarıdaki oranların aynısıdır. Deneklerin babalarının en iyi bildiği ikinci dil sıralaması şöyledir: %29'unun babasının bildiği ikinci bir dil yoktur. %62.8'ininki Türkçe, %4.2'sininki Kürtçedir. %2.6'sınmki Arapça, %0.4'ününkü Zazacadır. Deneklerin %1'i babalarının farklı diller bildiğini belirtmişlerdir.

Annelerinin etnik kökenleri sorulduğunda deneklerin %87.1'i Kürt, %5.6'sı Zaza, %4.7'si Arap, %2.4'ü Türk olduğunu belirtmiştir.

Annelerinin anadillerinin ne olduğuna ilişkin soruya verilen yanıtlar, oran olarak, etnik kökene ilişkin yanıtlara yakındır.

Annelerinin en iyi bildiği ikinci dil sorusuna deneklerin %26.1'i Türkçe, %4.7'si Kürtçe, %2.4'ü Arapça, %0.6'sı Zazaca demiştir. Deneklerin %65.4'ü annelerinin bildiği ikinci bir dil olmadığını, %0.7'si ise değişik diller bildiklerini söylemişlerdir. Evde kullanılan günlük konuşma dili Tablo-7'de sergilenmiştir.

TABLO-7
EVDE KULLANILAN KONUŞMA DİLİ

DİL	SAYI	YÜZDE
Kürtçe	825	65.1
Zazaca	43	3.4
Arapça	15	2.3
Türkçe	191	15.1
Türkçe-Kürtçe	180	14.2
Türkçe-Arapça	11	0.9
Kürtçe-Zazaca	1	0.1
Türkçe-Zazaca	1	0.1
TOPLAM	1267	100.0

Tabloya göre deneklerin %65.1'i günlük hayatta Kürtçe, %15.1'i Türkçe, %14.2'si Türkçe ve Kürtçe, %3.4'ü Zazaca, %2.3'ü Arapça, %0.9'u Türkçe ve Arapça konuşmaktadır.

Deneklerin ev dışında konuştuğu diller Tablo 8'de sergilenmiştir.

TABLO-8
EV DIŞI KONUŞMA DİLİ

DİL	SAYI	YÜZDE
Kürtçe	273	21.5
Zazaca	14	1.1
Arapça	3	0.2
Türkçe	292	23.0
Türkçe-Kürtçe	665	52.2
Türkçe-Arapça	14	1.1
Kürtçe-Zazaca	1	0.1
Türkçe-Kürtçe-Arapça	5	0.4
TOPLAM	1267	100.0

Tabloya göre deneklerin %52.2'si ev dışında hem Türkçe hem Kürtçe konuşmaktadır, %23'ü sadece Türkçe, %21,5'i sadece Kürtçe konuşmaktadır. %1.1'i ise hem Türkçe hem Arapça konuşmaktadır.

İNANCA İLİŞKİN BİLGİLER

1267 deneğin %97'si, dini için "İslam" demiştir, %1.4'ü ateist (tanrı tanımaz), %0.2'si Hıristiyan olduğunu belirtmiştir. Deneklerin %1.2'si dine ilişkin soruyu yanıtsız bırakmıştır.

Din ve köken yanıtları bir çapraz tabloda ilişkilendirildiğinde, kendisini ateist olarak nitelendirenlerin tümü (18 kişi) Kürttür. Hıristiyan olduğunu belirten 2 kişi de Kürt kökenli olduklarını söylemişlerdir. Buna karşılık Zazaların ve Arapların tümü Müslüman olduklarını belirtmişlerdir.

Mezhebe ilişkin bilgilere göre deneklerin %83.3'ü Şafi, %13.5'i Hanefi, %1.7'si Alevidir; %1.5'i ise diğer mezheplere veya dinlere mensuptur.

"Dinsel bir lidere ve cemaate bağlı mısınız?" sorusuna verilen cevaplara göre, deneklerin %91.3'ü dinsel bir lidere ve cemaate bağlı değildir, %8.1'i bu soruyu olumlu yanıtlarken %0.7'si yanıtsız bırakmıştır.

Örgüte yakınlığı olduğunu bildiren deneklerin %95.5'i Müslüman, %2.3'ü ateisttir. Örneklem grubu içinde yer alan 18 ateisten 10'u, iki Hıristiyan'dan da biri, örgütte yakını olduğunu bildirmiştir.

YAŞANILAN KONUTA İLİŞKİN BİLGİLER

Deneklerin oturdukları evde yaşayan hane halkı sayısı ve oranları şöyledir: Dört kişinin bir arada yaşadığı hanelerin oranı %12.3'tür. Beş kişinin birlikte yaşadığı hanelerin oranı %11.8, altı kişinin yaşadığı hanelerin oranı %11.4, yedi kişinin yaşadığı hanelerin oranı %10.3, sekiz kişinin yaşadığı hanelerin oranı %10.7, dokuz kişinin yaşadığı hanelerin oranı %7.3, on kişinin bir arada yaşadığı hanelerin oranı ise %7.1'dir. Hane halkının 1-10 kişiden oluştuğu ailelerin oranı toplam içinde %82.3'tür.

İçinde tek bir ailenin yaşadığı ev oranı %84'tür. İçinde iki ailenin yaşadığı ev oranı %11.6, üç ailenin yaşadığı %2.8, dört ailenin yaşadığı ev oranı %1.2'dir.

Günlük yaşam olanaklarından yararlanma açısından değerlendirildiğinde, örneklem grubunda yer alan ailelerin %88.8'i kullanma suyunu şehir şebekesinden elde etmektedir. Ailelerin %6.4'ü kuyu ve sarnıç suyu, %2.1'i göl ve nehir suyu, %2.1'i pınar ve çeşme suyu kullanmaktadır. Ailelerin sadece %0.7'sinin kullanma suyu yoktur ya da alternatif kaynaklara yöneltmektedirler.

Görüşülen ailelerin %71.8'i evlerinin içindeki tuvaletten yararlanmaktadır. Kentte oturmalarına rağmen ailelerin %28'inin tuvaleti ev dışındadır. Ailelerin sadece %0.2'sinin hiç tuvaleti yoktur.

Denek ailelerinin yaşadığı evlerin %6.9'unda sadece bir oda vardır. %25.9'unda iki, %40.3'ünde üç, %21.6'sında dört oda vardır. Evlerin geri kalan %5.3'ünde 5-10 oda vardır.

Denek ailelerin evlerinin %38.2'sinde çocuklar için ayrı yatak odası vardır. Ailelerin %61.8'inin çocukları için ayrı bir yatak odası yoktur. Çocuklar için ayrı yatak odası olsa bile bu oda genellikle tüm çocuklara ayrılmıştır. Söz konusu ailelerin çok çocuklu ol-

dukları düşünülürse, çocukların tekil olarak kendilerine özgü bir mekânları olduğu söylenemez. Psikologlar, kişilik oluşumu çağında "kişiye özgü mekânların" bulunmasının ve çocuk/gencin kendi iradesince kullanılmasının, *bağımsız birey tipinin* "inşaında" önemli bir rol oynadığını ileri sürmektedirler. Oysa çocuklar için ayrı bir yatak odası bir yana, evlerin %20.4'ünde ayrı bir mutfak dahi yoktur. Odalardan bağımsız mutfağı olan ev oranı %79.6'dır.

Hane halkının günlük yaşamını kolaylaştıran araç gereç açısından durum şöyledir: Ailelerin %87.2'sinin buzdolabı, %14.8'inin elektrik süpürgesi, %85.6'sının televizyonu, %14'ünün videosu, %69'unun radyo-teybi, %58'inin telefonu, %19'unun otomobili, %3.9'unun bilgisayarı vardır. Anlaşılan, "beyaz eşya" artık bir zenginlik ve prestij ölçüsü olmaktan çıkmış, temel gereç olarak aile hayatına girmiştir.

Denek ailelerinin, mütevazı koşullarına rağmen, iletişime ilişkin araç gereç açısından oldukça donanımlı oldukları görülmektedir. Bu da onların, tüm sınırlılıklarına rağmen, ülkede ve dünyada olan bitenden haberdar olabileceklerini göstermektedir. Bilgilenmek, duyarlılığın ilk basamağıdır. Duyarlılık ise katılmanın ön koşulu...

Bilim adamları toplumların istikrarsızlık nedenleri arasında, bir toplumun/topluluğun -gelişmenin nimetlerinden yararlanmadan- dıştan gelen modernleşmenin etkisinde kalmasına özel bir önem atfetmektedir. Modern tüketim malları, üretildikleri gelişmiş ülkelerin yaşam biçimini değil, sadece ürünlerini geleneksel ve yoksul topluluklara taşıyarak "yerleşik düzeni bozucu" bir etki yapmaktadır. Uyarılan iştahlar, tatmin edilemediği oranda mutsuzluğu ve huzursuzluğu beslemektedir. Bu sürecin ipuçları, araştırmanın bulgularında gizlidir.

Deneklerin %72.3'ü beton, %22.7'si yığma evlerde oturmakta olduklarını belirtmişlerdir. Toprak, ahşap ve diğer ev tipleri sadece %1 oranındadır. Oturulan binaların %53.5'i tek katlı, %17'si iki katlıdır. Geri kalanların yaklaşık %30'u üç veya daha fazla katlıdır.

Deneklerin %65'i kendi evlerinde, %35'i başkalarına ait evlerde oturmaktadır. Yerleşik nüfusu temsil eden ve göç alan iller karşılaştırıldığında, Diyarbakır-Batman-Mardin grubunda kendi evlerinde oturan deneklerin oranı %73 iken, göç alan Adana-Mersin-Antalya illerinde bu oran %56'dır. Göç edilen yerlerde ev sahipliği oranının yüksek olması iki anlama gelmektedir:

1) Gecekondulaşma olgusu yaygındır.

2) Ev sahibi olmak, yerleşikliğin, istikrar duygusunun ilk ve önemli öğelerinden biridir. Bu nedenle, Türkiye'de daha yaygın kentsel huzursuzluğun olmasını engelleyen etmenlerden birinin gecekondulaşma olduğu söylenebilir. İkinci etmen de sıkı aile ve küme dayanışmasıdır.

Kirada oturanların %24'ü 1 milyon liraya kadar, %48'i 1-2 milyon, %17'si 1-3 milyon, %5.6'sı 3-4 milyon, %5.4'ü 4 milyon liranın üzerinde kira ödemektedir. Kalabalık hane halkı, gelirlerini birleştirdiği için kira ödemekte çok fazla zorlanmamaktadır.

İLETİŞİME İLİŞKİN BİLGİLER

Deneklerin %67'si muntazaman gazete almaktadır. En fazla okuyan denekler Diyarbakır, Batman ve Mardin'de yaşamaktadır. En az gazete okuyanlar, Mersin ve Antalya'ya göç etmiş olan deneklerdir.

Gazete okuma alışkanlığı ve eğitim düzeyi ilişkilendirildiğinde, eğitim düzeyi yükseldikçe gazete okuma oranının arttığı görülmüştür.

En fazla okunan gazete *Özgür Ülke*'dir (%35 oranında). Adı geçen gazete "Kürtçü" ve çatışmacı tavrıyla, radikal bir düzen karşıtlığı çizgisi izlemekteydi. (Şimdi kapanmıştır.) İlginçtir ki *Özgür Ülke*, göç alan illerde göç veren illere oranla çok daha yaygın biçimde okunmaktadır.

Okuma yazması olmayanların %17.7'sinin *Özgür Ülke* gazetesi alması hem bir dayanışma, hem de bir maddi destek çabası olarak yorumlanabilir. Okur-yazar olanlar ve ilkokul mezun-

ları arasında muntazam gazete alanların yaklaşık %24'ünün, gazete alan normal lise mezunlarının %18.6'sının ve üniversite mezunlarının %15'inin *Özgür Ülke* tercihinde bulunması, farklı eğitim grupları arasında bir "fikir iklimi" oluştuğunu göstermektedir. "Önderler"le "izleyiciler" arasında okudukları gazeteler aracılığıyla bir düşünsel bağ oluştuğu varsayılabilir.

Türkiye açısından yakın zamanlara kadar "radikal" bir gazete olarak görülen *Cumhuriyet*, istatistiksel bir değer olarak çok silikleşmiştir (%0.7). Onun yerini %3.5 ile *Yeni Yüzyıl* almıştır.

Bu olgunun üç nedeni olabilir:

1) *Özgür Ülke*, "Doğu Sorunu"na alışılanın dışında ve radikal bir biçimde yaklaşmaktadır. Okumanın ve okuma malzemesine ulaşmanın daha özgürce gerçekleştiği "bölge dışı" kentlerde insanlar, eğilimlerine daha yakın şeyleri edinip okumaktadırlar. Bu durumda, zaten radikal (Kürtçülük) eğilimleri olan bir kesim, göç edilen ortamlarda siyasal eğilimlerine uygun motivasyonu sağlayacak bilişsel malzemeyi tüketmektedir. Başka bir deyişle, "daha özgür ortamlar", radikal eğilimleri sulandırmamakta, belki de pekiştirmektedir...

2) Doğu'da yerleşik oldukları köylerden isteyerek ayrılmayan kişiler, algıladıkları "kopuşun" olumsuzluğuyla, göç süreci içinde veya sonrasında radikal bir tavır benimsemiş olabilirler. Bu tavır, "yabancı bir ortamda" yitirildiğine inanılan grup kimliği ile temas kurmak ihtiyacından kaynaklanıyor olabilir.

Araştırmanın yapıldığı tüm illerde gazete okuyanların en fazla rağbet ettiği ikinci gazete, (%7.4 oranında) *Sabah*'tır. Gazete okuyanların %14'ü *Özgür Ülke* ve *Hürriyet*'i birlikte okumaktadır. Gazete okuyanların %19'u *Özgür Ülke* yanında değişik gazeteler alıp okumaktadır.

Deneklerin %76.5'i muntazaman TV izlemektedir. TV izleme oranı Doğu illerinde %80'e çıkarken, göç alan illerde %73 dolayındadır. Bir komşu ülkenin radyo-tv'sini izleyen deneklerin oranı %18'dir. Dış radyo-tv izleyenler, göç alan ve göç veren illerde oransal farklılık göstermemektedir. Bu değerler, Kürt nüfusunun

%80 oranında iletişimde ülke içine dönük olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. "Dış etki veya tahrik" olgusunun, hiç olmazsa iletişim alanında, fazla yaygın olmadığı söylenebilir.

Alan araştırması için yapılan mülakatlar %93.5 oranında denekle doğrudan görüşülerek yapılmıştır. Görüşmelerin %6.5'inde çevirmen kullanılmıştır. Çevirmen gereği en fazla Adana ve Antalya'da ortaya çıkmıştır. Bu olgu, söz konusu illere dışarıyla en az teması olan kırsal yörelerden göçmen geldiğini göstermektedir. Dil bilmezlik, Doğulu göçmenin yeni yaşam alanına uyum sağlamasını geciktirebilecek bir etmen olabilir. Çocuklarda farklı bir kültüre ait oldukları duygusunu yaratabilir veya pekiştirebilir.

TERÖR VE TERÖRİST ÖRGÜTE İLİŞKİN BİLGİLER

"Terörist örgütte halen bir yakınınız var mı?" sorusuna deneklerin %4.9'u yanıt vermek istememiştir. Fakat %4.8'i "Evet" demekten çekinmemiştir.

Örgütte yakını olanların %40.3'ü örgütün kültürel ve siyasal haklar elde etmek için mücadele ettiğini bildirmiştir. Bu grubun %16.8'i örgütün başlıca amacının bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğu kanısındadır. Örgütte yakını olan deneklerin %17'si, örgütün kültürel ve siyasal haklar yanında Kürt kimliğinin tanınması ve demokrasi talebinde bulunduğu düşüncesindedir. Örgütte kardeşi olanların %75'i bile, bağımsız bir Kürt devleti istemek yerine, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde daha ılımlı çözümlerden yana olduğunu bildirmiştir.

Bu istekler, Kürt kimliğinin kültürel alanda tanınması, siyasal alanda yasaklanmaması ve bunları gerçekleştirecek demokratik ve hukuksal yapılanmanın tesis edilmesi biçiminde ifade edilmektedir. Bu bulgu, sadece anketlerin değil, teke tek görüşmelerin de ana eksenini oluşturmaktadır.

"Örgüt hangi amaçlarını gerçekleştiremez?" sorusuna deneklerin %52.7'si yanıt vermemiş; geri kalanlar, son derece gerçekçi yanıtlar vermişlerdir. Yanıt verenlerin %27'si örgütün bağımsız

bir Kürt devleti kuramayacağı, %22'si ileri sürdüğü hiçbir amacı gerçekleştiremeyeceği kanısındadır; %10'u ise ülkeyi bölemeyeceğine inanmaktadır. Yanıt veren deneklerin %23.5'i bu sorunun cevabını bilmediğini ifade etmiş; %17.5 oranında bir grup da gerçekleştirilemeyeceğine inandıkları başka hedefler belirtmişlerdir.

Aynı kararlılık, Türkiye Cumhuriyeti'nin "örgüt"e karşı başarılı olup olamayacağı sorusuna ilişkin yanıtlarda da görülmektedir. Denekler, bu soruyu büyük ölçüde "şimdiye kadar sürdürülen politikalar" olarak anladıklarını belirtmiştir.

Deneklerin %9.8'i bu soruyu yanıtlamak istememiş, %2.6'sı bilmediğini söylemiştir. Yanıtlayanların %20.3'ü Türkiye Cumhuriyeti'nin örgüte karşı başarılı olabileceği, %76.8'i ise (uygulanan yöntemlerle) başarılı olamayacağı kanısındadır.

Örgütte bulunan yakının kim olduğu sorusuna verilen yanıtlar Tablo 9'da sergilenmiştir.

TABLO-9
ÖRGÜTTEKİ TANIDIĞIN YAKINLIK DERECESİ

YAKINLIK	SAYI	YÜZDE
Yanıt yok	826	65.2
Kardeş	20	1.6
Akraba	170	13.4
Arkadaş	62	4.9
Hemşehri	71	5.6
Kardeş+Diğer	22	1.7
Akraba+Diğer	72	5.7
Arkadaş+Hemşehri	24	1.9
TOPLAM	1267	100.0

Bekleneceği gibi deneklerin önemli bir kısmı (%65.2'si), bu soruya yanıt vermek istememiştir. Örgütteki yakınların en büyük kısmı akrabadır. Bunları, hemşehri ve arkadaşlar izlemektedir. Örgütteki kardeşlerin oranı bir hayli düşükken, kendileriyle yapılan özel görüşmelerde babaların bir bölümü, oğullarının "maalesef örgüte katılmış" olduğunu belirtmişlerdir. Bu nedenle, "akraba" kategorisi-

nin önemli bir bölümü, oğullardan oluşmaktadır. "Örgütün amaçları nedir?" sorusuna verilen yanıtlar Tablo 10'da sergilenmiştir.

TABLO-10
ÖRGÜTÜN AMAÇLARI

YANIT	NO	SAYI	YÜZDE
Yanıt yok	0	131	10.3
Kültürel haklar	1	16	1.3
Siyasi haklar ve kimlik belirtimi	2	77	6.1
Bağımsız Kürt Devleti	3	194	15.3
Demokrasi ve insan hakları	4	32	2.5
Bölücülük + huzursuzluk yaratmak	5	71	5.6
Diğer	8	31	2.4
Bilmiyor	9	152	12.0
Kültürel + siyasi haklar	10	388	30.6
Kültürel + siyasal haklar + Kürt devleti	11	62	4.9
Kültürel + siyasal haklar + demokrasi + insan hakları	12	71	5.6
Diğer, 2 + geri kalan şıklar	13	42	3.3
TOPLAM		1267	100.0

Deneklerin %10,3'ü örgütün amaçlarına ilişkin soruyu yanıtlamamıştır. Yanıt verenlerin %34'ü (tüm deneklerin %30.6'sı), örgütün kültürel ve siyasal haklar peşinde olduğunu belirtmiştir. Yanıt veren deneklerin %17'si örgütün bağımsız bir Kürt devleti kurmak istediği kanısındadır; %6.8'i örgütün Kürtlerin 'bir etnik grup olarak' siyasal haklarının kabulü ve Kürt kimliğinin özgürce belirtimi için mücadele ettiğini belirtmiştir.

Tüm deneklerin %5.6'sı örgütün kültürel-siyasal haklar yanında demokrasi ve insan hakları mücadelesi verdiği kanısındadır. Aynı oranda denek (%5.6), örgütün halkı bölmek ve huzursuzluk yaratmak istediğini belirtmiştir.

Örgütte yakını olanların yanıtları ile örgütün amaçlarına ilişkin yanıtlar "çaprazlandığında", örgütte yakını olanların %5.6'sı, örgütün federasyon veya özerklik elde etme amacını gerçekleş-

tirebileceğine inanmamaktadır. Bu oran, örgütte yakını olmayan denekler arasında %0.9'dur. Örgütte yakını olanların %4.9'u, olmayanların %2.6'sı, örgütün ayrı bir Kürt devleti kurabileceğine inanmamaktadır.

Örgüte yakınlarını veya evlatlarını vermiş veya kaybetmiş insanların bu kadar gerçekçi değerlendirmeler yapması çarpıcıdır. *"Bu kadar insan, ayrılık amacı gütmedikleri halde, bazı taleplerde hayatları pahasına ısrar ediyorsa, bunların içinde 'makul' olanların gerçekleştirilmesini geciktirmek, ne kadar ülke yararınadır" sorusu, sunulan istatistiksel verilerin içinden fışkırmaktadır.*

Örgütün hangi amaçlarını gerçekleştirebileceği sorusuna verilen yanıtlar Tablo 11'de sergilenmiştir.

TABLO-11
ÖRGÜT HANGİ AMAÇLARINI GERÇEKLEŞTİREBİLİR?

YANIT	SAYI	YÜZDE
Yanıt yok	361	28.5
Kürtlerin kültürel hakları	29	2.3
Siyasi haklar ve Kürt kültürünün kabulü	52	4.1
Ayrı Kürt devleti	45	3.6
Federasyon + özerklik	33	2.6
Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratikleşmesi	20	1.6
Toplum ve devletin istikrarsızlaşması	27	2.1
Hepsi	177	14.0
Diğer	81	6.4
Bilmiyor	142	11.2
Kültürel + siyasal haklar	202	15.9
Kültürel + siyasal haklar + Kürt devleti	31	2.4
Kültürel + siyasal haklar + demokrasi	67	5.3
TOPLAM	1267	100.0

Deneklerin %28.5'i bu soruya yanıt vermemiştir, %15.9'u "Kürtlerin kültürel ve siyasal haklarını hayata geçirmeyi sağlayabilir" yanıtını vermiştir. Deneklerin %14'ü "Örgüt seçeneklerin tümünü gerçekleştirebilir" kanısındadır; %4.1'i ise örgütün

Kürtlerin siyasal haklarının ve kimliklerinin kabulünü sağlayacağı inancındadır.

Deneklerin %5.3'ü örgütün Kürtlerin tanınmasını istedikleri kültürel ve siyasal haklar yanında Türkiye'nin demokratikleşmesini de sağlayacağı kanısındadır.

Diğer amaçların gerçekleşme beklentisi oldukça düşük düzeydedir. Tablo 11, deneklerin belirgin çoğunluğunun örgütün belirtilen hiçbir amacı tam anlamıyla gerçekleştiremeyeceği kanısında olduğunu göstermektedir.

"Örgütün amaçları nedir?" sorusuna verilen yanıtlarla "Örgüt, hangi amaçlarını gerçekleştirebilir?" sorusuna verilen yanıtlar çaprazlandığında en yüksek korelasyon (ilişki) katsayısı, örgütün 'kültürel-siyasal haklar istemesi' ile 'bu hakların elde edilmesini başaracağı' arasındadır.

Örgütün amacının bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğunu söyleyenlerin (bütün içinde %2.4) %16'sı, bu amacın gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Örgütün amacının bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğunu söyleyenlerin sadece %16'sının buna inanması doğrusu şaşırtıcıdır.

Örgütün militan yandaşlarının, hedeflerde maksimalist, bunların gerçekleşmesi beklentisinde minimalist oldukları anlaşılmaktadır. Ancak bu çelişki onları verdikleri mücadeleden alıkoymamaktadır. Söz konusu bulgu bir *militanlık* tutumunun varlığına işaret etmektedir.

Anketlerden elde edilen veriler, 'sorunun' daha çok bir kültürel kimlik arayışı olarak algılandığını ve mücadelenin bu alanda başarılı olacağına inanıldığını ortaya koymaktadır. Örgütün amaçlarının daha fazla siyasal hak ve Kürt kimliğinin benimsenmesi olduğunu söyleyenlerin %27.3'ü bu doğrultudaki mücadelenin başarıya ulaşacağına inanmaktadır. Buna ek olarak, örgütün Kürtler için kültürel ve siyasal haklar istemesi yanında demokrasi mücadelesi de verdiğini söyleyenlerin %22.5'i örgütün bu amaçların hepsini gerçekleştirebileceğine inanmaktadır. Gö-

rülüyor ki yaygın kanı, yeterince inançla mücadele edilirse makul hedeflere ulaşılabileceği doğrultusundadır.

Deneklerin dörtte üçü, "Türkiye Cumhuriyeti örgüte karşı başarılı olabilir mi?" sorusuna "Hayır" yanıtını vermiştir. Geri kalan dörtte birin %50'si, "Güçlü olduğu için devlet başarılı olacaktır" kanısındadır. Deneklere "Türkiye Cumhuriyeti örgüte karşı neden başarılı olamaz?" sorusu yöneltilmiş ve verilen yanıtlar Tablo 12'de sergilenmiştir.

TABLO-12
TÜRKİYE CUMHURİYETİ ÖRGÜTE KARŞI NEDEN BAŞARILI OLAMAZ?

YANIT	NO	SAYI	YÜZDE
Yanıt yok		379	29.9
Zora, baskıya dayanıyor		159	12.5
PKK gücünü halktan alıyor		213	16.8
Devlet demokratik değil, örgüt kadar terör uyguluyor		30	2.4
Devlet gücü azalıyor		18	1.4
1+2 birlikte		71	5.6
1+3 birlikte		90	7.1
1+2+3 ortak		78	6.2
Diğer		50	3.9
Bilmiyor		34	2.7
1+3+4 birlikte	0	40	3.2
1+diğer şıklar	1	45	3.6
2+diğer şıklar	2	16	1.3
3+diğer şıklar	3	44	3.5
TOPLAM		1267	100.0

Tablo 10'a göre deneklerin %30'u bu soruya yanıt vermemiştir. Yanıt verenlerin %24'ü (tüm deneklerin %16.8'i), örgütün gücünü halktan aldığını ileri sürmüştür. Yanıt verenlerin %18'i devletin zora ve baskıya dayandığı kanısındadır. Yanıt verenlerin yaklaşık %10'u devletin zor ve baskıya başvurması yanında ör-

güt kadar terör uyguladığını ve (biraz da bu nedenle) demokratik olmadığını ileri sürmektedir.

Yanıt verenlerin %8'i devlet zor ve baskı uygularken, örgütün gücünü halktan aldığını belirtmektedir.

Bütün bu yanıtlar, halkta silahlı örgütün baskı ve terör uyguladığına ilişkin bir kuşku olmadığı izlenimini vermektedir. Bu algılama sağlıklıdır. Sağlıklı olmayan, devletin de baskı ve teröre "örgüt" kadar başvurduğu kanısının yaygın olmasıdır. Bu olumsuz kanı, devletin uygulamalarının hukukiliği (meşruiyeti) ve isabeti konusunda bizi bir kez daha düşündürmelidir. Çünkü bir *sosyal anlaşmazlıkta* taraf olan toplumsal kesitin devletin tarafsızlığına ve uygulamalarının haklılığına olan inancı, sorunun çözümünde en büyük etkendir. Araştırma bulguları, bu güvenin eksikliğini yansıtmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Güneydoğu politikasının ne olması gerektiği sorusuna verilen yanıtlar Tablo 13'te sergilenmiştir.

TABLO-13
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN GÜNEYDOĞU POLİTİKASI NE OLMALIDIR?

YANIT	NO	SAYI	YÜZDE
Yanıt yok	0	80	6.3
Kürtlerin kültürel hakları+kimlikleri tanınmalı	1	40	3.2
Demokrasi yaygınlaştırılmalı	2	95	7.5
Örgütle görüşme yapılmalı	3	53	4.2
Yatırım yapılmalı+iş alanı açılmalı	4	155	12.2
OHAL+koruculuk+özel timler kaldırılmalı	5	34	2.7
1+2 birlikte	6	194	15.3
2+4 birlikte	7	47	3.7
Diğer	8	56	4.4
Bilmiyor	9	37	2.9
2+diğer şıklar	10	125	9.9
3+diğer şıklar	11	238	18.8
4+diğer şıklar	12	113	8.9
TOPLAM		1267	100.0

Tablo 13'e göre, tüm deneklerin %3.2'si, Kürtlerin kültürel haklarının ve kimliklerinin tanınmasını istemekte; %7.5'i demokrasinin yaygınlaştırılmasını savunmaktadır. Tüm deneklerin %12.2'si ekonomik yatırım ve iş sahalarının açılmasını, %2.7'si olağanüstü halin, koruculuğun ve özel timlerin kaldırılmasını istemektedir.

Tüm deneklerin yaklaşık %61'i, bu önermelerin belirli bileşimlerde uygulanması halinde kesin başarı ve iç barış sağlanacağı inancındadır. Bu nedenle olsa gerekir, örgütün muhatap alınıp onunla görüşülmesini önerenlerin oranı tüm deneklerin sadece %4.2'sidir.

Deneklerin cevap vermekten kaçınan %6.3'ü ile bu kesimin aynı doğrultuda düşündüğü varsayıldığında, "Doğu Sorunu"nda çözümün ve iç barışın örgütle anlaşmaktan geçtiğini düşünenlerin azami oranı %10'dur. Dolaylı da belirtilse bu bulgu, şu anlama gelmektedir: *Doğu Sorunu'nda çözüm, PKK ile değil, yöre halkı ile anlaşmaktan geçmektedir.*

Tablo 11'de sergilenen verilerin, anketten çıkarsanan başka verilerle karşılaştırılması sonucunda ilginç bulgular elde edilmiştir: Türkiye Cumhuriyeti'nin idari ve siyasi açıdan yeni bir yapıya kavuşturulmasını isteyen denekler arasında en kalabalık grup (%16), Kürtlerin kültürel haklarının güvence altına alınmasını, kimlik sorununun çözümünü ve demokrasinin yaygınlaştırılmasını bir bütün olarak benimseyenlerdir. Öneriler tek tek değerlendirildiğinde, birinci tercih (%10), 'bölgeye yatırım yapılması'dır.

Yanıtlar genellikle çok şıklı olduğundan, tekil yanıtların değerleri küçük görünmektedir. Tekil yanıtlar içinde yatırım isteği ön planda gelirken, demokrasinin yaygınlaştırılması onu izlemektedir. Bu da "Doğu Sorunu"nun önce ekonomik, sonra siyasal nedenlere dayandığını, fakat her ikisinin de önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Güneydoğu politikasının nasıl olması gerektiğine ilişkin sorunun yanıtlarıyla, deneklerin nasıl bir yapı önerdikleri sorusunun yanıtları çaprazlandığında elde edilen verilere göre:

1) Bağımsız bir Kürt devleti kurulmasını önerenlerin sadece %9.4'ü, federasyon önerenlerin %6'sı, özerklik ve/veya yerel idari-siyasi reform isteyenlerin azami %3'ü "örgütle" görüşülmesini önermektedir. Bunun anlamı açıktır: En radikal çözüm önerilerinde bile halk, PKK'nın değil, kendisinin muhatap alınmasını istemektedir.

2) "Türkiye Cumhuriyeti'nin Güneydoğu politikası ne olmalıdır?" sorusuna "Örgütle görüşülmelidir" cevabını veren 53 kişinin (bütün içinde %4.2) sadece 13'ü, yani %25'i ayrı bir Kürt devletini savunmaktadır.

Bu veriler, "Doğu Sorunu"nun, iyi anlaşılırsa ve sağlıklı yaklaşılırsa, PKK'sız çözülebileceğine işaret etmektedir. Başka bir deyişle *PKK, sorunun nedeni değil, ürünüdür*. Sorun çözülünce PKK'nın ya ortadan kalkması ya da yasadışı kazançlar peşinde koşan marjinal bir yeraltı örgütü olması beklenebilir.

Terörist örgütün şimdiki uygulamalarını onaylayan deneklerin oranı %46.7'dir. Deneklerin %53.3'ü örgüt eylemlerini onaylamamaktadır. Doğu illerinde örgüte onay verenlerin en fazla olduğu il Diyarbakır'dır. Bu ili sırasıyla Mardin ve Batman izlemektedir. Göç alan illerde örgütün en fazla desteklendiği il Adana'dır. Adana'yı sırasıyla Mersin ve Antalya izlemektedir. Adana ve Mersin'de örgüte verilen destek, tüm Doğu illerinden daha fazladır. Bu da göç eden insanların beklenen tatmin, uyum ve barışçı ortama kavuşamadığını kanıtlamaktadır.

Eğer göç, olağan koşullarda ve göç edenlere doyurucu olanaklar sağlanarak gerçekleştirilseydi daha olumlu sonuçlar alınması beklenebilirdi.

Bu bulgunun diğer bir yorumu da olumsuz koşullarda ve zorunlu nedenlerle gerçekleşen göçün, insanları daha da radikalleştirdiğidir.

Örgütün onaylanan uygulamalarının ne olduğu sorulduğunda, deneklerin %64'ü yanıt vermekten çekinmiştir. Yanıt verenlerin %18'i "Baskılara, sömürüye, haksızlığa, Kürt halkının ezikliğine karşı çıktığı için örgütün verdiği mücadeleyi onaylıyorum" demiştir.

Yanıt veren deneklerin %6.6'sı, "Örgütün Kürt kimliğine sahip çıkmasını ve Kürt halkının kendisini ifade etmesine katkısını onaylıyorum" demiştir. Yanıt veren deneklerin %2.8'i (tüm deneklerin %1'i), "Kürtlerin insan hakları için örgütün yasal, barışçı mücadelesini onaylıyorum" demiştir. Yanıt veren deneklerin %7'si (tüm deneklerin %2.5'i) farklı gerekçelerle onaylarını belirtmiştir.

Bu bulgular, bir bölüm Kürt kökenli yurttaşın, "örgüt"ü uzun bir yolculuğa çıkan *"katar"* olarak algıladığını göstermektedir. Örgüt, "bağımsız bir Kürt devleti" olarak tanımlanan son istasyona ulaşmak istese de bu 'menzile' ulaşmak isteyen insan sayısı oldukça azdır. Bazı kişiler iş, bazıları daha iyi bir yaşam standardı, bazıları daha fazla kültürel hak, kimileri Kürtlere azınlık statüsü (avantajları) verilmesi; kimileri etnik kimliğin siyasal tüzel kişiliğe dönüştürülmesi; kimileri özerklik, kimileri de federasyon duraklarında inmek için bu katara binmektedir. Onların ifadesi ile, "Kürtlüğü temsil eden başka bir teşkilatlanmaya izin verilmediği için" kültürel alana ilişkin özellikler siyasallaşmakta; siyaset, negatif enerji ile yüklenmektedir.

Anket sonuçları, Kürt halkının ezici çoğunluğunun, örgütün barışçı ve yasal bir insan hakları mücadelesi verdiğine inanmadığını göstermiştir. Bu yargı, yanıt veren deneklerin %50'sinin, örgütten haksızlığa, ezilmişliğe karşı çıkması, Kürt kimliğinin belirtimini sağlaması ve yöre halkının sesini duyurmasına yardım etmesi isteğinde bulunmasına dayanmaktadır. *Aslında insanlar, bu tavırla, örgütten, barışçı bir siyasal mücadeleyle elde edilebilecek şeyleri istemektedirler. Eğer beklentilerini 'örgütsüz gerçekleştirebilme olanağına kavuş(turul)abilirlerse' örgütün marjinalleştirilip siyaset dışına çıkarılmaması için hiçbir neden yoktur.*

Başka bir deyişle;

Halkın beklentileri, devlet veya siyasal sistem tarafından şiddet içermeyen yollarla gerçekleştirilebilirse, örgütün etkinliği ve toplumsal desteği azalacak, örgüt salt bir şiddet eylemcisi olarak görülecektir.

Örgütün onaylanmayan uygulamaları sorulduğunda, deneklerin %61.4'ü yanıt vermek istememiştir. Kritik soruların bir bölüm denekçe yanıtsız bırakılmasında gerek örgütün yarattığı dehşet havası, gerekse güvenlik güçlerinin verilen bilgileri kendi aleyhlerine kullanabileceği korkusu önemli bir rol oynamıştır.

Onaylanmayan uygulamaların ne olduğu sorusuna yanıt verenlerin %47.8'i örgütün aşırı şiddet uyguladığından, toplu katliamlara giriştiğinden ve demokratik tartışma ortamını yok ettiğinden şikâyet etmiştir. Yanıt verenlerin %2'si örgütün gasp, zorla para ve adam alma/kaçırma ve aşırı cezalandırma uygulamalarını onaylamadığını belirtmiştir. Yanıt veren deneklerin %10'u bu gerekçeleri bir arada belirtmiş, %1.7'si ise örgütün eylemlerinin ve taleplerinin "bıkkınlık verdiğini" ifade etmiştir; %4.3'ü onaylamadıkları başka konuları dile getirirken %11'i de belirtilen tüm şıkların çeşitli bileşimlerini ileri sürmüştür.

"Onaylanmayan uygulamalar yerine örgüt ne yapmalıdır?" sorusuna deneklerin %67.2'si yanıt vermekten kaçınmıştır. Yanıt veren deneklerin %53'ü "Örgüt silahı bırakmalı, bir siyasal parti olarak demokratik mücadele vermelidir" demiştir.

Yanıt veren deneklerin %12'si örgütün silahı bırakıp siyasi mücadele vermesi yanında devletle anlaşmasını önermiş, %5.5'i yine örgütün silahsız demokratik mücadele yanında PKK'lı olmayanlara da kendilerini ifade etme ve örgütü eleştirme şansı vermesini istemiştir. Diğer öneriler çok çeşitli ve karmaşıktır.

Örgütün onaylanmayan uygulamalarına ve amaçlarına ilişkin sorulara verilen yanıtlar çaprazlandığında düşündürücü sonuçlar çıkmıştır. Örgütün amacının bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğunu söyleyenlerin (bütün içinde %15.3) %29.4'ü örgütün aşırı şiddet uygulaması yanında gasp, üye devşirme (zorla) ve cezalandırma yöntemlerinden de şikâyet etmektedir.

Ne var ki gasp, üye devşirme ve cezalandırma olgularından şikâyet edenlerin oranı, bütün içinde sadece %0.6'dır. Bu düşük oran, "örgüte" atfedilen bütün olumsuzluklar içinde, sözü edilen günahların çok önemsenmediğini göstermektedir.

Bu gaddarca yöntemlerin, daha önemli amaçlar için katlanılabilecek araçlar olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Özetle *yöre halkı, verdiği bütün sıkıntıya ve amaçlarının çoğunu gerçekleştiremeyeceğine inanmasına rağmen, PKK'yı çeşitli ihtiyaçlarını dile getiren çok amaçlı bir araç olarak görmektedir.*

Bir başka çarpıcı bulgu da örgütün aşırı şiddetini onaylamayan denekler içinde en kalabalık grubun (%25.6) örgütün asıl amacının kültürel ve siyasal haklar elde etmek olduğunu söyleyenler olmasıdır.

Örgütün, onaylanmayan uygulamaları yerine ne yapması gerektiği sorusuna deneklerin %67.2'si yanıt vermemiştir. Anket uygulaması ertesinde bu deneklerle konuşulduğunda ya korktukları ya da somut bir fikirleri olmadığı için bu soruyu yanıtsız bıraktıkları anlaşılmıştır. Yanıt verenlerin %52.8'i örgütün artık enerjisini siyasi mücadeleye yöneltmesini savunmuştur. Bu çok önemli bir bulgudur. *Örgütün siyasi ve silahlı kadrolarını devşirdiği sosyal kesimin önemli bir bölümünün, 'Doğu'da yaşanan kanlı mücadelenin bundan böyle siyasi düzeyde sürdürülmesini talep edeceği anlaşılmaktadır. PKK bu talebe er geç yanıt vermek zorundadır. Aksi halde militan ve kaynak derlemekte zorlanacaktır.*

Türkiye Cumhuriyeti, adı geçen örgütle tüm mücadelesini askeri bir stratejiye oturtmuştur. Eğer örgüt, bir anda silah bıraktığını ve siyasete soyunduğunu söylerse, arkasına aldığı dünya kamuoyu desteğiyle Türkiye'yi hazırlıksız yakalayabilir.

PKK ile mücadele, "Doğu Sorunu"nun sadece bir parçası olarak görülmelidir. Bu nedenle ekonomik, idari, kültürel girişimlerin silahlı mücadeleye endekslenmeden, bağımsız olarak sürdürülmesinde yarar vardır.

Bu girişimlerin ve hazırlıklarının salt idari ve askeri makamlara bırakılmaması, çok-disiplinli bir uzmanlar kadrosunu içinde barındıran özerk yeni bir kuruluşa havale edilmesi isabetli olacaktır. Madem PKK'nın Kürt yurttaşlarımız için araçsal bir önemi vardır, bu örgütün varlığının neye dayandığı öğrenilmelidir. "Ör-

gütün onaylanan uygulamalarının harekete faydası nedir?" sorusuna verilen yanıtlar Tablo 14'te sergilenmiştir.

TABLO-14
ÖRGÜTÜN ONAYLANAN UYGULAMALARININ HAREKETE FAYDASI

YANIT	NO	SAYI	YÜZDE
Yanıt yok	0	915	72.2
Kürt sorununu dünya gündemine taşımıştır	1	121	9.6
Kültürel hakların verilmesi için barışçı Türk halkı ve Türkiye Cumhuriyeti nezdinde aracılık etmektedir.	2	44	3.5
Güvenlik güçlerinin PKK ile halk arasında ayrım yapmadığını sergilemektedir.	3	27	2.1
1+2 birlikte	4	38	3.0
1+3 birlikte	5	11	0.9
Diğer	6	83	6.6
Bilmiyor	7	28	2.2
TOPLAM		1267	100.0

Tablo 14'e göre deneklerin %72.2'si "Örgütün onayladığınız uygulamalarının harekete yararı nedir?" sorusuna ya yanıt vermemiş ya da vermek istememiştir. Tüm deneklerin %9.6'sı ya da yanıt verenlerin %34.4'ü örgütün Kürt sorununu dünya gündemine taşımış olduğunu ve soruna uluslararası boyut kazandırdığını düşünmektedir.

Yanıt veren deneklerin %12.5'i örgütün, "Türkiye Cumhuriyeti yönetiminin ve Türk halkının şiddete son vererek Kürtlerin yasal ve demokratik yollarla kültürel haklarını elde etmesine razı olacağı psikolojik ortamı hazırladığı" kanısındadır.

Yanıt veren deneklerin %7.7'si "güvenlik güçlerinin PKK ile silahsız halk arasında ayrım yapmamasından ötürü örgütün güçlendiğine" inanmaktadır.

Yanıt veren deneklerin %10.8'i "örgütün Kürt sorununu dünya gündemine taşımış olması" yanında "şiddetten vazgeçen Tür-

kiye Cumhuriyeti yönetiminin Kürtlerin kültürel haklarını vereceğini" birlikte düşünmektedir

Yanıt veren deneklerin %3.1'i "örgütün hem Kürt sorununu dünya gündemine taşıdığını" hem de "güvenlik güçlerinin özensiz davranışlarının örgütü güçlendirdiğini" düşünmektedir. Bu kesimin, denekler içindeki en radikal bölüm olduğu anlaşılmaktadır. Fakat sayısal ve oransal azlıkları, olayları yönlendirmede fazla etkili olmadıkları izlenimini vermektedir.

Tüm deneklerin %6.6'sı ve yanıt veren deneklerin %23.5'i çeşitli ve farklı cevaplar vermişlerdir.

Hükümetin iç barışı nasıl sağlayacağı sorulduğunda alınan yanıtlar ise Tablo 15'te sergilenmiştir.

TABLO-15
HÜKÜMET İÇ BARIŞI NASIL SAĞLAR?

YANIT	NO	SAYI	YÜZDE
Yanıt yok	0	69	5.4
Anayasa, antidemokratik yasalar değişmeli	1	52	4.1
Görüş ve kimlik belirtimi, örgütlenme özgürleşmeli	2	63	5.0
Devlet adil+eşit+şefkatli olmalı	3	46	3.6
Kürt geçeği inkâr edilmemeli+baskı bitmeli+yatırım yapılmalı	4	74	5.8
Siyasi af çıkmalı+her iki taraf özeleştiri yapmalı	5	9	0.7
Koruculuk+OHAL+özel timler kalkmalı	6	18	1.4
"Doğu sorunu"nu bu hükümet çözemez	7	124	9.8
Diğer	8	50	3.9
Bilmiyor	9	50	3.9
Karışık şıklar	10	712	56.2
TOPLAM		1267	100.0

Tablo 15'e göre deneklerin %4.1'i "anayasa ve antidemokratik yasaların değişmesinden" yanadır. Deneklerin %5'i "Herkes kendi kimliğini ifade edebilmeli, düşüncesini söyleyebilmeli, örgütlenebilmeli ve kurulan örgütler muhatap alınmalı" görüşündedir.

Deneklerin %3.6'sı devletin uygulamalarında eşit, yumuşak ve şefkatli olmasını, şiddete son vermesini istemektedir.

Deneklerin %5.8'i bir "Kürt gerçeği ve bir Güneydoğu sorunu" olduğunun kabul edilmesini, "inkârdan ve baskıdan vazgeçilmesini, ekonomik iyileştirmelerin yapılmasını" istemektedir.

Deneklerin %0.7'si siyasi af çıkarılmasını ve her iki tarafın özeleştiri yapması gereğini vurgulamıştır.

Deneklerin %1.4'ü koruculuğun, olağanüstü halin ve özel timlerin kaldırılmasından yanadır.

Deneklerin %9.8'i 1995'teki hükümetin "Doğu Sorunu"nu çözemeyeceği kanaatindedir.

Deneklerin %56.2'si yanıtlarını, sunulan önerilerin çeşitli bileşimleri biçiminde vermiştir. Bu bileşik yanıtlar, "sorunun" baskı ve şiddetle değil, şefkat, ekonomik iyileştirme, iyi yönetim, kültürel hakların verilmesi ve Kürt kimliğinin onore edilmesi ile çözüleceği inancını sergilemektedir.

Eldeki verileri biraz daha ayrıntılandırmak için "iç barışın nasıl sağlanacağı" ve "örgütün amaçlarının ne olduğu" sorularına verilen yanıtlar, çapraz tablolarla ikinci bir incelemeye tabi tutulmuştur. Ortaya çıkan en önemli sonuç şudur: Örgütün kültürel ve siyasal haklar için mücadele ettiğine inanan grup, her zamanki gibi barışçı öneriler ileri sürmektedir. Bu grup, ağırlıkla anayasa ve yasalarda uygun değişiklikler yapılmasını ve ifade özgürlüğünün sağlanmasını savunmaktadır.

Örgütün amaçlarının başında bağımsız bir Kürt devleti kurmak olduğunu söyleyenlerin sadece %8.3'ü "Kürt gerçeği"nin kabulünü önşart olarak ileri sürmektedir.

Bu bulgu, süren anlaşmazlığın salt bir Kürt sorunu değil, bir insanlık sorunu olduğu gerçeğini bir kez daha vurgulamaktadır.

"Hükümet iç barışı nasıl sağlar?" sorusuyla "Nasıl bir yapı düşünürsünüz?" sorusuna verilen yanıtların çaprazlanması sonucunda elde edilen verilere göre en fazla itibar edilen önerilerin, anayasa ve işlevsizleşmiş yasaların değiştirilmesi ve ifade özgürlüğünün hayata geçirilmesi olduğu anlaşılmaktadır. İstatistiksel

açıdan daha yüksek değerler, bu önerilerle diğer şıkların bileşiminden oluşmaktadır.

Çapraz tablolardan çıkan bir başka ilginç sonuç da bağımsız bir Kürt devleti isteyenlerin içinde hükümetten Kürt gerçeğini kabul etmesini isteyenlerin oranının çok düşük olmasıdır (%4.3). Bu veri, iki türlü yorumlanabilir:

1) Silahlı mücadeleye bağımsız bir devlet kurmak için girenler, hükümetten hiçbir şey beklememektedir.

2) Amaç, bağımsız bir devlet kurulması olarak ilan edilse de militanlar da halkın çoğunluğu gibi bu mücadelenin Kürtlükten çok, bir insanca yaşam davası olduğunu düşünmektedirler.

Çekilen (şiddetin getirdiği) acıların unutulup "Kardeşçe yaşanması için siz ne önerirsiniz?" sorusuna verilen yanıtlar Tablo 16'da sergilenmiştir.

TABLO-16
KARDEŞÇE YAŞANMASI İÇİN NE ÖNERİRSİNİZ?

YANIT	NO	SAYI	YÜZDE
Yanıt yok	0	168	13.3
PKK muhatap alınmalı	1	111	8.8
Devlet şiddete son vermeli	2	55	4.3
Kürt kimliği tanınmalı+kültürel haklar için demokratik ortam	3	190	15.0
Ortam düzelmeden insanlar köylerine dönmeli	4	5	0.4
Yatırım yapılmalı+işsizlik çözülmeli	5	30	2.4
Etnik, milliyetçi görüşler hoşgörülmeli	6	9	0.7
Müslüman bütünleşme sağlanmalı	7	22	1.7
Diğer	8	99	7.8
Bilmiyor	9	34	2.7
1+2 birleşik	10	46	3.6
2+3 birleşik	11	185	14.6
1+2+3 birleşik	12	166	13.1
Karışık şıklar	13	147	11.6
TOPLAM		1267	100.0

Tablo 16'ya göre, deneklerin %13.3'ü soruyu yanıtlamamıştır. %15'i "Devlet, Kürt kimliğini tanımalı, Kürtlerin kültürel haklarını vermeli, bu hakların yaşanacağı uygun demokratik ortamı sağlamalı" yanıtını vermiştir.

Deneklerin %8.8'i PKK'nın muhatap alınmasını, örgütün ateşkes çağrısına devletin cevap vermesini istemiştir. Bu istek, Doğu illerinde, göç alan illere oranla iki misli daha fazladır. Bu da örgütün Doğu illeri için daha somut bir gerçek olmasına bağlanabilir.

Deneklerin %4.3'ü "Devlet, bunca yıldır yanlış yaptığını kabul etmeli, şiddete son vermeli" demiştir.

Deneklerin %2.4'ü "Yatırımlar yapılmalı, işsizlik çözülmeli" derken, %1,7'si "İslam bayrağı altında bir Müslüman bütünleşme gerçekleştirilmeli" önerisinde bulunmuştur.

Deneklerin %0.7'si ise etnik, milliyetçi görüşlerin hoşgörülmesini istemiştir.

Deneklerin %0.4'ü göç etmek zorunda kalan insanların, gerekli güvenlik ortamı sağlanmadan köylerine geri dönmelerini önermektedir. Bu yanıtın çok düşük oranda olması, pek çok kişinin kırsal alanda (kendileri veya başkaları) için uygun yaşam olanakları kalmadığını düşündüğünü göstermektedir. İnsanlar, koşullar değişmeden, sırf 'dayanışma' adına köylerine dönmekten yana değildirler. Bu değerlendirmeyi destekleyen veriler, "Barış ve güvenlik sağlanırsa, durum düzeldiğinde geri dönmeyi düşünür müsünüz?" sorusuna verilen "Evet" yanıtlarının yüksekliğinden elde edilebilir. Adana'ya göçenlerin %77'si, Mersin'e göçenlerin %83.8'i, Antalya'ya göçenlerin %70.4'ü barış ve güvenlik sağlanırsa köylerine geri dönebileceklerini söylemişlerdir. Bu bulgu birkaç biçimde yorumlanabilir:

1) Kırsal alan gerek ekonomik zorluklar, gerek yaygın şiddet eylemleri nedeniyle itici hale gelmiştir.

2) Kentleşme, belirgin bir sosyo-ekonomik zorunluluk yanında, güvenlik sorununun baskısı altında gerçekleştirmektir. Bu durum, olumsuz bir psikolojik iklim yaratmaktadır. Bundan son-

ra sosyal sorunların asıl mekânının kentler olacağı beklenmelidir. Ayrıca, göçenlerin yeni yerleştikleri kentlerde "Doğu"daki (çatışmanın içindeki) kümelere yakın, hatta bazı yerlerde daha yoğun radikal siyasal eğilimler sergiledikleri dikkat çekmektedir.

KİMLİĞE İLİŞKİN BİLGİLER

TABLO-17
KENDİNİ TANIMLAMA

BELİRTİM BİÇİMİ	SAYI	YÜZDE
Yanıt yok	34	2.7
Aşiret adı	41	3.2
Etnik kimlik	510	40.3
Milli kimlik	283	22.3
Dini kimlik	133	10.5
Mezhep kimliği	10	0.8
İnsan	62	4.9
Diğer yanıtlar ve bileşimler	194	15.3
TOPLAM	1267	100.0

Deneklere kendilerini nasıl tanımladıkları sorulduğunda %3.2'si aşiret üyesi kimliğini ifade etmiştir. %40.3'lük kesim kimliğini etnik mensubiyetiyle açıklamış, %22.3'ü ulusal yurttaş kimliğini, %10.5'i dinsel kimliğini önemsediğini belirtmiştir.

Kendisini "insan" olarak nitelendiren %4.9'luk bir küme, daha evrensel bir referans çerçevesine sahip olduğunu göstermiştir: Deneklerin %15.3'ü yanıtlarını/kimliklerini tabloda sunulan seçeneklerin çeşitli bileşimleri aracılığıyla ifade etmiştir.

Aşiret ve etnik kimlik belirtimi bir arada düşünüldüğünde (%43.5), araştırma 'evrenini' oluşturan Kürt vatandaşlarımız arasında ulus-altı kimliklerin, kişiliklerini algılama ve yansıtmada daha önemli bir referans çerçevesi oluşturduğu anlaşılmaktadır.

"Ulusallaşma" veya ulusal (üst) kimlik aşılama açısından Cumhuriyet dönemi boyunca Doğu Anadolu'da fazla yol alınmadığı anlaşılmaktadır.

Çok ilginç ve çarpıcı bir bulgu da kimliklerini etnik temele dayandıran insan sayısının Adana, Mersin ve Antalya'ya Doğu'dan göç edenler arasında çok daha yüksek olmasıdır. Bunun bir nedeni "göçenlerin" daha çok kırsal alandan gelmeleridir. Diğer nedeni de zorunlu göçün, onları "eldekini tutma" açısından daha ısrarlı; "yabancı bir ortamda" yerleşik kimliklerini koruma ve belirtme açısından daha duyarlı kılmasıdır.

Aynı süreç Almanya'ya göç eden işçilerimiz için de geçerlidir. Almanya'daki Türk işçiler, kendilerine yabancı Batı ve Hıristiyan kültürüne karşı kimlik ve kişiliklerini koruyabilmek için dine sarılmışlardır. Çünkü İslam, onlar için ulusallıktan daha iyi tanımlayabildikleri, daha köklü ve kapsamlı bir kimlik alanıdır.

İlginçtir ki kimliklerini ulusallığa dayandıran insanların oranı, araştırma yapılan Doğu illerinde daha fazladır. Bunun ana nedeni, örneklem gruplarının kentlerden seçilmiş olmasıdır. Kentlerin daha ulusal, daha üst düzey (ortak) kimlik edinme ve ifade etme ortamları olduğu kuşku götürmez. Zaten Batı dillerinde "yurttaşlık" karşılığı olarak kullanılan citizen/citoyen sözcükleri *kentli* anlamına gelir. Bu grup içinde Mardin, kozmopolit yapısıyla ulusallığa daha çok önem veren bir il görünümündedir. Mardin'de yaşayan Arap kökenli yurttaşlarımızın kendilerini ulusal kimlikle tanımlamalarını bölgedeki etnik gerginliklerin tarafı olmak istememelerine yormak mümkündür.

Kimlik belirtiminde aşiret adı bildiren 41 kişiden 6'sı (%14.6) üniversite mezunudur; 15'i (%36.5) çeşitli tip liselerden mezundur. Okur-yazar olmayan + okur-yazar olup da okul bitirmemiş + ilkokul mezunları arasında aşiretini tek kimlik referansı olarak kullanan çok az kişi vardır.

Üniversite mezunlarının %33'ü kimlik belirtiminde etnik kökenini temel almaktadır. Bu olguyu, bir gelişmemişlik örneği ola-

rak değerlendirmekten çok, etnik mensubiyetin son yıllarda siyasallaşması olarak görmek daha makuldür. Yüksek eğitimin evrenselleştirici etkisi göz önünde bulundurulduğunda ulusal kimliğin alt-kimlikten önce belirtilmesi gerekirdi. Ancak üniversite mezunlarının siyasal önderlik/ideologluk açısından kritik rolü düşünülürse, bu tercihin bilinçli bir siyasal tavır olduğu söylenebilir.

Kürt kökenli üniversite mezunlarının %19.2'si ulusal mensubiyetlerini sosyal kimliklerinin ana referansı olarak belirtmişlerdir.

Okur-yazar olmayanların %47'si etnik kimliklerini, %12'si milli kimliklerini, %16.5'i de dinsel mensubiyetlerini kimlik referansı olarak belirtmiştir. Bu oranlar, okur-yazar olup da okul bitirmemişlerde sırasıyla %45.5, %24.5 ve %6.4'tür.

Deneklere kökenleri ve kendilerini nasıl tanımladıkları sorulduğunda elde edilen çapraz tabloya göre Kürtlerin en kalabalık grubunun (%42.5) kendilerini etnik kimlikleriyle tanımladığı ortaya çıkmıştır. Kendilerini milli kimlikleriyle (Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak) tanımlayan Kürtlerin oranı %21.8 ve dini kimlikleriyle tanımlayanların oranı %9.3'tür.

Bunun tersine Zazalar ve Araplar, kendilerini daha çok milli ve dini kimlikleriyle tanımlamaktadırlar. Zazaların %25.4'ü kendilerini milli kimlikleriyle, %22.5'i dini kimlikleriyle tanımlamaktadır. Bu oranlar Araplar arasında sırasıyla, %32.6 ve %21.7'dir.

Kendilerini etnik kimlikleriyle tanımlayan Zazaların oranı %21.1; Arapların oranı %13'tür. "Başkaca" dendiğinde, kendilerini etnik kökenleriyle tanımlayan deneklerin içinde Kürtlerin oranı %96'dır. Aşiret, mezhep üyeliğinin kimlik tanımlamasında çok önemi kalmadığı anlaşılmaktadır.

TÜRKİYE GENELİNE İLİŞKİN DÜŞÜNCELER, BEKLENTİLER

"Türkiye Cumhuriyeti'nin idari ve siyasi açıdan yeni bir yapıya kavuşturulmasına gerek var mıdır?" sorusuna deneklerin

%89.7'si "Evet", %10.3'ü "Hayır" demiştir. Bu yanıtlar, yerleşik ve göç eden nüfusun büyük bir bölümünün köklü bir reform beklentisi içinde olduğunu göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde yapısal reformların gereğine inanan denekler, araştırma evreninin %90'ını oluşturmaktadır. Bu kitlenin %2.4'ü, örgütün kültürel amaçlarını, %4.5'i Kürtlerin siyasi ve kimlik taleplerini gerçekleştirebileceğine inanmaktadır. Örgütün ayrı bir Kürt devleti kurabileceğine inananlar, bu grubun %3.9'unu; federasyon veya özerklik talebini gerçekleştirebileceğini söyleyenler %3'ünü; Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratikleştirilmesini sağlayacağını ileri sürenler %1.6'sını oluşturmaktadır. Bu arada PKK'nın toplumu istikrarsızlaştırma amacına ulaşacağını ileri sürenler, yapısal reform isteyenlerin %2.1'inden ibarettir. Ama asıl çarpıcı bulgu, örgütün, kültürel, siyasal ve demokrasiye ilişkin taleplerini gerçekleştirebileceğine inanan kitlenin diğer gruplarla kıyaslanamayacak kadar büyük olmasıdır (%22.7). Bu veri, halkın, PKK'dan ayrı bir devlet kurmak veya istikrarsızlık yaratmasını değil, belirtilen tüm olumlu amaçları toptan veya kısmen gerçekleştirmesini beklediğini ortaya koymaktadır.

Bu sonuç, diğer verilerle desteklenen "PKK'nın katar imajı"na uygundur: Örgütün çekirdek militan/önder kadrosu "bağımsızlık istasyonu"na kadar gitmeyi amaçlamaktadır. Ama yöre halkı, geçim, gelir, iş, eğitim, sağlık, kimliklerine saygı, günlük-kültürel hayatlarında daha fazla özgürlük, yönetim merhalelerine vardıkça katardan inmeye hazırdır. Bunu yüz yüze konuşmalarda da söylemektedirler.

PKK KULLANILIYOR

Toplumda yapısal bir değişiklik yapılması talep ediliyorsa, bunun hangi doğrultuda olmasının istendiği sorulduğunda verilen yanıtlar Tablo 18'de düzenlenmiştir.

TABLO-18
NASIL BİR YAPI DÜŞÜNÜRSÜNÜZ?

YANIT	SAYI	YÜZDE	YANIT VERENLER İÇİNDEKİ %si
Yanıt yok	68	5.4	5.9
Kürt devleti	139	11.0	12.2
Federasyon	457	36.1	40.0
Özerklik	139	11.0	12.1
Yeni idare reformu	210	16.6	18.4
Diğer	130	10.1	11.4
Yanıtsız	124	9.8	
TOPLAM	1267	100.0	100.0

Tablo 18'e göre, bu soruya yanıt vermeyenlerin oranı %9.8'dir. Yanıt verenlerin %12.2'si ayrı bir Kürt devleti istemektedir, %12.1'i özerklik, %18.4'ü yerel idarelerde reform ve mahalli halkın karar verme haklarının genişletmesinden yanadır.

Geri kalan %11.4, diğer önerileri veya belirtilen seçeneklerin bileşimlerini ileri sürmektedir. Ancak tablodan çıkan en çarpıcı sonuç, soruyu yanıtlayan deneklerin %40'ının tercihi olan "federasyon" isteğidir.

Deneklerle yapılan toplu ve tek tek görüşmeler, federasyon kavramının, siyasi bir yapıya atıf yapmaktan çok, "Bizi rahat bırakın, istediğimiz gibi yaşayalım, günlük yaşantımızın koşullarını ülkenin siyasi bütünlüğünü ve istikrarını bozmadan biz tayin edelim" türünde bir anlayışı yansıttığını göstermiştir. Doğrudan sorulan "Federasyon kavramını tanımlar mısınız?" sorusuna birkaç kişi dışında açık bir yanıt alınamamıştır. Federasyon kavramı, insanların kültürel ve günlük yaşam alanlarında daha özgür ve özerk olma özlemlerini yansıtmaktadır. Bu bulgu, başka çapraz tablolar ve korelasyonlarla da sağlanmaktadır. Örneğin federasyon isteğinde bulunan deneklerin sadece %10.5'i (ikinci en kalabalık grup) PKK'nın bağımsız bir Kürt devleti emelini güttüğünü söylerken, %41.5 gibi kitlesel bir yoğunluk, örgütün Kürtlerin

kültürel ve siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için çalıştığını ileri sürmektedir. Daha doğrusu, bunu ummakta ve beklemektedir. *Akılcı siyaset, bu insanların makul taleplerini radikal örgütlere yaslanmadan karşılamalarını sağlamaktır.*

Belirtilen ana tercihler, göç veren (Diyarbakır, Batman, Mardin) ve göç alan (Adana, Mersin, Antalya) illere göre değerlendirildiğinde ayrı bir Kürt devleti isteyenlerin büyük çoğunluğunun (%71) göç eden kişilerden oluştuğu görülmektedir. Federasyon isteyenlerin %58'i yine 'göç edenler' kategorisindendir. *Öyle anlaşılmaktadır ki yerleşikliği ve onun getirdiği istikrar ve güven duygusunu yitirenler, radikal bir tepkisellik sergilemektedirler.*

Doğu illerinde yaşayan (yerleşik) deneklerin dile getirdiği istekler daha ılımlıdır: Özerklik isteyenlerin %55'i ve yerel idarelerde reform ve katılma olanaklarının arttırılmasını isteyenlerin %66'sı Doğu illerinde yaşamaktadır.

Bu bulgu, göçün radikalleştirici etkisini bir kez daha vurgulamaktadır. Bir başka olasılık da daha radikal eğilimlilerin, resmi politika sonucu "Doğu"dan Türkiye'nin "daha merkezi" bölgelerine doğru "getirilmesi"dir. Bu, dolu bir silahın, kılıfından çıkarılıp kalbe doğru tutulmasına benzetilebilir.

PKK faaliyetlerinin daha şimdiden Adana, Mersin ve Hatay kırsalından ses getirdiğini duymak, *yakın gelecekte asayiş sorununun kent ortamına taşınması konusunda ne derece isabetli davranıldığını bir kez daha düşündürmelidir.*

Deneklerin eğitim düzeylerine bakıldığında, ayrı bir Kürt devleti kurulmasını isteyen 139 kişiden 6'sı (%4.5) üniversite mezunudur. 22 kişi (%16) çeşitli tip liselerden mezundur. 11 kişi (%8) ortaokul mezunu, 61 kişi (%45) ilkokul mezunudur. Ayrı bir Kürt devleti kurulmasını isteyenlerin 13'ü (%9.5) okur-yazar olup okul bitirmemiş, 23'ü (%17) okur-yazar olmayan kişilerdir.

Ayrı bir devlet istemekle eğitim düzeyi arasında ters bir ilişki vardır. Yüksek öğrenimliler, gerçekçiliği düşük olan bu ideali daha az eğitimlilerle pek paylaşmamaktadırlar. PKK'nın sava-

şan kadrolarının ezici çoğunluğunun eğitimsiz köy gençleri olması bir tesadüf değildir. Böylesine "uzak" bir ideal uğruna can almak ve vermek için kolay inanmak gerekir.

Federasyon isteyen 457 kişiden 35'i (%7.6) üniversite mezunu, 110'u (%24) çeşitli tip lise mezunu, 59'u (%13) çeşitli tip ortaokul, 151'i (%33) ilkokul mezunudur. 43'ü (%9.4) okur-yazar olup okul bitirmemiş, 59'u da (%13) okur-yazar olmayan kişilerdir.

Yukarıda yapılan değerlendirme burada tersine dönmektedir. Daha eğitimli kişiler, federatif bir yapıya daha sıcak bakmaktadır. Bu olgu, tomurcuklanan ve daha elit kesimlerde taraftar bulan bir Kürt etnik bilincinin (mikro-milliyetçiliğin de denebilir) oluşmasına delil olabilir.

"Özerklik" isteyen 139 kişiden 9'u (%6.5) üniversite mezunudur; 37'si (%26) çeşitli tip liselerden, 19'u (%13.6) çeşitli tip ortaokullardan, 46'sı (%32) ilkokuldan mezundur. Özerklik isteyenlerin 13'ü (%9.4) okur-yazar olup okul bitirmemiş, 16'sı (%11.5) okur-yazar olmayan kişilerdir.

Kişisel görüşmelerde "federasyon" ve "özerklik" arasındaki farkların belirsiz olduğu anlaşılmıştır. Özerklik, daha çok kültürel alandaki özgürlüklerin devletçe benimsenmesi ve güvenceye alınması olarak düşünülmektedir.

İdari reform konusunda en yoğun beklentiyi dile getirenler, tıpkı ayrı bir Kürt devleti isteyenlerin en yoğun olduğu kategori gibi ilkokul mezunlarıdır. Üniversite mezunlarının federasyon dışında en yüksek oranda (%26) belirttikleri seçenek, yerel idarelerde reform ve yerel düzeyde siyasete katılma olanaklarının genişletilmesidir. Bu seçenek, diğer eğitim gruplarınca daha az tercihe şayandır.

Eldeki veriler, eğitim düzeyi düştükçe radikal isteklerin oranının yükseldiğini göstermektedir. Kürt kökenli üniversite mezunlarının en radikal tercihi federasyon isteğidir. Görüşülen üniversite mezunları, bu tercihi üniter devlet yapısını bozmamak kaydıyla dile getirdiklerini beyan etmişlerdir.

"En son bitirilen okul" sorusu ile "Nasıl bir yapı düşünürsünüz?" sorusuna verilen yanıtlar ilişkilendirildiğinde "yerel idarelerde reform" ve "siyasal katılma olanaklarının genişletilmesi"ni savunanların %12.4'ü üniversite mezunu, %23'ü normal lise, %16.2'si normal ortaokul, %28.6'sı ilkokul mezunudur.

Özerklik isteyenlerin %22.3'ü normal lise mezunu, %33.1'i ilkokul, %11.5'i normal ortaokul mezunudur. %11.5'i okur-yazar değildir.%9.4'ü okul mezunu olmayan okur-yazardır.

Federasyon isteyenlerin içinde en kalabalık grup, %33 ile ilkokul mezunlarıdır. Bu grubu sırasıyla, %17.9 ile normal lise, %12.9 ile okur-yazar olmayanlar, %12 ile normal ortaokul mezunları, %5.4 ile okur-yazar olup okul bitirmemişler izlemektedir. Federasyon isteyenlerin %7.7'si üniversite mezunudur.

Ayrı bir Kürt devleti isteyenler içinde en kalabalık grup, %43.9 ile yine ilkokul mezunlarıdır. Bu grubu sırasıyla, %16.5 ile okur-yazar olmayanlar, %14.4 ile normal lise mezunları, %9.4 ile okur-yazar olup okul bitirmeyenler izlemektedir. Ayrı bir Kürt devleti türünde radikal bir isteği dile getiren üniversite mezunlarının oranı sadece %4.3'tür.

DİLE İLİŞKİN BİLGİLER

"Türkiye'nin resmi dili ne olmalıdır?" sorusuna deneklerin %32'si "Türkçe", %5'i "Kürtçe", %63'ü "Türkçe-Kürtçe" karşılığını vermiştir. Bu yanıtlarda iki dillilik arzusu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de eğitim dilinin ne olması gerektiği sorulduğunda ise durum karmaşıklaşmaktadır. Deneklerin %12,6'sı Türkçe, %3,6'sı Kürtçe, %10,2'si özel okullarda Türkçe ve Kürtçenin birlikte okutulmasını istemiştir. Deneklerin %13.4'ü Türkçenin eğitim dili olmasını ama seçmeli derslerden bazılarının Kürtçe okutulmasını önermiştir.

Deneklerin büyük bir bölümü (%60.1'i) her etnik grubun isterse kendi dilinde eğitim yapabilmesi arzusunu dile getirmiştir. Bu, toplumsal hayatta *çok-kültürlülük* arzusunun dile yansıması olarak değerlendirilebilir. Kendileriyle teke tek konuşulduğunda

denekler, bırakalım Kürtçeyi, Türkçenin bile çağdaş bilim dili olarak yetersiz kaldığını, o yüzden Kürtçe eğitim isteğinin bir kimlik tescili işlevi göreceğini belirtmektedirler. "Yasak kalksın, çok az kişi çocuğunu Kürtçe okula gönderir. İşsiz mi kalsın çocuklar" diye eklemektedirler.

"Türkiye'nin basın dili ne olmalıdır?" sorusu da benzer yanıtlara konu olmuştur: Deneklerin %12.7'si Türkiye'de basın dilinin Türkçe, %3.8'i Kürtçe, %14.7'si Türkçe ve Kürtçe olmasını istemiştir. Geri kalan büyük çoğunluk (%68.8) her etnik grubun istediği takdirde kendi dilinde yayın yapmasını önermiştir.

Bu yanıtlar, bir dil şovenizminden çok, etnik anadilin günlük hayatta, basım ve yayım alanında engelsiz kullanılması dileğini yansıtmaktadır. Gösterilen tepki, herkesin, hatta PKK liderinin bile daha iyi konuşup yazdığı Türkçeye değil, bir kültür dilinin ev dışında kullanılmasına siyasi nedenlerle getirilen sınırlamalardır. Dili engellenen, kendisini de engellenmiş saymaktadır.

GÖÇE İLİŞKİN BİLGİLER

Nereden göç ettikleri sorulduğunda verilen yanıtlardan deneklerin Adana, Mersin ve Antalya illerine şu Doğu illerinden göç ettikleri anlaşılmıştır: Adıyaman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Muş, Mardin, Siirt, Tunceli, Şanlıurfa, Van, Batman ve Şırnak.

Göç alan iller tek tek incelendiğinde, Adana'ya en fazla göç, sırasıyla Mardin, Diyarbakır, Siirt, Bingöl ve Şırnak'tan olmuştur. Adana'ya göç eden Mardinlilerin oranı bu şehre göç eden tüm "Doğuluların" %29'udur. Bu oran, Diyarbakırlılar için %23, Siirtliler için %14, Bingöllüler için %10.5'tir.

Mersin'e göç eden Doğuluların en büyük bölümü sırasıyla Mardin (%26), Siirt (%22), Muş (%17) ve Şanlıurfa'dan (%9) gelmiştir.

Antalya'ya göç eden Doğuluların en büyük bölümü Batman'dan (%37) gelmiştir. Antalya'ya göç edenler içinde di-

ğer kalabalık gruplar sırasıyla Mardin'den (%23), Diyarbakır'dan (%13) ve Şanlıurfa'dan (%9) gelenlerdir.

Adana, Mersin ve Antalya'ya göç veren Doğu illeri bir arada değerlendirildiğinde en fazla göç veren ilin Mardin olduğu anlaşılmaktadır. Bu il, Adana, Mersin ve Antalya'ya göç eden Doğuluların %26'sının çıkış yeridir. Mardin'i %15.4'le Batman, %14'le Diyarbakır, %12.1'le Siirt izlemektedir.

İkinci göçü gerçekleştirenlerin önemli bir bölümü, Diyarbakırlılar ve Mardinlilerdir. Bu grupları Muşlular izlemektedir. Fakat ikinci ve üçüncü kez göç edenlerin sayısı az olduğundan (%6.3) bu konuda fazla iddialı çıkarsamalar yapmak gerçekçi olmayacaktır.

Anket çalışmamızın gerçekleştirildiği 1995 yılının Ocak ve Şubat aylarında deneklere göç ettikleri yere hangi tarihlerde geldikleri sorulduğunda yaklaşık %26'sı 1955-1981 yılları arasında göçtüklerini söylemişlerdir.

Güneydoğu'da terör olaylarının başladığı yıl olan 1982 ile 1989 yılları arasında göç edenlerin oranı %35.2'dir. Deneklerin %38.5'i 1990 ile 1995 Ocak ayma kadar geçen beş yıllık sürede göç etmiştir. Güneydoğu'dan göç eden nüfusun %73.4'ü terör olaylarının bölgeyi yaşanmaz hale getirdiği son on yıl içinde eskiden yaşadıkları yerleri terk edenlerdir.

BİRİNCİ GÖÇ

Göç edenlerin ilk göç ettikleri yerde kaldıkları sürelere ilişkin bilgiler şöyledir: Birinci göç ettikleri yerde 3 yıla kadar kalanların oranı %23.1'dir. 4-10 yıl kalanların oranı %35.8'dir. 10 yıldan fazla kalanların oranı %40'tır. Birinci aşamada göç edilen (birinci göçe sahne olan) yerde denekler %29.1 oranında amelelik,%19.1 oranında seyyar satıcılık, (işportacılık ve kişisel ticari faaliyetler), %6.3 oranında hamallık ve %2.5 oranında bunların karışımı işler yapmışlardır. Deneklerin %19.5'i başka iş kollarında çalıştıklarını belirtirken %12.5'i işsiz olduğunu söylemiştir. Bu veriler, kentlere göç eden "Doğulu" yurttaşlarımızın hemen hemen tümüyle,

marjinal sektör denilen, süreksiz ve güvenlikten yoksun işlerde çalıştığını göstermektedir.

Birinci göç aşamasındaki deneklere ayrıldıkları yerleri niçin terk ettikleri sorulmuş, alınan yanıtlar Tablo 19'da sergilenmiştir. Tabloda yer alan veriler, PKK propagandasının aksine kanıtlar sergilemektedir.

TABLO-19
GÖÇTÜĞÜNÜZ YERDEN NEDEN AYRILDINIZ?

YANIT	NO	SAYI	YÜZDE
İşsizlik	1	229	40.2
Yatırım yok	2	14	2.5
Fakirlik	3	26	4.6
Devlet baskısı	4	57	10.0
Örgüt baskısı	5	91	16.0
Ağa baskısı	6	4	0.7
Kan davası	7	11	1.9
1+diğer şıklar	8	62	10.9
Farklı ve karışık nedenler	9	75	13.2
TOPLAM		569	100.0

Göç eden deneklerin %40.2'si eski yerlerini terk ediş nedeni olarak işsizliği göstermişlerdir. Deneklerin %16'sı örgüt baskısından, %10'u devlet baskısından şikâyet etmiştir. Ağa baskısı %0.7 ile çok düşük düzeydedir. Doğu Anadolu'nun makus talihine yol açan nedenlerden biri olan kan davası, oldukça gerilemiş görünmektedir(%1.9). Yatırım eksikliğinden şikâyet edenlerin oranı %4.6'dır. %10.9'luk bir grup işsizlik yanında başka nedenler de belirtmiştir. Bu verilere bakarak, göç edenlerin neredeyse yarısını yerlerinden yurtlarından koparan nedenin işsizlik olduğu söylenebilir. Deneklerin %13.2'si karışık ve farklı nedenlerle göç ettiklerini belirtmişlerdir.

Göç eden deneklere ilk göç ettikleri yeri niçin seçtikleri sorulduğunda verilen yanıtlar Tablo 20'de sergilenmiştir.

TABLO-20
NEDEN BURAYA GÖÇ ETTİNİZ?

GÖÇ NEDENLERİ	SAYI	YÜZDE
Akrabalar burada	186	33.1
İş olanağı var	215	37.8
Fakir yeri	31	5.4
Bölgeye yakın	25	4.3
İklim iyi	4	0.7
Kan davasından uzak	2	0.3
Farklı ve karışık	106	18.4
TOPLAM	569	100.0

Deneklerin %37.8'i yeni göç ettikleri yerde iş bulma olanağı olduğunu, %33.1'i ise akrabalarının orada bulunduğunu belirtmişlerdir, %5.4'ü göçtükleri yerin fakir yeri olduğunu ifade ederek göç nedenlerini iş olanağı bulma ve geçinme tercihine bağlamıştır. Deneklerin %4.3'ü göçtükleri yeri bölgeye yakın bulduklarından,%0.7'si iklim sebebiyle, %0.3'ü de kan davasından uzak olduğu için seçtiklerini söylemişlerdir. Göçenlerin %18.4'ü farklı ve karışık tercih nedenleri belirtmişlerdir.

İKİNCİ VE ÜÇÜNCÜ GÖÇE İLİŞKİN BİLGİLER

Göç eden deneklerin %5.6'sı ikinci kez, %0.7'si üçüncü bir kez daha göç etmiştir. İkinci kez göç edenlerin %22.2'si göçtükleri yere bir yıl,%8.3'ü iki yıl önce yerleşmiştir.

İkinci kez göç eden az sayıdaki denek, geldikleri yerde anlamlı sonuçlar çıkarılmayacak sürelerde kalmıştır.

İkinci kez göç edilen yerlerde deneklerin %33'ü amelelik, %16.6'sı seyyar satıcılık ve serbest ticaret, %44.3'ü karışık işler yapmışlardır. İşsizlerin oranı %5.5'e düştüğüne göre ikinci göçün ana nedeni, göç edilen yeni yerin iş olanakları açısından daha zengin olmasıdır. Nitekim ilk göç edilen yerden niye ayrıldıkları

sorulduğunda, deneklerin %42.4'ü işsizlik ve fakirliği ana neden olarak göstermiştir.

Örgüt baskısından şikâyet edenlerin oranı %15.1'dir. Devlet baskısından şikâyet edenlerin oranı ise sadece %3'tür. Bu verilere göre örgütün baskısı, insanları kentte de rahat bırakmamaktadır.

Deneklerin %33.3'ü ikinci kez niye göç ettikleri sorulduğunda, farklı ve belirtilen nedenlerin karışımı yanıtlar vermiştir.

İkinci göç alanını niçin seçtikleri sorulduğunda deneklerin %50'si iş olanaklarının bolluğunu, %22'si de akrabalarının orada oluşunu tercih nedeni olarak belirtmiştir.

Bu verilere göre ikinci göçün başlıca nedenleri, iş bulmak ve akrabalarıyla dayanışarak güvenli bir yaşam kurmaktır.

Üçüncü göçü gerçekleştiren dört kişinin dördü de Antalya'ya göç etmiştir. Dört kişiden üçünün göç nedeni iş bulmaktır. Her üçü de amelelik yapmaktadır. Üçüncü göçün yapıldığı yıllar 1989-1995 arasında değişmektedir. Bu veri, yeni göç dalgaları geldikçe, vasıfsız kişilerin, benzer iş gücü rekabetinden kurtulmak için başka yerlere göç etmek ihtiyacını duyduğunu göstermektedir.

GÖÇÜN YARATTIĞI PSİKOLOJİ

"Yıllardır yaşadığınız yerlerden göç ettiniz. Burada yeni ve daha mutlu bir hayat kuracağınıza inanıyor musunuz?" sorusuna, göç eden 569 kişinin %23'ü "Evet", %77'si "Hayır" yanıtını vermiştir. Göç etmekten memnun olanların %57'si Antalya'da yerleşmiştir.

"Yeniden göç etmeyi düşünüyor musunuz?" sorusuna yanıt verenlerin %50.5'i "Evet", %49.5'i "Hayır" demektedir. Bu da göçten duydukları memnuniyetsizliğe rağmen bir bölüm ailenin yeniden bir göçü ve sosyal kopuş travmasını göze alamadığını göstermektedir.

"Göçün huzur ve barış sağladığına inanıyor musunuz?" sorusuna "Evet" diyenlerin oranı sadece %16'dır. Göç eden deneklerin %84'ünün göçün huzur ve barış sağlamadığına veya sağlaya-

mayacağına olan inancı; zorunlu nedenlere dayanan göçün, toplumsal anlaşmazlığı körüklediği ve kentleri 'aşırı yüklediği' tezini güçlendirir niteliktedir.

İnsanların, yaşadıkları zamana ilişkin değerlendirmeleri, geçmiş ile gelecek arasında kurdukları bilişsel (cognitive) köprüyle ilintilidir. Aynı şey, kimlikler için de geçerlidir. Kimlik dediğimiz bileşime, sadece sahip olunan nitelikler değil, geleceğe ilişkin beklentiler de katkıda bulunur. Bu nedenle "Geleceğinizin dünden daha iyi olacağına inanıyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtların stratejik bir önemi vardır.

Göç eden deneklerin %36'sı, geleceklerinin dünden daha iyi olacağına inanmaktadır. Geleceklerinin dünden daha iyi olmayacağına inanan %64 oranındaki denek, kent ortamına getirilen mutsuzluğun "taşıyıcıları" olarak değerlendirilebilir. Bu oran, tek başına bir anlam ifade etse de kentlerin yerleşik nüfusu arasında yapılan bir araştırmadan elde edilecek değerlerle karşılaştırılması daha anlamlı sonuçlar verebilir. Eğer yerleşik kent nüfusunun geleceğe ilişkin beklentilerindeki olumsuzluk oranı da aynı düzeyde yüksek çıkarsa, sisteme karşı yaygın bir *yabancılaşma* var demektir. Bu da sistemin pek istikrarlı olmadığını gösterir.

Toplumsal istikrar, insanların sistemden memnuniyeti kadar, geleceğin teminatı olan gençlerin sisteme (kendilerine uygun ve saygın bir yer bulabileceklerine ilişkin) bakış açısıyla da ölçülebilir. Göç eden gençlerin, yaşanan olayların kendi üzerlerinde bıraktığı izlenimi nasıl değerlendirdiğini ölçmek için sorulan "Gençler, heyecanlı ve ateşlidirler, yaşananları ilerde bir öç alma, intikam nedeni olarak görebilirler mi?" sorusuna gelen yanıtlar endişe vericidir. Bu soruya "Evet" yanıtını veren deneklerin oranı %54.5'tir. Söz konusu gençlerin kazanılmaması ve sisteme entegre edilmemesi, kent yaşamını olumsuz etkileyebilecek nedenlerin başında gelebilir.

Sistemin kendi kendini "onarması", olumsuzluk duygularını genellikle azaltır. Bu da sistemin "ıslah edilebilirliği"ne iliş-

kin duyguların bütünüyle yok olmadığına işaret eder. Bu amaçla sorulan "Barış ve güvenlik sağlanırsa, durum düzeldiğinde geri dönmeyi düşünür müsünüz?" sorusuna verilen yanıtlar sevindiricidir. Göçen deneklerin %84'ü geri dönmek istemektedir.

Geriye dönüş, mutluluğu arttıracak bir olgu olarak değerlendirilirse, sistemin ıslah edilebileceğine ilişkin beklentilerin büyük ölçüde sürdüğü kabul edilebilir.

Göçen "Doğulu" vatandaşlar, genellikle geleneksel toplumsal kesitlerden gelmektedir. Gelenekselliğin bir niteliği de yaşlıların gençler üzerindeki mutlak'a yakın denetimidir. Göçün ve kent ortamının gevşek dokusu içinde bu denetimin zayıflaması, gençlere kendi başına buyruk olma yolunu açmaktadır. Bu durumda, kent ortamının çapraz baskılarına tabi olan gençler, radikal akımların ve örgütlerin etkisinde kalabilir.

Bu olasılığı değerlendirmek amacıyla sorulan "Yaşlılar göçten sonra hâlâ gençler üzerinde kontrollerini sürdürebiliyor, onlara söz geçirebiliyorlar mı?" sorusuna verilen yanıtlar bu olasılığın pek kuvvetli olmadığını göstermektedir.

Göç eden deneklerin %68'i göçten sonra, yaşlıların gençler üzerinde kontrollerinin kalmadığını belirtmiştir. Bu bulgu, büyük olasılıkla, *memnuniyetsiz gençlerin kent ortamında çoğaldığı ve aramızda "fitili kısa" insanların dolaşmakta olduğu izlenimini vermektedir.*

Alan araştırmasının bulguları bu kadar. Bu toplu veriler, yaşanan 'sorunun' kolektif görünümünü sergiliyor. Kendilerini ya hiç ifade edemeyen ya da ifade ettiği halde sesini hiç duyuramayan sessiz çoğunluğun duygu ve düşüncelerini yansıtıyor. Onlardan bir kısmı silahların sesini sözlere tercih etmiş ve "dağlara" gitmiş. Onları kaybetmişiz. Geride bir avuç sağduyu sahibi insan kalmış. İyi ki kalmış... Onlar bir anlaşmanın ve uzlaşmanın aracısı olabilirler. Yeter ki onları dinleyelim. Bu nedenle onların değerlendirilmelerine 'kolektif akıl' adı verildi. Bu akıl keşke siyasetin kılavuzu olsa...

İzleyen bölümde, söz konusu "kanı önderleri"yle yapılan derinlemesine görüşmelerin bilimsel bir tahlili sunulacaktır. Birbirini tamamlayan verilerin sunulduğu bu iki bölüm, toplumsal taban ile tavanın aynı sorunu nasıl değerlendiğini ve çözüm olarak neler önerdiklerini ortaya koyacaktır.

II- Kanı Önderlerinin "Doğu Sorunu"nu Anlamak: Yerel Önderlerin Görüş ve Önerileri

"DOĞU SORUNU"NU ANLAMAK: YEREL ÖNDERLERİN GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ

Altı ilde uygulanan ve anket çalışmasına dayanan *alan araştırması*, Doğu Sorunu'nun bir sosyal ve psikolojik röntgenini sunuyordu. Anketler, "sorunlu"yu muhatap almıştı. Ancak sorunun nasıl oluştuğu, yapısı ve nasıl aşılabileceği konusunda yetkin görüşlere ihtiyaç vardı. Bu görüşlerin sahipleri, günlük gelişmeler yanında olayların oluşumunu da isabetle yorumlayabilen, bu işlevleriyle yaşadıkları çevrede son derece kritik bir rol oynayan "kanı (kanaat) önderleri"ydi.

Her toplulukta kendilerini belirli bir alanda önder veya "akıl hocası" olarak benimseyen kümeleri görüşleriyle etkileyip yönlendirebilen kişiler vardır. İl halkının işaret ettiği bu "kritik kişilerle" görüşmek, sorunları ve tepkileri derinlemesine anlamak açısından kaçınılmazdı. "Sorun" bütün boyutlarıyla anlaşılabilirse çözüm üretmek de kolaylaşacaktı. Kaldı ki görüşülen 'kam önderlerinin' kafalarında çözüm önerileri de vardı. Bunlar birbirinden farklı olabilirdi ama yine de gerçeklerin ve yerel ihtiyaçların imbiğinden geçmiş öneriler ve değerlendirmeler olarak anlamlıydı.

Böyle bir girişim, bilimsel mantık açısından da gerekir. Şöyle ki: Kümeler bireylerden oluşur. Kümelerin üyeleri olan bireyler, görüş ve düşüncelerini ya küme kanalıyla elde eder ya da kendi düşünce ve eğilimlerini kümenin "kolektif aklı" ve "vicdanı" ile

karşılaştırırlar. Her ne biçimde olursa olsun bu etkileşim, birey üzerinde kalıcı ve eyleme yönelik bir iz bırakır.

Kanı önderleri ile küme önderleri her zaman aynı kişiler olmayabilir. Ama her ikisinin de kümenin düşünüş ve davranışı üzerinde birlikte veya ayrı ayrı belirleyici etkileri vardır. İşte bu görüşten hareketle, altı ilde yüze yakın küme ve kanı önderiyle bazen saatler süren yüz yüze görüşmeler yapıldı.

Görüşülen kişiler yerel gazeteciler, gençlik temsilcileri, avukatlar, işadamları, sendikacılar, öğretmenler, siyasetçiler, din adamları, aşiret reisleri ve modern meslek grupları (tabip, eczacı, baro, esnaf ve sanatkâr, mimar ve mühendis odaları gibi...) mensupları ve yöneticileriydi. Her birine temelde iki ana soru soruldu:

1- Yaşanan sorunun sebepleri nedir?

2- Bu sorunun aşılması için neler yapılmalıdır ki ülkemiz huzura kavuşsun?

Görüşülen herkes, büyük bir sorumlulukla ve içtenlikle konuştu. Yapılan araştırmanın yine bir resmi dairenin tozlu raflarında kalacağı veya üzerine "GİZLİ" damgası vurularak kamuoyunda tartışılmayacağı endişesini duymadan soruları yanıtladılar. Yanıtlarda burukluğun yanında itidal, yurtseverlik ve çözüm arayışı çok açık biçimde seçilebilir.

Derlenen bilgiler, kişi veya meslek kümesi adı verilmeden aktarılmıştır. Önemli olan, değerlendirmeler ve onlara dayalı çözüm önerileridir. Bu bilgiler, anketlerden çıkan toplu eğilimlerle birlikte değerlendirildiğinde 'Doğu Sorunu'nun yerel boyutta nasıl yaşandığı, algılandığı ve dile getirildiği ortaya çıkacaktır. Böyle bir derleme ve değerlendirme yapılmadan, yani teşhis konmadan söylenen her söz veya alınan her önlem, gerçeklerden kopuk, eksik, belki yanlış olacaktır. Yapılacak her yeni yanlışın bedeli ruhi, maddi ve siyasi olarak daha da ağırlaşacak, belki telafisi mümkün olmayacaktır.

1- 'DOĞU SORUNU' ULUSAL BÜTÜNLEŞME SORUNUDUR

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sosyal ve kültürel coğrafyasında Kürtlerin de yaşadığı tarihsel bir gerçektir. Tarihle kavga edilerek gerçeklerin değiştirilmesi, tutarsız ideolojilerin üretilmesinden öteye gitmez. Bir süre yok sayılan bu tarihi gerçek, Cumhuriyet'in kurulduğu yılların ürünü değildir. Osmanlı'dan devralınan kozmopolit nüfus yapısı, o yapıda 'sosyalleşmiş' olan siyasi kadroları daha gerçekçi olmaya zorluyordu. Ancak Cumhuriyet'in temel ideolojisi olarak benimsenen milliyetçilik doğrultusunda standart (farklılıkları olmayan) bir *ulus* yaratmak eğilimi, 1920'lerin ikinci yarısından sonra merkezi otoritenin dizginleri germesine neden oldu. Kültürel/etnik farklılıkları 'görmemek' resmi politika haline geldi. Bu süreci hızlandıran ve pekiştiren olgulardan biri de Doğu'da nispeten özerk ve egemen bir konumda olan yerel Kürt önderlerinin, merkezi otoritenin "standart bir ulus yaratmak adına" kendi nüfuz alanlarına müdahale etmesine direnmeleriydi. Bu direnç, kimi zaman geniş çaplı isyanlara dönüştü. Direncin çapı ve derinliği oranında Ankara'nın tavrı da katılaştı. Farklılıklara karşı tahammülsüzlük, resmi bir nitelik aldı. Doğu Anadolu'da uç veren direncin iki temel nedeni vardı:

1- Cumhuriyet'ten önce oldukça özerk hareket eden yerel nüfuzlular, (bürokrat kökenli) cumhuriyet yönetiminin, güç tekelini paylaşmak yerine bütünüyle ele almak eğilimine karşı çıktılar.

2- "Doğu Anadolu"nun *güç/iktidar bloku* içinde yer alan din unsuru, laik devlet anlayışı ile çelişiyordu. Din ile yerel geleneksel otorite(ler), organik bir ilişki içindeydi. Gerek siyasal açıdan egemen konumlarını, gerekse üstün konumlarına dinin sağladığı desteği yitireceklerini anlayan yerel geleneksel egemenler, kendilerine tâbi kümeleri de ayaklandırarak, oluşan yeni ideolojik-siyasal yapılanmaya başkaldırdılar. Bu ideolojik yapının 'Türkleştirmek' siyasetiyle bütünleşmesi, sorunu daha da derinleştirdi.

Direncin ve başkaldırının yaygın olmasını sağlayan en önemli etmen, Doğu'da önder ile izleyenin aynı etnik kökenden olmasıydı. Yerel direnç, merkezin 'hak gaspına' ve kimlik (Kürtlüğün) inkârına yöneldiği şeklinde algılandı. Bu algılamanın, yöresel direncin şiddetini arttırdığını söylemek mümkündür.

Yaşayan taraflar açısından kanlı ve acılı olmasına rağmen, dünya tarihi açısından değerlendirildiğinde bu direnç ve baskı 'olağan'dı. Bir iktidar değişikliği oluyordu. Daha modern olan iktidar grubu, tasfiye etmek istediği düzeni, onun egemenleriyle birlikte siyaset sahnesinden silmek istiyordu. Yerel geleneksel otoritelerin önünde iki seçenek vardı: Ya direnecekler ve yok olacaklar; ya da baş eğecekler ve tâbi unsurlar olarak, yeni düzende yerlerini atacaklardı. Her ikisi de oldu.

Durumlarını muhafaza etmek isteyenler baş eğdiler. Bu nedenle ne ağalık ne de aşiret düzeni tasfiye edildi. Özerkliklerini yitiren yerel otoriteler, kendilerine bağlı "tâbi unsurlarla" birlikte "merkeze" bağlandı. Merkez, "çevreye" hâkim oldu ama onu dönüştürmedi.

Dönüştürebilir miydi? O zamanın koşullarında buna yetecek gücü var mıydı? Söylemesi zor... Ancak başta düşünülen "dönüştürme tasarısı" sonradan rafa kaldırıldı ve Doğu Anadolu, çağdışı geleneksel yapısı içinde "hapsolup" kaldı. Türkiye'nin bütünüyle, özellikle daha hızlı gelişen bölümleriyle doğrudan ilintisi olmadığından birlikte değişme/gelişme olanağı bulamadı.

Doğu Anadolu'nun (ülkenin tamamı ile) bütünleşme sorunu, zamanla Türkiye'nin dünya ile bütünleşme sorunu olmaya adaydı. Bu gerçek anlaşılmadığı ya da göz ardı edildiği için "Doğu Sorunu" Türkiye'nin tüm sorunlarına ebelik etti. Ama yetkililer, sorunların nedenlerini başka yerlerde aradılar. İç ve dış düşmanlar ürettiler. Bir kere fikren üretilince, "hayalet" çarşafının ardına gizlenen mazeretlerin ve güçlerin çıkması zor olmadı.

2- ULUS KAVRAMI İLE KÜLTÜR KÜMELERİ KARŞIT GERÇEKLİKLER DEĞİLDİR:

Sadece Doğu'da değil, Anadolu'nun her yerinde farklı kültür kümeleri yaşıyordu, hâlâ da yaşıyor. Ulus kurma aşamasında millet (ulus) olgusunu etnik temele dayandırmayan; milliyetçiliği *tektipleştirici, standartlaştırıcı, benzemeyenleri dışlayan* bir ideoloji olarak görmeyen bir yöntem benimsemek rejimin niteliği ve geleceği açısından stratejik önemi haizdir. Aslında milleti (ulusu), kültür kümeleri ve etnisiteler arasında *uyumlu bir birlik* olarak algılayan bir siyaset felsefesi, *çok kültürlü* Anadolu gerçeğine ve Osmanlı nüfus ve idare mirasına daha uygundu.

Cumhuriyet'in kurucuları da başta bu anlayıştaydılar. Ama bir yandan Şeyh Sait isyanının getirdiği "bizi bölmek istiyorlar" endişesi, diğer yandan tek parti sisteminin milleti standart, farklılıklardan arındırılmış bir kitle olarak görmek ve "inşa etmek" isteği, çok kültürlü bir millet anlayışının geliştirilmesine olanak vermedi.

Siyasal birliğin inşasında başrolü üstlenen devlet, birlik ile teklik arasında ayrım yapmadı. Sağlanmak istenen birlik, uygulamaya teklik olarak yansıdı. Devlet ile millet, kültür ile siyaset bir ve tek sayıldı. Devletin örgütlü gücünün, egemenliğin kaynağı olarak ilan edilen halka mesafeli (kimi zaman duyarsız) kalması, sivil toplumun gelişmesini engelledi. Gelişme ve demokratikleşme güdük kaldı.

Kültür, yapısı gereği karmaşık bir değerler, inanışlar, gelenekler ve davranışlar bütünüdür. Pek az toplum kültürel açıdan homojendir. Başka bir deyişle, toplumların pek çoğu *çok kültürlüdür.* Hele imparatorluk mirasçısı toplumlar, kaçınılmaz olarak çok kültürlüdür. Bu tür toplumlar, imparatorluklarını, yani diğer topluluklar üzerindeki egemenliklerini yitirince iki seçenekle karşı karşıya kalmışlardır: Ya geride kalan etnik/kültürel kümeler ayrışmış ve her biri 'kan bağını esas alan' bir ulus-devlet kurmak istemiştir. Ya da çok kültürlü, bu nedenle kurucu öğelerin hukuksal eşitliğine dayalı, demokratik, çoğulcu bir devlet modeli oluşmuştur.

Demokrasi, öyle kolay kolay oluşan bir rejim değildir. Özgürlüklerinin bilincinde olduğu kadar, onları talep eden ve genişletmek isteyen bireylerin varlığı, demokratik rejimin olmazsa olmaz koşuludur. Bir başka koşul da toplumsal kesitler (veya sınıflar) arasında dengelerin kurulmuş olmasıdır. Yani sınıf "tahakkümü" sona ermiş (ama yaratıcı rekabet sürüyor) ve sosyal kesitler arasında göreli dengeler kurulmuş olmalıdır. Bu dengeler, çeşitli temsili örgüt(lenme)ler aracılığı ile parlamentoya yansımalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu dönemde bunların hiçbirinin olduğu söylenemez. Zaten gelişmemiş bir toplumda bu şartların yerine gelmesi mümkün değildir.

Toplumun güçsüzlüğü, kuvvetli bir devlet örgütü ve öncülüğü ile kapatılmak istenmiştir. Bu süreçte devlet, toplumun önüne geçmiştir. Seneler ilerledikçe devletin bu öncü rolü mutlak bir hâkimiyete dönüşmüş, *"egemenlik, milletten devlete geçmiştir."* Kendisini halkın yerine koyan devlet, milletin ne ve nasıl olması gerektiğini resmen belirlemeye kalkmıştır. Siyasal alanda ve kurumlar aracılığıyla oluşturulması gereken birlik, kültürel alanda teklik (tek-tiplilik, tek-kimliklilik) yaratmak çabasına dönüşmüştür. Bu politika, *siyasal* ve *kültürel* alanlar arasında gerilimlere, sürtüşmelere yol açmıştır. *Kamu* (siyaset) alanı ile *özel* (kültürel) alan iç içe geçince, kültürel farklılıklar siyaseten giderilmeye çalışılmıştır. Bu da kültürel alanı siyasallaştırmıştır.

Kültürel kimlikler, siyasal ifadelere dönüşünce *varolan* ve *sunulan* kimlikler arasında yapay gerilimler doğmuştur. Gerilimin giderilmesi için siyasal (uzlaşma ve birlikte-yaşamaya yönelik) yöntemler yerine sert önlemler tercih edilmiş ve ülke siyaseti şiddete gebe hale gelmiştir.

Bugün gelinen noktada, kültürel veya özel alan ile siyasal ya da kamusal alanın birbirinden ayrılması gereği belirginlik kazanmıştır. *Ulusal birlik, kültürel alanda değil, siyasal alanda aranmalı ve inşa edilmelidir.* Kültürel alanda var olan çeşitliliğin *tarihsel* ve *olağan* (bireysel ve siyasal iradenin dışında) olması kadar, farklılıklara saygının da siyasal bütünleşmenin ön koşulu olduğu kabul

edilmelidir. Çeşitliliğin aykırılık ve *ayrılık nedeni* olmadığı kabul edilirse "bölünme" korkusu büyük ölçüde ortadan kalkabilir.

Nitekim ülkenin doğusunda yürütülen alan araştırması, ayrılık isteyenlerin, Kürt yurttaşlarımızın çok düşük bir oranını oluşturduğunu göstermiştir. Başka tarafsız araştırmacıların ve gözlemcilerin değerlendirmeleri de bu doğrultudadır.

Yerel kanı-önderleri, Türkiye siyasetinde Kürt gerçeğinin ifade bulmasının korkulacak bir şey olmadığını; korkuldukça korkunun 'cisimleştiğini', tabulaştığını; tabulaştıkça savunulması veya önlenmesi için verilen mücadelenin daha kan dökücü hale geldiğini açık yüreklilikle belirtmişlerdir.

Sakıncalı olan, vatandaşlık olgusu/hukuku üzerine bina edilmesi gereken ulus (millet) gerçeğinin, etnik küme aidiyetiyle eşdeğer tutulmasıdır. Etnisitenin, bir kültürel soyadı olarak benimsenmesi yerine, ulusun siyasal birliğini ve bütünlüğünü ifade eden *resmi* ve *tek* kimlik olarak görülmesi, "merkezileştirilen" (dolayısıyla egemen kılınan) etnik kümenin dışında kalanları dışlamış ve ikincil konuma indirgemiştir. Aksi savunulsa veya istense de bu böyledir.

Her ulus, bir siyasal bütünlüğün ürünüdür. Bu niteliği ile bir resmi kimliğe sahiptir. Bu kimlik, etnik ve kültürel (din dâhil) farklılıklardan arındırılmış (onları aşan) bir nötrlüğü ifade eder. ETMELİDİR.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının taşıması gereken tek ortak kimlik, resmi/siyasal kimlikleridir. Yani Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmalarıdır. Kürtlük ya da başka kültürel kimlikler, bu üst-kimlikle çatışmamalıdır. Hiçbir kültürel kimlik, kendi varlık alanını (kültürel) aşarak, kendisine "kurtarılmış" bir siyasal alan talebinde bulunmamalıdır.

Böyle bir talep, "millet" veya "ulus" olgusuyla çelişir. Siyaseti ve coğrafyayı anlamsız ve tehlikeli derecede böler. Yaşama kabiliyeti olmayan, duygusal ve birbirine karşı nefret yüklü cemaatleri yan yana veya karşı karşıya dizer.

Demokrasilerde ne devletin, ulusu oluşturan kümelerin kültürel kimliklerini yok saymak hakkı vardır; ne de bir kültür-kümesinin self-determinasyon, dolayısıyla siyasal kimlik arama hakkı vardır. Bu, devletin ayrımcılık, kültür-kümelerinin ayrılıkçılık yapması demektir. Çünkü demokratik haklarını kullanan tüm yurttaşlar, her tercihlerinde self-determinasyon haklarını bizzat gerçekleştirmektedirler.

Günümüzün demokrasi anlayışında topluluk (veya azınlık) hakları, temel insan haklarının bir uzantısı olarak benimsenmektedir. Bu olgu, kültür kümelerine, özgün/tarihsel niteliklerini, içinde yaşadıkları çoğunluk veya birlikte yaşadıkları diğer kültür kümeleri karşısında korumak ve sürdürmek hakkını sağlamaktadır. Liberal demokrasilerde kültürel farklılıkların/çeşitliliğin korunması, anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Demokrasi bugün vardığı noktada birey kadar, onun kendisini ait hissettiği kümeyi de siyasetin öznesi olarak kabul etmektedir. Çünkü demokrasi, özgürlükler kadar, onların korunup sürdürülmesinin de güvencesidir. Toplumsal istikrarın başka türlü sağlanması mümkün değildir. Toplumsal istikrar, sadece bireylerin değil, onları "taşıyan" ve yönlendiren kümeler ile temsili örgütleri(ni)n arasında varılan uzlaşmanın ürünüdür.

Demokratik toplumlarda vatandaşa bireysel olarak *kendi kaderini tayin etme hakkı* tanınmış olduğu için bu hakkın kimi örgütlerce emr-i vaki ile gasp edilmesi kabul edilemez. Hele gasp edilmiş olan bu hakkın, yasadışı bir mücadeleyi meşru kılmak için kullanılması hiç kabul edilemez. Fiili bir gasp, hukuki hak doğurmaz. Bu nedenle demokratik toplumlarda terörizm, sadece siyasal bir suç değil, bir insanlık suçu olarak da görülür.

Demokratik toplum, hukuk devleti iskeleti etrafında örgütlenmiştir. Oluşan düzen, birlik içinde çeşitliliğe, çeşitlilik içinde birliğe izin verecek esnekliktedir. Söz konusu esneklik yoksa bir düzenin demokratik olduğu iddia edilemez.

Kürtlerin bir kültür kümesi olduğu gerçeği benimsendiği anda, (bütün kültür kümeleri gibi) onların da kendilerine has bazı özellikleri olduğu fark edilecektir. Bunların başında dilleri gelir.

Kürtçe için pek çok şey söylenmiştir: "Bir sınır dilidir", "birkaç dilin karışımından oluşmuştur", "gelişmemiş, karışık bir sınır-boyu ağzıdır", "bilim ve edebiyat dili değildir." Bu tür sözler hâlâ da söylenmektedir. Ama bütün bunların, iddia sahiplerinin sorunu olmaması gerekir. Dillerinin azgelişmişliği, karışıklığı ve modern yaşamı ifade edememesi, adı geçen kültür kümesi üyelerinin sorunudur. Onlar kendi dillerinde anlaşabiliyor, dünyayı kavrayabiliyor ve düşüncelerini aktarabiliyorlarsa ne âlâ. Bunda zorlanıyor, bu nedenle ana dillerini konuşmak yanında onu edebi ve bilimsel alanda geliştirmek istiyorlarsa, demokratik bir ülkenin yapacağı bir tek şey vardır: Bu isteğe saygı göstermek.

Anadil(ler), *kültür alanının* olgusudur. Resmi dil, kamu alanının ve siyasal birliğin aracıdır. Anadil ile resmi dilin aynı olması (tarihsel nedenlerle) her zaman mümkün değildir. Hatta bazı ülkelerde birçok ana (kültür) dilin yamında birden fazla resmi dil vardır. Belçika ve İsviçre buna örnektir. O ülkelerde vatandaşlar tüm resmi dilleri öğrenerek daha zengin bir kültür dünyasına kavuşurlar ve kendilerini hiç de bölünmüş/bölümlenmiş bir dünyanın insanları olarak görmezler. Çünkü bölünmek ellerindeyken, bir arada yaşamayı kendi özgür iradeleriyle seçmişlerdir.

Bu nedenle Kürtçenin (halen olduğu gibi) konuşulması, bir kültür dili olarak kullanılması ve öğretilmesi korkulacak bir şey değildir. Kaldı ki çok-kültürlü bir toplumda bunun yapılması, haksızlık duygusuna son vereceği için gereksiz gerilimleri de ortadan kaldıracaktır.

3- GÜVENLİK ANLAYIŞI VE GÜVENLİK UYGULAMALARI

Türkiye'de "güvenlik", bugün bilim adamlarının *sert güvenlik* olarak tanımladıkları kavram çerçevesinde düşünülmüş ve uygulanmıştır. "Sert güvenlik" üç ana öğeden oluşur:

1-Ülkenin toprak bütünlüğünün korunması,

2-Rejimin ["müesses nizamın"] korunması,

3-Ülkenin maddi ve manevi değerleri üzerinde egemenliğin sürmesi.

Durum böyle olunca, güvenlik ve ona bağlı olan tehdit algılaması, hep *topyekûn* olmuştur. Eldeki "son Türk ve Müslüman devletin yıkılması" korkusu, resmi söylemden toplumsal bilinçaltına sinmiştir.

Böyle bir tehdit algılaması ve güvenlik anlayışı, diğer yandan şu iki zafiyeti doğurmuştur:

1-"Düşmanı" dışarıda aramak;

2-Sistemin (sosyal-ekonomik-siyasal yapının) analizini ve eleştirisini sadece ihmal etmek değil, "yıkıcı" bularak yasaklamak.

Sağlıklı bir tahlili yapılıp sistem ıslah edilmediği için ne verimlilik istenilen boyutta arttırılabilmiş, ne sorunlar zamanında çözülebilmiş, ne de toplumsal istikrarın ve ulusal bütünleşmenin koşulları tam olarak oluşturulabilmiştir. Bütün bu açıkları kapatmak için oldukça otoriter bir yönetim anlayışı geliştirilmiştir. Bu yönetim anlayışı, ekonomik konularda merkeziyetçi, sosyal konularda sınırlayıcı, siyasal konularda yasaklayıcı bir üslubun oluşmasına neden olmuştur.

Sorun çözmekten çok bastırmak ve ertelemek yolu seçilince, ülke siyaseti, zaman zaman şiddetle yüklenmiştir.

Şiddet kullanımı, *"ülke bütünlüğünü korumak ve milleti böldürmemek"* amacını taşıdığı için her defasında meşru bir davranış biçimi olarak sunulmuştur. Ama bu, sorunların çözümünü geciktirmiştir. Sorunların çözülmesinde gecikme ve şiddet kullanımının gerekliliğine yapılan vurgu nedeniyle değişik gruplar, kendilerine özgü güvenlik arayışlarına yönelmişlerdir.

Halkımızın sezgisinin ve bilimin farklı yollardan geldiği nokta aynıdır. Güvenliğin bir de *yumuşak* olarak nitelendiren boyutu vardır:

– Demokrasinin kurulması-sürdürülmesi-geliştirilmesi,

– Sistemin bozulan kurum ve kurallarının düzeltilmesi; yolsuzluk, yozlaşma (adam kayırma vb) ve çürüme (rüşvet ve çıkar karşılığında nüfuz ticareti) ile mücadele,

– Radikal akımların etkisini azaltacak demokratik bir anayasa yapılması ve insanı merkez alan bir yasal düzenin oluşturulması,

– Toplumsal kesitler arasındaki gelir ve yaşam standardı uçurumunun kapanması,

– Ani, geniş çaplı göçlerin, nüfus hareketlerinin önlenmesi için kırsal kalkınma,

– Kemikleşmiş/yapısal yoksullukla mücadele,

– Zorbalıkla ve örgütlü suçla mücadele; devletin suçla mücadele yönteminin suçluların kullandığı yöntemlerden daha şefkatli ve hukuka uygun olması,

– Uyuşturucu kaçakçılığı ve bağımlılığı ile mücadele.

Eğer bir toplum, sistemin zafiyetlerinden kaynaklanan yumuşak tehditleri algılamaz ve gidermezse ne hukukun üstünlüğünü (adalet duygusunu), ne siyasal istikrarını, ne de ulusal bütünlüğünü koruyabilir. Sert güvenlik önlemlerine ayrılan maddi ve insani kaynaklar ya işe yaramaz ya da yetersiz kalır.

Toplumun gönenci ve birliği için hem sert hem de yumuşak güvenlik önlemlerinin birlikte düşünülmesi ve alınması gerekir. Bu nedenle köhne, yasakçı ve anti-demokratik yasalarımız hızla ayıklanmalıdır. Toplumun devlet vesayetinden çıkarılıp özgürce gelişmesine olanak sağlanmalıdır. Böylece, *resmen* sağlanamayan dengelerin toplumsal kümelerin kendi aralarında vardıkları uzlaşma ile sağlanması mümkün olabilir. Dünya, toplumsal dengelerin ve siyasal istikrarın başka yolunu bulamamıştır.

Sert Güvenlik Uygulamalarından Koruculuk Üzerine Görüşler

"Doğu"da sürüp giden şiddet ortamı, insanları derinden sarsmaktadır. Halk kendini güvende ve güvenlikli hissetmemektedir. Halkın büyük kısmı şiddete bizzat maruz kalmıştır. Kimi de

sürüp giden kanlı siyasetin çarklarına evlatlarını kaptırmıştır. Bu çarklar, çocuklarını ya öğütmüş ya da onlardan çok uzaklara savurmuştur. Kimi bu acıyı sadece duygusal olarak hissetmemiş; soruşturmaya, kovuşturmaya ve nihayet "bölgenin güvenliği açısından" göç baskısına maruz kalmıştır. Kısaca bölge halkı, yıllardan beri ağır bir bedel ödemektedir.

Bu bedelin "tahsilatını" yapan organlardan biri de *korucular*dır. Koruculuğun açıklanan amacı, saldırıya uğrayan köylülerin kendilerini savunmasını sağlayan bir *yerinden savunma örgütlenmesi* ve uygulamasıdır. Kırsal şiddetin yaşandığı başka ülkelerde de benzer örnekler devreye sokulmuştur. "Riskli" köylere savunma eğitimi almış ve orduda tecrübe kazandıktan sonra erken emekli olmuş yöreli astsubaylar veya erbaşlar yerleştirilmiştir. Bunlar hem içlerinde yaşadıkları köylüleri eğitmişler, hem onlara önderlik etmişlerdir. Çoğu zaman sürdürülen mücadelenin "kurallara uygunluğunu" sağlama işlevini de onlar üstlenmiştir.

Türkiye'nin "Doğusu"ndaki koruculuk uygulamasının amaçları, yetki ve eylem sınırları tam belli değildir. İdeali, korucuların kendi kırsal cemaatlerini korumakla yükümlü olmalarıdır. Korucular, başka köylere, hatta sınır ötesine yapılan baskınlarda veya güvenlik operasyonlarında alternatif ve/veya ek silahlı güç olarak kullanılmamalıdır.

Zaten hassas dengelere dayanan kırsal toplum yapısı, "dışsal" bir unsura veya onun "yerel müttefiklerine" karşı hemen cephe alabilmekte, köyler ve aşiretler-arası bir kan davasının uzun süreli tohumları atılmaktadır.

Gönüllü olarak koruculuğu benimseyenler için diyecek bir şey yoktur. Ama korucular dan bir bölümü "ya PKK'lı ya da korucu olmak" ikilemi karşısında bırakıldıkları için bu rolü üstlendiklerini söylemektedir.

Topraklarını, ailelerini terk etmemek ya da "dağlarda sonu bilinmez bir maceraya atılmamak için" korucu olmayı seçen aileler ve köyler vardır. Böyle bir ikilem sonucu korucu olanların sa-

mimiyetine inanmamak gerektiği resmi çevrelerce de dile getirilmektedir. Hangi taraf ağır basarsa bir bölümü o yöne meyleden korucular üzerine bina edilen bir güvenlik sistemi pek güvenilir olmasa gerekir. Diğer yanda, koruculara yapılan maddi yardımın kendileri ve çevreleri tarafından gönüllülerin öz savunmasına yapılan bir katkı gibi değerlendirilmesi önemlidir. Korucuların maaşlı askerler gibi davranmaları ve algılanmaları son derece sakıncalıdır.

Nitekim 'gönülsüz korucuların' yaygın biçimde mermi satışı yaptıkları, 'karşı tarafa' bilgi ve lojistik destek sağladıkları rapor edilmiştir. Söz konusu mermilerin, savaşmak durumunda oldukları teröristlere gittiğini düşünmek bile ürkütücüdür.

Diğer yandan, cahil insanların, arkalarında devlet otoritesini hissettikleri zaman sınırsız ve sorumsuz davrandıkları sıkça görülen bir durumdur. Kişisel intikam, zorla maddi çıkar sağlama (gasp, rüşvet, kimi zaman da soygun) suçlarının yanında, silah ve yükte hafif pahada ağır maddelerin kaçakçılığını yapmaları sıkça rastlanan olgulardır. Bugünkü halleriyle korucuların önemli bir bölümü, toplumla devlet arasında olması gereken barışa katkı yapacak durumda değildir.

Kaldı ki korucular, mücadelelerinde haklı da olsalar, çocuklarını ortadan kaldırdıkları ya da kendi canlarına kasteden insanlarla birlikte yaşamaya devam edeceklerdir. Kan davasının ve onu sürdüren koyu nefret duygularının kuşaklar boyunca 'taşındığı' bir kültürel ortamda korucular, kendi köylerinin ve ailelerinin savunması dışında silahlı eylemlerde kullanılmamalıdır.

Koruculuğu seçen kişilerin bir kısmının daha önceden işledikleri suçlardan ötürü ceza görmemek için devletin kanatları altına saklanmak istedikleri bildirilmektedir. Haklarında gıyabi tutuklama kararı bulunan bazı kişilerin yöredeki 'olağanüstü' koşullardan yararlanarak korucu olmak talebinde bulundukları, taleplerinin karşılanmasıyla hapse girmekten kurtuldukları iddia edilmektedir. Bu kişilerin sayısı az da olsa söz konusu durum, bölge

halkının en büyük şikâyetlerinden biri olan 'çift hukukluluk' olgusunu sergilediği için önemlidir.

Hiçbir demokratik ülkede çift hukukluluk olmamalıdır. Mevcut hukuk kurallarına olağandışı ekler getirilerek olağan hukuk sisteminin alanı daraltılırsa, orada temel hakların ve özgürlüklerin askıya alınması (kimi zaman çiğnenmesi) kaçınılmazdır. Zaten teröristler de devlete bunu yaptırarak, onu hukuk-dışı bir örgüt olarak tanıtmak istemektedirler. Bunda başarılı olabilirlerse, mücadelelerindeki hukuk ve insanlık dışı uygulamaları 'makul ve sıradan' göstermeleri mümkün olacaktır, olmaktadır. Teröristlerin eline bu kozun verilmemesi siyasi basiret gereğidir.

Olağanüstü hal bölgesinde sürdürülen koruculuk uygulaması, bu biçimiyle, devletin, kamu güvenliği ve infaz (yasaların gereğini uygulama) işlerini özel kişilere/güçlere ihale etmiş olduğu izlenimini vermektedir. Gerek anlayış, gerekse sonuçları açısından son derece sakıncalı olan bu tutum, sadece devletin uygulamalarındaki haklılığı değil, bölgedeki gücünün yeterliliğini de tartışmaya açabilir.

Diğer yandan, korucuların idari yapımızdaki yeri de belirginliğe kavuşturulmuş değildir. Maaşlarını askeri otoritelerden almaktadırlar. Oysa yapılması gereken, korucuların yerel, kendiliğinden (gönüllü) ve sivil (gayri resmi) bir savunma gücü olarak örgütlenmesidir. Sıkı bir yasal disiplin altında ve sadece meşru savunma amacıyla terörizmle mücadelede yerlerini almalıdırlar. Yasa dışına çıkışlar saptanıp cezalandırılmalıdır. Zaten PKK'dan yılmış olan yöre halkı, ikinci ve ayrıcalıklı (dolayısıyla denetim dışı) bir silahlı gücün tacizine katlanabilecek durumda değildir.

Koruculuk aktif bir saldırı ve savaş gücü olarak görülmemeli ve kullanılmamalıdır. Korucuların mücadelesi, PKK saldırganlığını köy hudutları içinde durdurmak ve caydırmakla sınırlı olmalıdır. Devletten gördükleri destek hiçbir biçimde hukuk kurallarının üzerinde oldukları duygusuna yol açmamalıdır.

Güvenlik Nedeniyle Köy Boşaltma

"Doğu Sorunu"nun sonucu olduğu kadar, onu "bereketlendiren" bir olgu da köy boşaltmalardır. PKK, "korucu köylerini" basmakta, boşaltmakta ve tahrip etmektedir. Bu eylem, bir terörist örgütün, karşısındaki güce ve onu destekleyenlere "gözdağı" vermek amacıyla uyguladığı gaddarca bir yöntemdir. Bu, mücadelelerinde hiçbir sınır ve kural tanımayan terörist örgütlerden beklenen bir davranış biçimidir.

Ama aynı yöntem güvenlik güçlerince de uygulanıyorsa, terörizmle mücadelenin en önemli ilkesi olan *halkı kazanmak* çabası ihmal ediliyor demektir. Oysa terörist örgütler, eylemleriyle değil, temsil iddiasında bulundukları kesitlerin sorunları ve dile getirdikleri gerekçeler yüzünden az veya çok oranda sosyal destek sağlarlar. Bu nedenle, terörizmle mücadelede sadece kanlı eylemler sergilenip onları gerçekleştiren silahlı çeteler hedef alınmamalıdır. Sözü edilen örgütleri kimlerin niçin açık veya kapalı olarak onayladığı/desteklediği mutlaka anlaşılmalıdır.

Bu yapılırsa, örgütlerin sağlayabileceği yararlardan çok daha fazlasını sunabilecek imkânlarla donanmış olan yerel ve merkezi otoriteler, halkın beklentilerini *aracısız* karşılayabilir. Bunu yapan bir devletin, herhangi bir terörist örgütten daha fazla itibar ve destek sağlayacağı açıktır.

Ama bunun tam tersi yapılır; içinden PKK'ya katılan kişi veya kişiler çıkan veya "örgüt"ün yiyecek, haberleşme ve lojistik ihtiyaçlarını sağlamak için (zorla veya gönüllü, ama hemen hemen tümü korkutularak) yararlandığı köyler güvenlik güçlerince boşaltılır ve kullanılmaz hale getirilirse, halkın 'yabancılaşması' önlenemez.

Köy boşaltma, bir güvenlik yöntemi olarak görülebilir. Hatta bu yöntem kısmen başarılı da olabilir. Ancak sorun çözmek için zoru değil, özendirme (teşvik), benimsetme ve yasalara uygun cezalandırma gibi *meşru* (ve *yumuşak*) yöntemleri seçen devlet, uygulamalarında daha etkili ve *haklı* olacaktır. Halk, PKK'nın

baskı, tehdit ve şantajlarına doğrudan tâbi olmadığı zaman, haklılığını yitirmeyen, güven veren ve herkesi hukuksal kanatları altında koruyan devletin yanında olmakta tereddüt etmeyecektir.

Unutmamalıdır ki insanların zorbalara boyun eğdiği süreler kısadır ve çaresiz olunan dönemlerle sınırlıdır. Devleti bir başka tehdit öğesi olarak karşılarında değil, yanlarında gördükleri ve bu tutumun sürekliliğinden emin oldukları sürece insanlar, devletten yana olacaklardır. Hep de olmuşlardır.

4- TERÖRİZM İLE SOSYAL ANLAŞMAZLIK

Terörizmle mücadelede doğru ilkeler benimsenir, doğru yöntemler uygulanırsa, PKK tümüyle ortadan kalkacak mıdır? Hayır! Ama 'örgüt', sosyal desteğini yitirince ya bir silahlı maceracılar topluluğuna dönüşecek ve eski 'Turancılar' gibi ütopik bir Kürt milliyetçiliği (Pan-Kürdizm) ülküsünü sürdürecektir; ya da dar sosyal destekleriyle birlikte, onlardan sağladığı mali kaynakları yitirecek ve örgütsel varlığını sürdürebilmek için uluslararası yeraltı dünyası ile kurduğu ilişkileri geliştirecek, adi bir suç örgütüne dönüşecektir.

Bu süreç, 'halksız terör örgütleri'nin bütün dünyada tekrarlanan ortak kaderidir. Türkiye'de de böyle olmaması için bir neden yoktur. En büyük engel, sözü edilen gerçeğin yönetimlerimiz tarafından anlaşılamamış olmasıdır. Onlar, tek başına şiddetin, nispi sosyal desteği olan terörist örgütlerin varlığını sona erdireceğine kesinlikle inanmaktadırlar.

Oysa biraz daha dikkat edilse veya sosyal bilimcilerin görüşlerine itibar edilse, 'Doğu Sorunu'nun salt bir terörizm olgusu değil, belirli bir ölçüde yerel halk kümelerini ilgilendiren bir *Sosyal Anlaşmazlık* olgusu olduğu anlaşılabilir.

Belki şiddet siyasetinde ısrar, bir 'anlayışsızlık' sorunu değildir. *"Sosyal anlaşmazlık" tezi kabul edilirse, tüm siyasal felsefemizin, bürokratik uygulamalarımızın, yasa anlayışımızın değişmesi gerekecektir. Sistemin baştan aşağı demokratikleşmesi gündeme gelecektir. Evet,*

o zaman Türkiye dünyaya ayak uyduracaktır. Uyduramayan kurumlar ve kadrolar da "sosyal ömürlerini" tüketeceklerdir. Galiba direncin odak noktası, bu olgudur.

Türk halkının pek azı 12 Eylül'e karşıdır. Ülke, içine sürüklendiği kardeş kavgasını; toplum, siyasal ve duygusal açıdan parçalanmayı; rejim, silahlı çetelerin şantajını kabul edemezdi. Etmedi de... Ne var ki 12 Eylül'ün uyandırdığı umut ve "kurtuluş" havası, 13 Eylül'den sonra değişti.

Bu tarihten sonra, zapturapt altına alınmak istenen toplum, 'kurtuluşu' için ağır bir siyasal bedel ödedi. 12 Eylül 1980 sonrası uygulamalar, Türk siyasal hayatında önemli kopuşlara neden oldu. Mesleki ve fikri örgütlenme büyük ölçüde tırpanlandı. Bir toplumun gücü demek olan bağımsız ve gönüllü kuruluşlar, devlete destek değil, köstek olarak görüldü ve engellendi. Toplumun "kendiliğinden" örgütlenmesi ve resmi kuruluşların dışında kendisine özerk (ve özel) bir alan yaratma çabası caydırıldı. Bu, iki açıdan sakıncalı oldu:

1-Toplum gelişemedi. Devletin (babacıl) vesayetinden sıyrılamadı. Kendi sorunlarını formüle edecek ve çözecek yöntemleri ve organları geliştiremedi.

2-Devletin toplumun taleplerine karşı yeterince duyarlı olmayışı olgusu değişmedi. Bu da devlet örgütünün, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak açısından yeterli işlevsel donanıma kavuşmasını engelledi. *Verimlilik* ve *hizmette yeterlilik* ilkeleri yerine, denetim ve buyurganlık ilkeleri ağır basmaya devam etti. Devlet ile toplum arasında varolan "mesafe" kapanmadı. Hatta sorunların aciliyet kazandığı dönemlerde daha da açıldı.

Daha 1976 yılında Siirt'in Şirvan ve Dergalip mevkileri arasındaki yol yapımı çalışmaları sırasında köylüler dozer aracının önüne ot koyuyorlardı. Onların da bir katkıları olsun bu gayretli "hayvan"ın bitmez tükenmez mesaisine diye...

Ya 1974 Kıbrıs Bunalımı sırasında ordumuzun adaya çıkması söz konusu olduğunda tüm "Doğu"nun köylerinde, askerlik ya-

şına gelen oğlunu yanına, birkaç koyununu da ardına takıp bunları en yakın karakol veya askerlik şubesine 'teslim etmeye' koşan ana-babalara ne demeli? Ulusal dayanışmanın ve sorumluluğun bu göz yaşartıcı tabloları, birkaç yabancı ajan ve dış güçlerin kandırmacaları ile kısa sürede silinebilir mi ruhlardan?

Ama neler olduysa oldu ve o vefakâr ve yurtsever insanların çocukları, karşımıza "terörist" kimliğiyle çıktı. Yani toplumun bir bölümü ile devletin arasına "mesafe" girdi.

Öyle anlaşılıyor ki söz konusu "mesafe" kapanmadıkça asayiş sorununun aşılıp birlik ruhunun yeniden tesis edilmesi de toplumsal kaynakların bereketlendirilip hayati zaruretlerin karşılanması da zor olacaktır. Ama toplum istikrar ihtiyacındadır.

Artık istikrarın sağlanması tek başına devletten beklenmemelidir. Bu ihtiyaç büyük ölçüde *özgür, gönüllü* ve *sorumlu* sivil toplum örgütleri ile karşılanmalıdır. Temsili örgütlerinin çeşitliliğine ve bolluğuna imrendiğimiz demokratik, gelişmiş ülkelerin toplumsal istikrarının sırrı budur: Karar alma sürecinin, siyasal partilerden çok daha geniş bir örgütsel tabanda gerçekleşiyor olması...

12 Eylül sonrasında *sakıncalı* görülerek kapatılan, mensupları kovuşturulan, hapislere atılan, bazıları kültürel, bazıları siyasal olan "doğulu" dernek ve kuruluşların benzerlerinin yeniden açılmasına zaman geçirilmeden izin verilmelidir. Bunlar kapalı ve sakıncalı kaldıkça etnik temelli kültürel ve siyasal belirtimler gereksiz bir baskı altında ve yasaklı olacaktır. Özellikle Kürt vatandaşlarımız, *vatandaşlık hukuku* (birey) düzeyinde olmayan ayrımcılığı, kültür kümesi düzeyinde hissedecekler ve sisteme karşı protestolarını sürdüreceklerdir. Yasakçılığın birlik ve bütünlük getirdiği nerede görülmüştür ki?

Ne var ki bizim siyasal felsefemizde millet, devletten daha dar ve ikincil bir kavramdır. Devletimizin adı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'dir. Bu devletin çatısı altında ve bu vatanın toprakları üzerinde yaşayan kozmopolit nüfus yapısına uygun bir addır Türkiye. Ama milletin tanımına gelince herkese, "Türkiyeli" değil, Türk adı verilmiştir. Herkesten Türk olmaları beklenmiş-

tir. Yani küme (alt) kimliklerinden biri, ulusal birliği (yurttaşlığı) temsil eden üst kimlik yerine konulmuştur.

Türklük etnik bir olgudur, siyasal değil. Etnisite veya etnik mensubiyet, ortak tarihsel, kültürel bağlarla pekiştirilmiş bir akrabalık bağıdır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin her vatandaşı, etnik Türk değildir ve olmaya zorlanmamalıdır. Ama isteyen bu sıfatı seçebilir, benimseyebilir. Bu kişisel (ve kültürel) bir tercihtir.

Türkiye'de yaşayan herkes Türk olmaya zorlanırsa, kültürel alan siyasallaştırılmış olur. Bu durumda, beklenen bütünleşme gerçekleşmeyeceği gibi siyasal alan, *tek-tipleştirmeye* direncin istikrarsızlaştırıcı etkisine açılmış olacaktır. O halde bırakalım, aynı siyasi coğrafyayı paylaşan insanlar, *Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı* olmanın dışındaki (alt) kimliklerini ve bunları belirtim biçimlerini kendileri seçsinler. İçine doğdukları, tevarüs ettikleri cemaat (dinsel, etnik, kültürel) kimliklerini korumak, yaşatmak ve geliştirmek istiyorlarsa bunu yapabilsinler.

Bunları yapabildikleri için ve yapabildikleri ölçüde, onlara bu özgürlükleri sağlayan sisteme/devlete daha çok sahip çıkacaklardır. Üst kimlik (yurttaşlık) altında kendilerini daha özgür ve eşit hissedeceklerdir.

Eğer bu yapılmazsa, kültürel alanda başgösteren bir huzursuzluk veya anlaşmazlık, hızla siyasal bir krize dönüşecektir. Dönüşmektedir... Ya da siyasi bir anlaşmazlık, kültürel alanda çeşitli kültür kümelerini karşı karşıya getirecektir. Getirmektedir... O halde, uygulanması gereken en doğru (ve acil) politika, siyasal ve kültürel alanları birbirinden ayırmak ve özerkleştirmektir.

5- SORUNUN MERKEZİNDEKİ GELENEKSELLİK

"Doğu Sorunu"nun kangrenleşmesine neden olan olgulardan biri de meselenin karmaşık bütünlüğü içinde kavranmamış olmasıdır. Siyasal şiddet (terörizm) gibi bir sonuç, sebep olarak görülmüştür. Bu da yanlış uygulamalarda ısrara, dolayısıyla çözümsüzlüğe yol açmıştır.

Şiddet, sorunun sebebi olarak algılanınca, çare daha fazla şiddette görülmüştür. Bu anlayış, "Eline çekiç alırsan, bütün sorunlar çivi gibi görünür" özdeyişine uygundur. Sonuç olarak, sorunlarla birlikte şiddetin çapı ve derinliği de artar.

Sayıları giderek artan faili meçhul cinayetler, sertleşen yasalar, ateş hattına sürülen daha fazla insan ve maddi kaynak, ifade ve örgütlenmeye getirilen ciddi sınırlamalar, ülkemiz siyasetinin "olağanlaşmasını" ve gelişmesini engellemiştir. Bu alacakaranlıkta, devletin kimi görevlilerinin faaliyetleri tam denetlenememiş, yasadışı uygulamalar düzeltilememiş, faillerinden hesap sorulamamıştır. Çözülemeyen sorunlar giderek sistem krizi boyutlarına ulaşmıştır.

Oysa sistemin şiddete değil, şiddetle ıslahata ihtiyacı vardır. Çünkü sorun çözme yeteneğini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu olgu, "Doğu"da daha da belirgindir. Örneğin sorunun temelindeki bölgesel geri kalmışlığın başlıca nedeni olan feodal ilişkiler/yapılar, güvenlik adına yeniden pekiştirilmiştir. "*Bizden yana olan*" aşiretler, şeyhler, ağalar veya reisler, "*diğer*" feodal unsurlardan ayrı tutulmuştur. Birinciler, itibara, paraya ve desteğe kavuşturularak, yok olma sürecinden kurtarılmıştır. Tabii ki bu durum geçicidir. Ama feodal ilişkilerin daracık dünyasında sıkışıp kalan bireylerin bu "yanlı" politikanın sürdürülmesine gösterdiği tepkiyi anlamak gerekir.

Modern çağda yaşatılmak istenen geleneksel ve otoriter ilişkiler, ne bireyin siyaseten özgürleşmesine izin vermektedir, ne de ekonomik olarak özgür girişimciliğe olanak tanımaktadır. Başka bir deyişle kişi bireyleşememekte, yurttaşlaşamamaktadır. Ne *homo politicus*, ne de *homo economicus* olabilmektedir. Tâbi bir varlık olarak, yerel otoritenin *yanaşması* rolünü sürdürmektedir.

Tâbi bir varlık olmak, doğallıkla hiç kimsenin hoşlanmayacağı, ancak mecbur olunduğu için kabullenilecek bir durumdur. Tâbiyetin, yoksulluğun ve *geleceksizliğin* karanlık dünyasına dışardan gelen "özgürlük", "kurtuluş" ve "bağımsız kişilik veya topluluk" çağrısı, sihirli bir etki yapacaktır. Yapmaktadır da...

Her türlü yöntemi mübah gören köktenci siyasal örgütler, çoğu genç ve geleceksiz olan kır çocuklarını kolayca peşlerinden sürükleyebilmektedir.

Ancak onlara sundukları "umutlu gelecek", bu köhnemiş ve atıl ortamdan çıkmayacaktır. Çıkamaz... O halde "beklenen düzen" deyim yerinde ise "sezaryenle" dünyaya getirilmelidir. Örgütler, etkiledikleri gençleri bu zoraki siyasal doğumda rol almaya çağırmaktadır. Böylesine "şerefli" ve "yüce" bir göreve ve sonrasında elde edilecek güç ve itibara kim gönül vermez ki?

Nitekim araştırmanın gerçekleştirildiği kırsal kesimde aşiret bağı ve "feodal" ilişkilerin en yoğun olduğu Beytüşşebap, Cizre, Silopi, Çukurca, Yüksekova, Nusaybin, Derik, Kızıltepe, Kulp, Lice, Hazro, Siirt, Silvan ve Eruh PKK'ya en fazla eleman vermiş yerlerdir. Son yıllardaki zoraki göçler dışarıda tutulacak olursa, Kürt nüfusun günlük yaşamdan nispi tatmin sağladığı, daha fazla iş ve aş olanağı bulduğu ilçe ve illerden "örgüt"e katılım çok daha azdır.

Bu gerçekler bilinirken, yörenin genç nüfusunu durağan, otoriter, yoksullaştırıcı bir sosyo-ekonomik yapıya "hapsetmek" ne kadar isabetli bir uygulama olabilir ki? Bu soruya olumlu bir yanıt verilemiyorsa, devletin ilk işi, "Doğu"nun geleneksel yapısını dönüştürmek olmalıdır. Bu dönüşüm, eğitimin yaygınlaştırılması yanında, ekonomik ve siyasal alanda girişimciliğin ve örgütlenmenin önündeki geleneksel ya da resmi engellerin kaldırılmasıyla sağlanabilir. Şimdiye dek "Doğu"da aşiret reisi, ağa ve şeyh siyaset yapmıştır. Aşiretlerin siyasal boyutta işlevselliklerini yitirmeye başladığı bir dönemde, egemen konumlarını kaybetmeleri söz konusu olan kimi aşiret beyleri/reisleri, aşiretleri adına koruculuk rolünü özellikle benimsemişlerdir. Ekonomik temellerini yitiren bir sosyal örgütlenme biçimine böylece yeni bir geçim kaynağı bulunmuş ve zayıflayan aşiret-içi bağlar ve aşiret-reis dayanışması tekrar pekiştirilmiştir. Özetle, *asayişi sağlama endişesi, asayişsizliğin ana nedenlerinden biri olan geleneksel yapıları yeniden canlandırmaktadır.*

Karşı bir tez şöyledir: Son yıllarda zayıflayan bu geleneksel ilişkilerin ve otoritelerin yerini kısmen PKK almıştır. Güçsüz ve tâbi olan birey, bir otoriteden diğerinin buyruğuna girmiş, özgürleşememiştir. O halde, daha habis ve zararlı olanın yerine, eski ve bildik otoritenin egemen olması evladır.

Bu sav makul görünebilir. Evet, PKK geleneksel otoritelerden daha kanlı ve habistir ama her iki egemenlik-tâbiyet ilişkisi arasında, insanları gütme açısından, nitel bir fark yoktur. Bunca isyan, hep önderlerinin peşinden sürüklenen insanlarca çıkarılmamış mıdır? Bu nedenle, kendisini geleneksel otoritelerin yerine koyan ve insanların ruhları kadar bedenleri üzerinde de hak iddia eden PKK da bu düzenin yaratığıdır. Değişimin ve düzeltimin mantığı, insanı tâbi kılan, sürüleştiren bu geleneksel düzeni dönüştürmek olmalıdır.

Bir kişinin kazanıp on kişinin yediği, beceri ve bilgi donanımı kıt, dolayısıyla verimliliği düşük bir işgücünün yoksul olması kaçınılmazdır. Bu bölgede evlenen her 100 kişiden sadece 10 kadarının ayrı bir ev açabildiği bildirilmektedir. Başka bir deyişle, yeni evli ailelerin %90'ı ana-babalarının evinde oturmak durumundadır. O halde, aşiret bağı gibi dayanışmacı geleneksel bir sosyal dokunun, bir ölçüde yoksulluk yüzünden devam ettiği söylenebilir.

Doğu'daki insanın tâbi olmaktan kurtulması için hem ekonomik, hem sosyal olarak özgürleşmesi gerekir. Aksi halde güvenlik ve/veya sahte kurtuluşlar peşinde, bir otoriteden diğerinin kulluğuna geçecek, ama hiç özgürleşemeyecektir. Olan da budur...

6- SİYASAL KATILMA

Özgürleşmenin bir yolu da siyasete katılmaktır. Tâbi birey, siyasete ancak *"müşteri"* ya da *"yanaşma"* olarak katılır. Oyu güdümlüdür. Siyasal katılmayı engelleyen nedenlerden biri de örgütlenme özgürlüğüne konan resmi sınırlamalardır.

Eğer Kürtlüğün dile getirilişi, olağan bir kültürel kimlik belirtimi olarak algılansaydı ve *'bölücülük'* olarak nitelendirilmeseydi,

Doğu'da (ve tüm Türkiye'de) siyaset çok daha *gerilimsiz* ve geniş tabanlı olabilirdi.

Geniş tabanlı siyaset, seçmenlere temsil olanakları açısından çeşitlilik, programlar ve liderler açısından zenginlik sağlar. Bu koşullarda yarışma *"olağanlaşır."* Zordan ve zorbalıktan arınır. Ama ülkemizde bu doğrultuda atılan adımlar çok sınırlı kalmıştır. Kürtlüğün *ev dışındaki* belirtimlerinden kuşku duyulduğu için pek çok demokratik ve şiddeti dışlayan örgüt veya kuruluş kapatılmıştır. Üyeleri kovuşturmaya tâbi tutulmuştur.

Yöre insanı, yoksulluğunu, işsizlik karabasanını, eğitimsizliğin çaresizliğini, geleneklerin güdükleştirici baskısını, siyasal aczini (ve yerel siyasetin sınırlılığını), yönetimin uzaklığını ve duyarsızlığını, biraz da bilinçsiz bir kolaycılıkla, kendisinden esirgenen bir hakka bağlamıştır: *"Birçok şeyden mahrumdur, çünkü Kürt'tür."*

Bu basit tahlil, yoğun bir siyasal propaganda ile "inandırıcı", neredeyse *nesnel* (objektif) hale getirilmiştir. Psikolojik bir mekanizma, yaşanan dünyanın "gerçekleri" arasına sokulmuş; can alıp can verecek bir etkiye kavuşturulmuştur. İşte sırf bu nedenle, tarihsel ve kültürel -dolayısıyla "doğal"- olan *etnik mensubiyet*in tabu olmaktan çıkarılması ve siyaset dışına "taşınması" gerekir.

Etnik aidiyetlerin siyaset dışına taşınması demek, bir siyasal birlik olan ulusun, etnik sıfatlandırmalardan arındırılması demektir. Niçin bir *Türkiye ulusu* olmasın? Siyaset filozofları, vatandaşlığın bir *sosyal kontrat* olduğunu söylerler. Başka bir deyişle, siyasal birlikteliği ortak rıza ve kabullenme olgusuna dayandırırlar. O halde yeterince kapsayıcı (içselleştirici) olan bir ulus tanımı, herkesi gönül rahatlığıyla içine almalıdır. Bu tezi savunmak, bölünmeye değil, ancak iç barışa hizmet eder.

Bu açıdan bakınca ne İspanya, Belçika, ABD gibi Batı ülkeleri; ne de Suriye, Irak, İsrail, Mısır gibi Doğu ülkeleri, etnik isimlerin ifadeleridir. Şu halde etnisite ile ulus, ulus ile (bir tek tarihsel vatan veya bir tek ulusa ait) vatan arasında bire bir tekabüliyet (eşdüşüm) yoktur. Aranmamalıdır.

Eğer böyle bir tek-tipleştirme algılaması yüzünden iç barış tehlikeye düşüyorsa, demokrasinin ve devlet yönetiminin gereği, en kapsayıcı (içselleştirici), en esnek kavramların ve kurumların sisteme kazandırılmasıdır. Aksi halde radikal gruplar ve örgütler, "dışlandıkları" mazereti ile insanları peşlerine takıp sistemi sürekli bir istikrarsızlığa sürükleyebilirler.

Siyasal kimliklerin, ilkelerin ve kurumların tek-tipleştirilmesinde, dar tutulmasında (dışlayıcı olmasında) ısrar edilirse, her devletin asli işlevi olan 'sistem veya rejimi koruma'nın maliyeti çok yükselebilir. Bu maliyet, gerek maddi harcama, gerekse fedakârlık ve 'katlanma' katsayısı açısından katlanılamaz hale gelebilir. Bu takdirde insanlar bu maliyeti ödemek istemeyebilir, sistem dışı çözümlere itibar edebilirler.

Durum bu açıdan değerlendirildiğinde, sistemsel sorunların sistem içinde çözülmesi, en akılcı yol olarak görülmektedir. Sorunun bir parçası olan radikal akımları ve örgütleri çözümün dışına çıkarabilmek için sistem, tıkanıklıklarını kendi açmalıdır. Bu tıkanıklar ya içerden ya da dışardan muhakkak açılacaktır. Ama sistemin var olan yapısıyla korunması mümkün olmayabilir. O yüzden, sorunların kangrenleşmesi kesinlikle önlenmelidir.

Ne ilginçtir ki ideolojilerinin belkemiği, sistemi ve rejimi aynen muhafaza etmek olan kesimler, gerekli değişimin önünü tıkayarak, çok korktukları radikal değişikliklerin hazırlayıcısı olmaktadırlar. Ama bunun farkında değildirler.

Çözümlerin gecikmesi ve sorunların kangrenleşmesi, 'Doğu'da şu değerlendirmede somutlaşmaktadır:

"Bosna'da Sırplarla Boşnaklar kardeşçe yaşıyorlardı. Ne oldu? Araya kan girdi. Haklı, haksız birbirine karıştı. Şimdi her iki taraf da birbirinden nefret ediyor. Bu olay, bir Vietnam olayı değil. ABD, Vietnam'a bir işgal gücü olarak girdi ve hep öyle kaldı. Daha sonra Amerikalılar evlerine döndüler. Ama Türkler ve Kürtler, biz birlikte yaşamaktayız. Aynı topraklara vatan diyoruz. Aman, araya giren kan lekesi büyümesin ve büyütülmesin. Dökülen kanın sorumluluğu yalnızca her iki ta-

rafın şahinleri üzerinde kalmayacaktır. İzleyen yıllarda her iki taraf, dökülen kanın hesabı peşinde birbirini suçlayarak ve nefret ederek nasıl bir arada yaşayabilir? Madem sonsuza kadar birlikte yaşayacağız diyoruz, kanı ve onun beslediği nefreti hemen boğmalıyız. Bir arada yaşamanın koşullarını bu kez akılcı ve duygusallıktan uzak olarak yeniden belirlemeliyiz. Demokrasi de bu değil midir?"

Bu değerlendirme makul ve yerindedir. Birlikte yaşamanın bozulan koşullarının yeniden düzenlenmesi, sadece "zarar gördüğünü" söyleyen tarafın değil, sağduyunun da çağrısıdır. Bu konuda geç kalmamak gerekir. Geç kalmanın bedeli nefret, kin, kuşku ve neticede bir arada yaşama isteğinin aşınmasıdır.

İç barışın gecikmesinin tehlikelerinden biri de anlaşmazlıkta "taraf" olan, kullandığı acımasız ve insanlık dışı yöntemlerle terörist kategorisine giren örgütlerin savunduğu amaçların giderek *"makulleşmesidir."* Zamanla amaçlar, araçları gölgede bırakır. Bunun başlıca nedeni, süren kanlı mücadelede "savunan" resmi tarafın teröristlerle benzer yöntemler kullanmasıdır.

Bu nedenle terörist örgütler, "davaları" adına gerçekleştirdikleri kanlı eylemlerden ötürü, hiç hak etmedikleri halde, mücadele ettikleri devlet(ler) kadar medyatik veya siyasal etki kazanabilirler. Bu etkiyi bir süre sonra yasal siyaset yapma biçimlerine ve diplomasiye dönüştürebilirlerse Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) gibi ilgi, hatta uluslararası destek sağlayabilirler.

Söz konusu olasılık göz önünde bulundurulduğunda, bir sosyal anlaşmazlık niteliğindeki protesto hareketlerini radikal unsurlardan soyutlamak gereği, terörizmle mücadelede asıldır. Terörist örgütler destekçilerinden soyutlanmadıkça, kullandıkları yöntemlerin yasadışı ve insanlıkdışı nitelikleri ya tam anlamıyla anlaşılamamakta ya da yeterince önemsenmemektedir.

Anlaşmazlık konuları devletçe/toplumca giderildiği takdirde teröristler, "temsili" niteliklerini yitirecek, kanlı eylemlerin failleri olarak asıl kimlikleriyle ortada kalacaklardır. Ancak dökülen kanın yarattığı intikam duygusuyla hareket edilirse, soğukkan-

lılığını yitiren siyaset, soruna şiddetten başka bir çare bulamaz. İşte Türkiye bu kısır çemberi kıramamıştır.

Şiddet, çözümün değil, sorunun bir parçasıdır. Sorun, uygulanan karşı-şiddet oranında büyür ve başka çözüm arayışlarını engelleyebilir. Daha akılcı çözümler önerenler, "kana kan" isteyenlerce "hain" diye damgalanabilir. Ama aklın ve önderliğin gerçeği ve sahtesi işte bu kritik durumlarda belli olur. Birinciler, tarihin mimarları olarak kayda geçer. Diğerleri ise tarihin isimsiz hamalları olarak kayıt dışında kalır.

Terörizm Asalaklıktır

PKK ve benzer yasadışı örgütlerin tek günahları, uyguladıkları aşırı şiddet değildir. Dürüst insanların alın teri ve göz nuru dökerek elde ettikleri "ak akçeyi" gasp etmekle sergiledikleri, *asalaklıktır*. Varlık kaynaklarından biri olan bu hırsızlığa masum bir ad takmışlardır: "Vergilendirme"... Onların "vergi" dediği, halkın dilinde ve gözünde haraçtır. "Örgüt", haracı hem Kürt'ten, hem de canına kastettiği Türk'ten derlemektedir. Can ve mal korkusu olmasa, istenen parayı çok az kişi verecektir. Bunca emek ve zahmetle kazanılan paraların zorbaca bir asalaklıkla kendilerinden alınmasına kim rıza gösterir ki?

Düz mantık böyle demesine rağmen, güvenlik güçleri, hayati tehdit altında örgüte parasal veya başkaca yardımda bulunan kişileri gönüllü destekçilerden ayırmama eğilimindedir. İki yönlü baskı altında kalan insanlar, tehdidin daha sürekli, daha acımasız ve yakın olanına baş eğmektedir. Bu durumda, kazanılması gereken gönülsüz destekçiler, kazanılamamaktadır. Hatta kendilerine 'örgüt'ün yöntemlerine benzer biçimde davranan görevliler yüzünden "diğer" tarafa itilenler bile olduğu söylenmektedir.

Sonuç olarak, yöntemleri onaylanmasa, kıt kaynakları kısmen gasp etse de "diğer taraf, hep *oradadır* ve *oralıdır*. Uzak ve kimi zaman "duyarsız" olabilen merkezi otorite, bu acımasız örgütü yok etmek isterken, halka onun yöntemleriyle yaklaştığında önemli bir taktik hata yapmaktadır. Evet, "örgüt", yöntemleri ve acımasızlığı yüzünden yöre halkı tarafından kınanmaktadır. Ama aynı

zamanda yine aynı yöre halkı tarafından "Ankara'dan görülmeyen" çeşitli amaçlar doğrultusunda *kullanılmaktadır* da. Doğulu, işsizliğin, geçim sıkıntısının, donammsızlığının ve cehaletinin getirdiği çaresizlikten beslenen dilek ve protestosunu vekaleten dillendirmek için "örgüt"ün medyatik etkisinden yararlanmaktadır.

Bu durum, terörizmin 'kara kaplı kitap'ta yazan karakterine de uygundur. Son tahlilde terörizmin en büyük amacı, siyasal sonuçlar almaktan çok, bir davayı veya anlaşmazlığı ulus veya dünya gündemine taşımaktır. Yöre halkı bu ilintiyi çok iyi anlamış görünmektedir.

Bu nedenle, merkezi yönetimin ve güvenlik güçlerinin, "halk, güçlünün yanındadır" inancına dayanarak aşırı kuvvet kullanması, kalıcı bir istikrar yaratmayacaktır. Kısa vadede olmasa bile, aynı yöntemleri kullanan iki güçten işe en çok yarayanı (günlük hayatta en fazla tatmin sağlayacak olanı) açık veya kapalı olarak desteklenecektir. Yapılması gereken, halka karşı güç gösterisinden vazgeçmek ve örgütün sağladıkları yanında sağlayamayacaklarını da sunmaktır. O zaman halk, en kuvvetli olanı değil, en cömert, en becerikli ve en müşfik olanı tercih edecektir.

Doğu halkı hiçbir zaman bu seçimi yapacak olanağı bulamamıştır. Baş eğmenin sürekli olduğu bir ilişki içinde, baş eğdirenin kim olduğu çok önem kazanmamıştır. İşte şimdi, demokratik ve gelişmiş bir Türkiye'yi yaratma projesini kaldığı yerden sürdürmek imkânı doğmuştur. Bu tarihi fırsatı kaçırmak lüksüne de hakkına da sahip değiliz.

Yöre halkının bir bölümünün "örgüt"le böyle bir nefret-saygı-korku-gizli destek-(kimi zaman) sevgi ilişkisi varken, resmi çevrelerin ve bazı politikacıların "ezdik", "bitirdik", "belini kırdık" beyanları hem militanları ateşlemekte, hem de bir bölüm yöre halkı arasında pasif bir direnç yaratmaktadır. Söz konusu pasif direncin psikolojik bir mekanizma olduğu belirtilmelidir.

Kürtlük ile ilgili ne varsa onu temsil ettiği iddiasındaki bir örgütle, yeterince dikkate alınmadığına ve temsil edilmediğine ina-

nan bir halk kesiti arasında bilinçaltı bir ilintinin kurulması zor değildir. Bu mekanizma yoluyla "örgütün", Doğu kentlerinde pek çok sempatizan kazandığı iddia edilmektedir.

7- İSTİKRARSIZLIĞI BESLEYEN PSİKOLOJİK İKLİM: TARAF OLMA TRAVMASI

Sorunun çözümünü olumsuz etkileyebilecek bir başka psikolojik 'iklim' de güvenlik nedeniyle kimi köylerin boşaltılması sürecinde oluşmaktadır. Evlerini terk eden insanlara az zaman tanınmakta ve çok az şey almalarına izin verilmektedir. Boşaltılan evlerin güvenlik nedeniyle kullanılamaz hale getirildiği bildirilmektedir.

Köylerini terk etmek zorunda kalan insanlar, kentlere sığınmakta ve pek çoğu zor koşullarda yaşamaktadır. Evlerinden, ekebilecekleri topraklardan, hayvanlarından mahrum kalan kalabalık aileler, net bir tüketici olmaktadır.

Kalabalık nüfus, üretim ve geçim araçlarından kopunca, sosyal psikologların son yıllarda geliştirdikleri bir ölçü olan *'algılanan acı-sefalet katsayısı'* yükselmektedir. Bir toplumda veya toplumsal kesit içinde bu katsayı ne kadar yüksek olursa rejim ve düzen, istikrarsızlığın tohumlarını o oranda içinde taşıyor demektir.

Güvenli kırsal alanlar yaratmak adına acılı, buruk ve köksüz insan yığınları yaratılmaktadır. Sonra bu insanların kendilerine yabancı kent ortamına serseri mayınlar gibi sürüklenmelerine kayıtsız kalınmaktadır.

Hiçbir rejim, kendi istikrarsızlığını bu kadar pervasızca hazırlayamaz. Hazırlamamalıdır. Kentlerimizde bir anda patlayan şiddetin, soygun ve yasadışı eylemlerin kentlerin özümleme yeteneğinden daha fazla olması bizi şaşırtmamalıdır.

Bir tek odada 12-13 kişinin yattığı, üç odalı bir evde 3-4 ailenin oturduğu kentlerin göçle şişen mahallelerinde yarının suçluları hayata hazırlanıyor. Bunlar, artık üretici değil, çoğu asalak olmaya itilmiş insanlardır. Kurbanları ise tüm toplumdur.

Kimi zaman bu insanları televizyonlarda yöneticilerin elinden, yardım kampanyalarıyla derlenen yiyecek ve içecek eşyalarını alırken görüyoruz. Ama onlar, kendilerini bu kadar muhtaç ve çaresiz gösteren bu görüntülerden de rahatsızlar. Geride bırakmak zorunda kaldıkları eşyaların kendilerine "başkasının eskisi" olarak lütfedilmesi başkalarını rahatlatsa da bu "iyilikseverliğin" onurlarını yaraladığını söylüyorlar. Yaralı onurları onları "onur için savaş" verdiğini iddia eden örgüte istemeden (bilinçaltında) yaklaştırıyor. Bu nedenle söz konusu kampanyaların etkisini ne fazla abartılmalı ne de istenmeyen bir lütufkârlıkla insanları kazanma çabalarına gereğinden fazla önem atfedilmelidir.

En iyi yardımın, *"kendilerine yardım etmek isteyen insanlara yardım"* olduğunu unutmadan, talep ettikleri alanlarda kendilerine kaynak tahsis edilmesi ve verilen desteğin bizzat yardıma muhtaç olanlarca yönlendirilmesini sağlamak en uygun yoldur. Bu hem daha katılmacı hem de daha onurlu bir yardımlaşma yöntemi olarak görülmektedir.

Doğu Anadolu'da çeşitli geçiş noktalarında ve oluşturulan yol engellerinde güvenlik nedeniyle kimlik kontrolü yapılmaktadır. Bu olağan tedbir kimi önyargılı güvenlik görevlilerinin tutumu nedeniyle olağanüstü huzursuzluk veren bir işleme dönmektedir. Bu görevlilerin, doğum yerlerini "şaibeli" buldukları "Doğulu" yurttaşlara zaman zaman "Ermeni misin?" diye sordukları bildirilmektedir. Böyle bir hitap tarzının insanları yaraladığı ve görevlilerle işbirliği yapmaktan alıkoyduğu belirtilmektedir. Kaldı ki bu davranış, resmi görevlilerin, Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları arasında ayrımcılık yaptığının da bir yansımasıdır. Ama onlar bunun farkında bile değildir, çünkü Türk siyasal kültürü, "yurttaşlık" denen ortak kimliğin, etnik ve dinsel aidiyetlerin üzerinde olacak biçimde kurulmamış olması zafiyetiyle malûldür.

Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları sırasında Doğu Anadolu'nun savunulmasında Ermenilerle savaşan Kürtler nezdinde "Ermenilik" etiketi, bir kimliksizleştirme ve "düşmanlaştırma"

gayretidir. Kendisini Ermeni olmakla niteleyen görevlinin davranışını, olumsuzlanan "Kürtlüğüne" bağlayan birey, öz kimliğini korumak ve savunmak için radikal bir tavır takınmak ihtiyacı duymaktadır. Yani görevlilerin Ermenilik imaları, Kürtlüğün pekişmesine ve militanlaşmasına neden olmaktadır.

Ermenilik iması ve bu yolla yapılan dışlama, bir başka savunma mekanizmasını daha harekete geçiriyor: Türklük dâhil tüm etnik kimliklerden bağımsız bir ortak kimlik arayışına yol açıyor: "Hepimiz Müslümanız" deniyor ve İslam öğesi ön plana çıkartılıyor. Refah Partisi'nin bu yörede yüksek oranda oy alması, bir ölçüde bu psikolojik savunma mekanizmasına bağlanabilir.

Tam bu noktada, yöre halkının ikilemi belirginlik kazanıyor: PKK, halkı radikal bir tutum almaya zorluyor. "Ya bizden, ya da devletten yana olacaksınız, seçiminizi yapın" diyor. İşin ilginç yanı, devlet de insanları aynı radikal seçimi yapmaya zorluyor. Oysa insanlar, *savaşan* taraflardan birinin yanında yer almak istemiyor. Barış ve huzur içinde, işinin başında, rahatsız edilmeden yaşamak istiyor. Ne var ki sürekli olarak bir savaşın *tarafı* olmaya zorlanarak, hayatları dâhil her türlü haktan mahrum bırakılmak tehdidi altında yaşıyorlar. Oysa onlar böyle yaşamak istemiyor, devletin kendilerini korumak yerine niçin kuralsız bir savaşın içine çekmek istediğini anlamıyor ve şöyle çarpık bir mantık geliştiriyorlar: *"Biz Kürtler, sistemin dışında tutulmak isteniyoruz. Bu bir devlet politikasıdır. Devlet, PKK'nın işini bitirmeyerek, yani onu kullanarak bu amacını gerçekleştiriyor. Yoksa koskoca devlet, kır kökenli bir terörist örgütü şimdiye kadar çökertemez miydi?"*

Bu mantık, basit ama ilginçtir. O yüzden pek çok sıradan insana makul gelmektedir. Dikkat çekici olan, devlete atfedilen çelişkili tutumun yarattığı kuşku ve anlamsızlıktır. Gerçekten de devlet, yurttaşlarını *tarafsız* olmaya davet edeceğine, silahlı güçler arasında süren çatışmada *taraf* olmaya zorlamaktadır.

Taraf olmaya zorlanan bir halkın/kümenin hangi tarafta yer alacağını belirleyen koşullar, yerel, konjonktürel ve tarihsel olabi-

lir. Yani davetin yapıldığı zamandan ve daveti yapandan bağımsız olabilir. Bu nedenle, işlenen siyasi hatadan bir an önce geri dönülmeli ve devlet, PKK'ya karşı mücadelede halkı tarafsız kılmalıdır. Bütün dünyada terörizmle savaşılırken yapılan budur: *Halkı tarafsızlaştırmak ve terör örgütü ile karşı karşıya kalmak...*

Oysa bugün "doğu halkı", PKK ile devlet arasında öğütülmekte, her ikisinin de politikasına malzeme haline getirilmektedir. Böylesine incinen ve güven duygusunu yitiren bir halkın iyi bir yurttaş olmasını beklemek zordur. Sadece bu olgu bile, rejimin istikrarı açısından ciddi bir sakıncadır.

8- ANKARA'NIN UZAKLIĞI VE YEREL KOŞULLARIN BELİRLEYİCİLİĞİ

Artık Ankara'daki merkezi yönetim, taşrayı yönetmekte ve yönlendirmekte zorlanıyor. Bu zorluk, her geçen gün artıyor.

Sorun çözmekte zorlandığı halde, katı merkeziyetçi tutumu, devletin, yetkilerinden bir bölümünü yerel yönetimlere devretmesine olanak tanımıyor. Bundan üç sonuç doğuyor:

1) Yerel sorunlara karşı duyarlılık, hizmet ve denetim eksik kalıyor. "Doğu" hâlâ bir mahrumiyet bölgesi ve merkezden dışlanan memurlar için sürgün yeri olarak görülüyor. Bu da yöreye gönderilen personelin yetkinliğine ve işlerinin kalitesine yansıyor.

2) Merkezi yönetimin yerel kadroları, yetersiz icraatlarına karşın, bunun olumsuz sonuçlarını pek yaşamıyorlar (yerel nüfusun şikâyeti üzerine kınanmıyor, değiştirilmiyorlar). Taşra teşkilatına yeterince destek vermeyen "merkez", onu halkın karşısında adeta "göreli bir özerklikle" donatıyor. Devlet teşkilatı, taşrada büyük ölçüde başına buyruk hareket edebiliyor. İdari ve yasal denetimin dışında kalabiliyor.

3) Yetersizlerin yeterlilerle, duyarsızların duyarlılarla, yasa dışına çıkanların yasalara saygılı personel ile değiştirilmediğini gören halk, yönetime güvenini kaybediyor. Kanlı ve zalimce yön-

temlerini beğenmese de sırf sistemi protesto ediyor diye, bir hareketin/örgütün "karşıt tavrına" destek veriyor. Bu desteğin küçük bir bölümü aktif, büyük bölümü pasif, yani duygusal.

Ankara, sorunlarla baş etmenin ana yöntemi olarak şiddeti seçince, savaşan kadrolar, Doğu'da hemen her şeye egemen oluyor. Yasaları onlar yorumluyor ve uyguluyorlar. O yüzden Doğu'da meydan, en radikal unsurlara kalıyor. Her iki tarafta da en iyi savaşan, karşı tarafa en fazla zarar veren 'makbul' oluyor. Böyle bir savaşın kuralı da olmuyor. Çünkü kural koyan, savaşta taraf olarak işin içinde oluyor.

Halk bu mücadelenin dışına çıkarılmadığı müddetçe daha fazla insan savaşır olacak ve sorun, çözülmek yerine daha da fazla sürüncemede kalacak. Genişleyen mücadele, yarın topluma daha pahalıya mal olacak.

Halkın, mücadelenin dışında tutulabilmesi için düzende pay sahibi olması gerekir. Buna sosyal bilim terminolojisinde "düzene yatırım yapmış olmak" denir. Düzene yapılan en iyi yatırım, onun bir parçası olmak; bunun en etkili yolu da bir iş ve meslek sahibi olmaktır.

Ülkemizde ortalama öğrenim süresi 3,6 yıldır. Bu süre ve okuma-yazma oranı, Doğu'da daha da düşüktür. Söz konusu oranlar, meslekleşme ve tarım dışı alanlarda iş bulma olgularını da olumsuz etkilemektedir. Tarım topraklarının eşitsiz dağılımı, tarımdan başka iş bilmeyenlerin istihdam şansını büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Kısacası, bölgenin başta gelen sorunlarından biri yoğun işsizliktir.

Diyarbakır Türk-İş Bölge Temsilcisi'ne göre kent nüfusunun 1.5 milyona varmasına rağmen şehirde sadece 30 bin civarında sigortalı işçi vardır. Bölgenin toplam 13 ilinde Türk-İş'e üye bulunan işçi sayısı topu topu 70 bindir. Boşalan kırsal alandan kopan ve kentlere göç eden insanlar, üretici olmaktan çıkıp net tüketici haline gelmektedir. Üretim araçları sahipsiz bırakılmaktadır.

Doğu kentlerinin kahvelerinde fakülte mezunu insanlarla karşılaşmak mümkündür. Gizli işsizlik, zaten ülke bütününün der-

didir. Boşta gezenlerin iş bulup onurlu bir yaşam sürmeleri yakın bir gelecekte mümkün görünmemektedir; hele ekonomik düzelmenin Doğu'ya ne zaman geleceği belli değilken...

İşsiz, güçsüz ve umutsuz insanların kaybedecekleri pek bir şey yoktur. Bugüne kök salamayanlar, "umut dallarını" yarına uzatmak için çabalamayabilirler. "Örgüt" onlara bugün için bir iş ve amaç, yarın için umut ve mevki vaat etmektedir. Bu durumda Doğu Anadolu'nun "açık hapishanesi"nden yarının "vaat edilen cenneti"ne geçiş, sadece bir iman meselesi haline gelmektedir.

Bugün işini feragatle ve büyük bir yurtseverlikle yapan bir hekim, söz konusu mekanizmayı şöyle dile getirmektedir:

"Babam işçiydi. Tıbbiye'ye girmeden önce ben de inşaatlarda çalışırdım. Hep çalışarak ve zorluklar içinde okudum. O sıralarda düşünürdüm: 'Ya daha fazla okuyamazsam, bir baltaya sap olmazsam? Ne yaparım o zaman? Dağa mı çıkarım, banka mı soyarım?' diye. Şimdi hekimim, kaybedeceğim çok şey var."

Bu samimi itiraf, dünya çapında derlenen bulgularla aynı paraleldedir: *Kişi sisteme yatırım yapmışsa, meyvelerini derlemek için sistemin sürmesinde çıkar umar.* Hatta düzenin sürmesi için mücadele eder.

Sorunun kaynaklarından birinin de devletin istikrar adına, sorunu besleyen ve sürdüren feodal unsurlardan medet ummaası olduğu belirtilmişti. Son yıllarda bu doğrultuda başka bir hata daha yapıldı. Yerel düzeyde PKK saldırılarından korunmak için, önceleri kendiliğinden ortaya çıkan bir militan örgütün eylemlerine hoşnutlukla bakıldı. "Düşmanımın düşmanı, benim dostumdur" mantığının sonucu olan bu tutum, Hizbullah isimli terörist örgütün bazı il ve ilçe merkezlerinde palazlanmasına neden oldu.

Arkasında kanlı bir iz bıraktıktan sonra Hizbullah'm öyle kolay kolay zapturapt altına girmeyeceği anlaşıldı. O noktadan sonra bu esrarengiz örgütün üzerine gidilmeye başlandı. "Düşmanımın düşmanı benim dostum değil; sadece, düşmanımın düşmanıdır" anlayışı geçerlilik kazandı.

Hizbullah Batman, Midyat, Nusaybin gibi ticari açıdan faal bazı kentsel merkezlerde, özellikle yerel esnafın PKK'nın ikide bir kepenk kapattırma ve haraç toplama eylemlerine başkaldırmasıyla doğdu. Zaman ve kaynak kaybeden esnaf, resmi makamlarca sağlanamayan korunma ihtiyacını karşılamak amacıyla örgütlendi.

Hizbullah'ı yaratanlar da Kürt'tü. Ama PKK ile bağdaşmaz farklılıkları vardı. PKK, Kürt milliyetçiliği ile Marksizm-Leninizm karması bir ideolojiyi benimsemişti. Hizbullah -ki bu adı kendileri benimsememişler, halk yakıştırmıştır- meşruiyet zemini olarak dini seçti. Bu nedenle Marksizme temelden karşıydı. Milliyetçiliği ise dinsel cemaati bölen kısmi ve kısır bir ideoloji olarak görüyordu.

Hizbullah kısa sürede silahlandı. Kadrolarını "hücre" örneğine uygun olarak oluşturdu ve PKK'ya karşı onun yöntemleriyle mücadeleye başladı. Sistem açısından meşru bir ideolojiye dayandığı ve PKK ile kıyasıya mücadele ettiği için uzun süre resmi çevrelerce ciddi biçimde üzerine gidilmedi. Hatta bu örgütü devletin kurdurduğu dedikoduları çıktı ve dedikodular uzun süre gündemde kaldı. Yöredeki otoriteler bunun doğru olmadığını söyleseler de halk Hizbullah'ın uzun süre resmi çevrelerin hoşgörüsünden yararlandığında ısrar ediyor.

Bu hoşgörüden yararlanan Hizbullah'ın sadece PKK ile mücadele etmediği anlaşılıyor. Yöredeki etnik ve kültürel mozaiği renklendiren, kümeler-arası ilişkileri yumuşatan Yezidileri ve Süryanileri öldürüp korkutarak kaçırdığı da belirtiliyor. Nedense bölgedeki bütün taraflar bu konuda suskun...

Uzun süren kanlı çatışmalardan sonra etkinlik kazandığı il ve ilçelerde PKK'yı susturan, bazılarından bütünüyle süren Hizbullah, bu kez sağladığı güvenliğin bedelini esnaftan istemeye, zekatları "Allah adına" toplamaya başladı. Örneğin nakliyat yapanlardan kamyon başına haraç aldı. Alamadığı vakit araçlar, dükkânlar yakılıp iş sahipleri kurşunlandı.

PKK ve Hizbullah, halkın içine öyle nüfuz etti ki insanlar en yakınlarının yanında bile açıkça konuşamaz oldular. Biri, kızdığı veya intikam almak istediği diğer kişiyi gidip örgütlerden birine gammazlıyor ve ona istediğini yaptırıyordu. Bu örgütlerin var olduğu yerleşme birimlerinde kuşku ve korku kol gezer oldu. Eski mal ve kan davaları, bedelleri ödendikten sonra bu örgütler aracılığı ile "halledilir" oldu.

Çok geçmeden, rüzgâr ekilince fırtına biçileceği anlaşıldı. Birçok faili meçhul cinayetin incelenmesi sonucunda bunların bir kısmının Hizbullah ile ilintisi saptandı. Bu ilintinin son ve en somut kanıtı TBMM Faili Meçhul Cinayetler Araştırma Komisyonu Raporu'dur.

9. MODERNLEŞME, GELİŞME VE KİMLİK SORUNU

"Doğu Sorunu"nun bir bileşeni de kimlik sorunudur. Kimlik, bir kişinin veya kümenin kendisini bugün nasıl tanımladığına, geçmişte ne olduğuna ve gelecekte ne olacağına ilişkin tasarımıdır. Kimliklerin taşıyıcısı kümelerdir (gruplardır). Her toplum, *sosyal*, yani *çoğul* karakteri gereği pek çok grup-kimliğini içinde barındırır. Bunun gibi her birey de farklı sosyal çevrelere/gruplara üyeliğinden ötürü farklı kimlikleri şahsında taşır. O halde sosyal olmak, *çok-kimlikli* olmaktır.

Kürtlük, bütün diğer küme kimlikleri gibi bir tasarımdır. Bu tasarım, diğer kimlik tasarımları ile birlikte, daha geniş bir küme olan *ulus* kurgusu veya tasarımı içinde yaşayabilir. Nitekim *Osmanlı* adı verilen çok geniş ve alt (etnik ve kültürel) kimliklerle çatışmayan bir siyasal kurgu (üst-kimlik) içinde pek çok soy, kültür ve din kümesi oldukça sorunsuz olarak yer alabilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti, şiddetle gereksinim duyduğu ulusal birliği (ulus-devlet) kurmak yanında, kültürel alanda çoğulculuk ilkesini benimseyebilirdi. Ancak kuruluş aşamasında bu uygun görülmedi. Öncelikli amaç, heterojen bir nüfus yapısından homojen bir ulus yaratmaktı. Siyaset, diğer alanları belirlemenin,

yönlendirmenin ve içermenin aracı oldu. Ama bu işlemin ekonomik, sosyal ve eğitimsel/kültürel araçları tam anlamıyla oluşturulmadı.

Eksik toplumsal araçların yeterince nüfuz edemediği "bölümlenmiş" bir dünyada yaşayan geleneksel ve karmaşık bir kırsal nüfusun, içinde barındırdığı sosyal ve kültürel çeşitliliği aşabileceği ve modernleşeceği beklentisi proje aşamasında kaldı. Standart bir toplum yaratmanın öyle kolay olmadığı anlaşılınca, kuşku duyulan ve "uluslaşma" projesi ile ters düştüğü sanılan kültürel farklılıkların ve çeşitlilik belirtimlerinin bastırılması yönüne gidildi.

Baskı, alt-kimlikleri daha da pekiştiren bir işlev gördü. Sisteme ve sistem adına gündeme getirilen uygulamalara tepkiler, biraz da kimlik belirtimi şeklinde somutlaştı. Ekonomik gelişme ve refahın görece (eşit olmasa da) adil dağıtılamaması ve kentlerde temsil edilen "yüksek kültür"ün taşraya taşınamaması nedeniyle bir *merkez-çevre karşıtlığı* doğdu. Bu karşıtlık, her şeyden önce "yüksek (evrensel) kültür" ile yerel kültürlerin farklılığından kaynaklanıyordu. Yerel kültürler yüksek kültür ile ne kadar ilinti kurabilirse, farklılıkların çatışmaya dönmesi o kadar önlenebilirdi. Ama kırsal toplumun yapısı hızla dönüştürülemediği için farklılık katsayısı hep yüksek kaldı. Tabii, çatışma olasılığı da...

Çatışma, değişimin hızlandığı dönemlerde belirginlik kazandı. Modernleşme, kırsal alana gelişmenin nimetlerinden daha hızlı girdiği ve geleneksel düzeni yıkmadan "iştahını kabarttığı" için farklı yaşam tarzları-düzeyleri arasında çatışma olasılığı arttı. Kitlesel göç, bu süreçte "çarpan etkisi" rolünü oynadı.

Söz konusu çatışmalar ve değişim süreci, yerleşik statüleri ve onlara bağlı kimlikleri "yerinden oynattı." Değişen her şeye ilişkin değerler, sıfatlar ve beklentiler onları taşıyan kümeler aracılığı ile ya kendilerini ve "küçük dünyalarını" korumak ya da yeni dünyadan aslan payı kapmak için mücadeleye girdi. Ülkemizde de gözlenen bu süreç, "geçiş dönemini" şiddetle yükledi ve değişim vektörlerinin tam olarak ne devlet ne de güçlenememiş si-

vil toplum tarafından yönlendirilebilmesi yüzünden büyük ölçüde kuralsızlaştırdı (anomikleştirdi). Şu anda ülkemizde kıyasıya bir statüler, kimlikler ve nüfuz alanları mücadelesi sürmektedir.

Dünya tecrübesi göstermiştir ki ekonomik değişimin hızlandığı zamanlarda, tarımdan kopan kitleler, yeni ekonomik koşullara ayak uydurabildiği ve önlerine açılan dünyadan nasiplerini alabildiği sürece toplumsal istikrar açısından pek bir sorun yoktur. Büyüyen bir ekonominin sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda benzer ilerlemeler yaratması, toplumda dinamik bir denge sağlamaktadır. Siyasal gelişme adı verilen bu dinamik denge, toplumsal istikrarın güvencesidir. Gelişme sıkıntısı çeken tüm toplumlar, istikrarsızlığın tohumlarını içinde taşımaktadır.

Gelişmiş bir yaşam tarzının ürünleri (mallar) ve tüketim/refah toplumunun görüntüleri, iletişim araçları veya pazar mekanizması yoluyla azgelişmiş bir topluma/yöreye girince insanlarda göreli bir *yoksunluk* (mahrumiyet) *duygusu* doğuyor. Bu yoksunluk duygusu, karşılayabileceğinden daha fazla talebin sisteme yöneltilmesine neden oluyor. Genel olarak Türkiye, özel olarak Doğu Anadolu ve kent varoşları, göreli yoksunluk duygusunun, sistemi ne ölçüde zorladığını gösteren tipik örneklerdir.

Sistemsel istikrarsızlığın bir kaynağının da göç olduğu belirtilmişti. Özellikle göç alan yörelerin, göçerleri özümseyebilecek olanaklarla donatılmamış olması, yani onlara muntazam bir altyapı ve konut edinme olanağı; iş, sağlık ve eğitim imkânları sunamaması, alt-kültürler ile yüksek-kültürün kaynaşmadan yan yana ve karşıtlık içinde durmasına neden oluyor. Yüksek kültür, geleneksel yerel alt-kültürleri yeterince hızla eritemiyor. Hatta bu kültürlerce kuşatılıyor ve geriletiliyor. Toplumsal sistem, süresi belirsiz bir istikrarsızlığın etkisine giriyor.

İstikrarsızlığa düşen sistemlerde her şey belirsizleşiyor. Laiklik gibi üst-kültürün siyasal felsefesinin temel ilkeleri sorgulanmaya başlanıyor. Değişimin, hele kaotik değişimin güvensizliğe sürüklediği insanlar, kendilerine daha yakın ve bildik gelen ce-

maatleşmelere, yeni veya yeniden yorumlanan geleneksel alt-kimliklere (grup kimliklerine) sığınıyor. Bu kimlik alanlarını değişimden korumak için onları "kurtarılmış yaşam alanları" haline getiriyor.

Bu açıdan bakıldığında Kürt kimliğinin siyasete girme ve kendini 'duyurma' talebi, tatmin edilmeyen beklentilerin, karşılanmayan isteklerin yarattığı hoşnutsuzluğun bileşik ifadesi olarak yorumlanabilir. Bir de içinde yer aldığı geleneksel dünyanın silinip gitmesi karşısında, yeni bir dünyada kendisini yeniden kurma ve ifade etme arayışı olarak...

Bu olguyu bölücülük, bölünmek, parçalanmak gibi dramatik kavramlarla nitelemek yerine, bunalım halindeki bir sistemde bunalımı en yoğun biçimde (felaketmiş gibi) yaşayan kişi ve grupların endişelerini yansıtma biçimi olarak anlamak çok daha isabetlidir. Aksi bir yaklaşım benimsendiğinde yanlış bir teşhise varılır ve gözler önünde gerçekleşen bir oluşum, dış güçlere ve kötü niyete dayandırılır. Ya da ikincil, üçüncül nedenlerle uğraşılır durulur.

Türkiye Cumhuriyeti'nde son zamanlarda yaşanan kimlik sorunun iki ana nedeni vardır:

1) Cumhuriyet yönetimi ve onun dayandığı ulus-devlet, halkın beklediği pek çok şeyi karşılamakta zorlanmaktadır. Nüfusun önemli bir bölümü, hoşnutsuzluğunu çeşitli biçimlerde (inançsal, etnik, sosyal-sınıfsal) sergilemektedir. Bu hoşnutsuzlukların "boşaldığı havuz," yetersizliğinden şikâyet edilen ulus-devletin icraatı ve onun temsil ettiği üst-kimliktir. Bu nedenle alt-kimlikleri temsil eden örgütler ortaya çıkmakta ve siyasal söylem çeşitlenmektedir.

2) Her devletin yaptığı gibi Türkiye Cumhuriyeti Devleti de temsil ettiği üst-kimliği tek ve tartışılmaz kimlik olarak resmen tanımlamıştır. Ne var ki Türkiye'de devletin topluma sunduğu kimlik sadece siyasal, yani üst-kimlik statüsünde kalmamıştır. Sosyal ve kültürel alanı da kapsamak ve isimlendirmek amacını taşımıştır. Başka deyişle, üst ve alt kimlikler, bir, tek ve özdeş olarak görülmüştür ve bu elbise topluma dar gelmiştir.

Alt kimliklerinden vazgeçip kendilerine sunulan siyasal/resmi kimlikle yetinen kümeler açısından sorun olmamıştır. Ama kendi özel sosyal ve kültürel yaşam alanlarının siyasal otoritenin denetimine ve tek-tipleştirici etkisine girmesini istemeyen kümeler olmuştur. Onlar muhalefetlerini açık veya kapalı biçimde göstermişlerdir, göstermektedirler.

Siyasal ve sosyal alanların daraltılmasına gösterdikleri direnç, devlete karşı bir siyasal başkaldırı olarak algılanmış ve tepki görmüştür. Bu karşılıklı etkileşim, resmi mantığa "asayişsizlik/disiplinsizlik"; direnen ve bunun bedelini ödeyen kümelerin bilincine ve söylemine de "zulüm ve baskı" olarak yansımıştır.

Ulus kurma aşamasında başvurulan tek-tipleştirme; çoğulculuk, demokrasi ve kültürel/siyasal çoğulluk anlayışının uzun yıllar Türk siyasal hayatına yabancı kalmasına neden olmuştur. Kültürel tek-tipleştirme ile siyasal merkeziyetçilik arasındaki organik ilişki, rejimin çok daha kolay gerçekleştirebileceği demokratik açılımları önlemiştir. 1950 sonrasında kaçırılan fırsatın ardından bugün anlaşılmaktadır ki Türkiye'de demokrasi, siyasal olduğu kadar, kültürel çoğulculuğun da günlük hayata girmesiyle gelişecektir.

Doğu Sorunu'na bu tahlil açısından bakıldığında, Türkiye Kürtlerinin Türkleştirilmesi değil, Türkiyeli olduklarını hissetmeleri; bağlılıklarının ve sorumluluklarının bu ülkeye ve onun ortak siyasal kimliğine olması gerektiği açıktır. Bu da bu ülkenin Kürtlerinin, yaşadıkları hayattan Türkiye'yi çevreleyen ülkelerdeki Kürtlerden daha memnun ve daha özgür olmalarıyla mümkündür. Eğer Türkiye'nin komşularında daha mutlu ve özgür bir Kürt topluluğu olursa, "Kürtlerin İsraili'nin" temelleri orada atılır. Ortadoğu ve Kafkaslardaki bütün Kürtler, gönül ve siyaset açısından o birime bağlanır. Bu nedenle Türkiye'deki, özellikle Doğu Anadolu'daki Kürtlerin huzur ve tatmini sadece Türkiye'nin istikrarı için değil, bölgenin istikrarı ve siyasal yumuşaması için de önemlidir.

Türkiye, 'Kürt Sorunu'nu demokrasisinin çapını (kurumsal yapısını) ve niteliklerini arttırarak çözdüğü ve çözümünü ekono-

mik refahla sürekli kılabildiği takdirde, Ortadoğu ve Kafkaslarda Kürt nüfus barındıran tüm ülkelere örnek olacaktır. Her ülke kendi Kürt sorununu çözdüğü takdirde, hoşnutsuz ve uyumsuz Kürt kümelerinin ve ideologlarının savunduğu "birleşik ve bağımsız büyük Kürdistan" tezi siyasal bir ülkü olmanın boyutlarını aşamayacaktır.

Kürt milliyetçiliği, gerek alan araştırması verilerinden, gerekse yerel kanı önderlerinin tahlillerinden anlaşıldığı gibi, bir aydın "kurgusudur." Bu, bütün dünyada böyle olmuştur. Sıradan insan, bugünü için mücadele etmektedir. Hayata bakışı kısa erimli, genellikle acil ve güncel ihtiyaçları ile sınırlıdır.

10. MAKUS TALİH YA DA YETERSİZ İLGİ

Birçok eser Doğu Anadolu'nun "makus talihinden" söz eder. Toplumların talihleri insan yapımıdır. Öyle olmasaydı toplumlar, hatta aynı toplumun çeşitli kesimleri arasında bu kadar gelişme ve refah farkı olmazdı. Ülkemizin en büyük sorunu olan işsizliğin Doğu Anadolu'da %15-20 daha fazla olduğu bildirilmekte; buna rağmen işsizlik oranını hızla düşürecek ciddi önlemler alınmamaktadır. Ankara, olaylara ve yerel gerçeklere fazla uzak ve duyarsız görünmektedir. Yerel yöneticilere sağlanan olanaklar çok yetersizdir.

Batman, Kızıltepe gibi yerleşme yerlerinde işletmeye hazır hale gelmiş ama işletme kredisi alınamadığı için çalışmayan ve çevresine yararlı olamayan bir hayli sınai tesis vardır. Çeşitli başvurulara rağmen kredi temini konusu çözülememiştir. Eldeki kaynaklar asayişi sağlama çalışmalarına gitmektedir. Oysa sistem açısından en iyi savunma, insanı sisteme entegre etmektir (bütünleştirmektir). İş ve aş, bütünleşmenin ve bağlılığın ilk ve en önemli koşuludur. Yatırım bu alana yapılmalıdır.

Doğu Anadolu yöresinin ve halkının sistemle bir bütünleşme sorunu yaşadığı açıktır. Ne yöre ekonomisi yeterince gelişebilmiştir, ne de insan gücü. Düşük gelir, düşük eğitim ve gelenek-

sel ilişkiler/kurumlar, yörenin Batı bölgelerine göre az gelişmesine neden olmuştur. Yöre insanı artık bunu bir kader olarak algılamamaktadır. Şimdiye dek "makus talih" diye adlandırdığı eksiklikleri artık gerek yerel gerekse merkezi yönetimin hata, ihmal, hatta kötü niyetine bağlamaktadır.

Tabii "kötü niyet" suçlaması, radikallerce "Doğu'nun sömürgeleştirildiği" gibi gerçekçi olmayan bir teze kadar sürdürülmektedir. Ancak uç açıklamalar, ithamlar bir yana bırakıldığında "Doğu'nun" kötü yönetildiği ve ihmal edildiği açıktır.

Bu ihmal, yörede Kürtler çoğunlukta bulunduğu için mi olmuştur? Bunu söylemek mümkün değildir. Ama bir karışıklık çıkmadığı ve Doğu Anadolu'nun geleneksel seçkinleri (ağalar, şeyhler, aşiret beyleri) devlete bağlılık gösterdiği sürece, onların halk üzerindeki geri bıraktırıcı egemenliği, bölgenin atalet ve gerilik içinde kalması Ankara'yı pek rahatsız etmemiştir. Zaman zaman bu durumun "fırtınadan önceki sessizlik" olduğunu iddia eden aklı başında idareciler ve müfettişler çıkmıştır, ama verdikleri raporlar Ankara'yı pek heyecanlandırmamıştır.

Yörenin eski alışkanlıklarla yönetilemeyeceği artık anlaşılmıştır. Bundan böyle bölgeye torpil bulamayan ya da cezalandırılmak istenen memurlar, icraatlarının sonuçları düşünülmeden, tayin edilmemelidir.

Son yılların tayin ölçütlerinden birinin belirli bir "milliyetçilik" anlayışı olması da önemli sakıncalar yaratmıştır. Özellikle güvenlik elemanlarının seçiminde bir güvenlik belgesi olarak görülen "milliyetçilik" pratikte (günlük hayatta) ayrımcılığa, hizmet edilen topluma karşı önlenemeyen bir kuşkuya ve kopukluğa neden olmuştur. Yerel halk da "milliyetçi" belirtimleri (el işaretlerini, belirli sözleri ve davranışları), kendisine karşı düşmanca bir tutum olarak algılamaktadır: "Çünkü neticede kendisi Kürt'tür ve güvenlik güçlerinin içinde onu düşmanmış gibi gören insanlar vardır." Bütün bu algılamalar, iki yönlü bir yol gibi işlemekte, her iki taraf da birbirine bir güvenlik riski gözüyle bakmaktadır.

İşin sakıncalı yanı, taraflardan birinin halk, diğerinin güvenlik gücü olmasıdır. Bu nedenle güvenlik personelinin seçimi son derece önemlidir. Bu hassas bölgede hiçbir ideolojiyi fanatikçe benimsemeyen, "yurtseverlik" ile milliyetçiliği karıştırmayan idarecilere ve güvenlik personeline görev verilmelidir. Milliyetçiliği tüm milleti kapsamak yerine, etnik bir temele oturtan idarecilerin ve güvenlik personelinin yol açacağı zarar, sağlayacağı yarardan kat kat fazla olacaktır.

11. DEVLETİN TARAFSIZLIĞI SORUNU

Yıllardır süren bir yöresel mücadelede çok kan ve gözyaşı dökülmüştür. Çok kişi, özellikle de bilfiil çatışma içinde yer almış olanlar ve onlarla yakınlıkları bulunanlar, "karşı tarafa" olan sevgisini yitirmiştir. Sevgi, insani bir duygudur; kazanılır veya yitirilir, sonra yeniden kazanılabilir. Ama toplum yaşamında esas olan saygıdır.

Saygı, bireysel düzeyde, yurttaşların birbirlerinin hakkını ve özgürlüğünü çiğnememesi olarak anlaşılabilir. Kamu düzeyinde ise resmi görevlilerin toplumsal kesitler, kültür ve inanç kümeleri arasında taraf tutmadan, hukukun temel ilkelerine bağlı kalarak hizmet vermesi esastır.

Bu açıdan bakıldığında devlet, Doğu'da ya da dinsel veya etnik ilişkiler açısından hassas (Sivas ve Maraş gibi daha önce de talihsiz olayların yaşandığı) yörelerde en kaliteli elemanlarıyla "görünmemiştir." Halkın karşısına daha çok silahlı güçleri ve küçük (çoğu zaman donanımsız) memuru ile çıkmıştır. Bu memurların halka bakış ve davranışlarında bir standart yoktur.

Bir an önce görev süresinin bitmesini bekleyen, bu süre içinde de hayatta kalmaktan başka bir şey düşünmeyen insanlarla anlamlı ve kalıcı hizmet vermek zordur.

Doğu'da ve tüm hassas bölgelerde hizmet yapacak personelin seçimi, özel bir dikkatle ve uzmanlarca saptanacak ölçütlere (kriterlere) göre yapılmalıdır. Kalite yanında gönüllülük esası getirilmelidir.

Ancak gönüllülüğün beslendiği kaynak, Doğu'daki çatışma ortamının belirsizliği içinde doğan "olağandışı" rantlardan yararlanmak olmamalıdır. Yörede Habur giriş-çıkışlı nakliyattan alınan haraçlar, kaçakçılığın her türlüsünden düşen pay, devletle olan ilişkilerinin olumlu sonuçlanması için yöre sakinlerinin ödemeye hazır oldukları "minnet borcu", yerel siyasetçilerin başı çektikleri az sayıdaki kadroların satışından elde edilen pay ve asayiş riskini içeren maaşlar ve özel hizmet ücretleri birer teşvik unsurudur.

Her teşvik unsuru, bir gönüllülük güdüsü olabilir. Ama hizmet arzusu ve yurtseverlik ile beslenmeyen gönüllülük, ancak çıkarcılığa yol açar. Personel seçiminde böyle bir sakıncaya karşı azami dikkat sarf edilmelidir. Yöre sakini bir kanı önderinin dediği gibi: (Belirli yanlışları sıraladıktan sonra...) "Bu işleri yapan kişiler acaba Türk değil mi? Davranışlarıyla çözümsüzlüğü pekiştiren, devlete olan güveni sarsan, insan hakları ihlalleriyle ülkelerinin dünyadan soyutlanmasına neden olan personeli işbaşında tutan yöneticilerin yurtseverlikleri kuşku götürmez mi?" Herhalde hiçbir yurtsever yönetici ve siyasetçi, ülkesinin zararına olduğu anlaşılan politikaların savunucusu ve uygulayıcısı olmak istemez.

'Doğu Sorunu'nu çözmek için sağlıklı yöntemler geliştirilse bile bunları uygulayacak olan yerel görevlilerdir. Onların da çözümlerin bütünselliğine ve erdemine inandırılması gerekir. Ama öncelikle sağlıklı yaklaşımların belirlenmesi ve uygulama önerilerine dönüştürülmesi lazımdır.

Soruna çare aramak, çare bekleyen insanlara beklentileri ve ihtiyaçları konusunda danışmakla başlamalıdır. Danışma süreci başlangıçta mucizeler yaratmayabilir. Bölge halkı önce geleneksel efendilerinin, sonra da devletin ve PKK'nın vesayetinden kurtulmadan kendi çözüm önerilerini sisteme kolaylıkla ve sağlıkla yansıtmakta zorlanacaktır.

Sayılan üç otoriteden sadece devlet, görevi ve sorumluluğu icabı, halka anlayışla yaklaşabilir. Yaklaşmalıdır da. Aksi halde yerel halk seçim yapmak zorunda kalınca, çeşitli nedenlerle kendisine o an daha yakın hissettiğine itibar edebilir. Devlet bu riski hiçbir zaman göze almamalıdır. "Ya ben ya o" mantığı, siyaset gibi, bütün koşulların denetlenemediği bir ortama uygulanmamalıdır.

Doğulu kanı önderleri, "Kürt sorunu"nu merkezi yönetimin bir "değerlendirme eksiği"nin ürünü olarak görüyorlar. "Değerlendirme"den de şunları murad ediyorlar:

1) Günlük yaşamlarından memnun olmayan ve memnuniyetsizliklerini protesto boyutlarına vardıran insanların neyi protesto ettiğini anlamak.

2) Eylem veya muhalefetleriyle sistemi istikrarsızlaştıran insanların şiddetle belirttiği yoksunluk (mahrumiyet) duygusunun maddi ve siyasi nedenlerini anlamak.

3) Her uygar ülkede toplumca benimsenip yüceltilen çağdaş hedeflere varılmasını önleyen yapısal engellerin neden bir türlü aşılamadığını anlamak.

Bir başka deyişle, istenilen, hem sorunlarını aşamayan sistemin sorgulanması, hem de "sorunlu kümelerin" umutsuzluk veya yabancılaşma "katsayılarının" saptanmasıdır. Bu özeleştiri Türkiye'de hiçbir zaman sistematik ve geniş kapsamlı olarak yapılmamıştır. Sorunlara sadece sonuçları açısından bakılmış ve yaklaşılmıştır. Bu amaca yönelik merkezi araştırma kuruluşları bile oluşturulmamıştır. Dolayısıyla sistemin irdelenmesi, eleştirilmesi ve değiştirilmesi gecikmiş, sorunlar birikmiş ve çözümleri zorlaşmıştır. Bir aydın din adamı, yöredeki tüm öğretmenlerle aynı doğrultuda düşünmektedir:

"Sorunların başlıca nedenlerinden biri, gençlerimize soru sormayı, olayları sorgulamayı, gerçeği araştırmayı öğretmeyen eğitim sistemimizdir. Biz kimin ne zaman sorduğu bile hatırlanmayan sorulara bir zamanlar verilen yanıtları aktarıyoruz, çocuklarımızın bunları ezberle-

mesini istiyoruz. Sonuçta bağnaz, dar görüşlü ve tabii radikal insanlar yetiştiriyoruz. Bu insanlar ipekböceğine benziyorlar. Hep kozalarının içinde yaşıyor ve ölüyorlar. Dünyayı hiç tanımıyorlar ya da kozanın ağzından görüldüğü kadarıyla tanıyorlar. Kürt sorununun bir özgünlüğü yok. O, Türk siyasal sisteminin gayri meşru çocuğudur."

Peki neden isyan ve silahlı eylemcilik? Ona da medrese mezunu yaşlı bir kanı önderi şu yanıtı veriyor:

"Ali-Muaviye çekişmesinde bir sahabe, Muaviye'nin yanında yer alır. Bir gün Muaviye, sahabeye bir soru sorar. Yanıt, Muaviye'yi haksız çıkaracaktır. Zor durumda kalan sahabe, 'Doğruyu söylersem sen kızarsın, yanlış söylersem Allah kızar, en iyisi ben bu soruya yanıt vermeyeyim' der. İşte biz de Kürt Sorunu konusunda aynı bu durumdayız. Bu yörenin aydını devlet ile örgüt arasında sıkışmış, doğruları söyleyemiyor. Çünkü her ikisi de mutlak otoriteden yana, her ikisi de gerçek demokrasiden uzak. İnsanları kazanmak yerine onlara hükmetmek ve yönlendirmek istiyor. Koyun olunca çobanın kim olduğu önemli değil. Kim emir verir ve sopayı kullanırsa onun önüne koyuluyoruz. Oysa böyle olmamalı. Devlet daha yumuşak, daha anlayışlı ve kimlik belirtimi dâhil buranın ihtiyaçlarına karşı daha duyarlı olsa halkı kazanabilir. Ama zaman kaybediliyor ve yaraların sarılması güçleşiyor."

Bir başka kanı önderi, bozulan kent ortamı için *"Hızlı göçün bozduğu kent dokusu, yönetimlerce tamir edilmediğinden, kıt kaynaklar için kıyasıya rekabet eden insanlar arasında düşmanlık duyguları hızla yayılıyor"* diyor ve ekliyor: *"Bunun Türklükle Kürtlükle ilgisi yoktur. Türk Türk'ü, Kürt de Kürt'ü vuruyor. Bu, bir var veya yok olma(ma) savaşımıdır. Önemli olan, bozulan toplum dengelerinin hızla düzeltilmesi ve insanlar arasında başlayan bu kuşku ve düşmanlık duygularının tekrar saygıya ve dayanışmaya dönüştürülmesidir. Bu da ulusal çapta düzenlenecek kampanya ve planlama etkinliklerini gerektirir. Yeni (demokratik) yönetim anlayışı, ancak sorumlu yurttaşlarla hayata geçebilir. Sorumlu yurttaş, fikren ve vicdanen özgür olduğu kadar, özgürlüklerini sorumluca ve başkalarına da yararlı olacak biçimde kullanan kişidir. Eğitim sistemimiz bu yurttaş tipini üretmedikçe, siyasal sistemimizin özgürlükçü ve demokratik olması yetmez. Bağnaz ve köktenci*

bireyler, yönetimin özgürlükçü yapısından yararlanarak iktidara gelebilir ve demokrasiye son verebilirler. Tarihte bunun acı örnekleri vardır."

Bu değerlendirmeler, devlete ne kadar önemli roller düştüğünü gösteriyor. Toplumsal kesitler arasında tarafsız olması, bilimsel yöntemlere sadık kalması ve her türlü ideolojik bağnazlıktan arınması, ülkenin acil sorunlarına çözümler üretebilmesi, devlete büyük güç ve destek kazandıracaktır. Sistemin zafiyeti, büyük ölçüde devlet teşkilatının dayandığı *merkeziyetçi* siyasal felsefeden ve onun şekillendirdiği uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Yöre aydını bu durumun farkındadır ve nafile çabalarla "merkezi" uyarmaya çalışmaktadır. "Merkezi hükümet" sisteminin düzeltilmesi ve yeniden düzenlenmesi ihtiyacı artık kırmızı alarm vermektedir. Bu sistemin ısrarla sürdürülmesi, sanıldığı gibi ulusal bütünlüğe değil, merkezkaç eğilimlerine hizmet etmektedir.

Yapılan araştırmanın elde ettiği en net bulgulardan birisi, yöre aydınının, ezici çoğunluğuyla, ayrılıktan yana olmadığı gerçeğidir. Yöre aydınları "Ayrı yaşamayı seçmek kolay; önemli ve zor olan, birlikte yaşamak. Hepimizin çıkarı bu doğrultuda" diyor ve ayrılık duygusunu yaratan birkaç etmene değiniyor:

"Türk-Kürt düşmanlığı olmamıştır. Bugün de yoktur. Yönetim-Kürt çatışması vardır. Hep de böyle olmuştur. Örneğin Şeyh Sait İsyanı'nın çeşitli nedenleri vardır ama bir nedeni de merkezi otoritenin, etnisiteler-üstü konumunu terk edip milliyetçi bir ideolojiyi benimsemiş olmasıdır. Kürtler, kendilerini dışlanmış hissetmişlerdir."

Bu ilginç bir iddiadır. Daha çok, tarihi bugünden geriye doğru okumanın bir örneğidir. Ama bugünkü duygu ve düşünce iklimini yansıtması bakımından yararlıdır. Yörede beklenen; devletin kapsayıcı ve içselleştirici olması, etnisiteler/inançlar/sosyal kesitler arasında taraf tutmaması ve halkın/yörenin ihtiyaçlarına/özelliklerine duyarlılık göstermesidir.

Bir başka kanı önderine göre:

"Türk'ün Kürt'e, Kürt'ün Arap'a, Müslüman'ın Gayrimüslim'e göre tanımlanması son derece sakıncalıdır. Bunlar, karşıt değil, birlik-

te yaşayan farklı unsurlar olarak görülmelidir. Farklılıklardan korku, onların ya yok sayılmasına ya da farklı kümelerin 'varlıklarını kanıtlamak için mücadeleye girmesine' neden olmaktadır. Mücadele sınırlandırılamazsa, kümeler-arası egemenlik savaşımına dönüşme olasılığı vardır. Bu nedenle etnik ve kültürel farklılıklar, karşıtlık olarak algılanmamalıdır. Dolayısıyla, bastırılmamalı ve siyaset konusu yapılmamalıdır. Bu, özellikle bir devlet politikası olmalıdır."

12. OLAĞANÜSTÜ HAL(LER)

Olağanüstü Hal uygulaması, bölge sorunlarına yeni bir yaklaşım değildir. Adı başka olsa da kökü 1930'lara kadar gider. Demek ki bu yöre, özel koşulları olan bir coğrafya parçasıdır. Bu özel koşullar, yıllar içinde olağanüstüleşmiş ve yörenin "olağanüstü" yöntemlerle yönetilmesi uygun görülmüştür. Bu gereklilik nereden doğmuştur? "Özel" koşullar niçin olağanlaştırılmamıştır?

Zamanında kimi görevlilerce yazılan raporlar veya merkezi yönetimce yaptırılan incelemeler arşivlerde bulunuyor. Bunlarda yörenin özel koşulları belirtiliyor. Demek ki gerçekler hiç bilinmiyor değil. Ama yöreyi "olağanüstü"leştiren koşulların, ilişkilerin ve kurumların değiştirilmesi için köklü bir niyet ve yeterli siyasi iradenin oluşmadığı anlaşılıyor.

Zaman zaman "Kürtçülük yaptıklarından" kuşku duyulan ağaların ve şeyhlerin Batı yörelerine sürülmesine rağmen ağalık ve şeyhlik olgularının sosyo-ekonomik alt-yapılarına ilişilmiyor. Bu kurumlar, onları yok etmesi gereken Cumhuriyet rejimi ve kapitalist ekonominin 'devrimci' niteliğine rağmen sürüyor.

Kapitalistleşme düzeyinin o zamanki cılızlığı ve ülke girişimcilerinin zayıflığı, yörenin ülke ekonomisine niçin entegre edilmediğini açıklayabilir. Ancak siyasal devrimin Doğu'ya götürülememesi daha çok bir tercih sorunu olarak beliriyor. Siyasal otorite, Doğu'yu Batı'ya bağlayacak hamleyi tam olarak yapmıyor. Bir modernleşme aracı olan Cumhuriyet projesi, ülke çapında uygulamaya konulamıyor. Siyasal devrimin etkisi, kentten kıra,

Batı'dan Doğu'ya doğru azalıyor. Geri olan yerler, geri kalıyor. Eşitsiz gelişme, günümüzde karşımıza entegrasyon eksikliği ve ulusal bütünleşme sorunu olarak çıkıyor.

Yörenin aydınları, bu tarihsel serüvenin ışığında, yaşanan sıkıntıların faturasının gene kendilerine ve bölge halkına çıkarılmasının haksızlık olduğu kanısındadır. Devlet yöreye tek egemen olarak girme teşebbüsünde bulununca ağa, şeyh ve aşiret reisleri, arkalarına yandaşlarını da alarak isyan etmiş; devlet de bunu ihanet olarak değerlendirmiştir. Oysa bu, tarihin her döneminde ve her siyasal devrim sonrasında yaşanan bir iktidar mücadelesidir. "Vatana ihanet"le ilgisi yoktur.

Diğer yandan aydınlar, "Siyasal devrimin tamamlanmamış olmasının vebali Doğululara yüklenmemelidir" demektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, isyanları bastırmış ama siyasal rakiplerini ve isyanın alt-yapısını oluşturan geleneksel kurumsal altyapıyı ortadan kaldırmamıştır. Devrimin kalıcılığını sağlayacak olan, geleneksel üretim ilişkilerini ve tarzını (ağalığı, köylülüğü ve geri tarımsal yöntemleri) dönüştürme projesi kapsamlı olarak ne tasarlanmış ne de uygulanmıştır.

Geleneksel tarım ekonomisi ve üretim (emek-sermaye) ilişkileri dönüştürülmediği için toplum, ne modernleşmede ne de ekonomik gelişmede istenilen yere gelebilmiştir. Her iki eksiklik, merkezi yönetimin otoriter yapısının yanında, geleneksel yerel otoritelerin ve ilişkilerin bireyi bağlayan, geri bıraktıran etkilerinin sürmesine de neden olmuştur. İşte, bugün "olağanüstü" diye adlandırılan koşullar, devralman tarihsel mirasın yeterince ve zamanında "çağa uydurulamamış" olmasındandır. Yani bölgenin geri kalması, hem bir siyasal tercihin hem de ihmalin eseridir, kısaca insan yapısıdır.

Bir zamanların ihmallerine gösterilen tepkinin, başka bir zaman diliminde "ihanet"le nitelenmesi, "tarihin acı bir cilvesi" olarak da yorumlanabilir. Ama ne denirse densin "Doğu'nun kadersizliği" tarihe önceki yönetici kuşakların siyasal "basiretsizliği" olarak geçecektir.

13. DÜNDEN BUGÜNE BAŞKALDIRI

Yakın tarihimizin ışığında değerlendirildiğinde, daha önceki Kürt isyanlarının hep seçkin ve önder isyanları olduğu görülür. Önderler yakalanınca, sürülünce veya idam edilince 'hareketin' önü alınmıştır. İlk kez bir Kürt hareketi, aşağıdan gelmektedir. Bastırılmasının zorluğu da bundan kaynaklanmaktadır. Sıradan insanlar, kendilerini aşan bir "davaya" katılmaktadırlar. Hayatlarına bir anlam gelmekte, ilk kez geleceği kendilerinin belirleyeceğine inanmaktadırlar.

Hem duyarsızlığına inandıkları merkezi otoriteye, hem zalim ve sömürücü olduğunu söyledikleri yerel otoritelere karşı hınçlıdırlar. Tüm hınçlı insanlar gibi inkârcıdırlar, tepkilidirler. Örgüt, telkinleriyle, onların daha da tepkili ve tahripkâr olmasını sağlamaktadır. Bu nedenle örgütle teması olan insanlar kolayca etkilenebilmekte ve yıkıcı olmaktadır. Tesislerin tahribi, öğretmenlerin katli, "muharip olmayan" savunmasız insanların acımasızca öldürülmesi bu gereksiz aşırılıklara örnektir.

Dolayısıyla "sorun", yöneticilerce sadece bir asayiş olgusu olarak değil de insanları kazanma ve ihtiyaçlarını karşılama mantığı açısından değerlendirilse daha isabetli yöntemlerde karar kılmak mümkün olabilir.

"Bastırma"yı ana hedef olarak belirleyen olağanüstü hal uygulaması, bir olağanüstü hal mantığı yaratmıştır. Bu mantık, her şeyi zararlı, herkesi 'şüpheli' diye değerlendirmektedir. Bu durum, bir dizi insanlık dramına yol açmıştır. Örneğin bir tabip, "acildir" diye başka bir tabip arkadaşının havale ettiği hemeroid (basur) hastasını ameliyat ettiği için günlerce sorgulanıp (sorgulamanın koşulları ağırdır) aylarca hapis yatmıştır.

Yetkililer, hastanın örgütle ilişkisi olduğunu saptamışlardır. Mahkum olan doktor sormaktadır: "Ben adamın tersine bakıp, örgüt üyesi olduğunu nasıl anlayabilirim?"

Bunun gibi örnekler çok. Özellikle öğretmenler kendilerini çapraz baskı altında hissediyorlar ve "olağanüstü" bir dikkatle

ders anlattıkları her günkü mesaileri, Sırat Köprüsü'nü aşmak kadar zor (ve riskli) geliyor onlara. Sık sık sorgulanmaları bu zorluğu arttırıyor.

Bir başka insanlık dramı da binbir zorlukla yüksekokul bitirerek köylerine, kasabalarına dönen gençler arasında yaşanıyor. Okuyup geri döndükleri topluluklar için fazla nitelikli olduklarından iş bulamıyor, bunalıyorlar. "Burada işsiz güçsüz ne yapıyorsun?" diye başlayan kuşkunun soruşturmaya, soruşturmanın DGM'ye kadar uzanan bir eziyetli sürece yol açması, bunalımlarını daha da artırıyor. Ortada bir suç olmadığı için DGM genellikle beraat kararı veriyor. Buna rağmen arada geçen zamanın sıkıntıları gençleri sarsıyor. Onları topluma ve siyasal sisteme yabancılaştırıyor. Hâlâ Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin* "vatana ihanet" suçlarına baktığı düşünülünce, bu süreçten geçen bir insanın artık kendisini güvende hissetmesi kolay değildir. Bir yöre kanaat önderinin dediği gibi: *"Bu insanlar bir yıl daha ağlarlar, ondan sonra 'dağa' giderler."* Maalesef gidiyorlar da...

Bir de onur kırıcı muameleden şikâyetçi Doğu halkı. Örneğin Diyarbakır DYP İl İkinci Başkanı (Faki Ali Karakaş), Silvan'a giderken Karaçalı ve Büyük Kadıköy yolu üzerinde kurulan güvenlik barikatında durduruluyor. Kimliğinde Silvanlı olduğu yazılı. Bu yörede 20 bin dönüm toprağı olan, varlıklı ve nüfuzlu bir adam Karakaş. Görevli, "Silvan kayıtlılar bu yoldan geçemez" diyor. Kim olduğunu açıklaması, köyüne gittiğini söylemesi de kâr etmiyor Karakaş'ın. Çaresiz geri dönüyor gece vakti.

Bir başka olayda da Bismil'de çalışan tütün işçileri, Kulplu oldukları için işten çıkarılıp geri gönderiliyorlar. Söz konusu insanların tokken daha az zararlı ve radikal olabilecekleri düşünülmüyor!.. Yetkililerin pek önemsemedikleri bu konuda yöre insanları şu soruyu soruyor: *"Avrupa'da sınırlar kalkarken, biz ülkemizde, ken-*

* Türk hukuk sistemine 1982 Anayasası ile giren ve raporun yazıldığı tarihte "devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren" davalara bakmakla görevli olan DGM'ler 2004'teki anayasa değişikliği ile kaldırılmıştır. (yayıncının notu)

di aramızda niçin yeni sınırlar yaratıyoruz?" Acaba bu soruya verilebilecek tek yanıt (şimdiye kadar olduğu gibi), "yörede asayişsizlik var" mı olmalı? Bu yanıt, sorunların çözümü için gerekli yaratıcılığı içinde barındırıyor mu?

Yakınlarından birinin bile örgütle ilişkisi olması, kişinin; üyelerinden birinin örgütle ilintisinin saptanması, koca bir ailenin başını yakabiliyor. Kan davalarının aileleri ve aşiretleri asırlarca böldüğü, çatıştırdığı bir kültürel ortam Doğu Anadolu. Burada birbirine düşman veya rakip olan kişiler, aileler asılsız ihbarlarla rakiplerinden öç almaya çalışıyorlar. İhbarın asılsız olduğu anlaşılana kadar insanların çektiği sıkıntıyı tahmin etmek mümkün. Bu nedenle insanlar, olağanüstü halin bir an önce *olağanlaştırılmasını* bekliyorlar. "Doğu" olağan bir yaşama o kadar hasret ki...

Bir sorun kaynağı da ekonomik durumu iyi olanların yöreyi terk etmesi. Sermayedar kendini güvende hissetmeyince satmış, savmış, yöreyi terk etmiş. Sermayedarın, sermaye ve girişimin olmadığı yerde orta-sınıf da tutunamıyor.

Oysa bir toplumda orta-sınıf, eğitimi, çözüm/çare üreticiliği ve verdiği profesyonel hizmetlerle üst ve alt sınıflar arasında arabuluculuk yapar. Orta-sınıf, çıkarları tehdit altında olmadığı sürece uzlaştırmacıdır. İdeoloji üreten bir kesim olarak, olağan koşullarda kitlelerin sistemle uzlaşmasını sağlar.

Olağanüstü koşullar, orta-sınıfın büyük oranda göç etmesine neden olmuştur. Orta-sınıfın bıraktığı boşlukta geniş bir alt sınıf ve geleneksel üst kesimin karşıt mevcudiyeti hissedilmektedir. Orta-sınıfın yerini sayıları yüz binleri bulan güvenlik güçleri almıştır. Güvenlik güçleri, bu çatışmacı ortamda arabulucu olarak değil, taraf olarak mevcuttur. Yüksek "Olağanüstü Hal" (risk) tazminatlarının güvenlik güçlerinin bir bölümünü çatışmacı ortamı yumuşatıcı bir rol oynamaktan alıkoyduğu iddiaları vardır. Bu iddialar tahkik edilmelidir.

Orta-sınıf, girişimciliği besleyen, yaratıcı fikirleri olan, günlük hayat gailesinin ötesinde (kültürel) etkinliklerde bulunan bir ke-

sittir. Orta-smıfın eksikliği, günlük hayatı aşırı siyasallaştırmakta ve ilişkileri 'sertleştirmektedir.'

Bölgenin üretim kapasitesi ve kişi başına düşen gelir düzeyi oldukça düşüktür. Özellikle kentsel altyapı çok eksiktir. Yatırımların hacmi ve çeşitliliği azdır. Ancak alt-yapı ve enerji yatırımlarının dışında bu bölgeye devlet yatırımı yapılması isabetli bir seçim olmayacaktır. Bunun yerine yerel girişimcilik özendirilmeli ve girişimleri her aşamada denetlenen ciddi yatırımcılara cömert teşvikler sunulmalıdır.

Yöreye tahsis edilen kredilerin çoğu, başlanmış ama bitirilmemiş tesislerde heba edilmiş veya göstermelik başlangıçlardan sonra Batı'ya götürülerek, başka yatırımlara dönüştürülmüştür. Her iki halde de siyasal tercihler rol oynamış ve kredilerin önemli bir kısmı, ehil ve dürüst kişilere verilmemiştir. Bu şekilde sağlanan devlet yatırımlarının çoğu, verimlilik ve gerçekçilik ilkelerinden uzak olduğu için daha işletme aşamasına gelmeden toprağa gömülmüştür. İşlemeye başlayan az sayıdaki tesis ise ya kapasite düşüklüğü ile malûl olmuş ya da kârlı olmadıkları için kısa bir süre sonra kapanmak zorunda kalmıştır.

Bu nedenle Doğu'ya yatırım, yöre girişimcilerinin başlattığı ve belirli bir aşamaya getirdiği tesislere kredi biçiminde sağlanmalıdır. Aksi halde kayırma, verimsiz ve gereksiz yatırımlar kıt ve kıymetli kaynakları tüketecek, yükselen umutlar daha büyük hayal kırıklıklarına dönüşecektir.

Bu olgunun bilincinde olan yöreli kam önderleri, *"Biz her şeyi devletten bekledik. Birbirimizle hep çatıştık. Birbirimizi sevmedik, devlet bizi niye sevsin? Her şeyi aramızda vurdulu kırdılı halletmek istedik. Barıştan ve akıllı çözümlerden kaçtık. Devleti biz kurduk. Bugünkü yapısı, biraz da bizim yüzümüzden. Şimdi elbirliği ile onu daha iyiye dönüştürmeliyiz. Bunu yapmazsak hiçbir sorunumuzu çözemeyiz"* demek sağduyusunu göstermektedir.

14. DOĞU'DA SİYASET

Kimi aydınlar iki tür devletten söz ediyorlar. Biri, görünen devlet, biri de görünmeyen... Asıl tehlikeli olan, görünmeyeni. Yöre halkı, faili meçhul cinayetlerin büyük bir bölümünü işlediğini iddia ettiği, Hizbullah gibi, 'itirafçılar' gibi, kollandığı ve gözetildiği sanılan gizli güçlerden söz ediyor. Bu güçlerin olan veya iddia edilen varlıkları ortadan kaldırılmadıkça, yönetime ve onun açıklığına güven duyulamayacağı anlaşılıyor. Kaldı ki bu örgütlerin veya grupların kendilerini "kullandırmaları" bir süre sonra toplumun veya "kullananların" karşısına ağır bir "fatura" çıkarıyor. Söz konusu yapılar kendi adlarına soygun, gasp, kaçakçılık veya cinayet eylemlerine girişiyorlar.

Nitekim böyle "sapkınlıklarda" bulunan ama uzun süre "görülemeyen" örgütlerin zararları yararlarını aşınca, bunların faaliyetleri veya varlıkları sona erdirildi. Uç veren güven, yerel yöneticilerin ve devletin hanesine kazanç yazıldı.

Doğu'da siyaset, hiçbir dönemde seçmenin özgür iradesinin sisteme yansıması biçiminde gerçekleşmedi. Yerel nüfuzlular, çıkarları doğrultusunda şu veya bu partiden aday oldular. Hatta kimi zaman, iki adayı seçtirebilecek durumda olan aileler/aşiretler veya aşiret ittifakları, ayrı ayrı partilerden seçilerek, değişebilecek güç dengelerine karşı kendilerini ve konumlarını güvenceye aldılar.

Kısacası, Doğu'da siyaset, partiler aracılığı ile yapılıyor görünmekle birlikte siyaset bilimi deyimiyle, "patron-yanaşma" ilişkisi bağlamında güçlü kişiler aracılığı ile yapılmıştır. Doğu'da siyasal gücün kaynağı ya toprak sahipliği ve/veya aşiret ve dinsel cemaat bağı olmuştur. Genellikle bu üç etmen, siyasal gücün oluşumuna birlikte katkıda bulunmuşlardır.

Seçmenin siyasete katılışı (mobilizasyonu), belirtilen geleneksel ilişkiler ağı içinde yerel nüfuzluların aracılığıyla sağlanmıştır. Aslında kırsal kesimde çifte mobilizasyondan söz edilebilir. Kadınlar kocalarına bağlıdırlar. Büyük ölçüde kocalarının istediği

doğrultuda oy verirler. Dolayısıyla erkeklerin yönlendirildiği bir seçim ortamında kadınların da benzer doğrultuda oy kullanmaları sağlanmış olur. Öyle ki bugün bile yöre halkının önemli bir bölümü kendi seçtiği milletvekillerinin çoğunu tanımamaktadır.

Zaten seçildikten sonra "vekillerin" pek azının seçim bölgesine uğradığı söylenmektedir. Bunun nedeni sorulduğunda insanlar gülüp: *"Gelseler ne diyecekler ki beyim, halimizden utandıkları için pek buralara uğramak da istemiyorlar zaten"* diyor. *Öyle anlaşılıyor ki yöre insanı için siyasilerin çoğu, çözümün değil, sorunun bir parçası.*

Yerel düzeyde etkinlik kazanmış olan siyasiler, örneğin il ve ilçe başkanlarının önemli bir bölümü bizatihi siyasal yozlaşmanın motoru durumundadır. Bir parti ilçe başkanı, araştırma ekibinin huzurunda ve ilçe kaymakamının önünde, "Ben uyuşamadığım kaymakamın buradan tayinini çıkartırım" diyebilecek kadar kendini güçlü görebilmektedir.

Temas edilen bazı valiler de aynı şikâyeti dile getirmektedir. Bu durum, kamu personelinin itibarını ve onurunu kırdığı kadar, parti siyasetinin ulusal siyasetin yerine geçtiğini ve büyük oranda birleştirici ve çözüm üretici olmaktan çıkarak, çıkar sağlayıcı bir zemine oturduğunu göstermektedir.

Ulusal siyaset parametrelerinin silikleştiği ülkemizde, merkezi yönetimin taşradaki temsilcileri, parti politikalarına daha "duyarlı" hale gelmiştir. Parti siyaseti, ulusal siyaseti gerilettiği ölçüde yöneticiler tarafsızlıklarını yitirmiş ve halkın çeşitli kesimlerini ortak değerler etrafında birleştirmekte zorlanmaya başlamışlardır. Kimi ise açıkça taraf tutmaktan çekinmez olmuştur. Örneğin Şırnak'ın bir ilçesinde kaymakamlık yapan şahıs, bağnazca bağlı olduğu dinsel inançlarından ötürü, ilçenin Süryani cemaatinin kutladığı Paskalya Yortusu şenliklerine ısrarla davet edilmesine rağmen gitmemiştir.

Bu ve bunun gibi örnekler, halkın yöneticilere ve yöneticilerin temsil ettiği otoriteye inancını aşındırmaktadır. Partiler, genellikle siyasi ilke ve programlarıyla değil, sağladıkları ve sağlayacak-

ları çıkarlarla özdeşleştirilmektedir. Bu kanının oluşmasına maalesef yerel parti yöneticileri neden olmuştur. Bu şartlarda sürekli *kaybeden*, hem kasası boşaltılarak hem prestiji aşındırılarak yıpratılan *devlet* olmaktadır.

Son yıllarda silahla siyaset yapan güçler sahneye çıkmış ve geleneksel ilişkileri ve alışkanlıkları büyük ölçüde bozmuşlardır. Ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme sonucunda "doğal yollarla" olması gereken değişiklikleri *zorla*, yani yapay biçimde gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Geleneksel önderler ve onların yanında yer alan merkezi yönetim, refleks olarak, yerleşik düzeni korumak veya eski haline getirmek amacıyla şiddetin üzerine daha büyük şiddetle gitmeyi seçmiştir.

Geleneksel nüfuzluların amacı, *status quo ante*'ye dönüş olabilir. Bu doğaldır. Çünkü onların varlık kaynağı eski düzendir. Ama ana işlevi "değişimi düzenlemek" olan devletin böyle anakronik (zaman dışı) bir politikayı benimsemesi, ne sağlıklı ne de gerçekçidir, çünkü artık geriye dönülmesi mümkün değildir.

Geride kalan düzen, zaten bugünün sorunlarının kaynağıdır. O halde yapılması gereken şunlardır:

1- Yöre hızla kalkındırılmalı ve yöre insanının yaşam standardı yükseltilmelidir. Bu, kitlesel göçün kent dokusunu daha fazla bozmasını da önleyecektir.

2- Bireyin tüm geleneksel vesayetlerden kurtarılması için sosyal, kültürel ve eğitsel reformlar hızla devreye sokulmalıdır.

3- Siyasetin tabanı alabildiğine genişletilmeli, *ayrılıkçılık dışında* her türlü program ve örgütlenmenin siyaset sahnesinde rekabet etmesine olanak sağlanmalıdır.

Bunlar yapılmadığı takdirde Doğu, bir türlü aşamadığı (aşmasına pek katkıda bulunmadığımız) geleneksel/geri yapısı içinde kanlı bir boğuşmayı sürdürecektir. Çözümü kendi içinden çıkaramayacaktır. *Eğer "Doğu Sorunu"nu aşmak için, şiddet dışında ulusal bir proje gerçekleştirilemezse çözüm dışarıdan gelecektir.*

Bugün "Dış güçler bizim işimize neden karışıyor?" diye soranlar, *"Siz kendi sorunlarınızı kendi başınıza çözecek yeteneği gösteremiyorsunuz. Sizin istikrarınız ve toprak bütünlüğünüz bizim için de önemlidir"* yanıtını alıp şaşırmaya hazırlanmalıdırlar. Ama o zamana kadar dış müdahale gerçekleşmiş olabilir. Çünkü siyasi-askeri doktrinde şöyle bir aksiyom vardır: *"Bir arada istikrar içinde tut, tutamıyorsan bırak kendi içlerinde istikrarlı parçalara ayrılsınlar."* İşte Türkiye bunu hiçbir zaman dedirtmemeli ve kendi sorunlarını kendi sağduyusu, becerisi ve iradesiyle aşmalıdır.

Oysa bölgede siyaset, hiçbir dönemde birey düzeyine inmedi ve onun iradesine göre şekillenmedi. 'Cemaat' yapıları içinde kitle müridleştirildi. Müridleşen kitle, hep bir mürşid ihtiyacı duydu. "Gözetilmeye ve kurtarılmaya" muhtaç olduğu duygusuyla, kuşaklar boyunca birilerinin gelip kendisini kurtarmasını bekledi. Ama kurtarıcı hiç gelmedi. Sonra PKK zuhur etti. Dışardan gelmesi beklenen, aralarından çıkmıştı. Sıradan insanlardı. "Kurtarıcı" olduklarını iddia ettiler. Şimdiye kadar başkalarında olan gücün, kendi silahlarının namlusunda olduğunu ileri sürdüler. İnananlar onlara katıldı. İnanmayanı çoluk çocuk demeden öldürdüler. Güçlü oldukları iddiasını kanıtlamak için uzun, kanlı bir serüvene giriştiler.

Yörenin kanı önderlerine göre şimdi bölgede dört *mürşid* var. Her biri yandaş veya destekçi değil, mürid veya "yanaşma" istiyor. İstiyor ki denetleyebilsin, yönlendirebilsin: *PKK* (Kürtçülük adına), *Hizbullah* (din adına), *yerel nüfuzlular* (kendi adlarına), *devlet* (istikrar adına)... Bunlardan hiçbiri, o yöre halkının refahı, güvenliği ve özgür iradesinin tecellisi adına siyaset yapmıyor. Yapsalardı, bireyi özgürleştirecek ve her türlü geleneksel ve güncel otoritenin tahakkümünden kurtaracak projelerle siyaset sahnesine çıkarlardı. Çıkmadılar, çıkmıyorlar. Siyaset, insanları kazanmak adına değil, onları denetlemek ve gütmek adına yapılıyor. Bunun adına da yurtseverlik deniyor.

İşin ilginç yanı, Kürtçülük yapan PKK mensupları da kendilerine *yurtsever* diyorlar. Tıpkı Türk milliyetçileri gibi... Ama her

ikisinin 'yurt anlayışı' farklı ve birbirini dışlayıcı. *O zaman söz konusu olan yurtseverlik, yurdunu sevip yurttaşını sevmeyen, insandan ve insan sevgisinden soyutlanmış bir sevgi olmanın ötesine geçemiyor.* Bu, tıpkı bir emlakçının toprak sevgisine benziyor. *Artık Türkiye'de siyaset, sadece yurdu sevmek değil, aynı oranda, hatta daha da fazla yurttaşı sevmek anlayışına dayanmalı.*

Türkiye'de genel olarak cılız olan sivil toplum, yani devlet teşkilatı dışında ve gönüllü kurulan bağımsız sosyal örgütler ağı, Doğu'da neredeyse yoktur. Olanlar da işlevsizdir. Bu nedenle siyaset, devlet veya onunla ittifak halindeki güç odakları aracılığıyla yapılagelmiştir. Şimdi bunlara silahlı örgütler de katılmış, sivil toplum iyice silikleşmiş ve geri planda kalmıştır.

Oysa yörenin özel niteliklerini ve gereksinmelerini dile getiren aday ve kuruluşların *güdümsüz* olarak siyasete girmesi şarttır. Bunlar kendilerini Kürt olarak görmekte ve bunu belirtmek ihtiyacı duymaktadırlar. Kültürel kimliklerini her vesile ile ifade etseler de siyasete katılmaları engellenmemelidir. İkincisi, alacakları oy Kürtlerin siyasal sisteme gönüllü katılımlarının göstergesi olacaktır. Üçüncüsü, eğer siyaset özgürleşir ve şiddetten arınırsa, sayısız önder, izleyici ve program gündeme gelecektir. Bu çeşitlilik içinde bir süre sonra sağduyu, gerçekçilik ve günlük ihtiyaçlar ön plana çıkacaktır. Yeter ki siyaset vesayetten, velayetten ve şiddetten kurtulsun.

Bu noktada yöreli aydınların ve kanı önderlerinin acı bir itirafı üzerinde durmak gerekir: *Doğu'da Kürtlük şaibe altındadır.* O nedenle her Kürt'e, değişen derecelerde bir "şüpheli şahıs olma" kompleksi gelmiştir. Çok yazık, ama gelmiştir! Bu duygunun maddi temelleri olsa da olmasa da Kürt yurttaşlarımız, maalesef kendilerini manevi baskı ve dışlanmışlık duygusuyla malûl hissetmektedirler. Yörede ilişkilerin sağlıklı bir hale dönmesi için bu psiko-patolojiyi yenmek gerekmektedir. Çünkü her küçük olay bu sağlıksız duygu birikimini bir kez daha uyarmakta, dalgalandırmaktadır.

Siyaset biliminde "temsil sorunu" olarak adlandırılan olgunun çözülememesi durumunda, özellikle gençlerin gözünde her şeyi Kürtlük adına yapan PKK, fiilen desteklenmese, yöntemleri kınansa bile Kürtleri temsil etme cesaretini gösteren tek örgüt olarak içten içe onay görecektir. İnsanlar "örgüte" *vekalet* değeri atfedeceklerdir.

Bir terörist örgüt, hiç hak etmediği halde, bazı kişiler nezdinde temsili bir nitelik kazanmışsa ortada bir temsil sorunu var demektir. Temsil sorunu çözülemezse bir süre sonra muhtemelen karşımıza *temsil krizi* şeklinde çıkacaktır. İyi niyetli tüm yabancı dostlarımızın bu konudaki uyarılarında doğruluk payı olsa gerekir. Çünkü bu uyarıyı yapanların çoğu, uzun süre etnik anlaşmazlıklarla boğuşmuşlardır.

Kaldı ki "temsil" konusunda takındığımız tavırda da tutarsızlıklar vardır. Kuzey Irak'ta sürekli olarak toprak bütünlüğüne saygılı olduğumuzu söylediğimiz güney komşumuzun muhalif Kürt partilerine destek vermekteyiz. Dolayısıyla hem onların merkezi yönetime karşı isyanlarını hem de bir azınlığın özerk yönetim kurma ve yaşatma çabalarını onaylamaktayız. Bu çelişkili tutumun sürmesi, Türkiye'nin kendi içindeki ve komşularımızdaki azınlıkların statülerine ilişkin tutumunu belirsizleştirmekte ve eleştirilir kılmaktadır.

Diğer yandan, Irak'taki özerk yönetimin varlığı, Türkiye Kürtleri arasında da imrenme ve umut uyandırmıştır. Bu nedenle Türkiye, gerek kendi Kürtleri, gerekse Irak Kürtleri açısından temsil sorununun bir krize dönüşmeden çözümü için kafa yormak zorundadır.

Unutmamak gerekir ki yapılan her stratejik hata, var olan haksızlık ve yoksunluk algılamasını besleyen işsizlik ve yoksulluk ile birleşerek "örgütün" lehine çalışmaktadır. Bu nedenle, oluşturulacak stratejiler, sadece örgütün silahlı varlığını yok etmeye değil, adam derleme nedenlerini ortadan kaldırmaya da yönelik olmalıdır.

15. TERÖR EKONOMİSİ

Şu anda bölgede yaklaşık üç milyon insanın terör ekonomisinden beslendiği iddia ediliyor. Resmi makamlar bu sayının abartılı olduğunu söylese de bir terör ekonomisi olduğu gerçeğinde onlar da hemfikirdir. Çatışmaların yarattığı olağanüstü koşullarda yasadışı girişimlerin denetlenip önlenemediği açıktır. Ancak bu boşlukta ortaya çıkan geniş çaplı kaçakçılık gruplarıyla, sayıları az da olsa bazı devlet görevlilerinin işbirliği yapması, yasadışı faaliyetlerin alanını genişlettiği gibi onları tümüyle denetim dışına çıkartmaktadır.

PKK'nın çok geniş bir alanda faaliyet gösterdiği ve bu faaliyetlerini bir hayli para ile yürüttüğü biliniyor. Bununla birlikte, şimdiye kadar onca PKK'lı yakalanmış, örgüt evleri ve sığınakları basılmış, ele geçen yiyecek, kitap-doküman ve silahlardan söz edilmiş olmasına rağmen tek kuruş paradan bahsedilmemiştir.

Güvenlik görevlilerinin, olağan ve olağanüstü (korucu maaşları dâhil) ücretlerinin dışında kalan akçeli kaynaklarla ilişkilerinin kesilmesi, devlete ve görevliye duyulan güvenin geri gelmesi bakımından çok önemlidir. Sadece Habur sınır kapısından giren küçük miktarlı petrol türevlerinin yol boyu kaç kez "vergilendirildiğini" görmek, çok kişiyi bazı kamu görevlilerinin hizmet anlayışı konusunda hüzünlendirebilir. Bu konuda yerel parti yöneticileri de suçlanmaktadır. Devletin kıt kadrolarını herkesin ağzındaki rayiçlerle "sattıkları" dedikodusu yaygındır. Olağanüstü hal tazminatlarının dağılımı yörede görevli memurlar arasında haksızlık duygusu yaratmıştır. Polisler, askerler, öğretmenler ve Milli Eğitim Bakanlığı personeli OHAL tazminatı almaktadır. Ama DDY, PTT ve SSK'da çalışan sözleşmeli personele ilk zamanlarda ödenen tazminatlar bugün kesilmiş bulunmaktadır. Hatta bazı amirlerin, kaynak yetersizliğinden dolayı fazla mesai ücretlerini ödemediğinden şikâyet edilmektedir. Bu durum, memurlar arasında haksızlık duygusuna yol açmakta ve verimliliği düşürmektedir.

Bir de yöredeki geleneksel mülk sahiplerinin üretimden çok rant derleme alışkanlığı yüzünden, emeğinin karşılığını pazar değeri üzerinden alamayacağına inanan "çalışanlar" (daha çok tâbi emek), işi adamsendeciliğe ve tembelliğe vurmuş durumdadır. Bu da doğallıkla verim düşüklüğüne yol açmıştır. Her şey "büyüklerden" veya devletten beklenmekte, beklentiler gerçekleşmeyince de insanlar aşırı suçlayıcı olmaktadırlar.

Geçinemediği için "örgüt"e katılan gençlerden veya bakamadığı çocuğunu dağa gönderen ailelerden söz edilmektedir. İş yapmaya kalkanlardan bir bölümü de en kolay para kazanma yollarını sevmektedir. Kaçakçılık, bu yolların en kârlısıdır.

Yörede çatışma ortamını besleyen sosyo-ekonomik alt-yapı, "Doğu Sorunu"nun tahlillerinde hep ihmal edilmiştir. Doğu'nun sosyal kumaşını dokuyan mekik, aşiret yapısıdır. Ekonomik örgütlenme, hayvancılık ve tarım üzerine oturmuştur. Aşiret yapısı, hayvancılığı kolaylaştıran, antropologlara göre muhtemelen hayvancılığın şekillendirdiği bir sosyal örgütlenme biçimidir.

Tarım, yakın zamanlara kadar genellikle büyük toprak birimleri üzerinde, geleneklerin biçimlendirdiği ücretsiz emek-sermaye (mülkiyet) ilişkisi şeklinde yürütülmüştür. Özgür üretici (ve bağımsız işletme) sayısının, işlenebilir toprak oranına göre en az olduğu yörelerimizin başında Doğu ve Güneydoğu Anadolu gelmektedir. Yörede modern işletmecilik ve pazar için üretim düşük düzeydedir. Yaygın olan; yarıcılık, ortakçılık, maraba türü yanaşmacılık, prekapitalist (kapitalizm öncesi) emek-sermaye ilişkileridir. Bu yapı, verimliliği arttırmadığı gibi vasıfsız ve topraksız emeği toprağa ve toprak sahibine tâbi kılar. Güçlü, hep güçlü; güçsüz, hep güçsüz kalır. Bugüne kadar Doğu'da bu böyle gelmiş, böyle gitmiştir.

Yaygın yoksulluk, sistemle bütünleşmede eksiklik, eşitsiz gelişme yüzünden sistemin nimetlerinden asgari düzeyde yararlanma gibi nedenlere bağlı olarak giderek radikalleşen Kürtler arasında "Bizi kendi halimize bırakın, sizin yapmadığınızı biz kendimiz yapalım" zihniyeti baş göstermiştir. Bununla birlikte radikal

çözüm istekleri ve köktenci ideolojik yönelimler, sadece tatmin edilmemiş Kürtler arasında belirmemektedir. Orta Anadolu'nun en az gelişmiş yörelerinde Türk milliyetçiliği; kentlerin daha mütevazı kesimlerinde de İslami eğilimler siyasal destek bulmaktadır. Toplumun bir bütün (sistem) olarak sunmadığını insanlar cemaat türü örgütlerde aramaktadır.

Bu açıdan bakıldığında "milliyetçilik" de bir grup savunması olarak görülebilir. Geliştirilen mantık şöyledir: İhmal edildikleri, 'dışlandıkları' için grup üyeleri sadece haksızlığa uğramamışlardır, onurları da kırılmıştır. Bu "bozuk düzen" ancak "milletçe" el ele verilerek ıslah edilebilir.

Ne var ki bu "millet" tasarımı, ulusun tümünü kapsamaz. Kendileri gibi olan, düşünen ve davranan belirsiz bir büyük gruptur "millet." Etnik, dinsel veya bölgesel (Kuzey İtalya'da olduğu gibi) bir topluluk dayanışması mantığıyla inşa edilir ve algılanır. O yüzden, benzemezleri dışlar. Hatta suçlar ve "millet" tasavvurunun dışında tutar. Bu nitelikleriyle bütüncü değil, kısmidir. Birleştirici değil, ayırıcıdır. Kurucu değil, *korunmacıdır*.

Söz konusu gelişme, son yıllarda çok-uluslu siyasal yapılarla ulus-devletlerin çözülmesiyle ortaya çıkan mikro-milliyetçilik olgusuyla benzerlikler sergilemektedir. Mikro-milliyetçilik, indirgemeci bir anlayıştır. Ulusu bir etnik küme olarak algılar ve tanımlar. Bu yüzden ırkçılığa yakındır. Bütün etnik milliyetçilikler, ırkçılıkla akrabadır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde "dağa çıkanlar", "millet"i etnik niteliğiyle yorumlayan "indirgemeci milliyetçi"lerdir. Üç gruptan oluştukları söylenebilir:

1. Önderler: Küçük bir okumuş veya üniversiteli genç grubudur. Kürt kimliğini "etnik milliyetçilik" boyutunda savunanlardır.

2. Dışardan gelenler: Bu grubun içinde iki tür insan vardır:

a) Yurtdışında yaşayan Türkiyeli Kürt gençleri,

b) Komşu ülkelerden katılanlar ve gizli servislerin 'örgüt'e soktuğu kişiler.

3. İzleyiciler veya neferler: Bir köşede anlamsız biçimde yaşayıp öleceğine anlamlı bir harekete katılmaya ikna edilen veya zorlanan yoksul, cahil, köylü gençler.

Eğer bir "geri kazanma kampanyası" başlatılacaksa, bunun adanmış, dolayısıyla radikalleşmiş birincileri değil, sürüklenerek örgüte katılan üçüncü kategorideki gençleri hedef alması daha isabetli olacaktır. İkinciler için de caydırıcı önlemler geliştirmek ve kademeli bir "kazanım stratejisi" belirlemek gerekir.

Unutmamak gerekir ki "aşağıdaki" yaşam daha cazip ve özgür hale gelince insanlar onunla, "yukarıdaki/dağdaki" riski, zorlukları ve örgütün nefes aldırmayan baskıcılığını karşılaştıracak ve daha iyisini tercih edeceklerdir. Yeter ki "aşağısı" daha cazip hale gelsin!

Bu "muhasebe"nin er geç yapılacağını bilen "örgüt", yörenin yoksul kalması, işsizliğin ve cehaletin yayılması için fabrika, tesis, iş makinesi ve okul yakarak devşirebileceği "nefer" sayısını azami düzeye çıkarmak istemektedir.

Çocuğunu aldığı aile sayısı ne kadar fazla olursa maddi ve manevi destek (haberleşme, bilgi alma-verme, propaganda) alanının o oranda genişleyeceğini bilmektedir. Bu "alan", "vergi" adı altında alınan haraçların, bağışların ve diğer yaşamsal malzemelerinin derlendiği coğrafyayı da oluşturmaktadır.

16. KÜLTÜREL ŞİDDETİN KAYNAKLARI

'Doğu Sorunu'nu bu düzeyde karmaşıklaştıran olgulardan biri de yöredeki kültürel şiddet alışkanlığı ve *bölümlenmiş* sosyal dokudur. Aşiret ve ağa varlığı, insanları aşiret mensupları ve ağalara tâbi olanlar ile olmayanlar olarak bölümlendirmiştir.

Aşiretler arasmda keskin bir rekabet vardır. Kıt kaynaklar için verilen mücadele zaman zaman kanlı çatışmalara neden olmuştur. Yöre sakinleri, aşiretler-arası soğukluğun bir göstergesi olarak, yan yana yaşayan aşiretlere ait arazilerin arasında bile yakın zamanlara kadar doğru dürüst bir yol bulunmadığını söylemek-

tedir. Kan davası, bu çatışmacı ortamın bir ürünüdür. Hem grup dayanışmasını devam ettirmiş, hem de bu bölümlenmiş dünyayı "parçalı" tutmuştur.

Yöreli kanı önderlerinin daha kuşkucu olanları, *"Belki aşiret yapısının dönüştürülmemesinin açıklanmayan resmi nedeni, er geç bir Kürtçülük cereyanının baş göstereceği endişesindendir"* demektedir.

Ağalık, yanaşmalarıyla ve geniş topraklarıyla bütünlük arz eden bir olgudur. Ağalar, topraklarını ne kadar büyütür, ne kadar çok sayıda insanı (bazen birden fazla köyün nüfusunu) kendilerine bağlarlarsa o kadar güçlü ve nüfuzlu olurlar. Bu nedenle ağalar arasında da kapalı ve açık rekabet süregelmiştir.

Böyle çatışkın ve kaynakların son derece eşitsiz dağıldığı bir ortamda, vasıfsız insanlar arasındaki rekabet çok keskin olmuştur. Halen de olmaktadır. Aile aileyle, kabile (klan) kabileyle, aşiret aşiretle, ağa ve yanaşmaları diğer ağa ve yanaşmalarıyla, ağa köyleri ahali köyleriyle düşmanca bir rekabet çemberi içine hapsolmuştur. Bu durum, bölünmüş olmanın ötesinde bölümlenmiş bir dünyanın yansımasıdır. Bu dünyada birlik ve bütünlük sağlanması son derece güçtür. (Bunu ancak milliyetçi bir örgütlenme ve ideoloji kırabilirdi; o da uç vermektedir.)

Herkes kendi "kurtarılmış" veya "mecbur olduğu" alanında yaşayagelmiştir. Böylesine yaygın bir çatışma ortamı, bireyi, hatta aileyi kolayca öğütebileceği için kişiler, güçlüye veya gruba sığınmak ve/veya iyice silahlanmak ihtiyacı duymuşlardır.

Aşiret

Aşiret bir güç kaynağıdır. Bireye fiziksel güvenlik yanında arazi ve mera gibi alansal güvenlik sunar. Ancak aşiret dayanışmacı olduğu kadar bölüşümcü değildir. Eşitlikçi ve kaynak dağıtıcı, yani bir sosyal adalet aracı değildir. Eldekini (sürüler ve diğer hayvanlar ile sahip olunan araziyi) korur. Üretim için işbirliğini ve işbölümünü düzenlemez. Kısaca aşiret, koruyucu bir şem-

siyedir, mensuplarını dışarıdan gelecek tehlike ve tehditlere karşı korur.

Tabii bu tehditler, aynı düzenin benzer birimlerinden gelmelidir. Ya pazar ekonomisinin gözle görülmeyen tehdidi? İşte aşiret yapısının bu konuda yapacağı bir şey yoktur. Aşiret, pazar güçleri karşısında işlevini ve gücünü yitirir. Birçok yerde olan da budur.

a. Ağalık

Ağalık olgusu, prekapitalist veya azgelişmiş bir kapitalist ekonomide, yoğunlaşmış (eşitsiz) toprak mülkiyetinin ürünüdür. Ağa, toprak üzerindeki mutlak hâkimiyetine dayanarak üretimi örgütler. İşgücüne, varlığını sürdürmesini sağlayacak kadar pay ayırır ve üretimin geri kalanına el koyar. Elde edilen gelir ne kadar fazla, bunu sağlayan arazi ve çalışan sayısı ne kadar çoksa, ağa o kadar güçlü ve nüfuzludur. Bu nedenle ağalar arasında da keskin bir rekabet ve çekişme vardır. Ağa ve emekçi arasındaki ilişki geleneğe bağlıdır. Verimlilik ve pazar mekanizması koşullarının dışında gerçekleşir. Daha çok da tâbiiyet (alt-üst ilişkisi) üretir.

Pazar ekonomisinin yaygınlaşmasıyla, bu geleneksel ilişki ve tâbiiyet olgusu çözülmeye başlar. Nitekim ağalık birçok yerde tamamen, kimi yerlerde de kısmen çözülmüştür. Tipik örnekler vermek gerekirse, Tunceli ve Elazığ bölgelerinde ağalık büyük ölçüde çözülmüştür. Ama aşiret bağı sürer. Bingöl'de şeyhlik hâlâ çok etkilidir. Muş'ta hem ağalık, hem aşiret ilişkisi etkinliğini korumaktadır.

b. Şeyhlik

Şeyhlik, hem aşiret, hem de ağalık ilişkisinden bağımsız bir olgudur. Daha çok manevi alanı sufizm esaslarına göre düzenler. Dinin dünyevi yaşamı kavrayan, yorumlayan ve yönlendiren başat değer sistemi olduğu zamanlarda dinsel hükümlerin yorumu, büyük ölçüde iktidarın iradesine göre şekillenirdi. İktidarın uygulamalarından ve yorumlarından zarar gören sosyal

kümeler, başka bir siyasal ifade olanağı olmadığı için farklılıklarını önce mezheplerle, sonra da tarikatlarla dünyevi yaşam alanına taşıdılar.

Tarikatlar ve onları temsil eden şeyhlikler, diğer geleneksel otorite ve örgütsel ilişkilerle bir arada yaşar. İnsanların bu geleneksel otorite ve ilişkilere uyumunu/katlanmasını sağlayarak onları meşrulaştırır. Tabii bu ilişkilerle ve onların ardındaki otoritelerle çatışmadıkları sürece... Ama bu olgu pek nadirdir.

Doğu'da yaklaşık son onbeş yılın siyasal örgütlenmeleri, bu geleneksel yapılara ve otoritelere karşı oldu. Özellikle kentlere gidip okuyan "Doğulu" gençler, halka eziyet eden ağalığa (Siverek yöresi sanki bir pilot bölgeydi) karşı örgütlendiler. Siverek, Halfeti, Hilvan, Ceylanpınar, Viranşehir, Kızıltepe, Mazıdağı, Derik, bu örgütlenmenin en yoğun olduğu alanlardı.

c. PKK

PKK, söz konusu örgütlenmenin sadece bir koluydu. Ortaya çıktığında karşısında KUK (Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları) gibi halka daha yakın başka örgütler vardı. Bu nedenle PKK ile tüm diğer örgütler, ama özellikle bu örgüt arasında yoğun bir çatışma yaşandı. Birbirlerini "hain", "kışkırtıcı ajan" gibi sıfatlarla suçladılar. Suçladıkları insanları acımasızca katletmekle kalmadılar, klasik feodalizmin bölümlenmiş yapısının bir devamı olan kan davası geleneğine benzer bir biçimde onların çocuklarını da "ileride ajan olur!" düşüncesiyle öldürdüler.

Bugün bölgede siyaset radikalleşiyor, geleneksel feodalizmi tehdit ediyor, ama onun yerini bir tür *siyasal feodalizm* alıyor. PKK bir siyasal aşiret tarzında son derece lider-merkezli tarzda örgütleniyor. Üyelerinden mutlak itaat ve fedakârlık talep ediyor.

Aslında 12 Eylül bu kanlı gelişmelerin üzerine ağır bir şal gibi düşmüştü. Doğu'da bir siyaset yöntemi haline gelmiş olan terörizm, 1980-1984 arasında "kış uykusuna yattı." Silahların büyük ölçüde sustuğu bu dönemde çok önemli ve kalıcı şeyler yapılabi-

lirdi. Silahlı çatışmalardan ve şantajlardan bıkmış olan halk kazanılabilir, silahlı siyasal çeteler yalnızlığa mahkûm edilebilirdi. Bütün bu sorunların temelindeki geleneksel sosyo-ekonomik yapının dönüştürülmesine başlanabilirdi. Eğer halka o dönemde başlatılan uygulamaların süreceği izlenimi verilebilseydi, bugün her şey çok daha farklı olabilirdi. *Ama bugünün muhasebesi, dünün defterlerinde yapılamaz...*

12 Eylül ezici etkisini sadece kentlerde göstermedi, 'Doğu' illerinde de gösterdi. Yöre halkı ile devlet arasındaki 'sosyal mukavele'nin bozulduğu tarihtir bu. Köyler elendi ve silahtan arındırıldı. Arındırılabildiği kadar tabii... Çatışma üzerine kurulu bir düzende silah sadece bir maddi güvenlik aracı değildir, çok önemli bir manevi simgedir: Bir namus öğesidir, kolay kolay terk edilemez. Silahların ve saptanan isimlerin ele verilmesi için köylülere aşırı baskı yapıldı. Bölgede yaygın kanı, şu anda dağlarda çarpışan silahlı grupların ve onları destekleyenlerin manevi besininin bu aşırılığın ürettiği tepki olduğu doğrultusundadır. Siyasete bulaştıktan sonra 12 Eylül müdahalesi üzerine suskunlaşan, köylerine ve kasabalarına dönen gençler izlendi, sıkıştırıldı. Çalışma hayatına girmek isteyenler iş bulamadı. Bir yandan işsizlik, diğer yandan kovuşturma ve ceza baskısı/huzursuzluğu, onları sınır ötesine taşıdı. Zaten siyasal bilinçleri, kırsal kesimin dar ve durağan kalıplarına sığmalarına olanak vermeyecek kadar büyümüş ve keskinleşmişti...

Bugünün geçmiş tecrübelerle sınanmış siyasal aklı o zaman geçerli olsaydı, kendilerini "idealist" sanan o günün gençlerine sığınılacak bir liman bırakılabilirdi. Belki bu gençler yasal siyasetin içine çekilir, demokrasinin bugün bile darlığından şikâyet edilen tabanı genişletilebilirdi. Enerjileri yıkıcı olmaktan kurtarılabilir, yörenin geleneksel yapısının dönüştürülmesi için itici ve yapıcı güç olmaları sağlanabilirdi. Belki bu niyet, bugün bile bir ölçüde gerçekleştirilebilir.

Yurtdışına kaçan ve orada Türkiye'nin düşmanları ile kurdukları ilişkilerin sağladığı imkânlardan yararlanarak eğitim ve ha-

zırlık yapan militanlar, 1984'te geri dönüp silahlı siyaseti bu tarihten itibaren ülkemizde sürdürdüler. Artık onlar kendileri açısından "özgürlük savaşçısı," devlet ve toplumun çoğunluğu açısından "terörist" ve "vatan haini" idi.

1980 öncesinde var olan başka militan veya demokratik kuruluşlar, PKK'nın sağladığı dış desteğin de yardımıyla kurduğu hegemonyaya dayanamadılar. Ya eridiler, silikleştiler ya da PKK'ya katıldılar. PKK'ya katılanlar, önceleri farklı görüş ve yorumlarını "demokrat" olduğunu iddia eden bu örgüt içinde seslendirebileceklerini sandılar. Ancak çok yanıldılar. Örneğin TEKOŞİN (Kurtuluş) adlı örgütün üyelerinden Seyfi Cengiz, Zazaların Kürt olmadığına ilişkin bir makale yayımlayınca PKK Merkez Yürütme Komitesi, bu zat için ölüm kararı aldı. Seyfi Cengiz o gün bu gündür Avrupa'da gizlenerek ve kaçarak yaşıyor.

Böylesine merkeziyetçi, değişik görüş ve tekliflere bağnazca kapalı, kendi elemanlarına ve diğer Kürt örgütlerine karşı acımasızca tasfiyeci olan bir örgütün demokratik ve ılımlı rakiplerden korkması çok doğaldır. Amaçlarını yasal ve barışçı yollardan gerçekleştirmeye çalışacaklarını ilan eden demokratik örgütler, PKK'yı manen eritemez mi? Teorik olarak aksini iddia etmek pek kolay değil. Peki niçin PKK, şu anda Kürt örgütleri içinde rakipsiz. Başka hiçbir siyasal örgütün -bunlar demokratik ve ılımlı olsalar da- doğmasına ve yaşamasına izin verilmiyor da ondan. Resmi çevreler, Kürtlük belirtimi içeren hiçbir söyleme ve siyasal örgüte tahammül göstermiyor. Buna tahammül gösterilebilirse pek çok fikir, program ve liderlik ortaya çıkacak ve çözüm, *makulde aranabilecektir.*

17. GÖÇ VE GÖÇE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELER

Dünya tarihi biraz da göçlerin öyküsüdür. Göçler genellikle iktisadi nedenlerle olmuştur; insanlar daha verimli topraklar, daha zengin doğal ortamlar peşinde ülkeler, kıtalar aşmışlardır. Devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte siyasi ve askeri nedenli göç-

ler de insanları yerlerinden, yurtlarından uzaklara savurmuştur. Orduların önünden kaçanlarla baskıcı devletlerin zulmünden yılan insanlar, hayatlarını başka mekânlarda sürdürmek zorunda kalmışlardır.

Kapitalizmle birlikte, nerede istihdam yaratılmış, nerede daha iyi hayat şartları sağlanmışsa emek, sermayeyi izleyerek oraya gitmiştir. Bu göç, "mukaveleye bağlanan" emek-sermaye ilişkilerinin doğasındaki rızaya dayalı, iradi bir tercihtir. Tabii, terk edilen yerlerin yetersiz imkânları da göç kararında rol oynamıştır. Bu göçleri "olağan" karşılamak gerekir.

Pazar ekonomisi, geleneksel (doyumluk) tarımın durağan yapısını bozup verimliliğe ve rekabete dayalı bir üretim tarzını yerleştirince iki temel süreç işlemeye başladı:

1. Bütün üretim alanlarında sanayileşme başladı.

2. Modernleşen tarım kesiminde "fazlalıklaşan" işgücü, sanayi ve hizmet kesimlerinin geliştiği kentlere yöneldi.

Bu göçlerle yeni bir toplumsal doku, yeni bir hayat tarzı doğdu. Ancak bu süreç hem uzun sürdü hem de zahmetli ve acılı oldu. Nasıl olmasın? Bütün bunlar, iktisadi bir devrimin toplumun bütün yaşam alanlarına (sosyal, siyasal, kültürel) yansıyan alt-üst oluşlarıydı.

Sanayileşmiş toplumların başı çektiği kapitalist dünya düzenindeki azgelişmiş ülkeler de pazar ekonomisindeki değişimden nasiplerini aldılar. Bu nasiplenme, genellikle yansıma biçimindeydi. Dışarıdan gelen dinamizmi ifade eden bu sürece verilen yaygın ad, "modernleşme" idi.

Türkiye, göç ile kazanılmış bir vatandır. Biz Türkler şu andaki vatanımıza geldiğimizde çeşitli kavimler ve halklar burada yaşıyordu. Bir bölümünün devletleri de vardı. Önce Selçuklu, sonra Osmanlı devletleri bu beşeri ve siyasi zeminin üzerine kuruldu. Var olan malzemeyi tabii ki her ikisi de kullandı, Anadolu'yu vatan bilen ve edinen çeşitli insan kümelerini ve siyasi oluşumları bütünleştirdiler.

Bu bütünleşmenin sağladığı dinamizmle kıtalar-arası koca bir imparatorluk kuruldu. Ne yazık ki Osmanlı İmparatorluğu, hayatına mal olan bir zafiyetle malûldü: Modern bir iktisadi sistem kuramadı. Gelişen ve yaygınlaşan kapitalizme ayak uyduramadı. Hem kozmopolit sosyo-kültürel yapısının bütünlüğünü hem de geniş topraklarını koruyacak maddi/mali imkânları yaratamadı.

Başta kendisi gibi pre-kapitalist ülkelerle eşit koşullarda mücadele edebiliyordu. Ama gelişen kapitalizmin sağladığı müthiş ekonomik gücü arkasına aldıktan sonra teknolojik ve askeri olarak gelişen Batı karşısında geriledi ve yenildi. Tersi olsaydı Osmanlı, bugünün Amerika Birleşik Devletleri gibi çok-uluslu Osmanlı Birleşik Devletleri olabilirdi. Olmadı, olamadı...

Bir imparatorluğun yenilmesi ve gerilemesi, kuruyan bir okyanusa benzer. Orada burada göller bırakarak en derin yere çekilir. Özellikle Balkan ve Birinci Dünya Savaşları sonrasında milyonlarca insan, imparatorluğun "dışarıda kalan" topraklarından Anadolu'ya göçtü. Bu, sarsıcı ve acılı bir göç süreciydi. En az bir yüzyıl sürdü.

İkinci bir göç süreci, İkinci Dünya Savaşı sonrasında içerde yaşandı. Türkiye bir kez daha dalgalandı. Tarım modernleşip makineleştikçe toprak üzerindeki atıl işgücü üretim açısından "gereksizleşti." Bunun sonucunda önce yüz binlerce, sonra milyonlarca insan kentlere göçtü. Kentlerde aradıklarını bulamayanlar, ulusal sınırları aşıp başka ülkelere gitti. Bu tamamen iktisadi bir göçtü. Zorlayıcı nedenler vardı, ama rızaya dayanıyordu. Bu nedenle seçilen zaman da, seçilen mekân da doğru oldu. Zamana yayıldığı için "olağan"dı.

1980'lerde, özellikle bu on yılın ikinci yarısında siyasi bir göç başladı. Önce teröristlerin baskı ve tehdidinden, sonra güvenlik güçlerinin terörizmle mücadele yöntemlerinin yarattığı zor koşullardan kaçanlar, kitlesel halde başta yakın kent merkezlerine, sonra mücavir illere, daha sonra metropollere yöneldiler. Bu göç rızaya dayanmıyordu. Önce can, sonra mal güvenliğinin kalmamasına karşı çaresiz bir tepkiydi, "olağandışı"ydı.

Bu olağandışı göçün Adana, Mersin ve Antalya'daki görünümü şöyledir:

1. Bu il merkezleri, giderek Doğululaşıyor.

2. Gelenler gönülsüz ve zoraki göç ettikleri için buruklar. Geride bıraktıkları evleri ve geçim kaynakları (toprakları, hayvanları vb), onlar için sadece nostaljik bir anlam taşımıyor, önemli bir maddi kaybı da simgeliyor. İş bulamamak, bu kayıp duygusunu derinleştirip pekiştiriyor.

3. Aniden içine "daldıkları" toplum, büyük ölçüde onlara yabancı. Çoğu kez de soğuk ve kuşkulu. Göçenler, bu "yabancı" ortamda kendilerini soyutlanmış, köksüz (dışlanmış) ve mutsuz hissediyorlar.

4. Müthiş bir konut açığı var. Bu açık ya hızlanan gecekondulaşma ya da *gettolaşma* ile kapatılmaya çalışılıyor. *Gettolaşma* ile *Cemaatleşme* kent ortamında el ele yürüyor.

Gecekondulaşma, denetimsiz ve sağlıksız bir kentleşmeye neden oluyor. Çadıra benzeyen "evsi" briket yapılar, değerli ve verimli tarım alanlarını kaplayıp tüketiyor. Yolu, altyapısı, asgari sağlık koşulları olmayan ev grupları kısa sürede mahallelere dönüşüyor. Kentler büyüyor, çirkinleşiyor, standardı düşüyor. Güvenlik yanında kent kültürüyle entegrasyon sorunu ortaya çıkıyor. Modernleşmenin niteliklerinden biri olan kentlileşme olgusu bu koşullarda çok yavaş seyrediyor.

Diğer yandan, göçle gelen yerleşme ve konut yapımı baskısı, kentsel ve mücavir alanların düzenlenmesi gereksinimini doğuruyor. Kamu, bu gereksinimi karşılamakta yeterince hızlı ve etkili olamayınca pratik çözümler, yasal otoriterlerden değil, yasadışı ama becerikli "girişimcilerden" geliyor. Nitekim arsa ve konut mafyası böyle doğdu. Zamanla gecekonduların yerini yasadışı yollarla yapılan koca apartmanlar, hatta mahalleler aldı.

Yasadışılık sadece bu mahallelerin kuruluşlarıyla sınırlı kalmadı. Mahallerinin içlerinde başlayan sosyal yaşamda da sürdü.

Yeni kentsel (daha doğrusu kent kenarı) yerleşim alanları, farklı göçmen kümelerini birbirine pek kaynaştırmadı. Bunun başlıca nedeni, kent varoşlarının, organik bir işbölümüne dayanan modern yaşam tarzından çok, bölümlenmiş bir geleneksel dünyayı içinde barındırıyor olmasıdır. Her biri başka yerlerden göçmüş kümeler, 1) kendi içlerinde yaşıyor ve birbirleriyle karışmıyorlarsa; 2) tümü kentin modern kesimlerinden sadece kültürel açıdan (yaşam tarzlarıyla) farklı değil, karşıtlık içinde (çatışkın, uzlaşmaz, hatta dışlanmış) ise *gettolaşma süreci başlamış* demektir.

Gettolar, farklılıkları bağdaşmaz nitelikte olan veya öyle görülen, egemen/yüksek kültür tarafından itilen, biraz da bu yüzden marjinalleş(tiril)en kent insanlarının yaşam alanlarıdır. Kent bütününden ve egemen/üst kültürden soyutlanmışlardır. Çok yakınında olsalar da modern yaşamın nimetlerinden asgari ölçüde yararlanmaktadırlar.

Toplumsal bütünleşme, dolayısıyla modern ulus-devletin vaadi olan siyasal birlik açısından sakıncalı bir bölümlenme ve dışlanma olgusudur gettolar. Mafyalaşma, yasa ve kayıt dışı ekonomik girişimler, hukukun "özelleştirilerek" uygulanması, gettolaşmanın başka sakıncalı sonuçlarıdır.

Göçen ailelerin modern bir kent ortamında geçerli olan değerler, beceri ve mesleki bilgilerle donatılmamış olması, onları sadece vasıfsız ve düşük gelirli işlerde çalışmak zorunda bırakmamakta; aynı zamanda yasadışı kâr amaçlı veya radikal siyasal örgütlerin çağrısına da hassaslaştırmaktadır. "Mafya tipi" (ama gerçek anlamda mafya ile ilgisi olmayan) suç çetelerinde kol büken, ayak kurşunlayan kabadayılar olarak iş bulma olasılıklarını arttırmaktadır.

Neresinden bakılırsa bakılsın, kentleri kuşatan mahallelerin kent yaşamınca ve ekonomisince özümsenmeyen fazla nüfusu, giderek örgütlenen yasadışı "girişimciliğin" kurbanı olmakta; toplumsal dayanışma, güvenlik duygusu ve bütünleşme yeterince gerçekleşememektedir.

TERÖRİZM SORUNU

Terörizm bir asayiş sorunudur. Asgari hedefi, siyasal iktidarı (yönetimi) etkilemek, yönlendirmek; azami hedefi, geniş kitleler üzerinde psikolojik baskı (korku) oluşturarak rejimi etkilemek ya da değiştirmektir. Terörist örgütlerin gücü çoğu zaman buna yetmez. Bu gerçek ortadayken, kuruluş amacı ve görevi, başka ülkelerin ordularının tehdidi altına girebilecek olan ulusu ve ülke bütünlüğünü savunmak olan orduyu terörizmle mücadeleye sokmak stratejik bir hatadır.

Öncelikle, teröristler cephe savaşına girmezler. Hedeflerini apansız ve en hazırlıksız oldukları anda vururlar. Bu nedenle terörizm, açıkta cereyan eden bir savaştan çok, bir dizi sürpriz saldırıdan ve bolca propagandadan oluşur. Süreksiz, kuralsız, üniformasız ve taraflardan birinin örtülü olduğu *alçak gerilimli bir mücadele* biçimidir terörizm.

Terörizmin birincil hedefi, yenmek veya yenilmek değildir. Öldürülen veya korkutulan masum insanlar aracılığıyla çok daha geniş kitleleri etkilemek; siyasi, ekonomik veya stratejik kazanımlar elde etmektir. Bu nedenle öldürülen veya sakatlanan, çoğu muharip veya "anlaşmazlıkta" taraf bile olmayan insanlar, teröristlerin gözünde birer araçtır. Değerleri, ölümleriyle sağladıkları reklamın ölçülebilir değerini aşmaz. Bu, insanın *eşyalaştırılması* demektir. Terörist için insan "harcanabilir" bir eşyadır. Önemli olan, *dava*dır.

Kuralları, (hukuku), ahlak anlayışı, savaşanların kimliği (üniformaları aracılığı ile), güç kullanımının sınırları belli olan ve çatışma sırasındaki aşırılıkların uluslararası kuruluşlarca denetlendiği savaş ile terörizmi aynı saymak büyük bir hatadır.

Bir ikinci hata da mantığı, uygulaması, personeli ve ahlak anlayışı farklı bir mücadele biçimine orduyu taraf olarak katmaktır. Bu, bir sivrisineği bir topla öldürmeye çalışmaya benzer.

Teröristler, düşük gerilimli mücadele biçimi ve taktikleri konusunda özel eğitilmiş ve donatılmış uzman kadrolarla gerileti-

lebilir. Terörist gruplar, arkalarında halk yoksa bir süre sonra yok edilebilir. Ama arkalarında belli bir oranda halk desteği bulabiliyorlarsa mücadele uzun sürer.

Artık o mücadele, sırf asayiş açısından değerlendirilemez ve polisiye tedbirlerle yetinilemez. Terörizmin güvenlik ve asayiş ile ilgili bölümü anti-terörizm uzman kadrolara havale edilmelidir. Ama sosyal anlaşmazlık boyutu bilim adamlarının kapsamlı araştırmalarının ve önerilerinin ışığında değerlendirilmelidir.

"Siyasal çözüm" sözü pek çok kişinin tüylerini ürpertmektedir. Bu kavram ülkenin bölünmesiyle eşanlamlı görülmektedir. Oysa ortak karara dayanan her şey *siyasaldır*. Parlamentodan filan şehre liman yapılması kararı çıkması da ilköğretimin sekiz yıla çıkarılması kararı da siyasaldır. Siyasal irade çözüm üretmez ve sorunu ordunun üzerine yıkarsa ne olur? Olasılıklar şunlardır:

1-Doğru (bilimsel) teşhise dayalı, sonuç alıcı politikalar geliştirilmez. Olayların ardından sürüklenilir. Sadece zararın azaltılmasına çalışılır. Ama zarar istendiği ölçüde azalmaz.

[Bu bağlamda ifade etmek gerekir ki Türkiye'nin sorunlu "Doğusu"nda görev yapan valiler bile yönetimin bir Doğu politikası olmadığını söylüyorlar. Sonra ekliyorlar: "Eğer varsa, biz bilmiyoruz."]

Teşhissiz tedavi, politikasız çözüm sonuçsuz kalır. Sorun kangrenleşir.

2-Ordunun terörizmle mücadeleye sokulması aşırı pahalı bir yöntemdir. Eğer sistem halihazırda uzun süreli bir ekonomik krizin içinden geçiyorsa, benimsenen yöntem, kendisini sürdürecek kaynakları hızla tüketebilir.

Kaynak tükenmesi veya aşınması, sürdürülen mücadelenin çapını veya yoğunluğunu azaltabilir. "Karşı taraf" bunu bir propaganda kazanımı olarak görür ve kullanır. Diğer yandan, benimsenen yöntem, başta halka "çözüm yolu" olarak sunulmuşsa, yıllar sonra bunun sadece bir yöntem olduğunun anlaşılması, kamuoyunda düş kırıklığı yaratabilir.

Söz konusu düş kırıklığı, alışık olmadıkları bir mücadele biçimine, elde daha uygunu olmadığından sokulan kadroların "başarısız olduğu" yorumuna yol açabilir. Bu haksız bir değerlendirmedir. Çok ihtiyaç duyulduğu halde, bunca yıldır yeterince düşük gerilimli mücadele elemanı yetiştirmenin gereğini yapmayanlar, ordunun imajını yıprattıklarını anlamalıdırlar.

"Doğu Sorunu"nun çözümü, uluslararası ilişkiler açısından da aciliyet kazanmıştır. PKK Türkiye ile anlaşmazlığı olan tüm komşu ülkeler tarafından kullanılan sıcak bir kart olmuştur. Kullananın elini önünde sonunda yakacak olan bu kart, şimdi en fazla Türkiye'ye zarar vermektedir. O yüzden bu kartın, uluslararası poker oyunundan bir an önce çıkartılması gerekmektedir. Bunun için kısa erimli diplomatik ataklar yeterli değildir. Gerekli etkinlikleri ve dış temasları sağlayacak kalıcı bir mücadelenin gereği açıktır.

Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan petrolleri ve doğalgazı muhtemelen Doğu Anadolu'dan geçip Akdeniz'e ulaşacaktır. Bu doğrultuda dünya çapında müthiş bir "jokeylik" sürmektedir.

Kerkük-Yumurtalık hattı ile birlikte düşünüldüğünde Türkiye, hem Basra Körfezi'ni hem de Kafkasya-Asya enerji hatlarını Batı'ya bağlayan stratejik bir halka haline gelecektir. Ama önce "Doğu Sorunu"nu çözmek ve iç istikrarını sağlamak zorundadır.

DEMOKRASİ VE "YENİ DÜZEN"İN ÇAĞRISI

Toplumsal istikrar, salt askeri yöntemle sağlanamaz. *Eline çekiç alan, bütün sorunları çivi gibi görür* deyişi, siyasetin nasıl yapılmaması gerektiğini çok iyi ifade etmektedir.

Türkiye, uzun yılların ihmali olan zafiyetlerini bir an önce gidermek durumundadır. Toplumsal kesitler arasındaki büyük eşitsizlik ve coğrafi bölgeler arasındaki açık dengesizlik makul boyutlara indirilmelidir. İç barışın ve dayanışmanın başka türlü sağlanması mümkün değildir.

Kendi içinde entegrasyon (bütünleşme) sorununu çözemeyen Türkiye'nin dünya ile de entegrasyon sorunu olacaktır. Bu doğrultuda geliştirilecek siyasal projenin hedefi, *Cumhuriyet'in demokratikleştirilmesi* olmalıdır. Kurumları cumhuriyetle yaratılan klasik demokrasinin bireye indirilmesi demek anlamına gelen, *temel insan haklarının hukukun merkezi değeri haline getirilmesi*, Türkiye için aciliyet kazanmıştır.

Liberal demokrasilerde artık siyasetin tek öznesi birey değildir, bireyin üyesi bulunduğu kültür kümesi veya toplumsal küme de muhatap alınmaktadır. Tabanı giderek genişleyen ve ilkeleri özgürlükler doğrultusunda esneyen bir siyaset anlayışı, Türkiye'nin de kapısını çalmaktadır. Çağdaşlaşmak, uygar dünyanın veya dünyaların eşit bir üyesi olmak üzere yapılan bu çağrıya uyup kapımızı açacak mıyız? Yoksa bu tarihi fırsatı kaçıracak, kendi içimize ve birbirimizle sürdürdüğümüz anlamsız kavgaya mı döneceğiz? Döndüğümüz takdirde gerçekten bütünlüğümüzü koruyabilecek miyiz?

III- ULUSLARARASI AKIL:
Avrupa'da Etnik Çatışmalar, Çözüm İçin Yaklaşımlar, İlkeler ve Kurumlar

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze, etnik sürtüşmelerden kaynaklanan çatışmaların sayısında ve yoğunluğunda artış görülmektedir. 1945-1988 yılları arasında kaydedilen 94 savaşın 69'u devlet-içi anlaşmazlıkların eseridir. Bu savaşların tahribatı inanılmaz boyutlara varmıştır. Farklı kaynaklara göre, bu çatışmalarda çoğunluğu sivil 17 ila 30 milyon insan ölmüştür. [Kaynak: UNU-Birleşmiş Milletler ile Ulster Üniversitesi'nin birlikte kurdukları INCORE (Initiative on Conflict Resolution and Etnicity) adlı araştırma merkezinin Faaliyet ve Tanıtım Raporu, 1995, s.2.]

Birleşmiş Milletler Göçmenler Komitesi, 1988'de 29 milyon insanın yerinden yurdundan sürülmek veya göçmek zorunda kaldığını açıklamıştır. Aynı kuruluş, 1994'te bu sayının 45 milyona çıktığını bildirmiştir. Yüzyılımızın sonunda göçmek veya evlerinden, yurtlarından istemeden ayrılmak zorunda kalan insanların sayısının 100 milyona ulaşacağını iddia eden uzmanlar vardır.

Böyle bir travmanın maddi bedelini hesaplamak oldukça zordur. Ama Kuzey İrlanda gibi nispeten alçak gerilimli bir çatışmanın yaşandığı ülkede bile 1969-1982 yılları arasında meydana gelen maddi kayıp yaklaşık 4.8 milyar İngiliz Sterlini'dir. Bu sayının o günden bugüne birkaç kez katlandığı söylenebilir.

Hesap edilmesi mümkün olmayan bir başka kayıp da olayların psikiyatrik etkileridir. Aşırı korku, sürekli dehşet hali, kuşku, güvensizlik ve karamsarlık, 'kurbanlarla' birlikte insan benliğini kemiren duygular olarak günlük hayatımıza girmiştir.

Bu durumdaki insanlar, ya güdülecek robotlara ya da kin ve intikamla beslenen canavarlara dönüşmektedir. Daha doğrusu, her iki özelliği de benliklerinde barındırmaktadırlar, tıpkı bir madalyonun iki yüzü gibi. Hangi koşullar/güdüler ağır basıyorsa o tutumu sergilemektedirler ve her iki halde de insan haklarına uymak veya demokrasinin inceliklerine sadık kalmak gibi "daha uygar" davranışlar geri plana itilmektedir.

Etnik çalışmaların kısa sürede yerel olaylar olmaktan çıkıp uluslararası anlaşmazlıklara dönüşmesi sık görülen bir olgudur. Eski Sovyetler Birliği ve eski Yugoslavya dağıldıktan sonra bu ülkelerin toprakları etnik çatışmaların 'savaş alanı' olmuştur. Eski SSCB'yi oluşturan 23 ülkenin ortak sınırı vardı. Bugün bunlardan yirmisi anlaşmazlık konusudur.

Günümüzde etnik şiddetin, dünya düzeni açısından ikinci derecede bir tehdit olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim gerek AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı), gerek BAB (Batı Avrupa Birliği), gerekse NATO, tehdit algılamalarında etnik çatışmaları, yani devlet-içi şiddeti birinci derecede güvenlik riski olarak değerlendirmektedir. Savunma anlayışlarını da bu eksene oturtmaya çalışmaktadırlar.

Aynı anlayış doğrultusunda hareket eden Birleşmiş Milletler, 1945 ile 1987 yılları arasında on üç Barış Gücü (ve "harekâtı") düzenlemiştir. 1988 ile 1993 yılları arasında bunlara on yedi tane daha eklenmiştir. Sırf Bosna, Somali ve Ruanda etnik kıyımlarının milyonu aşan insan kaybına neden olduğu düşünülürse, bugün etnik çatışmaların, geçmişteki büyük meydan savaşlarından daha çok can aldığı anlaşılır. Bu anlayıştan kalkılarak, büyük "orman yangınlarına" yol açabilecek etnik çatışmalara "çalı ateşidir" denilip geçilemeyeceği görülebilir.

ETNİK KİMLİK SORUNU

Son yıllarda yapılan düzinelerle ciddi araştırma, etnik kimliğin insanlar için çok önemli olduğunu ortaya koymuştur. Modern toplumun "fazlaca geniş" çerçevesi içinde kendisini yalnız

ve güvensiz hisseden bireyin dayanaklarından biridir etnik kimlik. Diğer yandan, uluslaşamamış toplumlarda etnik küme; en sağlam, en gerçek ve en güvenilir dayanışma grubudur. Ortak bir tarih bilinci, paylaşılan bir kültür, özellikle ortak dil aracılığıyla aktarılan değerler, simgeler, âdetler, inançlar ve akrabalık olgusu etnik küme bilincinin bileşenleridir.

Ya ulus-devlet kurmak amacıyla ya da içinde yer aldıkları ulus-devletin "taşıyıcı" ve "tatmin edici" niteliklerini yitirmesi (bu objektif bir olgu da olabilir, sübjektif bir değerlendirme de) sonucu "hareketlenen" etnik küme üyeleri kimliklerini, kültürlerini, maddi varlıklarını (varsa topraklarını, tapınaklarını vb.) korumak amacıyla ölebilir ve/veya öldürebilirler.

Bir etnik kümeyi oluşturan nitelikler genelleştirilebilir. Ama bir veya her etnik kimliğin oluşmasına katkıda bulunan etmenler, her örnekte özgün ve farklıdır. Madem böyledir, etnik çatışmaya son vermekle yükümlü olan görevliler, çatışmada taraf olan etnik kümenin tarihini ve ortak bilincini oluşturan bileşenlerin farkında olmak zorundadır. Aksi halde, sürüp giden çatışmanın karmaşık yapısını anlamak mümkün olmaz.

Süren veya geçmişte kalan etnik anlaşmazlıklar incelendiğinde, dünyamızda şunların çatışma konusu olduğu görülür:

– Toprak kullanım hakkı,

– Eğitim hakkı,

– Dil kullanımı hakkı,

– Siyasal temsil hakkı,

– Din özgürlüğü,

– Etnik/kültürel kimliğin korunması isteği

– Otonomi veya self-determinasyon isteği,

– Sistematik eşitsizlik, ayrımcılık ve baskı şikâyetine bağlı olarak ulusal birlikten ayrılmak (ayrı devlet kurma) isteği.

Etnik anlaşmazlıkların tarafları/aktörleri ise en az sekiz grupta toplanabilir:

– Yerleşik ulus-devletler (ör: Rusya, İspanya),

– Ulusal etnik isyancı hareketler (ör: Bosnalı Sırplar),

– Ulus-altı etnik ayrılıkçı hareketler (ör: Dağlık Karabağ'daki Ermeniler),

– Özerk [otonom] bölgeler (ör: Rusya Federasyonu içindeki Çeçenya ve Tataristan),

– Ulus-altı etnik milisler (ör: Türkiye'de PKK),

– Ulus(lar)-ötesi etnik cepheler (ör: Ortadoğu ve Kafkaslarda tomurcuklanan pan-Kürdizm hareketi),

– Ulus-altı terörist hareketler (ör: şimdiki haliyle ETA (Bask) ve IRA (Kuzey İrlanda).

– Ulus(lar)-ötesi etnik terörist hareketler (ör: ASALA [Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu]).

(Kaynak: William T. Johnsen, "PANDORA'S BOX REOPENED: Ethnic Conflict in Europe and Its Implications" *U.S. Army War College, Strategic Studies Institute*, s. 19.)

Birçok etnik anlaşmazlık örneğinde birden fazla aktör görülebilir. Bu da sorunun anlaşılmasını ve çözülmesini zorlaştırır. O nedenle, etnik anlaşmazlıklara bir "güvenlik" sorunu olarak bakmak ve meseleyi bu bakışla çözmeye çalışmak sadece eksik değil, sonuçsuz bir çabadır da. Bu gerçek, bütün dünyada, çok sayıda insan ve kaynak kaybından sonra anlaşılmıştır.

Eldeki araştırmada etnik çatışmaların nedenleri konusunda derinliğine sosyal-psikolojik açıklamalar getirilmemiştir. Bu, akademik bir araştırmanın hedefi olmalıdır. Sunulacak bilgiler, önce, Avrupa'yı yıllardır şaşkına çeviren, çok can alan, her şeyden önemlisi, içinden çıktıkları toplumların güvenlik duygusunu sarsan IRA (İrlanda Kurtuluş Ordusu) ve ETA (Bask Anavatanı ve Özgürlüğü) örgütlerinin doğum nedenlerine ilişkin olacaktır. Sonra Britanya ve Kuzey İrlanda ile İspanyol otoriteleri-

nin bu örgütlere karşı geliştirdikleri mücadele yöntemleri tahlil edilecektir.

IRA VE ETA'NIN KISA TARİHÇESİ

IRA VE KUZEY İRLANDA'NIN ÖZET SİYASAL TARİHİ

IRA, Kuzey İrlanda Katolik topluluğu içinde doğmuş gizli bir silahlı eylem grubudur. İrlanda, Britanya adasının batısında yer alan sorunlu bir adadır. "Kuzey İrlanda sorunu" temelinde Katolik-Protestan farklılığından çok, Britanya monarşisinin, adayı elinde tutmak istemesinden kaynaklanmıştır. İrlandalılar, yaklaşık 900 yıldır (Orta Çağ'dan beri) İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi vermektedir.

İngilizler adayı 12. yüzyılda işgal etti. Adada İngiliz egemenliği 1922 yılına kadar sürdü. Yüzyıllar boyunca, adanın Katolikler lehine olan nüfus yapısı değiştirilmeye çalışıldı. İngiltere'den gönderilen Protestan göçmenlere toprak verildi ve bu kitle sürekli kayırıldı. Baskılar sonucunda milyonlarca Katolik, adadan Avrupa ve Amerika'ya göçtü. Yine de Protestanlar adanın kuzeyindeki altı "county" (Osmanlı'daki sancak'a eş düşer) dışında azınlıkta kaldılar.

İrlandalılar, kuşaklar boyu süren mücadeleden sonra, Birinci Dünya Savaşı sonrasının uygun atmosferinden yararlanarak Bağımsız İrlanda Cumhuriyeti'ni ilan etti. Birleşik Krallık (Britanya yönetimi), İrlanda Adası'nın kuzeyinde yer alan ULSTER bölgesinin kendisine bağlı kalması koşuluyla cumhuriyet yönetimini tanıdı. Protestanların çoğunlukta olduğu kuzey bölgesindeki altı idari birim (Ulster), "Kuzey İrlanda" adı altında Birleşik Krallık'a bağlandı.

Ancak zaman içinde Katoliklerin sayısı arttı. Ama (son yıllara kadar) yönetim yapısında ve zihniyetinde önemli bir değişiklik olmadı. Kuzey İrlanda, yaklaşık yetmiş yıl boyunca Katoliklerin

azınlık muamelesi gördüğü, İngiltere'ye bağlı bir Protestan cumhuriyeti hüviyetini korudu.

Eşitsizliğin ve dışlanmanın acısını yaşayan Katolikler, 17. yüzyıldan beri eşit sosyal ve siyasal haklar istediler. Zaman zaman isyan ettiler. Kuzey İrlanda'da şiddetin acısını çekmeyen kuşak olmadı. 1835 ile 1935 yılları arasında sadece Belfast'ta sekiz ve Derry'de iki isyan dönemi yaşandı. Son dönem (1970'lere girerken başlayan) şiddet dalgası tam yirmi beş yıl sürdü.

Katoliklerin ana amacı, sadece eşitlik değil, (güneydeki) İrlanda Cumhuriyeti ile birleşmekti. Buna karşılık Protestanlar, İngiltere ile birleşmeyi savundular. Bu nedenle Katoliklere "Milliyetçi", Protestanlara ise "Birleşmeci" (Unionist) dendi. Siyasal ve ekonomik güç Protestanlarda bulunduğu için onların dediği oldu; Kuzey İrlanda, Birleşik Krallık'a bağlı kaldı.

Kurulduğunda, "yerinden yönetim" ilkesine uygun olarak, Kuzey İrlanda'nın parlamentosu ve anayasası vardı. Ama 1960'larda Katolikler eşit haklar istemi ve ayrımcılığa son verilmesi amacıyla dozu giderek artan gösterilere başlayınca, bu kurumların işlevleri askıya alındı. Londra'nın doğrudan etkisi adada daha da belirginleşti.

Önceleri Londra Hükümeti, yatırımları arttırıp refahı yükselteceğini düşündü. Ancak bu doğrultudaki çabalar ne refahı istenen düzeye çıkardı ne de beklenen sosyal adalet gerçekleşti. Yaklaşık 1.6 milyon civarındaki nüfusun %12-13'ünü oluşturan Katolikler, kendilerini sadece bir nüfus "azınlığı" olarak değil, işe alınırken, ücretleri ödenirken, sosyal hizmetlerden yararlanırken, konut edinirken yüz yüze geldikleri *ayrımcılık politikasının* kurbanları olarak görmeye devam ettiler. Bunun için yeterince sebepleri vardı. Katoliklerin *tam bağımsızlığı* savunmalarında sadece İrlanda milliyetçiliğinin mücadelelerle pekişen tarihi değil, mahrum oldukları sosyal adalete duydukları özlem de etkili oldu.

Önceleri temel insan hakları ve sosyal adalet isteği biçiminde başlayan gösterilere 1968 yılının Ekim ayında IRA militanları da karıştı. Polis eşliğinde gelen Protestanlar, Katoliklerin gösterilerine saldırınca silahlar patladı. Olaylar hızla tırmandı.

Adadaki güvenlik güçleri, giderek daha kanlı hale gelen olayları önlemekte çaresiz kalınca Ağustos 1969'da Britanya Krallığı askerleri "Protestanları korumak" gerekçesiyle Kuzey İrlanda'ya çıktı. Anayasa askıya alındı. Parlamentonun çalışması durduruldu.

Askerler, gösteri yapan Katoliklere "barışı koruma" adına ateş açmaya başladılar. 1971'de beş, 1974'e damgasını vuran "Kanlı Pazar"da on üç silahsız gösterici, askerler tarafından öldürüldü.

Bu zamana kadar bir avuç üyeden ibaret olan IRA, o tarihten sonra halk desteğiyle büyüyüp güçlendi. O günden bugüne çok sarsıcı ve kanlı eylemler (34 bin adet) gerçekleştirdi. Eylemler, 3 binden fazla insanın ölümüne, 33 bin insanın yaralanmasına neden oldu. IRA arkasındaki halk desteğinden yararlanarak gizliliğini sürdürdü. Ne bitirilebildi ne baş eğdirilebildi. Oysa yetkililer, IRA'nın 100'ü silahlı, topu topu 1100 üyesi olduğunu bildiriyorlar. IRA ile mücadele etmek için kendiliğinden örgütlenen yasadışı Protestan terör örgütü Ulster Özgürlük Savaşçıları'nın (Ulster Freedom Fighters) da 100'ü silahlı, 1500 üyesi var.

Bunca yıllık şiddetten sonra Britanya Hükümeti farklı bir yöntem izlemeye başladı. Kuzey İrlanda Parlamentosu ve Hükümeti yeniden çalışmaya başladı. Toplumsal ilişkilerde devrim niteliğinde değişiklikler yapıldı. Nihayet 1995 başında örgütün "silah bırakması" karşılığında, "Kuzey İrlanda'nın geleceğine Kuzey İrlanda halkının çoğunluğunun karar vermesi" ilkesi benimsendi. Bu tarihten sonra Kuzey İrlanda anlaşmazlığında yeni bir aşamaya girildi.

Şiddetten, korkudan ve belirsizlikten herkes o kadar bıkmıştı ki bu açıklama, Kuzey İrlanda halkı için umut dolu bir dönemi başlattı. Onlar şimdi "tarafların" (Birleşik Krallık Yönetimi, İrlandalı Protestanlar ve Katolikler) görüşmelerinin sonuçlarını bekliyorlar.

ETA VE İSPANYA'NIN ÖZET SİYASAL TARİHİ

Bask ülkesi, İspanya'nın 17 özerk bölgeden oluşan idari taksimatının "milliyetler" veya "tarihi bölgeler" olarak adlandırılan birimlerinden biridir. Yeni (1977) İspanyol Anayasası'nın ikinci maddesi, ülkenin idari taksimatını şöyle temellendirir:

"Anayasa, İspanyol Ulusu'nun çözülmez birliğine, bütün İspanyolların ortak vatanının bölünmezliğine dayanır; ulusu oluşturan milliyetlerin ve bölgelerin özerklik hakkını ve aralarındaki dayanışmayı benimser ve garanti eder."

Hem ülkenin bütünlüğüne hem de ulusun birliğine atıf yapan bir metinde "milliyetler"den ve "özerk bölgelerden" nasıl söz edilebilir? Aslında İspanyollar bu deyimleri yeni türetmemişlerdir. Ülkenin tarihini, sosyal ve kültürel gerçeklerini siyasal alana taşımışlar ve bunu yaparken eski kavramlardan da yararlanmışlardır.

İspanya, bir ulusun değil, bir coğrafyanın adıdır. İspanyol ırkı veya etnisitesi diye bir olgu yoktur. İspanya, İber yarımadasında var olan çeşitli etnisite ve din kümelerinin, beyliklerin ve devletlerin çatışa uzlaşa yarattıkları birliğin adıdır. Siyasi bir konstrüksiyondur. Bugün İspanyolca diye bilinen dil aslında Kastilyacadır. Nitekim İspanyol Anayasası'nın üçüncü maddesi (fıkralar halinde) şöyledir:

"1. Kastilyaca, devletin resmi dilidir. Bütün İspanyolların bu dili bilme görevi ve kullanma hakkı vardır.

2. Diğer İspanyol dilleri de kullanıldıkları Özerk Topluluklarda yasal statüleri gereği resmi olacaklardır.

3. Farklı dillerin çeşitliliğinin sunduğu zenginlik, İspanya'nın özellikle saygı duyulacak ve korunacak kültürel mirasıdır."

Anayasa'ya yansıyan bu karar Ortaçağlardan beri Bask yöresinde bir Navar Krallığı'nın, Catalan yöresinde Aragon-Catalunia Krallığı'nın, Andalusia yöresinde ise uzun süren bir Müslüman

egemenliğinin ve kültürel mirasının yarattığı özgün koşullardan kaynaklanmaktadır. Bugün her biri özerk olan bu bölgelerin tarihsel hakları, "fuerta" adlı bir siyasal-yasal geleneğe bağlı olarak merkezi yönetimce benimsenmiştir.

Fuerta, İspanyol birliğini oluşturan eski krallıkların/beyliklerin, Madrid'e bağlanırken korunmasını istedikleri özgün hakları güvence altına alan bir "sözleşme"dir.

Özerklik statüsünün belirli milliyetlere veya belirli bölgelere ayrıcalık şeklinde verilmesini ulus-devlet anlayışına uygun görmeyen merkezi yönetim, İspanya'yı on yedi özerk bölge esasına göre düzenlemiştir. Bu bölgelerin bazılarının tarihten gelen özel hakları vardır. Yenilerinin hakları ve yetkileri ise biraz daha sınırlıdır.

İspanyol Anayasası'nın 137. maddesi devlet teşkilatını şöyle tanımlar:

"Devlet; belediyeler, iller (bölgeler) ve kurulabilecek Özerk Topluluklar esasına göre örgütlenmiştir. Bu birimlerden her biri kendi özel çıkarları doğrultusunda öz-yönetim uygulayabilir."

143. maddenin birinci fıkrası, özerk yönetimlerin nasıl oluşacağını hükme bağlar:

"...Ortak tarihi, kültürel ve ekonomik özellikleri olan komşu iller (bölgeler), adalar ve tarihi bölge statüsüne sahip iller, bu başlık altında (Anayasa'nın 'Özerk Topluluklar'a İlişkin' başlığını taşıyan Üçüncü Bölümü'nde) yer alan hükümlere ve kendi özel (yasal) Statüleri'ne uygun olarak öz-yönetim uygulamasına geçebilir ve Özerk Topluluklar kurabilirler."

Yasa yapıcı, böyle devrimsel bir karar alırken, söz konusu birimler arasında eşitsizlik ve ayrıcalık doğmaması için 138. maddeyle şu hükmü getirmiştir:

"Değişik Özerk Toplulukların yasal statüleri arasındaki farklılık, hiçbir biçimde ekonomik ve sosyal ayrıcalıklar içeremez."

144. madde, Özerk Topluluk kurmak için yapılan başvuruların, Cortes Generales (Ulusal Meclis) tarafından, ulusal çıkar ve

organik hukuk gözetilerek, şu koşullar gerçekleştiği takdirde kabul edileceğini kayda bağlamıştır:

a) Teklif edilen Özerk Topluluğun coğrafi yetki alanı bir ilin (bölgenin) sınırlarını aşmayacaktır.

b) (Madde 145'in birinci fıkrası uyarınca) Özerk Topluluklar, hiçbir surette aralarında federasyon kuramazlar.

c) (Madde 145'in ikinci fıkrası uyarınca) Özerk Topluluklar, aralarında sadece kendilerine düşen hizmetlerin yönetimi ve sunumu konusunda anlaşma yapabilirler. Bu konunun dışındaki tüm işbirliği anlaşmaları Cortes Generales'in (Ulusal Meclis'in) onayını gerektirir.

İspanya bu demokratik yapıya kolay kavuşmadı. 1936 yılında sol partiler koalisyonu FRENTE POPULAR (Halk Cephesi ya da Cumhuriyetçiler), az farkla seçimi kazanıp iktidara geldi. Bu durum ne orduyu ne de solun yeminli düşmanı sağcı partiler ittifakı FRENTE NACIONALISTA'yı (Milliyetçi Cephe'yi) memnun etti. "Sağcı ittifak", ordu birliklerinden çoğunun desteğiyle hükümete isyan ederek İspanya İç Savaşı'nı başlattı.

Ülkenin iç kesimi, Akdeniz kıyısı yerleşim birimleri, Catalunia ve Bask halkı Cumhuriyetçilere sadık kaldı. Mart 1939'a kadar süren iç savaşta bir milyon insan öldü veya ülkeden kaçtı. Bu kardeş kavgasını Milliyetçiler kazandı.

Başa geçen "sağcı ittifak"ın önderi General Franco, müthiş bir sindirme ve intikam fırtınası başlattı. Geleneksel haklara sahip eski bölgeler-topluluklar her türlü ayrıcalıklarını kaybetti. Özellikle Catalanlar ve Basklar...

Franco yönetiminin herkes için geçerli olan baskıcı ve amansız karakteri yanında, tarihi halkların/milliyetlerin geleneksel haklarını inkâr etmesi, Catalan ve Bask milliyetçiliğini harekete geçirdi. Madrid'e direnmek sadece demokratik bir hak değil, aynı zamanda etnik kümenin öz-savunması olarak görüldü. Franco rejimine karşı başlatılan direniş, Bask milliyetçiliği için mümbit bir ortam oluşturdu. (Bu durum, 12 Eylül rejiminin Türkiye'de

Kürt halkına uyguladığı baskının Kürt milliyetçiliğini uyarmasına benzer.)

İkinci Dünya Savaşı sırasında Bask milliyetçileri, uygun bir fırsat bulduklarına inanarak, Fransa'da sürgünde hükümet kurdular. Ancak savaşı izleyen dönemde etkili olan bloklar-arası Soğuk Savaş'ta milliyetçi Franco Batı'nın desteğini kazandı. Bu nedenle Batı, Basklıların başını çektiği özgürlük hareketine ciddi bir destek vermedi. 'Bütün İspanya', Batı dünyası için, 'bölünmüş İspanya'dan daha yararlı idi... Fakat Bask milliyetçileri, bağımsızlık arayışlarını Bask Milliyetçi Partisi önderliğinde yakın zamanlara kadar sürdürdü.

İşte ETA (Bask Yurdu ve Özgürlüğü) bu ortamda doğdu. Örgüt, milliyetçi gelenekten ideolojik değil, stratejik bir kopuşu temsil eder. ETA üyeleri Franco kuvvetlerine başkaldırırken kendilerini eski Bask savaşçılarının siyasi mirasçıları olarak takdim ettiler. "Tanrı ve yasa eskidi" sloganıyla, inanç ve yasa üzerinde hükümetin kurduğu tekeli kırmaya çalıştılar.

Bask ülkesi, bugün 2.1 milyon insanın yaşadığı, Avrupa'nın en yoğun nüfuslu yerlerinden biridir. Franco biraz da Bask milliyetçiliğini yumuşatmak ve bölgeyi İspanya ile bütünleştirmek amacıyla bu bölgeye doğrudan ya da yabancı yatırımı teşvik etmiştir. Bu nedenle Bask yöresi, özellikle başkent Bilbao kesimi, ülkenin en çok sanayileşmiş bölgelerindendir. Bask milliyetçiliği, etnik kümenin özgünlüğünü ve kültürel mirasını korumak yanında, bu ayrıcalıklı ekonomik konumu sürdürme güdüsünü de taşımıştır.

Franco rejiminin bütün çabalarına rağmen Bask milliyetçiliği öldürülemedi. ETA, sanayileşmiş bir topluluğun örgütü olduğu için Marksist-Leninist bir söylem geliştirdi. Ama etnik bir kümenin protesto ve direniş organı olarak milliyetçi karakteri, solculuğundan daha ağır bastı. Bu sayede halk desteği bulabildi. (Bu, PKK için de böyledir.)

Baskıya karşı yaygın halk desteğini arkasına alan ETA, 1968 yılından günümüze kadar (şimdi nadiren) çok ses getiren, çok

kanlı terör eylemleri gerçekleştirdi. Bunların en şaşaalısı General Franco'nun Başbakanı ve ilan edilmiş halefi olan Amiral Carrero Louis Blanco'nun arabası ve korumalarıyla birlikte 1973 yılında Madrid'de havaya uçurulmasıydı.

Bu suikast, Bask halkına dozu arttırılmış bir şiddet, sorgulama ve işkence furyası olarak geri döndü. Madrid ile Basklar arasında iletişim bütünüyle koptu. Yasaklanan siyaset, kendi iletişim aracını yarattı: ŞİDDET

Karşılıklı intikam saldırıları süresince taraflar, uzlaşmak için ortak bir dil oluşturamadılar. *Şiddet bir sağırlar diyalogu olarak yıllarca devam etti. Silahların sesi mantık içermediği için, bunca ses, anlaşmanın değil anlaşmazlığın aracı oldu. Merkezi otoritenin uyguladığı şiddet, yerel halkın aynı dille verdiği karşılıkla tırmandı. Şiddet, rakibini meydana çağıran bir silahşorun daveti gibi kanlı düelloyu sürdürdü.*

Bütün bunlara karşın Franco, orduyu iç asayiş sorunlarına karıştırıp yıpratmadı. Basklar bir bağımsızlık mücadelesi verdiklerini ilan etmişlerse de Franco, bunu bir iç politika ve güvenlik olgusu olarak değerlendirdi.

Terörizmle savaşmak amacıyla özel yetiştirilmiş polis ve GUARDIA CIVIL denilen jandarma, ordudan farklı bir üniforma ile donatılıp görevlendirildi. Bu uzmanlaşan birliklerle ETA arasındaki mücadele, 1977 yılına kadar Bask halkının önemli ölçüde desteği ile sürdü.

1975 yılında General Franco öldü ve 1976'da genel seçimler yapıldı. 1977 yılında demokratik bir anayasa ile birlikte İspanya yeni bir döneme girdi. Yeni anayasa, Bask halkı yanında İspanya'nın tüm yöresel ve tarihsel topluluklarına özerklik, özgürlük ve demokratik haklar verdi; merkezi yönetimin mutlak otoritesini halk iradesiyle sınırlandırıldı. Bunca yıllık mücadelenin tüm beklentileri, alınması için savaşılan tüm haklar bir anda halka ve yerel kültürel topluluklara sunuldu. Tarihin tekrar tekrar doğruladığı "Barış, adaletle mümkündür" hükmü gerçekleşti. Hem de tepeden inme bir kararla değil, halkın demokratik iradesiyle...

Yakın tarihe ilişkin bu açıklamalardan sonra, izleyen bölümde, gerek IRA gerekse ETA'ya karşı demokrasi ve insan hakları kapsamında verilen mücadelenin benzeyen ve ayrılan noktaları incelenecektir.

IRA ve ETA İLE MÜCADELENİN AŞAMALARI

Gerek IRA gerekse ETA, derin toplumsal farklılıkların ürünleridir. IRA, hem İngiltere'ye (daha doğrusu Birleşik Krallık'a) karşı İrlandalılığı hem de İngiltere'nin adayı kendisine bağlamak için bir egemenlik aracı olarak kullandığı Protestanlığa karşı Katolikliği (yerel-geleneksel dini) temsil etmektedir. Her iki halde de saldırıya ve haksızlığa uğrayan bir halkı ve onun özelliklerini temsil etme iddiasındadır.

Aynı şeyler ETA için de söylenebilir. Bask halkı arasmda başlayan silahlı direnç, tıpkı İrlanda'da olduğu gibi, *mağduriyet ve haksızlığa uğramış olmak* algılamasına dayanmaktadır.

Her iki halde de başkaldırı ve karşı koyma, çapı giderek genişleyen kirli, kuralsız bir savaşa yol açmıştır. İrlanda'da asker kullanılması, duruma bir işgal süsü vermiş; Kuzey İrlandalıların IRA'ya kitlesel destek ve savaşçı vermesine neden olmuştur. Bu askerler ne terörizmin özellikleriyle baş etmek için eğitilmişlerdi, ne de geldikleri toplumun özel koşulları konusunda bilgilendirilmişlerdi. Bu nedenle "askerce" davrandılar. Kendilerine "düşman" olarak gösterilenleri en kısa ve etkili yoldan saf dışı bırakmaya çalıştılar. Yargısız infazlar, yerel halkı çok daha fazla yabancılaştırdı, İngiltere ile aralarını açtı. Sorunun çözülmesi bir yana, dökülen kanın miktarı arttı, eylemlerin acımasızlık "katsayısı" yükseldi.

Gerek Londra gerekse Madrid hükümetleri, uzun ve acı tecrübelerden sonra, uygulanan yöntemin yanlış, en azından eksik olduğunu anladılar. Sadece şiddet, soruna çözüm getirmiyor, onu bastırıyor ve zamana yayıyordu. Şiddet eylemlerinin yarattığı nefret, güvensizlik ve umutsuzluk duyguları, kuşaklar boyunca sürüyor ve tarafların birbirine yaklaşmasını önlüyordu. Şid-

det, toplumun ilmeklerini gevşetiyor, uzlaşmanın önünü tıkıyordu. Şöyle bir denklem kuruluyordu: *"Ben öldürüyorum, çünkü sen öldürüyorsun; ben işkence ediyorum, çünkü sen işkence ediyorsun. Sen devam edersen ben de ederim."*

Diğer yandan her iki ülkenin hükümetleri, arkalarında belirli bir oranda halk desteği olan terörizmle, özellikle etnik ve dinsel terörizmle mücadelede başarının büyük ölçüde sosyal ve ideolojik "çevre"ye bağlı olduğunu anladılar. Destek veren "sosyal çevre"nin varlığı sürdükçe teröristler, sosyal ve lojistik kaynak sıkıntısı çekmiyorlardı.

İdeolojik eğilimlerine uygun bir siyasal ortamın mevcudiyeti ise terörist grupların eylemlerine "meşruiyet" kaynağı oluşturuyordu. "Bastırılan din" veya "dışlanan milliyet/etnisite" gibi *eşitsizlik, ayrımcılık* algılamaları, başkaldırının veya silahlı muhalefetin inançsal gıdasını oluşturuyordu. Bu ilintileri nihayet kavrayan Britanya ve İspanya hükümetleri/siyasetçileri *zihinsel bir devrim* yaptılar: Konuya salt asayiş açısından değil, *sosyal anlaşmazlık* açısından yaklaştılar. Her iki ülkede de terörizmle mücadelede uygulanan tüm yöntemler değişti. Çünkü siyasal felsefe değişti. *"Önleme, çözümün en ucuz yoludur"* yargısına vardılar.

İspanya ve Britanya yönetimlerinin ("yönetim" kelimesi bundan böyle "hükümetleri ve siyasetçileri" olarak anlaşılmalıdır) terörizmle mücadele ederken uyguladıkları yöntemler, şu sorulara verdikleri yanıtlar üzerine bina edildi:

SORU 1. DEMOKRATİK BİR ÜLKE MİYİZ?

İki ülkede de tüm siyasi örgütlerin ve demokratik kitle kuruluşlarının bu soruya ortak yanıtı, EVET oldu.

SORU 2. DEMOKRATİK BİR TOPLUMDA ŞİDDET OLAYLARI NASIL ÖNLENMELİ?

Bu soruya şu yanıtlar verildi:

a) Konu adi suçlarsa bilinen polisiye önlemler yeterlidir, yeni ve örgütlü suç biçimleri doğuyorsa bu gelişmeye uygun eğitim, yöntem ve kadrolar devreye sokulmalıdır.

b) Şiddet, geniş çaplı ve kökü tarihe dayanan etnik veya dinsel farklılıklarla karmaşıklaşan bir *siyasal anlaşmazlıktan* kaynaklanıyor ise bunun bilinen polisiye yöntemlerle önlenmesi ve giderilmesi mümkün değildir. *Tarih, bu tür anlaşmazlıkların bıçakla kesilir gibi bitirilemeyeceğini, uygun önlemlerle zaman içinde "kurutulacağını" göstermiştir.*

Her iki ülkenin yönetimi de siyasete veya bir uygulamaya değişmez bir dinsel hüküm gibi yaklaşılırsa onun kutsallaştırılacağını kavradı. Bu durumda, kutsallaştırılan siyaseti uygulayanlar da buna maruz kalanlar da ısrarın kurbanı olabiliyorlardı.

c) Ulusal bütünlükten kopma veya merkezkaç eğilimi biçiminde beliren bir akım, baskı ve şiddetle önlenmeye çalışılınca kinler bilenmekte, fiziksel beraberlik sür(dürül)se bile duygusal kopuş netleşmektedir. Bu da siyasal istikrarsızlığı beslemekte, rejimi zayıflatmaktadır.

Bu nedenle, yerel toplulukların çıkarlarına ve sosyal-kültürel özelliklerine duyarsız bir merkezi yönetim anlayışında ısrar etmekten vazgeçtiler. Çünkü *verimlilik ve istikrar* açısından, her şeyi her an belirleyebilen ve denetleyebilen bir merkezi sistem kurmak ve işletmek mümkün olmuyordu. Bu nedenle *yerel olarak yapılabilecek şeylerin yerinde yapılması* ilkesinde karar kıldılar.

İspanyol ve İngiliz yönetimleri, din konusunda da şu görüşe vardılar: *Din, sorunlu toplumlarda, haksızlığa ve adaletsizliğe karşı çıkan halk kesitleri ile yönetim arasındaki çekişmeye "müdahil" olunca siyasal bir ideoloji haline geliyor. Siyasallaşan din, meşru bir değer sistemi olarak, kendisini kullananlara önemli bir siyasal araç sunuyor.*

Siyaset ile iman birbirine karışınca haklı ile haksız birbirinden ayrılamaz hale geliyor. Siyasal akımlar, hatta terör eylemleri, kutsal bir kurban törenine dönüşüyor. Bu nedenle, terörizmle mücadeleyi olağan siyaset yöntemleriyle ve olağan hukuk kurallarıyla yürütmek gerekiyor.

Bu anlayış gerçekten devrimsel niteliktedir. Terörizmle mücadelenin olağanlaştırılması, silahlı mücadelenin sıradan cürüm, teröristin de sıradan mücrim statüsüne indirgenmesi demektir.

Terörist artık ne "kutsal bir davanın eri" ne de işgal ve sömürüye uğramış bir halkın "halaskâr askeri" olmak payesini talep edebilecektir. Çünkü düzen, insancıl ve demokratik yasaları ve uygulamalarıyla bunu gereksizleştirecektir. Bu yaklaşım, terörizme bakış açısını ve onunla mücadele yöntemlerini kökünden değiştirmiştir.

SORU 3. BİZ ÇOK-KÜLTÜRLÜ BİR TOPLUM MUYUZ?

Bu soruya her iki taraf da hiç tereddütsüz EVET yanıtını verdiler. Çok-kültürlülüğü toplumun çeşitli din, etnik, dil (yani kültür) kümelerinin toplam özellikleri olarak kayda geçirdiler. Kültürel farklılıkların, toplumun tarihsel mirası olduğunu kabul ettiler. Farklılıkların ayrılık değil, çeşitlilik olarak algılanması gereğinde birleştiler. Bu "zihinsel sıçrama" pek tabii ki hiç de kolay olmadı. Uzun süren acılı bir *tek-tipleştirme* ve *tekilleştirme* travmasının yaşanmasından sonra gerçekleşti.

Britanya ve İspanya yönetimleri, belirtilen anlayışa vardıktan sonra *ulus*'u bir topluluklar birliği, kültür kümelerinin "ortaklığı" olarak benimsediler. "Homojen millet", "milliyetçi birey", "tek sosyal-kültürel kimlik" gibi doğal ve sosyal olmayan indirgemeciliklerden vazgeçtiler. Böylece herkese vurulmak istenen ve "merkezi iktidar" kümesinin özelliklerini yansıtan kimliği benimsemeyenleri veya ona sahip olmayanları siyasal ve ekonomik hayattan dışlama pratiğine son verdiler.

Siyaseti asli, yani *farklılıkları yönetmek* işlevine kavuşturdular. Kültür alanı, siyasallaşmaktan; kültürel çeşitlilik, siyasal kuşku ve baskı alanı olmaktan kurtarıldı. Bu yaklaşımla farklılıklar, birer sapkınlık değil, 'olağan' kabul edilmeye başlandı. Benimsenen *kültürel çoğulculuk* anlayışı; kültürel farklılıkları tescil etme, koruma ve kurumsallaştırma politikasını başlattı.

Hukuk sistemi, bu süreci mümkün kılacak ve güvence altına alacak yapısal esnekliğe ve ilke zenginliğine kavuşturuldu. Başka bir deyişle, *yasa düzeninden hukuk düzenine geçildi.* Hukuk düzeni toplumun ihtiyacına ve çoğul karakterine uygun olarak şekillenince *devlet ile toplum barıştı.*

Bu sonuca giden yolu açan politika anlayışının adı da kondu: *çok-kültürcülük*. Bir siyasal proje olarak benimsenen çok-kültürcülük, kültürel alanı siyasetten arındırma (depolitize etme) işlevini gördü. Böylece kültürel-etnik farklılıkların, politik araçlar olmaktan kurtarılmasının yolu açıldı. Kültür, araçsal biçimde değil; günlük hayatta yaşanan, özel yaşamları ve belirtim biçimlerini şekillendiren bir sosyal alan olarak görülmeye başlandı. Olması gereken de buydu...

Çok-kültürcülük sadece bir *ulusal bütünleşme projesi* olarak benimsenmedi. Evrenselliğe açılan bir kapı olarak da görüldü. Böylece tek kültür, tek etnisite, tek ırk temeline dayanan ulus anlayışı aşıldı. *Ortak bir uygarlığın üyesi olma* bilincinin geliştirilmesi amaçlandı.

Artık toplumsal yaşamın iki alanı, ne anlam açısından ne de işlev olarak birbirine karıştırılacaktı. Bu karar şu değerlendirmeye dayandırıldı:

Siyasal alan, bütünleşmenin, dayanışmanın ve resmi kurumlaşmanın oluştuğu kamu alanıdır. Bu alanda ulusal kimlik, haklar, sorumluluklar ve görevler belirlenir ve benimsenir. Siyasal alan, ortaklık mukavelesinin (anayasanın) yazıldığı ve benimsendiği, kültürel çoğulluğun siyasal birliğe dönüştüğü sosyal zemindir. Kültürel alan ise özgünlüğün, farklılığın, birbirine indirgenmesi mümkün olmayan kolektif niteliklerin yan yana yaşadığı, çoğul ve çoklu kimlikler dünyasıdır.

Terörist örgütlerin içinden çıktıkları kültür kümesinden destek almamaları için gerek Kuzey İrlanda, gerekse Bask halklarını toplum çoğunluğuna benzetme ve resmi kimliği kültürel kimlik olarak zorla benimsetme politikasından vazgeçildi. Bu kararı da *"Biz madem demokrasiyiz, demokrat bir toplum/yönetim, kültürel düzeyde tek-tiplilik aramaz. Ararsa demokrat olmaz"* hükmüne dayandırdılar.

Böylece siyasal alan ile kültürel alanı birbirine "tahakküm eden" ve birbirinin yaşam sahasını "istila etmek isteyen" zıtlık odakları olmaktan çıkardılar. Ulusal bütünlük ve onun temsil ettiği *siyasal kimliğin "birliği"* ile, ulusu oluşturan etnik ve kültür

kümelerinin özgün kimliklerinin *"çeşitliliği"*, bağdaşmaz ve çelişkili görülmez oldu. İşte bu noktada son kritik soru soruldu:

SORU 4. TERÖRİST ÖRGÜTÜN ARKASINDA BELİRLİ BİR ORANDA (AZINLIK DA OLSA) HALK DESTEĞİ VARSA O HALK KESİTİ DE TERÖRİST MUAMELESİ GÖRMELİ Mİ?

Bu soruya önceleri "HAYIR" denmediği için terörist örgütler ve onların içinden çıktıkları İrlanda Katolik toplumu ve Bask halkı "mücrim" muamelesi gördü. İrlanda'da göstericilerin üzerine İngiliz ordu birlikleri, İspanya'da protestocu Bask kentlerine Guardia Civil adlı jandarma müfrezeleri resmen saldırdı. Toplu tutuklamalar, süresiz gözaltı, işkence ve gözaltında kayıplar vaka-yi adiyeden sayıldı. Çünkü her iki ülkede de toprak bütünlüğü ve ulusun bölünmez bütünlüğü ilkeleri, insanların ve onların bağlı bulundukları kümelerin taleplerinden, ihtiyaçlarından, beklentilerinden daha önemli sayılmıştı. Ama bu ihtiyaç ve beklentilerin karşılanmaması sonucu doğan muhalefetin -sistemin *katılığı* oranında sertleşerek- silahlı protestoya dönüşmesi önlenemedi.

Bu biraz da rejimin kendini korumak için geliştirdiği *tehdit* ve *güvenlik* kavramlarından ne anladığına bağlıdır. Kuzey İrlanda'yı her ne pahasına olursa olsun elinde tutmak isteyen Londra yönetimi de hiçbir yerel ve kültürel hakkı teslim etmeyen otoriter Madrid yönetimi de *yumuşak güvenlik* veya *yumuşak tehdit* kavramlarına ilk başta itibar etmedi. Üzerinde yaşadıkları ülkenin toprak bütünlüğü, yurttaşların istek ve ihtiyaçlarından daha önemliydi.

Ama zaman içinde şu anlayışa vardılar: *Toprak bütünlüğünü koruyan, ulusal bütünlüktür ve ulusal bütünlük, tatmin edilen unsurların ulusun bir parçası olarak kalmak isteğinden doğar. İstikrarsızlığa düşen bir rejimde ulusal bütünlük kadar, ülkenin fiziksel bütünlüğü de tartışmalı hale gelir. Siyasallaşan etnik kümeler, "kurtarılmış alanlar" yaratmaya girişirler. Bunun için tarihsel kanıtlar ve mazeretler bulur veya yaratırlar. Bu süreç, etnik veya mikro (devlet-altı) milliyetçiliğe yol açar. Etnik milliyetçilik, ulusu atomize eden, hırslı ve intikamcı bir başkaldırıya dönüşebilir.*

Bu anlayıştan hareket eden yönetimler, "tehdidi" *sert* önlemlerden çok *yumuşak* önlemlerle karşılama yöntemini benimsediler. *"Asıl tehlike, dışarıdan gelebilecek ve ülke bütünlüğüne yönelen tehditler değil, içerden ve ulusun bütünlüğüne yönelik bir rejim zafiyetidir"* tezini kabul ettiler.

Yumuşak tehdit önleme yaklaşımı, Britanya-K. İrlanda ve İspanya yönetimlerini şu alanlarda harekete geçirdi:

*demokratik eksikliklerinin giderilmesi ve demokrasinin korunması,

*sistemin/rejimin yapısal sorunlarının zamanında ve etkili biçimde çözülmesi ve sosyal adaletin tesisi,

*rejimi tehdit eden radikal akımların önlenmesi, radikalizme yol açan yapısal ve siyasal eksikliklerin ve karşıtlıkların giderilmesi,

*yoksulluk ve toplumsal eşitsizlikle hem ekonomik hem kurumsal alanda mücadele,

* örgütlü suçla mücadele, kayıt dışı ve yasa dışı ekonomik girişimlerle mücadele.

Sayılan tehditleri giderecek yumuşak güvenlik tedbirleri alınmadığı takdirde, sert güvenlik önlemlerini uygulayan polisiye ve askeri güçlerin, ne kadar kuvvetli olurlarsa olsunlar, bir rejimi istikrar içinde yaşatmak veya ulusal bütünlüğü korumakta başarılı olamayacağına en iyi örnek İran ve Irak'tır. Uzun süren ve kamu vicdanını derinden yaralayan pek çok kanlı eylem ve karşı eylemden sonra bu gerçek, İrlanda ve İspanya'da anlaşılmıştır.

İngiliz-İrlandalı ve İspanyol aydınların ve siyaset adamlarının çoğunluğu, ortaya çıkan bu gerçeği gördükten sonra "çoğunluk milliyetçiliği"nin popülist fırsatçılığına ve intikamcılığına sığınmadılar. Kirli savaşa son vermenin daha insanca ve yurtseverce olduğu bilinciyle hareket ettiler.

Bu bilince varan iki ülkenin tüm siyasi partileri ve temsili kuruluşları tarihi bir uzlaşma ile bir dizi ilke benimsedi:

1) Terörizmle mücadelede terörist örgüt ile onun sıkıntı ve dileklerini dile getirdiğini iddia ettiği sosyal kesit (din veya etnik küme) ayrı "sosyal varlıklar" olarak değerlendirilmelidir.

2) Madem terörizmle mücadelede demokrasiye sadık kalınacaktır, sistemde başka türlü sesini duyurma olanağı bulamayan ve bu yüzden terörist örgütü bir siyasal temsil organı olarak kullanan halk kesitine alternatif temsil olanakları sağlanmalıdır. İşte Kuzey İrlanda'da SINN FEIN, İspanya'nın Bask yöresinde de HERRI BATASUNA partileri bu kararın sağladığı hoşgörü ortamında var olabildi.

Her iki siyasal parti de IRA ve ETA militanlarının içinden çıktığı sosyal çevrenin ürünü ve temsilcileridirler. Buna rağmen onlara katlanılmakta, onlar da Kuzey İrlanda Katolik toplumu ile Bask halkının beklentilerini siyasal (ulusal) sisteme yansıtma, dolayısıyla "yumuşatma" açısından hayati bir rol oynamaktadırlar.

Bu uygulama her iki ülkenin siyasal tarihine ve sistemine şu ilke ile girmiştir:

"Sorunlu" topluluğun yasal bir temsilcisi olmalıdır ki topluluk, kendisini sisteme ve kamuoyuna radikal biçimlerde ve radikal örgütler aracılığıyla duyurmak zorunda kalmasın. Siyaset, yasal yollarla yapılsın ve olağanlaşsın.

Bu ilke ve uygulamadan beklenen şunlardı:

a) Sorunlu topluluk, "makul" istek ve beklentilerinin sistem tarafından kabul edildiğini görecek ve tatmin olacaktır. Bu tatmin yüzde yüz olmasa bile topluluğun "anlaşılmış" olması ve demokratik bir topluma uygun isteklerinin karşılanıyor olması, onu radikal siyaset yöntemlerinden uzaklaştırabilir.

b) Sorunlu topluluğun kendine has özellikleri ve beklentileri olduğunun toplumca kabul görmesi, hatta bunların önemli bir bölümünün karşılanması dahi topluluğun "köktencileri" için yeterli olmayacaktır.

Köktenciler için "makul" olan, kendi fantezilerinden daha azı değildir. Küçük ve dünyadan soyutlanmış bir siyasi coğrafyada yetersiz kaynaklarla kıvranacaklarını bilseler dahi bağımsızlık is-

teyebilirler. Ya da "kurtarmaya çalıştıkları" coğrafyada yaşayan diğer etnisite ve inanç kümelerini "homojenlik" adına yok etmeyi planlayabilirler. Bu nedenle köktencileri/radikalleri tatmin etmek neredeyse imkânsızdır.

Onlar gayelerini "davalaştırırlar." Davaya başkonulunca, baş vermek ve baş almak ahlaki bir engel tanımaz. Ölüm sıradanlaşır, insan "üstün bir davaya" adanma durumuna indirgenir. Kendilerini ve rakiplerini davalarına kurban etmeye hazır olan fanatikler her toplumda ve her akımda bulunur. Onları şiddetten vazgeçirmek zor, hatta imkânsızdır. Bu denklemi iyi kavramış olan İspanyol ve Anglo-İrlanda toplumları ve siyasetçileri, terörist unsurları kazanmaktan çok *caydırmaya, içinden çıktıkları ve destek sağladıkları topluluktan soyutlamaya* çalışmışlardır. Bunda da başarılı olmuşlardır. Siyasetin olağanlaşması, onun giderek şiddetten arınmasına neden olmuştur.

Terörizm tümden bitmese de arkalarındaki kitlesel halk desteğini yitiren terörist örgütler, büyük bir meşruiyet aşınmasına uğramıştır. *"Şanlı özgürlük ve adalet savaşçıları" olma niteliklerini kaybetmişlerdir.* Giderek üye devşirmekte zorlanmaya, kaynak sıkıntısı çekmeye başlamışlardır. Evvelce kolayca derleyebildikleri destek ve kaynakları kendi halklarından *zorla* almaya başlayan terörist örgütler, varlıklarını "asalak" olarak sürdürmekte zorlanmışlardır.

Terör örgütlerinden bir bölümü, uluslararası suç şebekeleriyle kârlı ortaklıklar kurarak yeraltı dünyasının bir parçası olmuşlardır. Bir bölümü de sırf örgüt olarak ayakta kalabilmek amacıyla, para karşılığında kendi ülkelerinin düşmanlarının yıkıcı faaliyetlerinin taşeronluğunu üstlenmişlerdir. Bu hüviyetleriyle onlar artık zorba, asalak, şiddet düşkünü ve hain insanlar topluluğudur.

IRA ve ETA terörizmiyle mücadelede elde edilen en büyük kazanım, belirtilen değerlendirmenin, dalga dalga önce toplum katlarında, sonra da bir zamanlar bu örgüte destek veren topluluklar içinde yayılmasıdır. *Etnik ve dinsel terörizmle mücadele, savaş alanında değil, kamu vicdanında kazanılabilir* tezi, uygulamalar karşısında doğruluğunu kanıtlamıştır.

c) Çözümleri "makul"de aramaya eğilimli olan çoğunluğun kazanılması için sadece ülkenin demokratik kuruluşlarının ve "çatışan tarafların" anlaşması yetersiz kalabilirdi. Anlaşmazlığın tarafları da aralarında anlaşmak için anlaşmalıydılar. Daha doğrusu, üzerinde mutabık kalacakları bir *birlikte yaşama reçetesi* oluşturmalıydılar. Kuzey İrlanda ile Britanya arasında varılan (1995) anlaşmanın adı *Anglo-İrish Agreement* idi. Bu anlaşma ile adada *farklı geleneklere sahip iki topluluğun varolduğu ve bunların ikisinin de eşit önemde olduğu resmen kabul edildi.*

İspanya'da ise ETA'yı destekleyen yasal parti HERRI BATASUNA hariç tüm siyasal partiler AJURRIANEA (Bask Özerk Topluluğu Başkanlık Konutu'nun bulunduğu yerin adı) adında bir anlaşma imzaladılar. Bask yöresinde silahlı siyaset yapmayacaklarına/yapılmayacağına ilişkin olan bu belge başkentte ilan edildi ve böylece EL RACTO de MADRİD adıyla ulusal bir nitelik kazandı.

Bu anlaşmalardan sonra hükümetler, nispeten azalan terörist şiddet üzerine sadece şiddet yoluyla değil, yeni ve çok kapsamlı önlemlerle gitmeye başladılar.

Uygulamaya konacak yöntemler, benimsenecek hukuksal ilkeler konusunda ulusal bir mutabakat (consensus) sağlanınca gerisi, örgütlenme ve kurumlaşma olarak geldi.

Bu süreç ve sonuçları, incelenen her iki örnek ülkede o kadar büyük benzerlikler göstermektedir ki aşağıda sunulan bilgiler, aksi belirtilmedikçe, her ikisi için de geçerlidir.

DEMOKRASİLERİN TERÖRİZMLE MÜCADELESİ: İRLANDA VE İSPANYA'DA DEVREYE SOKULAN İLKELER, YÖNTEMLER VE KURUMLAR

İlkeler: Yeni Demokrasinin Ruhu

1-Ülke, çok-kültürlü ve farklı geleneklere sahip toplulukların ortak vatanıdır. Bu vatanda herkes aynı haklara sahiptir ve birey olarak eşittir. Anayasa veya yasalar bunu güvence altına almıştır. Ne var ki bireylerin bağlı bulunduğu yerel, etnik ve dinsel küme-

ler, yasalarda olmamakla birlikte fiiliyatta eşitsiz muameleye tâbi tutulmuş veya eşitsiz bir konuma düşmüş olabilirler. Merkezi ve yerel yönetimlerin işlevi, bu eşitsizliği ve onu yaratan olumsuz koşulları ortadan kaldırmaktır.

2-Merkezi yönetim ne kadar iyi niyetli ve demokratik olursa olsun yerel, yöresel ve tarihsel koşullar, farklı ihtiyaçlar ve talepler doğurur. Bu nedenle, ulusal yönetim ve anayasa ile çelişmemek koşuluyla *yerinden yönetim* ilkesi hayata geçirilmelidir.

3-Gerek ulusal gerekse yerel siyaset, bütün tarafların eğilimlerini ve tercihlerini içine alacak ve uzlaştıracak yapıda ve esneklikte olmalıdır. Siyasetin olağan koşul ve kurumlarının dışına çıkmadıkları takdirde, terörist örgütleri kınamayan, hatta aynı tabandan oy alan partilere de tahammül gösterilmelidir. Onların *sistem içinde kalmaları,* tabanlarındaki radikal taleplerin olağan yollarla sisteme taşınmasına ve "pazarlık sürecine" sokulmasına neden olacaktır. *Siyaset, pazarlıktır; pazarlık, uzlaşmanın bir yöntemidir; uzlaşma, karşılıklı tartma ve 'olabilir'de anlaşmadır.* Bütün bunlar ancak iletişim yolları açıksa ve pazarlığı yapacak taraflar birbirleriyle eşit statüde karşılaşabiliyorlar ise mümkündür. Bu nedenle *taraflar, ne kadar radikal bir konumu temsil ederlerse etsinler, siyasal (pazarlık) sistem(ine)e alınmalıdırlar. Sistem, onları yumuşatacak ve olağanlaştıracaktır. Taraflar, sistemin olanaklarını ve diğer aktörlerin "ellerini" ancak siyaset oyununa dâhil olurlarsa göreceklerdir.*

4-Toplumun istikrarını bozan "radikal muhalefet", seçmen kitlesi içinde görece (nispi olarak) ne kadar küçük olursa olsun, demokrasi onu "muhatap almak" zorundadır. Madem birlikte yaşanmaktadır ve yaşanacaktır, o dinlenmeli ve talepleri değerlendirilmelidir.

Demokrasiler, toplumun bazı kümelerini sırf istek ve beklentileri çoğunluktan farklıdır diye ya da kendilerine özgü köklü kültürel nitelikleri vardır ve onların korumasını istiyorlar diye dışlayamaz. Bu tavır, demokrasi gibi farklılıkları yönetmek ve uzlaştırmak üzerine kurulmuş bir rejime aykırıdır. Eğer yönetim dışla-

yıcı bir tavır takınırsa sözü edilen kümelerin ulusal birlikten ayrılmak isteği "makulleşebilir."

Kuzey İrlanda Katoliklerinin bir adı da *Milliyetçiler*dir. Nihai amaçları, %98'i Katolik olan İrlanda Cumhuriyeti ile birleşmektir. [Tıpkı Kuzey İrlandalı Protestanların önemli bir bölümünün Britanya ile birleşmek istediği gibi.] Ama Kuzey İrlanda toplumunun herhangi bir kanadı, istediği bağımsız ülke ile birleştiği zaman diğer kanadın tercihi hiçe sayılacaktır. Bu nedenle Kuzey İrlanda (özellikle de Britanya Hükümeti'nin, anlaşma olursa bu ülkenin bağımsızlığını kabul edeceğini ilan ettiği 1995'ten sonra) giderek hiçbir yere bağlanmadan, kendini yöneten bir statüye doğru evrilmektedir. Bu statü tabii ki adanın iki toplumunun uzlaşması ile sağlanacaktır. Yeni parola: "Egemenliği, Ortak Bir Kazanca Dönüştür" önermesidir.

İspanya'nın demokratikleşmesine kadar geçen sürede Bask yöresinde baskın ideoloji, Bask milliyetçiliği olmuştur. Irkçılık boyutlarına varan bu ideoloji, Baskların İspanyollardan farklı ve üstün olduğu tezine dayandırılmıştır. Önceden daha ziyade bir "kültürel milliyetçilik" görünümünde olan Bask milliyetçiliği, Franco yönetiminin aşırı baskısı karşısında bir bağımsızlık hareketine dönüşmüştür.

Bugün hâlâ Bask ülkesinde en etkili siyasal parti Milliyetçi Parti'dir. Bu parti, bir zamanlar rakipsizken son genel seçimlerde oyların %30'unu almıştır. Milliyetçileri Sosyalist Parti, sonra da %7-8 oyla ETA'nın yasal siyasal kanadı olarak değerlendirilen Herri Batasuna izlemiştir.

Herri Batasuna ile Sinn Fein'in kendi ülkelerinin seçimlerinde birbirine yakın oranda oy derlemeleri manidardır. Eğer Bask ve Kuzey İrlanda Katoliklerini temsil eden başka yasal (ve milliyetçi) partiler varsa, her iki topluluk da siyasal tercihlerini silahsız yollarla dile getiren örgütlere itibar etmektedir.

Adı geçen partiler, giderek marjinal(leşen) eğilimleri yansıtmaktadır. Öyle görünmektedir ki sözü edilen ("milliyetçi") eğilimler var oldukça söz konusu partiler de var olacaktır. Onlar var

oldukça silahlı siyaset ve muhalefet marjinalleşecek ve giderek *gereksizleşecektir.* Tümden yok olacak mıdır? Hayır! Çünkü ütopyalar ve fanatikler yok olmaz. Ama *özerklik, hatta bağımsızlık gibi en radikal isteklerin bile dile getirilebildiği bir rejimde ölçü, bunların açıkça söylenebilmesi olmaktan çıkacaktır. Gerçek ölçü, bu isteklerin demokratik sınava girip halk nezdinde kabul edilebilirliği olacaktır.*

İşte bu nedenle İspanya'da demokratikleşme süreci, ülkenin istikrarı için 17 özerk yöresel yönetim yaratarak ulusun siyasal bütünlüğünü korumak basiretini göstermiştir. Kuzey İrlanda için de Britanya (Birleşik Krallık) Hükümeti, Kuzey İrlanda yöneticileri ile anlaşarak bu ülke üzerinde sürdürdüğü toprak talebinden ve egemenlik hakkından vazgeçmiştir. Artık Kuzey İrlandalılar, kendi geleceklerini demokratik usullerle kendileri belirleyeceklerdir. Bu girişim, Kuzey İrlanda'yı Kuzey İrlanda halkına ve onun özgür iradesine bırakmak demektir.

Oysa Basklar ve Katolikler, İspanya ve Kuzey İrlanda'da küçük birer azınlıktırlar. Her biri kendi içlerinde ayrı eğilimler taşımaktadır. Öz-yönetim ilkesi kabul edildiği anda bu eğilimler, "kozlarını" bir dış veya egemen güçle değil, kendi aralarında paylaşacaklardır. Hemen herkesin isteği, bunun demokrasi içinde gerçekleşmesidir. O halde gerek İspanya'da gerekse Kuzey İrlanda'da yapılan, demokrasinin tabanını genişletmek ve radikal grup ve eğilimleri sistem içine alarak yumuşatmaktır.

5- Klasik demokraside siyasetin öznesi bireydir. Bireyin kimliği, ulusal/siyasal kimliği ile bir ve özdeş addedilir. Liberal demokrasi ise kamu yaşamını çok-bölümlü bir bütünlük olarak görür. Bu bütünlük içinde "siyasal toplum" (resmi alan) ile "sivil toplum" (sosyal-kültürel alan) iki özerk yaşam ve faaliyet sahasını oluşturur. Söz konusu özerk toplumsal yaşam alanları, doğal olarak bireyleri çok-kimlikli kılar. Bu nedenle bireye ulusal/resmi kimliğinin dışındaki kimliklerini sağlayan sosyal ve kültürel kümeler de bireyin onlarla olan bağlantısı (üyeliği) da olağan ve meşru sayılır.

Resmi örgütlerin oluşturduğu siyasal alanın dışında var olan tarihsel ve kültürel kümeler ile sosyal yaşamın gereklerinden doğan gönüllü ve kendiliğinden (özerk) örgütlerin sıklığı, toplumun gücünün ve gelişmişliğinin göstergesi sayılır. Çünkü bir toplum "sivil toplum" kümeleri ve örgütleri açısından ne kadar zenginse o kadar çok ihtiyacını devletten bağımsız, kendiliğinden karşılayabiliyor demektir. Diğer yandan bu küme, örgüt ve kuruluşlar, resmi görüş ve politikalara alternatif teklifler ve öneriler üreterek politika seçeneklerini çeşitlendirir, toplumsal ilişkileri yumuşatır.

6-Siyasette çatışan taraflar, hele çatışma kanlı bir mecraya girmişse, birbirlerine karşı duyarlılıklarını yitirirler. Anlayışsızlaşırlar. Günlük öfkeler birikir, kalıcı nefretlere ve önyargılara dönüşür. Birbirlerinin sadece kötü yanlarını görür ve uzaklaşırlar. Aynı kentte, aynı mahallede yaşadıkları halde aralarında aşılmaz uçurumlar oluşur. Aynı milleti ikiye bölen Berlin Duvarı'nı uluslararası (hatta bloklararası) politika yaratmıştı. Ama Kuzey İrlanda'nın başkenti Belfast'ta Katoliklerle Protestanları ayıran duvarı aynı topluluğun birbirlerinden nefret eden iki kümesi yapmıştır. Bu durum göz önünde bulundurularak, çatışan tarafların birbirlerini tanıması ve önyargılardan kurtulması aranmıştır. Birliktelik, okulda, işte, boş zaman faaliyetlerinde ve siyasette sağlanmaya çalışılmıştır.

7-Bir ulusu oluşturan etnik veya dinsel kümeler arasında patlak veren kanlı anlaşmazlıkların derin ve tarihsel nedenleri olmalıdır. Bu "iltihaplı" birikimlerin hemen "boşaltılması" mümkün değildir. Sabır, akıl ve çok emek ister. Ama her şeyden önce yönetimler, bilimsel adı *sosyal anlaşmazlık* olan bu çalışmada taraf olmamalıdır. Ancak bağımsız bir yönetim, tarafları önyargısız anlayabilir; çözüm üretiminde inandırıcı ve güvenilir olabilir. Yönetimlerin taraf olduğu çatışmalar, sanıldığı gibi sorunu çözmez, sadece bastırır, erteler ve "iltihaplı" birikimin artmasına neden olur. Dünya tarihi bu olgunun sayısız örneklerinin bir kaydı gibidir.

Etnik terörizm, bir tür mikro-milliyetçilik ideolojisine "binerek" tarih sahnesine çıkar. Bu sahnede kendisine başrol arar. *Siyaset sahnesine çıkmış olan bir aktörü zorla oradan indirmek, onun sahne gerisinden sürekli olarak oyunu bozmasını peşinen kabullenmek demektir. Bu nedenle "yeni aktöre" başrol değil ama bir rol verilebileceği anlatılmalı ve bu imkân sunulmalıdır. Demokrasinin bir takım oyunu olduğu ve "oyunun" sürmesi için ona "biçilen" role sadık kalması gereği benimsetilmeli ve sağlanmalıdır. Bir başka deyişle, "sorunlu, sorunun çözümünde sorumlu kılınmalıdır."*

Bu tarihi işlev yerine getirilirken yönetimler, "taviz verdik" kompleksine düşmemelidir. Çünkü önemli olan, toplumun istikrarıdır, huzurudur. Huzursuz ve sürekli kanayan bir toplumda siyasetçilerin birincil görevi, en akılcı yöntemlerle bu olumsuz duruma son vermektir. Bunun için *zaten azınlık milliyetçiliği ile toplumu huzursuz eden kümenin üzerine hiçbir biçimde çoğunluk milliyetçiliğini ateşleyerek gidilmemelidir. Bu, yangının üzerine benzinle gitmek gibidir. Azınlık milliyetçiliğini daha azgınlaştırmakla kalmaz, mücadelesini de kamuoyu nezdinde meşrulaştırabilir.*

8- Terörist kendini "büyük bir davanın eri" olarak sunar. Davaya tarihi bir anlam, kendine kutsal bir misyon yükler. Can alıp can vermek vicdanen ve ahlaken kolay değildir başka türlü. Böyle bir "misyonu yüklenen" kişiyi caydırmak zordur. Ama terörist örgütler sadece önder tiplerinden oluşmaz. Pek çok sıradan insan, bir kişilik kazanmak, kendince anlamlı bir şeyler yapmak veya gelecekteki kazanımlar için terörist örgütlere katılır. Bu nedenle onları örgütün "benlik büyüten" etkisi dışına çıkarmak gerekir.

Bunun bir yolu, terörist örgütün "temsil ettiği" halk kesitinin makul isteklerinin sistem içinde karşılanmasıdır. Bir diğer yolu, teröristin talep ettiği kimliği ve ona ilişkin "şerefi" ondan esirgemektir. Bunun için örgütün her türlü gasp, yasadışı ticaret/kaçakçılık faaliyetleri, üyelerine dahi uyguladığı zalimane ve aşırı baskıcı muamele teşhir edilmelidir.

Diğer yandan, tutuklanan teröristler yalnız bırakılarak, tek başlarına kendilerinin ne kadar güçsüz, çaresiz ve amaçsız oldu-

ğunu hissetmeleri sağlanmalıdır. Ancak böyle hissedenler topluma "geri dönebilmektedir" çünkü. Örnekler göstermektedir ki örgütün etki alanına çıktığında suçluluk duygusundan kurtulamayan üyeler, ya intihara teşebbüs etmekte ya da uyuşturucu gibi asosyal "dayanaklara" yönelmektedir. En "sertleri", dışarı çıktıklarında katılacakları "ilginç" örgütlerin ve davaların hayalini kurar. Nitekim bir ETA militanı, İspanyol Adalet Bakanlığı'na bağlı bir sosyal hizmet uzmanına "Hapisten çıkınca 'Kürdistan'a gideceğim, onların safında savaşacağım, burada yapacağım bir şey kalmadı" demiştir (Şubat, 1995, Özel Görüşme, Madrid).

YÖNTEMLER, KADROLAR VE KURUMLAR

Gerek İspanya'da gerekse Kuzey İrlanda'da devreye sokulan yeni yöntemler, eski hatalardan ders alınarak şekillenmiştir. Bunlardan ilki, ordunun iç asayiş sorunlarına doğrudan karıştırılmamasıdır. İspanya'da ETA, orduyu kışkırtmak için çok sayıda üst rütbeli subay öldürmüştür. Ama başta Devlet Başkanı General Franco, sonra siyasiler, bu tahriklere kapılmama basiretini göstermişlerdir.

Ordunun, *bir toplumsal anlaşmazlık* olarak nitelenen sorunların dışında tutulması ve yıpratılmaması gereğine inanmışlardır. Ordu eğer iç asayiş sorunlarına karışırsa *siyasette de taraf olacaktır*. Bütün dirayetli devlet adamı ve siyasetçiler, bu durumun hem siyasetin normalleşmesi hem de demokrasinin işleyişi açısından sağlıklı olmayacağını düşünmüştür.

Bu nedenle her iki ülkede de uzman polis kadroları yetiştirilmiştir. Daha doğrusu her polis, terörizm konusunda yoğun ve sürekli (tekrarlanan) eğitimle uzmanlaştırılmıştır.

İspanya'da polise yardımcı olmak üzere devreye sokulan Jandarma'nın (Guardia Civil) üniforması değiştirilmiş, yani Guardia Civil işlev ve imaj açısından ordunun uzantısı olmaktan çıkarılmıştır. Bu teşkilatın eğitimi, iç asayiş sorunlarıyla ve etnik terörle mücadele edecek biçimde düzenlenmiştir. Normal ordu

birlikleri ve ne eğitimi ne de motivasyonu açısından yeterli olan "karakol polisleri" terörizmle mücadeleye hiç bulaştırılmamıştır.

Britanya hükümeti, 1968'de sosyal hak talebi gösterileri olarak başlayıp hızla silahlı çatışmalara dönüşen olaylar karşısında hazırlıksız ve yetersiz kalan yerel polis teşkilatını takviye etmek üzere İrlanda'ya asker göndermiştir (1972). Askerler -mesleki eğitimlerinden ve motivasyonlarından ötürü- göstericileri düşman gibi algıladıklarından kalabalığa ateş açmışlardır. Bu hata, işleri iyice çığırından çıkarmıştır. O zamana kadar küçük ve "maceracı bir gençlik grubu" gibi görülen IRA bir anda "kahraman" olmuştur. Hatta IRA'nın daha önce hoş görülmeyen silahlı mücadelesi kitlesel destek bulmuştur. İzleyen kanlı olaylar ve yıllar, *terör terörle cevap vermenin kısırlığını* İspanya gibi Kuzey İrlanda'da da kanıtlamıştır.

Ellerinde hukuk, eğitim, maliye, kitle iletişim kanalları/araçları ve daha nice etkileme ve yaptırım aracı olan hükümetlerin teröristlerin tek silahı olan şiddetle yetinmesi onları terörist grubun tuzağına düşürmüştür. Düşürmektedir de... Teröristlerin yapmak istedikleri tam da budur: Hükümetleri ve güvenlik güçlerini aşırı şiddet kullanmaya tahrik ederek hem kendi şiddetlerini haklı göstermek hem de devletin çok daha geniş çaplı şiddetinden bizar olan halkı yanlarına çekmek...

Elhak, gerek Franco zamanında İspanyol güvenlik güçleri, gerekse Kuzey İrlanda'da İngiliz ordu birlikleri ve hemen hepsi Protestanlardan oluşan (bugün bile %80'i Protestan'dır) yerel polis teşkilatı ile polisin rezervi Ulster Defence Regiment (Ulster Savunma Alayı) adlı milis gücü, aşırı şiddet konusunda tarihsel örnekler sundular. Gece sokağa çıkma yasağına eşlik eden geniş çaplı hoyrat arama kampanyaları, "çarşaf tutuklamalar", yargısız uzatılan tutukluluk halinde işkence gibi uygulamalar koca bir topluluğu düşmanlaştırdı.

"Düşman gibi görülen" etnik-dinsel küme de düşmanca karşılık verdi. Bugün Sinn Fein adlı partinin başkanı konumundaki

Jerry Adams, böyle (yargı kararı olmadan gerçekleştirilen) bir tutuklama sonucu hapiste yattı. Bu uygulamaların yol açtığı bilinç ve kin bilenmesinin doğurduğu vahim sonuçları gören yetkililer, yargıç kararı olmayan tüm işlemlere 1975'te son verdiler.

Bu düzenlemeyi bir adım daha ileri götüren İrlanda-İngiltere yönetimi, askeri de arka plana çekti (1976). Askerlere biçilen yeni rol, "Eldivenin İçindeki El" olarak tanımlandı. Ulster Defense Regiment adlı milis gücü, polisle ilişiği kesilerek orduya bağlandı. Polisin, çatışmada taraf olan bir kesimle organik bağ içinde olmasının verdiği zarar kısa sürede anlaşıldı. Polis hukuka bağlı kalmalı ve onun hükümlerini uygulamalıydı. Eğer "anlaşmazlıkta" taraf gibi davranır veya "taraf olan bir kesime" yaslanırsa görevini yerine getirmesinin mümkün olmadığı anlaşıldı. Çünkü kendisi de asayişsizliğin bir parçası haline geliyordu.

Gerek Kuzey İrlanda'da gerekse İspanya'da terörizmle mücadele için hazırlanan iç-güvenlik güçleri şöyle tertiplendi:

A-Polis, tek merkeze ve tek bir kurallar bütününe bağlandı. Polisin çalışma tarzı ve davranışı konusunda farklı yorumlara yol açacak hüküm, uygulama ve yöntemlere son verildi. İşkence, sorgulama sürecinden dışlandı. Bilgi ve delil toplamak için çok daha iyi bir örgütlemeye gidildi. Polisin eğitim ve teknik olanakları modernleştirildi.

Sanık veya zanlı, ancak yasada belirtilen süre zarfında gözlem altında tutuldu. Suç delilleri sorgulama veya çevresel bulgulardan sağlanmaya çalışıldı. Yeni yaklaşım şu felsefeyi benimsedi: *Dövmek, ırza geçmek gibidir. Bireyin fiziksel dokunulmazlığı ihlal edilir; kişiliği, başkasının iradesine ram edilir, küçültülür. Önemli olan, insana baş eğdirmek değil, onu yeniden sisteme kazandırmaktır. Bir o kadar önemli olan da örgüte yeni katılımları önlemektir. Aşağılanan, dövülen, işkence gören zanlı ve yakınları, sistem için sürekli bir kayıp olabilir.*

B-Asayiş işlerinden birinci derecede polis teşkilatı sorumlu kılındı. Ancak sıkışan polis, İrlanda'da, kendisine yardımcı konu-

muna sokulan özel ordu birliklerinden; İspanya'da, jandarmadan yardım istemek olanağına kavuşturuldu.

C-Haber almada bölünmüşlük sona erdirildi. Haber alma işlevi *ulusallaştırıldı* ve tek bir merkeze bağlandı. Burada asker ve sivil uzmanlar beraber çalıştılar ve pek çok ülkede olduğu gibi birbirlerinden bilgi 'esirgemediler.'

D-Kadroların uzmanlaştırılması kadar uzman kadroların sürekliliği sağlandı. Bu kadrolar elde edilen bilgiyi *delile çevirmeyi* öğrendi. Bu yüzden de sanıklardan işkence ile bilgi "sökmek" gibi yöntemleri terk ettiler.

E-Haber alma ile kolluk güçleri bir tür "görücü evliliği" yaptı. Operasyonların yapılmasına ve şekline birlikte karar verdiler.

Kolluk güçleri, hizmet verdikleri halkın tarihi ve kültürel özellikleri yanında mücadele ettikleri örgütün ideolojisi ve halkla bağlantıları konusunda derinlemesine eğitildi. Yaptıkları işin salt bir asayiş görevi değil, aynı zamanda bir *halkla ilişkiler olgusu* olduğu bilincini edindiler. Onlara bir de işin politikasıyla değil, yasalara sadık kalınarak uygulanmasıyla ilgilenmeleri öğretildi.

Zaman ilerledikçe her iki ülkenin yöneticileri, kolluk güçlerinin profesyonel ve tarafsız bir kadro olarak görevlendirilebilmesi için kendilerinin olaylara tarafsız yaklaşmasının yetmediğini gördüler. Elde bir de genel doğrultuları belirleyen, bilimsel verilere dayanan *ulusal iç güvenlik politikası* olmalıydı.

Bu politika, polisiye önlemler yanında sosyal, ekonomik, kültürel, idari ve siyasi uygulamaları da içermeliydi. Aksi halde etnik veya dinsel terörizm görünümündeki karmaşık bir sosyal sorun, sadece kolluk güçlerinin sorumluluğuna bırakılacaktı. Onların da bu çapta bir sorunu çözmeleri mümkün değildi. Görevleri de değildi. Bu konuda ısrarın, başarısızlığı baştan kabul etmek olduğu konusunda fikir birliği oluştu.

Bu görüşlerden hareket eden her iki ülkenin yöneticileri, polisin ve yardımcı personelin etkinliğini silahlı kişilerin topluma zarar vermesini önlemekle sınırladılar. Diğer yandan ülkenin tüm

temsili kuruluşlarını, siyasetçileri ve uzmanları terörizm biçiminde ortaya çıkan "sosyal anlaşmazlığı" anlamak ve çözmek için strateji ve yöntem geliştirmeye davet ettiler. Alınan sonuçlarla ve gösterilen akılcı kararlılıkla toplumda güven uyandırdılar. Toplum, devletin desteğiyle, terörizmin tehdit ve şantajına daha güçlü ve bilinçli bir biçimde direndi.

G- Güvenlik güçlerinin tutuklamadan sorgulamaya, hatta silahlı müdahaleye kadar nasıl davranacağı kesin kurallara bağlandı. *Hiç kimseye, en üst yöneticiye dahi yasaların üzerinde davranma hakkı tanınmadı.* Yasa ve mesleki kurallara uymayan güvenlik güçlerinin hatalarını ve aşırılıklarını incelemek için kurullar oluşturuldu.

Şu anda Kuzey İrlanda'da polis memurlarının hataları yanında iç-güvenlikle görevlendirilmiş olan ordu mensuplarını hedef alan suç duyuruları (criminal complaints) da yüksek düzeyde bir polis tahkikat kurulu tarafından değerlendiriliyor. Suçlu bulunan polis ve askerler mahkemeye sevk ediliyor.

Görevlerinde hata ve ihmal olan güvenlik mensuplarının aklanması veya cezalandırılması halkla ilişkiler açısından son derece önemli görülüyor ve açıkta cereyan ediyor. Çünkü biliniyor ki *tarafsızlığını veya hukuka uygun görev yapma alışkanlığını yitiren güvenlik güçleri, çözümün değil, sorunun bir parçası olmaktadır.*

Ordu mensupları sadece "cürüm" sayılmayacak şikâyetler konusunda kendi kurullarınca sorgulanıyorlar: Helikopterlerin çıkardıkları aşırı gürültü, kaba davranış gibi.

Kuzey İrlanda'da polise yardım için görevlendirilen "özel" askeri personel ile İspanya'da jandarma özellikle "isyan kontrolü" konusunda yetiştiriliyor. Büyüyen ve şiddete dönüşen kitle gösterilerinde bu konularda uzmanlaşmış askeri personel, polise destek konusunda kritik bir rol oynuyor.

Kuzey İrlanda'da asker, sorgulama işine karışmıyor, halkla doğrudan muhatap olmuyor. Bunları polis yapıyor. *Halkı güvenliğinin gerçek güvencesinin polis olduğuna inandırmak için* elden gelen

her şey yapılıyor. Asker ve jandarma bu konuda polisin yardımcısı ve destekçisi olarak hizmet veriyor.

Polise yardım için yetiştirilen askerlere ve jandarmaya bir isyan durumunda nasıl davranılacağı öğretilirken önce paniğe, sonra da tahrike kapılmamaları özellikle öğretiliyor. Bu bağlamda, hakaretlere, kaba sataşmalara, taş ve şişe atmalara karşılık vermemeleri, sokak kavgalarına girmemeleri, bu işi polislere bırakmaları alışkanlık haline getiriliyor.

Adı geçen personelin aksine davranışları ve kızgın topluluğa "cevap vermesi" geçmişte o kadar ağır bedellere mal olmuş ki artık toplu hareketlerin kontrolünde çelik iradeli insanlar yetiştirmeye çalışıyorlar.

Kolluk kuvvetlerine kazandırılmaya çalışılan "alışkanlık" hem pratik hem teorik düzeyde verilen eğitimle sağlanıyor. Karşılarındaki "uyarılmış" (tepkili) topluluğun onların düşmanı değil, sadece birer vatandaş olduğu, hem eylemlerinin hem de eylemlerine yol açan anlaşmazlığın geçici olduğu telkini yapılıyor. Güvenlik personelinin işlemleri ve eylemleri sürekli gözleniyor, kaydediliyor ve değerlendiriliyor. Değerlendirmelerin sonuçları, hem bireysel hem örgütsel açıdan gerekli düzeltmelere tabi oluyor.

Tutuklama ve Sorgulama İlkeleri

Terörizm suçları, gerek Kuzey İrlanda'da gerekse İspanya'da "olağanüstü" suçlar olmaktan çıkarılmış, *örgütlü suç* kapsamına alınmıştır. Oysa her iki ülkede de "Terörizmle Mücadele Yasası" vardır. Hatta Kuzey İrlanda için bir "Kuzey İrlanda Yasası" çıkarılmıştır. Bu yasanın başlığında parantez içinde "Acil Önlemler" (Emergency Provisions) yazmaktadır.

Normal Polis Yasası (Normal Police Powers), Terörizmi Önleme Yasası (Prevention of Terrorism Act) ve Kuzey İrlanda Yasası (Northern Ireland [Emergency Provisions] Act), yan yana konduğunda aralarında çok önemli farklılıklar olmadığı görülür. En büyük farklılık, zanlının gözaltında tutulma süresi ve sorgulama sı-

rasında dışarı haber sızmaması için kendi seçtiği avukatla görüştürülmemesi için belirlenen süredir.

Örnek olarak: Normal Polis Yasası'na göre polis, tutuklamayı gerektiren bir suç için zanlıyı 24 saat, ciddi bir suç söz konusu ise suç belirtilmeden 36 saat gözlem altında tutabilir. Hâkim, 36 saat sonunda bu süreyi her seferinde 24'er saat uzatarak 96 saate kadar çıkarabilir.

Terörizmi Önleme Yasası'na göre ise polis, tutukladığı zanlıyı 48 saat gözlem altında tutabilir. Devlet Bakanı (İçişleri Bakanı) bu süreyi en fazla yedi güne çıkarabilir. Kuzey İrlanda Acil Önlemler Yasası, bir bakıma "olağanüstü hal yasası" olmasına rağmen, söz edilenden farklı bir hüküm getirmemiştir.

Normal Polis Yasası'na göre zanlının savunma (avukatı) istemesi hakkı 36 saat geciktirilebilir. Bundan sonra ancak belirli bir avukata itirazın dışında, zanlı savunmasız (avukatsız) bırakılamaz. Polisin belirli bir avukata veya avukatlara itirazı, örgütlü suçlarda (mafya tipi ve terörizm) avukatların da örgüt elemanı olma ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Dışarı sızacak bir haber, örgütün geri kalanının ve değerli delillerin elden kaçmasına neden olabilir.

Terörizmi Önleme Yasası'na göre avukatsız gözaltı süresi ve gözaltındayken tutuklu olduğunu dışarı bildirme hakkı 48 saat geciktirilebilir. Yasanın bu hükmüyle Polis Yasası'nın aynı doğrultudaki hükmü arasındaki tek fark, terörizm zanlıları için gözaltı süresinin tayininde kullanılacak gerekçelerin daha zengin olmasıdır. Kuzey İrlanda Yasası'nda farklı bir hüküm yoktur.

Özel mekânlara girme ve arama yetkisine ilişkin olarak, Normal Polis Yasası'nda, üniformalı bir polis memurunun, tutuklamayı gerektiren bir suç için bir zanlıyı tutuklamak amacıyla özel mekânlara izinsiz girme yetkisi vardır. Terörizm Yasası'nda ve İrlanda Yasası'nda aynı hüküm, genişletilmiş gerekçelerle yinelenmiştir. Ek gerekçeler, terörist eylemleri kışkırtmaktan, hazır-

lamaktan veya gerçekleştirmekten zanlı birisinin içeride olması kuşkusuna bağlanmıştır.

Britanya ve Kuzey İrlanda Polisi Terörizmi Önleme ve İrlanda Acil Önlem Yasaları'nın tümünde ancak iki yerde askerlere atıf vardır. Kuzey İrlanda Yasası'nda (Bölüm 18), terörist olmasından şüphelenilen zanlıyı ve bu konuyla ilintili bir eşyayı ordu mensuplarının ancak dört saat gözlem altında tutmak hakkı olduğu belirtilmiştir. Bu zaman dilimi, işin polise devredilmesi için gerekli süre olarak düşünülmüştür.

İrlanda Yasası'nın 19-22. bölümleri, polislere veya askerlere (zaten birlikte hareket etmektedirler) görevdeyken, özel mülke girip dört saat boyunca arama yapma ve yasal olmayan mühimmata ve radyo vericilerine el koyma hakkı tanımıştır. Gerekirse arama dört saat daha uzatılabilir ve bu süre boyunca, arama yapılan yerdeki insanların serbestçe hareket etmesi sınırlandırılabilir.

Aynı yasanın 21. bölümünde, yasadışı alıkonan (teröristlerin kaçırdığı veya sakladığı) insanları aramak için polis veya görevli askerlerin özel mülke girme hakları olduğu belirtilmiştir.

22. bölümde ise polis ve görevli askerlerin teröristlerin işine yaradığına inandığı bir evraka veya kayda incelemek üzere el koyma yetkisine sahip olduğu kaydedilmiştir.

Britanya ve Kuzey İrlanda yasalarında bu hükümlerin dışında -bunlar ne kadar "olağanüstü" olurlarsa olsunlar (zaten en ağır yasa, Kuzey İrlanda [Acil Önlemler] Yasası'dır)- terörizmi olağanüstüleştirecek hükümler yoktur. Burada belirtilen 'ek' hükümler/kurallar, yapılan hizmetin verimliliğini arttırmak için gerekli asgari mesleki araçlardır.

İtiraf etmek gerekir ki bu noktaya kolay gelinmemiştir. 1916'da patlak veren İrlanda ayaklanması sırasında, duruma müdahale etmek için gönderilen İngiliz ordusu, o günün Başbakanını bile dinlememiştir. Kitlesel katliam yapmış, intikam saldırılarında bulunmuş ve IRA önderlerini idam etmiştir.

1972 yılında tekrar patlak veren isyanı bastırmak için adaya gelen Britanya ordusu sömürgeci ordu yapısından ve zihniyetinden hâlâ kurtulamamıştı. Ordunun açtığı flamanın bir yüzünde Çince "Dağılın, yoksa ateş açılacak" yazıyordu. O günkü ordu birlikleri ile bugünün uzmanlaşmış ve üstlendikleri işin inceliklerini bilen uzman askeri kadroları arasında dağlar kadar fark vardır. Aksi halde İrlanda'da kan gövdeyi götürmeye devam ederdi.

Bu değerlendirme İspanya için de geçerlidir. İspanya'da da kendine has nüanslarla "doğal hâkim" ve "olağan mahkeme" ilkesi geçerlidir. Ancak "örgütlü suçlar"ın önemi ve karmaşıklığı nedeniyle bu tür davalara bakmak için bir *Ulusal Mahkeme* (Audencia National) oluşturulmuştur. Bu mahkemenin üç bölümü vardır:

1- Ceza

2- İdare

3- Sosyal konular (İşçi-işveren anlaşmazlıklarına ve birden fazla şubesi olan kuruluşların davalarına bakar)

Ceza davalarını gören mahkeme, terörizm suçlarına da bakmaktadır. Terörizm suçları için ayrı ve olağanüstü cezalar yoktur. Eğer yasa bir suç için "5-10 yıl" diyorsa ve bu suç, terörizm amacıyla örgütlü bir fiil olarak gerçekleşiyorsa sanıklara azami ceza verilmektedir. Cezanın üst sınırını tayin eden etmen, suçta komplo veya fesat öğesinin olmasıdır. Her halükârda, Anayasa en fazla 30 yıl hapis cezasına izin vermektedir. Terörizm ya da komplo suçları için verilen cezaların da temyizi mümkündür.

İspanya'da hâkimler arasında uzmanlaşma yoktur. Hâkimler dönüşümlü olarak tüm mahkemelerde görev alırlar. İspanyol sisteminde yargılama süreci, 'soruşturma-inceleme hâkimi'nin belge ve delilleri toplayıp bölgesel mahkemeye sunmasıyla başlar.

Bu durum sadece terörizm, uyuşturucu trafiği ve uluslararası finans suçları için farklıdır. Söz konusu örgütlü suç davalarında "merkezi" (ulusal) olarak görevlendirilen bir soruşturma-inceleme hâkimi, elde ettiği delilleri ve bulguları "Ulusal

Mahkeme"ye sunar. Ulusal Mahkeme'nin beş yargıcı vardır. Bu yargıçlar, yerel değil ulusal davalara bakar. Ama ne kullanılan sorgulama yöntemlerinde ne de uygulanan yasalarda fazla bir değişiklik vardır.

İspanyol Anayasası, pek çok ülkede yasalara bırakılmış olan gözaltı süresini 17. maddesiyle (fıkra 2) düzenleyerek bu konuda yasal bir standart getirmeyi amaçlamıştır:

"Önleyici tutukluluk hali, gerçeklere varmak amacıyla yürütülen soruşturmanın tamamlanması için gerekli zamandan daha fazla süremez; her halükârda, gözaltına alınan şahıs, en fazla yetmiş iki saat içinde serbest bırakılmalı veya adli makamlara teslim edilmelidir." Bu süre, yasada belirtilen nedenlerle azami 48 saat daha uzatılabilir. Tüm sorgulama süresince sanığın yasal danışma/avukat ihtiyacı karşılanır. Bu kişi, genellikle sanığın istediği kişi değil, mahkemenin tayin ettiği bir avukat olur.

Aynı anayasa maddesinin üçüncü fıkrası, *"Tutuklanan herhangi bir kişi... ifade vermeye zorlanamaz"* diyerek zorlamanın yol açabileceği işkenceyi önlemeyi amaçlamıştır.

İşkenceye Karşı Tavır

Teröristler, kendilerini 'asker' olarak görür ve öyle görülmekten hoşlanırlar. Hatta savaş hukukuna tabi olarak, davalarını ve kanlı eylemlerini yüceltmek, meşrulaştırmak isterler. Adil bir davanın eri olarak haksızlık ve adaletsizliklerle savaştıklarını iddia ederler. İşkence görmeleri, savaş ilan ettikleri sistemin "acımasızlığını ve adaletsizliğini" sergileyeceği için onların elinde kullanabilecekleri bir propaganda silahına dönüşür.

İşkence, hapisteki teröristlere "şeref" kazandırır. Davaları için mücadele edip acı çektikleri mesajını "dışarıdakilere" ulaştırma olanağı verir. "Tutsak düşerek" yitirdikleri prestijlerini işkence ile "muharipliğe dönerek" yeniden kazanırlar.

Diğer yandan, işkence yapan bir sistem, iç ve dış kamuoyu nezdinde hoyrat, insan haklarına aykırı, o halde güvenilmezdir.

Böyle bir sistem "Acaba kendisine karşı gelenler haklı mı?" sorusuna yol açar. Bütün bunlar, sistemin işkence ile sağladığı yararın zarardan çok daha az olduğunu göstermektedir. Kaldı ki kim kendi hükümetinin ve polisinin "işkenceci" olarak nitelendirilmesini ister ki? Neticede bir ülkede olup bitenler, tüm yurttaşların ortak sorumluluğudur.

Sorgulama, incelenen her iki ülkede de doktor muayenesi ile başlayıp biter ve sorgu hâkimi önünde yapılır. Sanıkların yemek ve uyku gereksinmelerine özen gösterilir. Avukatsız sorgulama dönemlerinde tüm sorgu işlemi video-bant kaydına alınır. Dijital zaman göstergesi, soruşturmanın kesintisiz gerçekleştiğini gösterdiğinden, sanıkların sahte işkence iddiaları çürütülebilmektedir.

Bütün bu itina, hiçbir kural tanımayan terörist örgütler ile varlığını hukuka borçlu olan devletin insana bakış açısındaki farkı sergilemektedir. *Bir terörist örgüt için insan, davasına kurban edilecek araçtır. Ama bir hukuk devleti için insan, amaçtır. Terörist örgüt, insanları yok ederek var olur. Devlet ise insanların iyiliği ve güvenliği için vardır.* Bu nedenle devletin aşırı ve yasadışı şiddet kullanması, onu terörist bir örgütten ayırt edilmez kılar. Bu durumda devlet, artık insan haklarının ve yüce toplumsal değerlerin değil, kendi varlığının ve resmi kadrolarının çıkarlarının savunucusu durumundadır.

Kolluk güçleri ve adli organlar, şaibeden ne kadar arınırlarsa, terörizm ve her türlü toplumsal suçla o kadar etkili mücadele edebilirler. Toplumun desteğini ve güvenini kazanırlar. Geniş çıkar ağlarına dayanan örgütlü suçlarla mücadele, sadece devletin iyi teşkilatlanması ile kazanılamaz. Halkın desteği ve işbirliği gereklidir.

Örgütlü suçla mücadelede halkın desteğini sağlamanın bir yolu da kolluk güçlerinin bir bölümünün sorunlu topluluktan derlenmesidir. Örneğin Kuzey İrlanda'da polisin mahalle halkı tarafından tanınmasına, kendilerinden biri gibi algılanmasına özen gösterilmiştir. *Halka yabancı ve uzak, dolayısıyla güvenini ka-*

zanamamış bir kolluk gücünün desteklenmesi ve başarılı olması güçtür. Çünkü halktan bilgi alamaz. Bilgi alınmadan da terörizmle mücadele edemez. Bunu anlayan yetkililer, en kritik görevlere atanacak polis memurlarını (özellikle istihbaratçıları) halka en yakın bireylerden seçmişlerdir.

İspanya'da ise Özerk Toplulukların kendi polis teşkilatlarını kurmasına izin verilmiştir. Bunun sonucunda Bask yöresinde, ulusal polis örgütü ile jandarma yanında bir Bask Polis Teşkilatı oluşturulmuştur. Böylece *Bask topluluğu şeffaflaştırılmış, içinin görülmesi sağlanmıştır.* Önceleri Bask Polis Teşkilatı içine birkaç ETA sempatizanı sızmıştır. Ancak bunlar kısa sürede tespit edilmiş ve ayıklanmıştır. Yetkililer, kurulduğundan beri Bask polis örgütünün son derece fedakârane hizmet verdiğini bildirmektedir. Hatta teşkilat bu nedenle ETA'nın hışmına uğramış ve üyelerini kaybetmiştir. Öldürülen Bask polis memurları, katilleriyle aynı topluluktan olduğu için ölümlerden sonra Bask topluluğu bölünmüş, nefis muhasebesi yapmış ve ETA'yı ahlaken yargılamıştır. Artık silahlı kişiler değil, aynı topluluğa bağlı aileler ve eğilimler karşı karşıya gelmektedir. Bu da ETA'nın giderek daha az onaylanan şiddetini anlamsızlaştırmakta ve işlevsizleştirmektedir.

Bugün artık ETA'nın topu topu 160-170 bin sempatizanı olduğu bildirilmektedir. Aynı değerlendirme IRA için de geçerlidir. Polisiye önlemlerin getirdiği caydırıcılığın yanı sıra geniş çaplı demokratik reformlara girişilmesi, halkı terörist örgütlerin cazibe alanından uzaklaştırmıştır. Bu durum, her iki örgüt içinde de bölünmelere yol açmıştır. IRA, siyasi ve askeri olarak iki kanada ayrılmıştır. Siyasi kanat, mücadeleyi bundan böyle siyasal düzlemde sürdürmeyi isteyenlerin topluluğudur. Silahlı mücadeleyi sürdürmekten yana olanlarsa "Geçici İrlanda Cumhuriyetçiler Ordusu" anlamına gelen PİRA adını almışlardır. Son on yıldır silah lı eylemleri sürdürenler, PİRA üyeleridir.

Siyasal yöntemi benimseyen kanatta yer alanların yasal örgütü olan Sinn Fein'in önderi Jerry Adams'ın aynı zamanda IRA 'Savaş Konseyi' üyesi olduğu inancı yaygındır. Fakat elde yeterin-

ce delil olmadığı için kendisine dokunulmamaktadır. Bu arada Jerry Adams, Sinn Fein temsilcisi olarak İngiliz Hükümeti ile kalıcı bir "barış" anlaşması için temaslarda bulunmaktadır. Yöneticiler, bunu barış için "katlanılabilir" bir ödün olarak görmektedir.

Hapishaneler ve Teröristler

İnceleme konusu olan her iki ülkede de teröristlerin, cezalarını çektikleri hapishanelerde hiçbir ayrıcalığa sahip olmamasına özen gösterilmiştir. *Teröristin sıradan suçlu konumuna indirgenmesi, onun direncini ve kendisi için inşa ettiği 'asker veya özgürlük savaşçısı' kimliğini kırmak için esastır.* Bu nedenle teröristlerin bir arada kalmaları ve birbirlerini motive etmeleri önlenmiştir. Söz konusu motivasyon, hem parti ideolojisini ve hedeflerini diri tutmak hem de hapishanede farklı düşünmeye başlayan örgüt üyelerini terörize ederek 'hizaya getirmek' biçiminde gerçekleşmektedir.

Evvelce, bir arada kalan teröristler, içerde kurdukları askeri teşkilatın aldığı kararlar doğrultusunda dışarıda eylem yaptırabiliyorlardı. Ya da zaten küçük olan İrlanda ve Bask topluluklarını tehditle örgüt adına protesto gösterileri yapmaya zorluyorlardı. Aileleri bu eylemlere katılmayanların hayatları hapiste tehlikeye giriyordu. Bunun farkına varan yetkililer, gerekli önlemleri alarak teröristleri ayırdılar.

Dağıtıldıkları değişik hapishanelerde adi suçluların ve sıradan insanların arasında yaşamak durumunda kalan teröristler, deyim yerindeyse, 'benlik (ego) pörsümesine' uğramaktadır. Bu olgu onlar için *siyasal ölümdür.* Bu duruma 'düşen' teröristler arasında çözülme, ruhsal yıkıntı, uyuşturucuya sığınma ya da intihar girişimleri sıkça görülmektedir.

Hapishaneye düşen teröristler, 'benlik pörsümesi' sürecinden o kadar rahatsız oluyorlar ki kendilerini yaralıyor, açlık grevine giriyorlar. Sonra da işkence gördükleri iddiasıyla dikkat ve sempati toplamaya çalışıyorlar. Söz konusu ülkelerde yönetimler bu konuda uyanık davranarak hapishaneleri ve içindeki yaşam koşullarını sürekli olarak denetliyor ve bu mekânları sık sık çeşitli

insan hakları derneklerinin gözlemlerine açıyorlar. Bu tavır, halkla ilişkiler açısından son derece önemli ve yararlıdır. Yönetimin ve terörizme karşı uyguladığı yöntemlerin inandırıcılığını diri tutmaktadır.

DIŞ DESTEK SORUNU

Her terörist örgüt, ülke dışında müttefik, siyasal-diplomatik destek, lojistik ikmal ve eğitim olanağı arar. Bulması da zor olmaz. Çünkü bütün ülkelerin rakipleri ve düşmanları vardır. Ya da terörist örgütle "kârlı bir işbirliği" zemininde buluşacak pek çok ortak çıkabilir.

İncelenen örneklerin de dış kaynakları vardı(r). Örneğin IRA terörizmini besleyen dış kaynaklar ve yardım biçimleri şunlardı(r):

* (Sovyet sistemi yıkılmadan) Pek çok komünist ülkeden siyasal destek ve geçiş hakkı, sahte belgeler,

* Çekoslovakya'dan ve Libya'dan silah,

* Cezayir'den eğitim,

* Küba'dan moral destek ve diplomatik kolaylıklar.

Bunlardan bir bölümü ETA için de geçerliydi. Ama ETA'ya en büyük destek, Fransa'da yaşayan Basklardan geliyordu. İspanya'nın baskıcı bir rejim olması yüzünden Fransız otoriteleri, "özgürlük savaşı" verdiğini iddia eden İspanyol Basklarının, eylemlerden sonra sınırı geçip Fransa'da saklanmasına, buradan para ve silah derlemesine göz yumuyordu. Bu da failleri yakalanamadığı için, ETA'nın kanlı eylemlerinin pek çoğunun cezasız kalmasına neden oluyordu. Adı geçen örgüt, insan ve maddi kaynakları kurutulamadığı için "baş edilemez" imajı kazanıyordu.

Her iki ülke (Britanya ve İspanya) yöneticileri, çeşitli müzakereler, açık ve kapalı caydırıcılık yöntemleriyle bu dış destekleri kesmek için sürekli ve sistematik gayret gösterdiler.

Ülkesi demokrasiye geçtikten sonra İspanya Kralı Carlos, 1985 yılında Fransa'ya giderek yetkililerle konuştu ve onları bu soru-

nu demokrasi içinde çözecekleri ve ETA militanlarına yardım etmemeleri konusunda ikna etti. Bu anlaşmadan kısa bir süre sonra ETA'nın en tehlikeli ve etkili önderleri, iki ülkenin polis teşkilatlarının işbirliğiyle yakalandı. Kurulan işbirliği halen etkin bir biçimde sürüyor.

Gerek IRA'nın gerek ETA'nın zayıflamasında dış bağlantıların ve desteklerin aza indirilmesinin muhakkak ki rolü olmuştur. *Tüm terörist örgütler, sistemin gayri meşru çocuklarıdır. Onları sistem içinde eritmek gerekir. Bunu yaparken, örgütlerin özellikle komşulardan destek görmemesi için iyi bir (hem barışçı ve işbirlikçi hem de caydırıcı) dış politika geliştirmek gerekir. Komşular, bir terörist örgüte verdikleri destekle elde edeceklerini sandıkları yarardan çok daha fazlasını kaybedeceklerine inandırılmadır. Bu caydırıcılık, mutlaka askeri misilleme ile değil; ekonomik, siyasi ve diplomatik yollarla da sağlanabilmelidir. Bunun için, terörizme karşı mücadele veren bir ülkenin, yetişmiş kadroları ve çeşitli senaryo seçenekleri üreten stratejik araştırma merkezleri olmalıdır.*

İÇ BARIŞ İÇİN TOPLULUK HAKLARI

Halktan kopuk, başına buyruk, geniş zamanlı toplumsal fantezilerini gerçekleştirmek amacıyla silahlı siyaseti seçen bir grup marjinal 'aydının' veya 'yarı-aydının' kurduğu terör örgütlerini polisiye önlemlerle etkisizleştirmek zor olmamıştır. Bunun için güvenlik ve haber alma birimlerinin etkili çalışması ve uluslararası işbirliğine gitmesi yetmiştir. Ama etnik veya inanca dayanan anlaşmazlıkların ön safında görülen terörist örgütleri çökertmek öyle kolay değildir. Tek başına uygulandığında en iyi polisiye yöntemler dahi yetersiz kalmıştır. Bunun başlıca iki nedeni vardır:

1) Bir başka etnik veya dinsel küme ya da 'çoğunlukla' veya çoğunluk yönelimiyle anlaşmazlığı olan etnik, dinsel veya kültürel küme, içinden çıkan silahlı kadroyu insan gücü ve maddi kaynaklar açısından destekler. Bu destek sürdüğü müddetçe mücadele çetin ve uzun erimli olmaya adaydır.

2) Mağduriyet, dışlanmışlık ve kültürel kimliğinin tanınmaması gibi nedenlere dayandırılan radikal bir "farklılık" söylemi, terörist örgütün ideolojik "yakıtı"nı sağlar. Bir yandan, sahip olunan etnik/dinsel farklılığın korunması talep edilir; diğer yandan da başka türlü giderilemeyeceğine inanılan adaletsizliğe son vermek için silahlı mücadele "tek yol" olarak ileri sürülür. Bu "çatışmacı program" bir ölçüde siyasal kolaycılığın, bir ölçüde de baskıcı rejimlerin eseri olan çaresizlik duygusunun ürünüdür.

Hangi neden ve gerekçeyle olursa olsun, *arkasında belirli ölçüde sosyal destek bulunan bir silahlı gücün yenilmesinden çok, zaman içinde kaynakları kurutularak etkisizleştirilmesi, en az zararla sonuçlanan yöntem olmuştur.*

"Kurutma" denen işlem, bir topluluğun terörist örgüt aracılığıyla dile getirdiği "makul" isteklerin dinlenmesi ile başlar. Sonra "sorunlu topluluk" resmen muhatap alınır; varlığı ve sosyal-kültürel kimliği, sistemin asli unsurlardan biri olarak "toplumun nüfus kütüğüne kaydedilir." Böylece sıkıntının bir bölümü daha aşılabilir. İncelenen iki örnek yanında pek çok araştırma göstermiştir ki siyasal huzursuzluğa (ve şiddete) yol açan ana nedenlerden biri, sistemin 'unsurları' ile 'merkezi' arasındaki iletişimsizliktir.

İkinci sıkıntı kaynağı, 'siyasi merkezin' (bu, yönetim veya çoğunluk kümesi olabilir) 'sorunlu topluluğun' kimliğini tanımaması yanında özel koşullarına/ihtiyaçlarına karşı duyarsız olmasıdır. Eğer söz konusu topluluk, bu özgün niteliklerini korumakta ve özel ihtiyaçlarının karşılanmasını istemekte ısrarlı ise 'merkezle' *çatışma rotasına* girilmesi kaçınılmazdır.

Olası bir çatışma, eşzamanlı inisiyatiflerle önlenebilir: Siyasi merkez, etnik veya dinsel kümenin kimliğini tanır ve özgün ihtiyaçlarından "makul" (ülkenin bütünlüğünü ve toplumun dengelerini bozmayacak) olanları karşılar. Bunun için gerekli siyasi, hukuki ve ekonomik reformları gerçekleştirir. Sistem esneyip "içselleştirici kapasitesi" artınca sosyal-kültürel kimliği tescil edilen ve ihtiyaçlarının büyük bir bölümü karşılanan "sorunlu küme", te-

rörizmi desteklemekten vazgeçer. Bu atılımlarla toplumun iktisadi ve siyasi "gradosu" da yükselir.

Sistemin içselleştirici kapasitesinin arttırılması, kuşkusuz her toplumda başka biçimde somutlaşır. Yine de örnekler birbirinden çok farklı içerikte değildir:

Kuzey İrlanda Katolikleri ile Protestanları arasında etnik bir fark yoktur. Pek çoğu İrlandalıdır. Ama Protestanlar tarih içinde göçmen olarak geldikleri veya (Bosnalı Müslümanlar gibi) bölgeye sonradan hâkim olan gücün dinini benimsemeyi uygun gördükleri için onların kimlikleri ve bağlılıkları büyük ölçüde İngiltere'ye yöneliktir.

Katoliklerin bağlılığı ise güneydeki İrlanda Cumhuriyeti'nedir. Bu nedenle iki topluluğu esasta ayıran din öğesi olsa bile siyasal tercihler açısından aralarında etnik farklılık varmış gibi görünür. Örneğin Katolikler eğitimin İrlandaca, Protestanlar İngilizce olmasını ister.

Bask yöresinde ise kesin bir etnik farklılık vardır. Önce tarihi olarak bir Bask ülkesi (Euskal Herria) vardır. Bu "ülkenin" Pirene dağ şeridinin böldüğü Fransa yakasında kalan bölümünün adı Iparralde'dir. İspanya yakasında bulunan bölümü Igoalde diye adlandırılır ve Navarra (Bask olmalarına rağmen Navarralılar, Bask milliyetçi hareketinden uzak durmuşlardır), Viskaya, Guipuscua ve Alava yörelerinden oluşur.

Baskların bu topraklar üzerindeki özel hakları, geçmişte Krallıkça da benimsenen geleneksel hukuk (FUERO) ile güvence altına alınmıştı. Bu, Bask, Catalan, Navarra ve Andalucia gibi tarihi yörelere ve halklara tanınan bir tür özerklik statüsü idi. Franco zamanında inkâr edilen topluluk hakları, Bask Milliyetçi Partisi'nin başlatıp ETA'nın üstlendiği ve kanlı doruklara taşıdığı uzun mücadelelerden sonra, 1977'de yürürlüğe giren liberal anayasa ile yeniden kabul edildi.

İspanya, 36 yıllık otoriter bir rejimden sonra çağı yakalamak için daha fazla zaman kaybetmek istemedi. *Demokrasinin azı ol-*

maz ilkesinden kalkarak ülke, 17 Özerk Topluluk esasına göre yeniden teşkilatlandırıldı. Her Özerk Topluluk, Ulusal Meclis tarafından onaylanan kendi anayasası (Statusos) ile şu yetki ve hakları Ulusal Hükümet ve Meclis'ten aldı:

* Hükmi şahsiyeti olan Bölgesel Meclisi'ni (Diputaciones'ini) seçmek ve ona bağlı öz-yönetimini oluşturmak,

* Öz-yönetim kurumlarını, özerk bölge içindeki belediyelerin ve diğer kamu kurumlarının sınırlarını ve yetkilerini düzenlemek,

* Kent ve kır planlaması yapmak,

* Ulusal Ekonomi Politikasınca belirlenen hedefler doğrultusunda Özerk Topluluk'un ekonomik kalkınmasına çalışmak; yöresel kültürün geliştirilmesini, araştırılmasını ve eğer uygunsa (varsa) Özerk Topluluk'un dilinin öğretilmesini sağlamak,

* Sağlık ve sosyal yardım hizmetlerini düzenlemek,

* Yalnızca Özerk Topluluk sınırları (yetki alanı) içinde kalıyorsa demiryolları ve karayolları yapmak, ticari amaç taşımayan sığınma limanları, rekreasyon limanları ve hava limanları inşa etmek,

* Özerk Bölge içinde turizmi geliştirmek ve planlanmasını yapmak,

* Belirli vergileri toplamak ve kullanmak,

* Kendi (bölgesel) polis teşkilatını ve ceza infaz kurumlarını (hapishane sistemini) kurup yürütmek.

[Bunlar, Anayasa'nın 148. maddesinde belirtilen haklardan bazılarıdır.]

Anayasa, ayrıca, belirtilen hak ve sorumlulukların, "Ulusal Meclis'in veya Ulusal Hükümet'in yetkileriyle çelişemeyeceğini" vazetmiştir. Çeliştiği durumlarda, Anayasa Mahkemesi'ni gereken düzeltmeyi yapmakla yükümlü kılmıştır.

İç barışı "çeşitlilikte birlik" ve "sorunluyu sorumlu kılmak" anlayışında arayan bir öz-yönetim uygulamasında "siyasal merkez"in ipleri elinden kaçırması tehlikesi de vardır. Bunun için

etnik çatışmaları ve kanla beslendiği için sürekli büyüyen siyasal gerilimleri geride bırakmak isteyen İspanyol siyasetçiler, merkezi otoritenin tekil (üniter) yapısını koruyacak düzenlemeleri yapmayı ihmal etmediler.

Her şeyden önce İspanyol Ulusal Meclisi, federatif bir asamble değildir. Özerk Bölgelerin-Toplulukların temsilcilerinden oluşmaz. Özerk Topluluklar içinde yönetilen İspanyol halkının tümünü temsil eder. Ulusal Hükümet, Özerk Yönetimlerin üzerindedir. Özerk Yönetimler, Ulusal Hükümetin yetkilerinin bir bölümünü üstlenir. Ulusal Devlet, şu alanlarda yasama yetkisini kendisine saklamıştır:

[Aşağıdaki hükümler, İspanyol Anayasası'nın 149. maddesinde belirtilen hak ve yetkilerden seçilmiştir.]

* Bütün İspanyolların haklarını eşitçe kullanabilmesi ve anayasal görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmak,

* Vatandaşlık, sığınma, göç, yabancıların statüsü, iltica hakkı konularında karar vermek,

* Uluslararası ilişkileri yürütmek,

* Savunma ve silahlı kuvvetlere ilişkin görevleri yürütmek,

* Adaletin dağıtımını sağlamak,

* Özerk Toplulukların kurucu yasasıyla çelişmeyecek biçimde kamu yönetimi, ticaret, çalışma, ceza, tutukluluk ve usûl yasaları yapmak,

* Gümrük ve dış ticaret mevzuatını düzenlenmek ve uygulamak,

* Para sistemi, bankacılık, sigorta, döviz hadleri ve konvertibiliteye ilişkin kuralları koymak ve bunlara ilişkin yasaları yapmak,

* Ulusal çapta istatistik derlemek,

* Özerk Topluluklara tanınan hakları ihlal etmeden ulusal (ortak) kültürün gelişmesini sağlamak; kendileriyle işbirliği yaparak

Özerk Topluluklar arasında kültürel etkileşim sağlamak. [Aynı maddenin İkinci Fıkrası]

Özerk Topluluklar, Anayasa'da belirtilen görev ve haklarını yerine getirebilmeleri için finansal özerkliğe kavuşturulmuşlardır [Madde 156]. Bu hakkı kullanmaları, "Devlet Hazinesi'nin ilkeleriyle uyumlu ve tüm İspanyollarla dayanışmacı işbirliği içinde olmaları" şartına bağlanmıştır. Aynı maddenin ikinci fıkrasına göre "Özerk Topluluklar, Devlet'e ait vergileri, yasalara ve (kendi) Statüler(in)e uygun olarak toplamakta, yönetmekte (kullanmakta), hesabını tutmakta Devlet'e vekalet veya yardım etmekle" yükümlüdürler.

İspanyol Anayasası'nın 157. maddesi, Özerk Toplulukların mali kaynaklarını belirtmiştir:

* Devlet tarafından Topluluklara devredilen vergiler,

* Kendi (bölgesel) vergileri, harçlar ve özel rüsumlar,

* Genel Devlet Bütçesi için toplanan Bölgelerarası Kliring Fonu ve diğer tahsisattan yapılan transferler; [Adı geçen Otonom Bölgeler/Topluluklar arasındaki dengesizliği gidermek ve İspanyollar arasındaki dayanışmayı pekiştirmek için kurulmuştur. Özerk Toplulukların yatırım giderlerini karşılamaya yöneliktir.]

* Topluluğun kendi emlakından ve özel hukuku aracılığıyla elde edilen gelirler,

* Kredi işlemlerinden elde edilen gelirler.

İç barışı sağlamak yanında daha verimli, daha demokratik bir toplum yaşamı ve yönetim tarzı için bölgesel, tarihi, etnik ve kültürel topluluklara tanınan bunca hak, onlar tarafından kötüye kullanılırsa ne olacaktır?

Anayasa'nın 155. maddesi çok açıktır: "Eğer bir Özerk Topluluk, Anayasa ve yasaların ona yüklediği görevleri yerine getirmezse veya İspanya'nın genel çıkarlarını ciddi biçimde bozarsa Ulusal Hükümet, Özerk Topluluk Başkanı'na şikâyette bulunur. Tatminkâr bir yanıt alamazsa, Senato'nun mutlak çoğunlu-

ğunun onayını aldıktan sonra, genel çıkarları korumak amacıyla Topluluk'un kendisinden beklenen yükümlülükleri yerine getirmesi için *zorlayıcı* önlemler alır."

Görülüyor ki özerklik anlaşmaları ve öz-yönetim düzenlemeleri, kaprisli küçük toplulukları ya da ütopyalar peşinde koşan radikal azınlıkları tatmin etmek için yapılmamıştır. İspanyol halkının birliği ve dirliği için düşünülmüştür. *Birey* kadar, *topluluğun* da yaratıcılığını öne çıkararak kendi hayatına ilişkin kararları verme sürecine özgürce katılması amaçlanmıştır. *İnsanların, kendi kurdukları ve yönettikleri bir düzene ciddi itirazlarının olmayacağı, olduğu zaman da gereğini yine kendilerinin yerine getireceği* düşünülmüştür. *Bu, bir' doğrudan demokrasi' projesidir.*

Bu amaçtan sapıldığı zaman, tekil bireylerden daha önemli olan toplum, ortak çıkarlarını ve güvenliğini savunacak mekanizmaları devreye sokmaktadır. *Çoğunluk, radikal veya silahlı bir azınlığın iradesine tabi olmayacaksa, olmamakta kararlıysa buna uygun örgütsel ve hukuksal düzenlemeyi yapmak durumundadır. Demokrasi başka türlü yaşatılamaz.* Bunu anlayan İspanyollar, eşyamn tabiatına uygun davranmak basiretini göstermişlerdir.

Aynı değerlendirme, Kuzey İrlanda'da yaşayan ve bunca yıldır vuruşan taraflar için de söz konusudur. İrlanda'nın güneyinde sağlanan barış ve huzur ortamının kuzeyde de oluşabilmesi için çok-kültürlü bir düzenin ya da "çeşitlilik içinde birliğin" kurulmasında karar kılınmıştır. Bir kez niyet belirlendikten sonra, ona uygun mekanizmaların ve kurumların oluşturulmasının bir zaman, uzlaşma ve çaba meselesi olduğu Kuzey İrlanda tecrübesinde görülmektedir.

Britanya Hükümeti ile Kuzey İrlanda Yönetimi arasında imzalanan Anglo-Irish Agreement (İngiliz-İrlandalı Anlaşması), Kuzey İrlandalılara siyasal tercihlerini netleştirme hakkını verdi. Kuzey İrlandalılar ya Britanya ya da (Güney) İrlanda Cumhuriyeti pasaportu taşıyabileceklerdi. Her iki topluluğun da Avrupa Birliği üyesi olması, kişileri ulusal bağlılıklarının üzerinde de bir

arada tutabilecek nitelikteydi. Neticede aynı çatının altında yaşayacaklardı.

Kimse "vatan" bildiği toprakları sırtlayıp "ayrı bir kadere" doğru yol alamayacağına göre birlikte yaşamanın şartlarını ve mekanizmalarını saptamak zorundaydılar. Bu zorunluluğu yaratıcı enerjiye dönüştürmek, kararlı bir siyasi irade istiyordu. İngiliz ve İrlandalı siyasetçiler, şiddetin kısır çemberinden kurtulmak isteyen halklarından aldıkları işaretle bu girişimi başlattılar.

Bir yandan IRA üyeleri ile gözlerden uzak görüşmeler yaparken bir yandan da toplumu çok-kültürlülük esasına göre yeniden inşa etmek üzere harekete geçtiler. Bu amaçla ilk oluşturulan kuruluş, Topluluk İlişkileri Konseyi (Community Relations Council) oldu (1990).

Bu öncü kuruluş şöyle çalışıyor:

Konsey, hükümetten bağımsız ama ondan para alıyor. Kadrosu her iki topluluğun uzman üyelerinden oluşuyor. Ana faaliyeti, topluluklar-arası teması sağlamak. İki topluluğun üyelerini bir araya getiriyor, tartıştırıyor, birbirlerini anlamalarını sağlıyor. Toplumlar-arasında geniş tabanlı uzlaşma-anlaşma kampanyaları düzenliyor.

Bu temaslar, kültürel farklılıkların, farklı görüş ve beklentilerin karşı tarafa sunulduğu "görücü ziyaretlerine" benziyor. Söz konusu ziyaretler kalıcı bir nitelik alma eğilimi gösteriyor. Yakın zamana kadar Katolik öğrenciler Katolik/din okuluna, Protestan öğrencilerse devlet okuluna gidiyorlardı. Konsey'in çabalarıyla artık ortak okullarda okuma şansı doğuyor. Başka ortak faaliyetler de var: Örneğin "Birlikte Tatil Yapma Projesi". Bir diğer çabanın adı da "Karşılıklı Anlayış için Eğitim" (EMU veya Education for Mutual Understanding). Bu eğitim süreci içinde her kültür kümesi, belki de uzun süredir nefret ettiği diğer kümenin dini akidesini, örf ve âdetlerini tanıyor. Tarihi, birlikte yaşadıkları toplumu, toplum içinde kendi konumlarını ve diğer kümelere nasıl baktıklarını öğreniyor. Bu öğrenme işlemi sonrasında, homojen zannettiği toplumunda kendisinden farklı düşü-

nen, hisseden ve davranan insanlar olduğunu görüyor. Başka bir deyişle, *çeşitli kültür kümelerinin bulunduğu bir toplumda yaşadığını anlıyor.* İşte bu "aydınlanma", toplumsal ilişkileri kilitlemiş olan anlayış ve bilgi eksikliğinin beslediği hoşgörüsüzlük kilidini açan anahtar işlevini görüyor. *Hoşgörüsüzlük; bağnazlığı, köktenciliği, dolayısıyla nefret ve şiddeti besleyen bir zincirleme reaksiyon başlatıyor.* Oysa farklı insanların, kümelerin birbirlerini tanımaları, farklılıklarını bir sosyal-tarihsel gerçeklik olarak kabul etmeleri, onları birbirlerine karşı daha anlayışlı kılıyor. *Anlayış, bir duyarlılıktır. Bu duyarlılık, bilgi ile beslenince farklılıklar, kuşkulanılan ve korkulan ayrımlar olmaktan çıkıyor.* Bu nedenle EMU çalışanları "özellikli" topluluklar ve kültür kümeleri arasındaki bilgisizlik duvarını yıkıp toplulukların birbirlerinin "içini görmesi" için çabalıyor.

Çok-kültürlü Toplum Projesi'nde geliştirilmek istenen, sadece hoşgörü ve karşılıklı anlayış değil. Bireyin benliğini kazanması, yani grup kimliğinden kopmadan kendi başına bir şey olmak veya bir yere gelmek ihtiyacını karşılaması da amaçlanıyor. Eğer birey, tek başına ayakta durabileceğine inanıyorsa, birincil grup (aile, akrabalık kümesi, aşiret ve etnik küme) etkisinden giderek uzaklaşıyor. Mesleki ve sosyal örgütlerle kurduğu ikincil ilişkiler ağma yaslanmak ona yetiyor.

Ama azgelişmiş toplumlar ile bazı kümelerin "merkezden" dışlandığı otoriter rejimlerde insanlar, birincil kümelerin koruyucu ve daha kavrayıcı 'kozasını' arıyor. Bu nedenle bireylerin, birincil gruplarının dışında da kültürel kimliklerinin saygı göreceğine, ayrım ve belki baskıya maruz kalmayacaklarına inandırılmaları gerekiyor. İnandırılmalılar ki özgünlüklerini korumak için silaha davranmak ve "kurtarılmış alanlar" yaratmak ihtiyacı duymasınlar. İçlerine kapanıp kendi küçük dünyalarını kale haline getirmesinler. *Kalelerde yaşayanlar, kendilerini hep kuşatılmış hissederler.*

İnsanların ve kümelerin "kuşatılmışlık" duygusundan kurtarılması gerekir. Aksi halde bütünleşmiş bir toplum, ortak mutabakata dayanan bir siyaset anlayışı geliştirilemez.

Toplumsal kümeler arasındaki iletişim kanallarının açık olması gereklidir ama bu, sosyal huzurun tesisi için yeterli değildir. Bunun için toplumsal birlikteliğin *birliğe* dönüşmesini sağlayacak başka bir mekanizma gerekir. Bu mekanizma İrlanda'da "Eşitlik ve Hakkaniyet" [Equality and Equity] yaklaşımı olarak tanımlanıyor.

Kimi toplumlarda etnisite veya kültür kümeleri arasında eşitsizlik olması bir devlet politikasıdır. Kimi toplumlarda ise yasal bir ayrım ve resmi bir eşitsizlik politikası söz konusu değildir, ama güncel hayatta hakkaniyete uymayan bir durum olabilir. Bir kültür kümesinin geleneksel yapısı ve özel koşulları onun yeterince gelişmemesine neden olabilir. Örneğin siyasi ve iktisadi merkezlere uzak coğrafyası, yaşadığı toprakların verimsizliği, bütün bunlar nedeniyle yeterince girişimci çıkaramamış olması, bir kümenin geri kalmasına yol açmış olabilir. Bu gerilik ve yoksulluk, söz konusu etnisite veya kültür kümesinin üyeleri arasında yaygın bir "adaletsizlik" duygusunun oluşmasına neden olabilir. Adaletsizlik, yasalarda olmayan "eşitsizlik algılamasını" da birlikte getirir. Bu nedenle, siyasal ve ekonomik süreçlerden dışlandığına inanan, kendi olumsuz koşullarını bir mağduriyet delili olarak sunan etnisite ve kültür kümelerinin taleplerine kulak vermek gerekir. Çünkü ne kadar az dinlenirlerse, seslerini o kadar yükseltmeye eğilimlidirler.

Önce insan sesiyle, sonra silah sesiyle sisteme duyurulmak istenen şeylerin değerlendirilmesi bir siyasal basiret işidir. Bunu yapabilen toplumlar huzura kavuşmuş, demokrasinin ve ekonomik gelişmenin nimetlerinden yararlanmışlardır.

Yapamayanlar veya yapmayanlar ise iç çalkantılarla boğuşmak yanında, soruna sadece asayiş açısından baktıkları için giderek otoriter bir yapıya bürünmüş, demokrasiden uzaklaşmış ve ekonomik açıdan yeterince gelişememişlerdir.

"Eşitlik ve hakkaniyet" yaklaşımı, Kuzey İrlanda'da bir sosyo-ekonomik envanter yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Görül-

müştür ki Katolikler, iş sahibi olmakta, eğitimde, mevki ve makamların işgalinde, siyasette, ev sahibi olmakta ve konut kalitesinde belirgin düzeyde geridedir.

Bu saptamadan sonra *Sosyal İhtiyaçları Hedeflemek* adı verilen bir yöntemle, hangi alanda eşitsizlik varsa bu açığın kapatılmasına girişilmiştir. Bu programa da *Yoksunluğu Sona Erdirme Programı* (Anti-Deprivation Programme) adını vermişlerdir.

Göstergelerden en kötüsü, uzun süreli iş (istihdam) sahasında olduğu için bir *Adil İstihdam Yasası* (Fair Employment Act) çıkartılmıştır (1976). Bu yasayı desteklemek için 1989'da devreye sokulan iki yeni yasal katkı ile 10'dan fazla işçi çalıştıran işyerlerinde adil istihdam ilkesi işletilmeye başlanmış ve sadece liyakate göre işe alınma ilkesi zorunlu hale getirilmiştir.

Bunlara ek olarak, işe almada ve çıkarmada haksızlık olaylarını değerlendiren ve mahkeme gibi çalışan *Adil İstihdam Kurulu* (Fair Employment Tribunal) oluşturulmuştur. Adı geçen kurul, üç yetkili üyeden oluşmaktadır ve kararları bağlayıcı niteliktedir...

Oluşturulan ikinci bir kuruluş ise istihdam olgusunu düzenleyen, çalışanla çalıştıranı adalet ve liyakat esasına göre karşı karşıya getiren *Adil İstihdam Kurumu*'dur (Fair Employment Agency). Bu kurum, ilkeler belirler. Yasa hükmünde kararlar alır ve işverenlere iletir. Kurum, bunun yanında her işverenden, yanında çalıştırdığı insanların dinsel mensubiyetlerine göre sayılarını ve oranlarını ister. Herhangi bir dengesizlik görürse düzeltilmesini sağlar.

Adil İstihdam Kurumu, PAFT (Policy Appraisal and Fair Employment), yani *Politika (Uygulamaları) Değerlendirme ve Adil İstihdam* adı verilen bir programla, tüm kamu kuruluşlarında ve resmi kurumlarda din, cinsiyet, yaş, özürlülük konularında ayrımcılık yapılıp yapılmadığını tespit eder ve bir sorun varsa düzeltilmesini ister.

Bütün bu çabalar, topluluklar arasındaki duvarları, kuşkuları ve onları diri tutan eşitsizlik ve adaletsizlikleri gidermeye yöneliktir. Uzun yıllar dehşet, şiddet ve huzursuzluk içinde yaşayan

toplumlar, bu olumsuz koşullardan çıkış yolunu aklm ve vicdanın sesini dinlemekte bulmuşlardır. Ortaya "eşitlik" ve "adalet" sözlerinden fazlası çıkmıştır. Gerçekçi politikalar ve gerçek kurumlar, toplum hizmetine kazandırılmıştır.

Öte yandan kimse, sorunların çözülmesi için bunların yeterli olmasını beklememiştir. Çünkü ortada bir de etnisite veya kültür kümelerinin kimlik konusundaki istekleri vardır. İnsanlar, bireysel (şahsi) kimlikleriyle, bir devletin vatandaşı olmakla edinilen resmi kimlikleri arasındaki boşluğun doldurulmasını istemişlerdir.

Sosyal yaşam zaten iç içe geçmiş dairelerden oluşan bir etkinlikler ve örgütler ağıdır. Kurumlaşmış her etkinlik alanı, içinde yer alan bireye bir rol, o role uygun statü ve kimlik sunar. Her sosyal varlığın toplumsal yaşamın gereği olan birçok rolü ve kimliği vardır. Bu kimlikler, içinde yer alınan sosyal ve kültürel yaşamın zenginliği oranında artar veya eksilir. Dolayısıyla çok-kimlikli olmak, sosyal olmanın gereğidir.

Eğer bir toplum, genelde olduğu gibi pek çok etnik, dinsel ve kültürel kümeden oluşuyorsa sadece bireylerin değil, 'kurucu kümelerin' (yani bu çeşitliliği sağlayan bütün kümelerin) de çok-kimlikli olması olağandır: "Avrupalı, İspanyol, Bask, Katolik, kentli ve endüstrileşmiş" gibi...

Eğer bireyler ve kümeler, kültürel/kümesel kimliklerinin de resmi (vatandaşlık) kimlikleri kadar önemli olduğuna inanıyorlarsa ona ihtiyaç duyuyorlar demektir. İhtiyaç duyuyorlarsa onu korumak isterler. Korumak, taşman kimliğin, deyim yerindeyse, "toplumun nüfus kütüğüne" kaydını ve saygınlığını sağlamayı gerektirir.

Bir kültürel veya kümesel kimliğin toplumca kabul edilmesi, onun diğer kültür kümelerine ve devlete karşı güvence altına alınması demektir. Bu, bireyin özel hayatta işgal ettiği yere siyasal toplumun müdahale etmemesi anlamına gelir. Bu durumda yurttaşlar, herhangi bir küme kimliğini taşımak ve belirtmek

söz konusu olduğunda kendilerini dışlanmış veya tehlikede hissetmezler.

Bütün bu sayılanlar, artık uluslararası anlaşmaların konusudur. Bu anlaşmalar, uygar ülkelerin ulusal hukuk düzenlerinde yerini almıştır ve insan haklarının bir uzantısı olarak kabul görmektedir.

Azınlık veya kültür kümelerinin hakları kâğıt üzerinde kabul edilmiş olabilir; ama bu kümelerin mensupları, kendilerine tanınan hakların gerçek hayatta olmadığını iddia edebilir, somut güvenceler talep edebilirler. En somut talepleri, kendilerini farklı kılan tarihsel dillerini özgürce kullanmak, çocuklarına öğretmek ve kümenin diğer üyeleriyle o dilde iletişim kurmaktadır. Bunun için anadillerinde öğretim ve yayın hakkı isteğinde bulunabilirler.

Kuzey İrlanda ve İspanya bu konuları şöyle çözüme kavuşturmuştur:

Öncelikle, bu talepleri "bölücü ve yıkıcı" bulmaktan vazgeçmişlerdir. Ülkenin resmi dili tüm vatandaşlarca benimsendiği ve ders içerikleri (müfredatın iskeleti) ulusal hükümet tarafından düzenlendiği sürece, yerel-kültürel kümelerin ilk ve orta öğretimde kendi dillerini kullanmak istemesine artık itiraz edilmemektedir. Bu uygulama zorla değil, gönüllü ve kurallara bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Örneğin Kuzey İrlanda'da günlük hayatta İngilizce konuşulmasına rağmen İrlanda milliyetçiliğinin konuyu bir onur meselesi haline getirip ilk ve orta öğretimde İrlandaca ders yapılmasını istemesi topluluğun seçimine bırakılmıştır: Eğer 100 öğrencinin ebeveyni, çocuklarının ilkokulda İrlandaca okumasını istiyorsa bir ilkokul açılmaktadır. Bu sayı, ortaokul için 30 öğrenciden oluşmaktadır. Şu ana kadar İrlandaca okutan 3 ilkokul için talep vaki olmuştur. Ama İrlandaca ortaokul isteyen çıkmamıştır.

İspanyol Anayasası, Baskça ve Katalanca gibi kültürel-tarihsel dillerin, halkın istemesi halinde Özerk Topluluk sınırları içinde, İspanyolcanın (Kastilyacanın) yanında, sadece eğitim dili olarak

değil, resmi dil olarak kullanılmasını da benimsemektedir. Ama orada da ilk ve ortaokulun ötesinde Baskça öğrenim görmek isteyen pek yoktur. İnsanlar, bir azınlık diliyle çok uluslu Avrupa'da rekabet edecek bilgi ve mesleki donanımı kazanamayacaklarını anlamışlardır. Yetkililere göre şu anda Bask yöresinde yaşayanların %25 kadarı günlük hayatlarında Baskça konuşmaktadır. Bu örnekler göstermektedir ki küme dilinin kullanımında ısrar, sembolik bir onur ve kimlik onayı ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu ihtiyaç tatmin edildiğinde, kazanılan hakkın 'muhasebesi', ideolojik değil, pratik düzeyde yapılmaktadır.

Buraya kadar sunulan bilgiler, eşit bir üyesi olmak istediğimiz Avrupa camiasının iki demokratik ülkesinde etnik-dinsel anlaşmazlıkların ve onlardan kaynaklanan terörizm olgusunun nasıl giderilmeye çalışıldığına ilişkin bir envanterdir. Her ülke tarihsel açıdan özgün bir evrim örneğidir. O yüzden onun tarihsel serüveni, kurumsal yapısı ve bu yapı üzerinde gerçekleştirilen tasarruflar (politikalar) aynen yinelenemez. Ama bu tecrübelerden yararlanılabilir, ilham alınabilir ve yeni yöntemler geliştirilebilir. İşte burada sunulan bilgilere de bu gözle bakılmalıdır, bir şablon olarak değil...

BİTİRİRKEN

Görüyoruz ki günlük hayatlarını kendileri düzenledikleri, kendi dillerinde etkileşebildikleri ve kültürel-tarihsel kimliklerini sakıncasızca taşıyabildikleri sürece, insanların "sisteme" pek itirazları kalmıyor. Tabii, sistemin de kendisini ıslah etmesi, yeni talepleri ve değişim ihtiyacını karşılaması lazım. Eğer sistem bu konuda yetersiz veya geç kalırsa, bunalım kaçınılmaz oluyor. Bunalım dönemlerinde, insanları "taşıyan" kurumlar, roller ve değerler çözülüyor. Bu durumda insanlar bildik kimliklere ve onları sağlayan geleneksel ilişkilere yeniden sığınmak ihtiyacı duyuyorlar.

Ya da sistemsel bir bunalım yaşanmasa bile hızlı toplumsal değişim, kitlesel göç gibi büyük çaplı sosyal hareketlilikler, in-

sanların bildik dünyalarını giderek 'silikleştiriyor'. O dünya ile kurulan ilişkiler belirsizleştikçe insanlar bunu bir kimlik krizi ve toplumsal yozlaşma olarak algılıyorlar. Her iki durumda da bir "yitiklik duygusuna" kapılıyorlar. Bu duygu onları radikal tutumlara ve davranışlara götürebiliyor. Bu nedenle "sorunlu zamanları" aşmak için yapılacaklar konusunda toplumsal mutabakat ve iyi bir "toplumsal mühendislik" gerekiyor. *İyi bir toplumsal mühendislik, farklılıkları yönetmek kadar krizleri de zamanında ve en az zararla aşmak becerisi olarak somutlaşıyor.*

Başarılı örnekler incelendiğinde, şiddetle yüklenen *sosyal anlaşmazlıkları* çözmek için geliştirilen iyi "toplumsal mühendislik" örnekleri şu yaklaşımları içeriyor:

1- Arkasında belirli bir oranda sosyal destek olan terörizmi salt bir asayiş sorunu olarak görmemek, karmaşık nedenlerin bir sonucu olarak değerlendirmek daha sağlıklıdır. Bu sonucu doğuran "sorunlu" yapının bütünüyle incelenmesi ve bilimsel ölçütlere göre değerlendirilmesi başarının olmazsa olmaz şartıdır.

2- Terörist, mümkünse anında infaz edilmemelidir. Bu, hata yapan çocuğun dövülerek terbiye edilmesine benzer. Ebeveyn hıncını alır ama çocuk terbiye edilmez. Öldürülen, kendisi için biçtiği "asker" kimliği ile ölür ve "kahraman"laşır. Yapılması gereken, etkin yöntemlerle teröristi yakalamak ve yargılamaktır.

Yargılamak, onu "mücrimleştirmek" ve toplumun gözünde adi bir suçlu olarak gerçek kimliğine oturtmaktır. Üstelik yargı, toplum adına yapıldığından toplum vicdanı, yargılama işlemine katılır ve tatmin olur.

3- Terörist, bir fantezi (hayal) dünyasında yaşar. Bu, "zihinde inşa edilmiş" bir dünyadır. Toplumsal gerçeklerle pek ilgisi yoktur. Burada sadece kahramanlar ve hainler vardır. Hainler mutlaka temizlenmelidir. Bunu da terörist -kendini üstün bir misyonla yüklenmiş bir "kahraman" olarak görür- yapacak ve tarihteki yerini alacaktır. Bu "kutsal" misyonun dışındaki her şey önemsiz ve değersizdir. Sadece bir araçtır, insanlar bile...

Şiddet, gerçek dünya ile bu hayali dünya arasında teröristin kurduğu köprüdür. O yüzden hep bu yolu kullanmaya mahkûmdur. Eğer terörist "gerçek dünyaya" getirilecekse, aynı yolun kullanılması son derece yanlıştır. Çünkü bu, onun "inşa ettiği" yoldur. Fantezi dünyasına ulaşmasını, sığınmasını sağlayan geçittir. Şiddete sadece şiddetle karşılık verildiği zaman bu yoldan aynı yapay dünyaya girilir ve tıpkı onun gibi sadece intikam için yaşanır, savaşılır. İşte o zaman toplum/devlet, terörizmin tuzağına düşer. Toplumda istikrar ve huzur değil, istenenin tam tersi, çapı giderek büyüyen şiddet, kin ve intikam duyguları egemen olur. Bu sonuç, terörizmle mücadelenin mantığına olduğu kadar, uygar bir toplumun kuruluş felsefesine de aykırıdır.

4- Devlet, hukuki bir kurumdur. Varlık nedeni, tüm üyelerini yasalar önünde eşitlemek ve yasadışı müdahalelere karşı korumaktır. Meşruiyetini de bu işlev ve ilkeden alır. Terörist için böyle bir kaygı yoktur. Bir azınlığın iradesini çoğunluğa *zorla* kabul ettirmek ister. Her zorbalık gibi terörizm de diktatöryaldir. Bireylerin tüm hakları üzerinde -yaşamları dâhil- egemenlik kurmak ister. Onları *eşyalaştırır ve kullanır*. En azından bunu amaçlar.

Bu nedenle söylemi ne kadar "özgürlük", "eşitlik" ve "demokrasi" kavramlarını içerirse içersin terörizm, içinde diktatörya taşıyan bir çekirdektir. Kendisinde olmayan bir şeyi "adına mücadele ettiği"ni iddia ettiği kümelere veremez.

Bu böyleyken, terörizmle mücadele için özgürlükleri askıya almak, demokratik hakları ertelemek, teröristlerin yaptığını ve yapacağını taklit etmektir. Devlet, teröristlerin baskıcı, sınırlayıcı ve güdücü özelliklerini, diktatörya heveslerini, tam tersine davranarak sergilemeli ve "küçültmelidir". Bunu yapmalıdır ki insanlar, aradaki büyük ilke ve uygulama farkını görsünler. Sadece sözlere, vaatlere kanmasınlar.

Terörizmle mücadele, bir yıpratma savaşıdır ve fiziksel gücünden çok, ikna yöntemleri etkili olan taraf kazanır. Çünkü terörizmin asıl savaş alanı, fiziksel coğrafya değil, insanların aklı ve vicdanıdır.

5- Teröristlerin birer özgürlük ve demokrasi savaşçısı olmadığını kanıtlamak, halkı kazanmanın en yalın ve etkili yoludur. Bu nedenle yetkililerin ana amacı *halkı kazanmak olmalıdır*. Kazanma işlemi iki grubu hedeflemelidir:

a) Toplumun çoğunluğunu;

b) Teröristlerin kendileri için mücadele ettiğine inanan ve onlara destek veren toplumsal kesiti.

Birincileri terörizmle mücadele için kazanmaktan çok, kullanılacak yöntemler konusunda ikna etmek gerekmektedir. Başarılı bir halkla ilişkiler kampanyası, kullanılacak yöntemlerin intikamcı, anti-demokratik ve çatışan güçlerin ardındaki halk kesitleri arasında düşmanlık yaratacak türden olmamasına dikkat etmeyi gerektirir.

İkinci gruba yönelik halkla ilişkiler kampanyası, "ya teslim olsunlar ya ölsünler" türünde bir kısır teslimiyetçilik çemberine hapsedilmemelidir. Halk, terörist örgütün silah ve terörle yapmaya söz verdiği her *makul* şeyin devlet tarafından barış içinde ve "olağan" biçimde karşılanacağına inandırılmalıdır.

O zaman halk, terörizmin yarattığı zor ve olağanüstü koşullardan huzurlu ve olağan koşullara geçişi kolaylaştırmak için "örgüt"e verdiği insan ve lojistik desteği büyük oranda kesebilir. Tabii, yetkililer, bu sözü vermekle kalmayıp vaatlerini uygulamaya da sokmalıdır. Sürekliliği ve inandırıcılığı olmayan bir halkla ilişkiler kampanyası, düşkırıklığı yaratır. Bu da teröristlerin işine yarar.

Dünya literatüründe terörist örgütlerle onları destekleyen sosyal grupların "göbek bağının" kesilmesi, "balığın içinde yüzdüğü havuzun suyunun boşaltılması" olarak adlandırılır. Devletler ve uzmanlar, bundan daha etkili ve sonuç alıcı bir yöntem geliştirememişlerdir. Dolayısıyla *terörizmle mücadele, halka karşı değil, halkla birlikte verilmelidir. Kazanılmayan halk, teröristin kazancı olabilir.*

6- Terörizmle mücadele, her mücadelede olduğu gibi kaba kuvvetle değil fikir, plan, strateji ve taktikle kazanılır. Bu neden-

le toplumun her kesimi, düşünce ve proje üretebilen her grup ve kuruluş, bu konuda düşünmeye, araştırmaya ve konuşmaya çağrılmalıdır. Tam tersi yapılır ve konu tabulaştırılırsa ne gerçekçi çözümler üretilebilir ne de uygulamaya konulan yöntemler için halkın desteği kazanılabilir. Halkın destek vermediği veya gönülsüz katıldığı -karakteri gereği uzun süren- terörizmle mücadele sürecinden net bir başarıyla çıkmak zorlaşır. Bu konuda pek çok örnek göstermek mümkündür.

"Terörizm ve siyasal şiddet", "toplumsal anlaşmazlıkların çözümü", "kriz yönetimi" konuları dünyada birçok üniversitede veya araştırma kurumunda başköşeyi işgal etmektedir. Bizim ülkemizde bu konuda daha yeni bir kıpırdanma başlamıştır. Şimdi hızla, bu konularda proje üreten kuruluş, enstitü ve merkezlerin kurulması ve çalışması teşvik edilmelidir. Kurulanlara devletçe mali destek verilmeli, ancak kuruluşlar resmi vesayet altına alınmamalı ve çalışanları "memurlaştırılmamalıdır".

Benzer örnekler ve ülkeler incelenmeli, karşılaştırmalı araştırmalarla elde edilen bilgiler, bulgular ve belgeler kamuoyu önünde açıkça tartışılmalıdır. Oluşturulan fikir ve önerilerin geniş bir tabana yayılması sağlanmalıdır. Radyo, TV ve akademik toplantılarla yürütülecek kampanyalar, resmi ve yanlı propaganda faaliyetlerine dönüştürülmemelidir. Tüm kesimler, tartışmaya kendi açılarından özgürce katılabilmelidir.

Terörizmin bir ideolojisi vardır. İdeoloji, insanlarla bir siyasal hareket arasındaki bilişsel köprüdür. İnsanlar susturularak veya elleri kelepçelenerek ideolojiler yok edilemez. Bir ideoloji, ancak toplumsal gerçeklik karşısında çürütülebilir. İnsanlar sorunlarını ve düşüncelerini serbestçe tartışabilirlerse *gerçeğin diğer yüzleri* ortaya çıkar. Teröristin "tek gerçek" diye dayattığı ideolojinin tekeli diğer gerçeklerin bilinmesiyle kırılabilir.

7-Toplumsal çoğulluk, yani içinde çeşitli etnik, kültürel, dinsel kümeler barındıran sosyal yapılar gerilimlere gebedir. Gerilimlerin oluşmasını önlemenin en doğal ve sağlıklı yolu, bu farklılık-

ların *sosyal ve tarihsel gerçeklikler* olduğunun ve onlarla yaşanması gerektiğinin anlaşılması ve halka anlatılmasıdır. Bu çoğulluğun, huzur içinde yaşayabilmek için bir *çoğulculuk bilincine* dönüştürülmesi gereği, okuldan başlayarak hayatın her aşamasında yurttaşlara aşılanmalıdır. Çoğulculuk sadece siyasal kültürün değil, hukukun da felsefi çerçevesini oluşturmalıdır. Etnik ve dinsel terörizmi 'kurutmakta' başarılı olan toplumlar böyle yapmışlardır.

Toplumu oluşturan her küme, kendi kültürel mirasını korumak ve geçmişiyle gurur duymak hakkına sahip olmalıdır. Ama aynı kümenin mensupları, onlara bu olanağı ve özgürlüğü tanıyan düzen ve devletle de gurur duymalı ve onları korumalıdır. Bu bilinç kendi kendine oluşmaz. Oluşturulması için gerekli hukuksal, siyasal ve kurumsal alt-yapının 'inşaı', toplumsal huzurun ve siyasal bütünlüğün ön-koşuludur. Başarılı örneklerde bu girişim, sivil katılımlı bir devlet projesi haline getirilmiştir.

Suçla mücadele, sadece kolluk güçlerinin işi değildir, tüm toplumun sorumluluğudur. Çünkü terörizm bir sosyal suçtur. Ancak sosyal direnişle yenilebilir.

Söz konusu çoğulculuk projesi; dil, din ve etnik farklılıkları duygu yüklü yargılardan arınmış olarak değerlendirmelidir. Farklılıklara kuşkuyla, önyargıyla yaklaşıp onları "sapkınlık" olarak görmenin toplumsal yaşamın doğasına aykırı olduğu çocukluktan itibaren her yurttaşa hissettirilmelidir. *Çeşitliliğin, toplumun zenginliği ve tarihsel gerçeği olduğunu bilerek büyüyen yurttaşlar, farklılıklarından ötürü birbirlerinden kuşku ve korku duymazlar. Korku, fanatizmin ebesi; fanatizm ise terörizmin gıdasıdır.*

8- Teröristler, kutsadıkları davalarına hayatlarını adayan radikaller, hatta fanatiklerdir. *Şeytanla bile işbirliği yapabilirler*. Bu nedenle ülke içinde ve dışında rejim, hatta devlet aleyhtarı "müttefikler" bulmaları zor değildir. Ancak bu böyledir diye sorunu tümüyle "dış düşmanlara" yıkmak yanlıştır. O zaman stratejide hata yapılır. Yaklaşımlarda hedef sapması doğar. Asıl hedef kitle

yurt içindedir. Yine de dış kaynakları "kurutmak", mücadelenin stratejik hedeflerinden biri olmalıdır.

9- Terörizmle mücadele hangi yöntemlerle yürütülürse yürütülsün, hangi aşamalardan geçilirse geçilsin çatışan tarafların *şiddet sonrası dönemde* bir arada nasıl yaşayacaklarının önceden düşünülmesi lazımdır. Bu sorumluluk devlete ve kanı (sivil toplum) önderlerine düşmektedir.

İncelenen her iki örnek olayda da "anlaşmazlığın tarafları" arasında önce bir arada yaşamanın koşullarını saptamak için görüşmeler yapılmıştır. Sonra da saptanan koşulların hayata geçirilmesi için yasal, kurumsal hazırlık...

Tarafların *yasal* temsilcilerinin katılmadığı çözüm önerileri, 'halksız demokrasi' gibi soyut bir çaba olmanın ötesine gidememektedir. Adı geçen her iki ülke de çözüm üretimi için başlatılan tartışma sürecine önce halkın, belirli bir aşamadan sonra da toplulukların yasal temsilcilerinin katılması sağlanmıştır. Sonradan ortaya çıkan gerçeklere göre, bu süre içinde terörist örgüt elemanlarıyla da gizli gizli alt-düzey temaslar yapılmıştır.

Bu strateji şu mantığa dayanmaktadır: *Anlaşma yolları açık olmazsa, sorunlar daha radikal biçimde kamuoyuna taşınıyor; silahla... Silahla siyaset, toplumu kutuplaştırıyor. Çünkü şiddet, karşılığını davet eden bir çağrı etkisini yapıyor. Bu çağırıya yanıt verenler, tarafsızlıklarını yitiriyorlar. Çünkü ölüm tarafsızlığı yok ediyor. Haklı, haksız birbirine karışıyor.*

Bu nedenle, incelenen ülkelerde bir zamanlar şiddete destek veren kümelere *şiddetle elde edebileceklerini barışçı yollardan elde etme seçeneği sunuluyor. Tercih onlara bırakılıyor.*

Yasal yolu tercih edenler, demokrasinin ve refahın nimetlerinden yararlanıyor. Etmeyenler ise yaşamlarını riske ederek yasaların adil ve keskin kılıcının gölgesinde yaşamaya devam ediyor. Ama sayıları giderek azalan bir fanatikler gürühu olarak...

2005 RAPORU: ENDİŞELENME TÜRKİYE!*

* Bu çalışma, yazarın EJTS, European Journal of Turkish Studies, 2006, Thematic Issue No:5 (Édition Électronique Scientifique)'te yayımlanan "Results of a Survey Conducted in 2005" adlı makalesinin çevirisidir.

Türkiye'nin "Belalı" Güneydoğusu
Fırtınanın Gözünde Demokrasi

Kendi örneğini oluşturarak başarılı olmuş demokratik bir Türkiye, İslami diktatörlükler için bir tehdit; demokrasi ile hukukun üstünlüğünü temsil eden transatlantik toplum için bir güç kaynağıdır. Türkiye bölgesel platformda bu kritik rolü üstlenmeye hazır mı peki?

Şu sıralar Türkiye'nin karşısına dikilen bu jeopolitik meseleye 2005 yılında yapılan araştırmanın verilerine dayanılarak yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Arka plan: Türkiye'nin Güneydoğusu

- Türkiye'nin Güneydoğusu uzun yıllar boyunca müzmin bir etnik çatışmanın merkezi oldu.
- 1984-99 yılları arasındaki ayrılıkçı hareketler, Türkiye'nin Güneydoğusu'nu enkaz yerine çevirdi ve isyancı Kürdistan İşçi Partisi (PKK) 2005'te çatışmayı yeniden alevlendirdi.
- Amaç: Türkiye'nin "belalı" Güneydoğusu'nun Türkiye'nin özellikle de AB üyeliği beklentisiyle demokratikleşme ve modernleşme çabasına destek olma kapasitesini saptamak.
- Demokrasi, insan hakları, hoşgörü, din ve kadm-erkek eşitliği konularındaki görüşleri gün yüzüne çıkarmak.

Metodoloji

- Türkiye'nin yedi Doğu-Güneydoğu ilinde yaşayan 8.556 kişiyle anket yapıldı.
- Karşılaştırma sağlaması için, aynı anket Batı illerinde yaşayan 777 kişiyle yapıldı: Tekirdağ, Çorlu (Trakya) ve Manisa, Salihli (Ege Bölgesi).
- Batı'daki örnek şehirler demografi (ve şehir büyüklükleri) açısından Doğu'daki örneklerle aşağı yukarı benzerdir.
- Demokrasi, din, cinsiyet meseleleri ve diğer konularla ilgili 39 soru soruldu.

Demografi

- Doğu, Batı'dan daha yoksul.
- Araştırmaya giren 7 Doğu ilinden 2'si hariç (Diyarbakır ve Tunceli) diğerleri, Türkiye'deki sosyo-ekonomik gelişim listesinde en alt basamakta; Batı'daki 2 merkez en yüksek ikinci basamakta yer alıyor.
- Doğu, Batı'dan daha az gelişmiş.

- Kürt Doğu-Güneydoğu'nun merkezi olan Diyarbakır'da 10.000 kişiye 7 doktor (diğer illerde bu oran 3.5 veya 4.5'tir) düşüyor. Ulusal ortalama 13 iken Ankara 10.000 kişiye 32 doktorla zirvede.
- Diyarbakır'da işsizlik %32 oranında (Ticaret Odası, 2002) %39.7 mutlak fakirlik oranı (UNICEF, 2000).
- Doğu Batı'dan daha genç.
- Araştırmaya girenlerin %73.4'ü 18-35 yaş sınırında (Batı'da %53.1).

Giriş

Türkiye, 1984 ve 1999 yılları arasında güneydoğusunu yerle bir eden etnik şiddeti yaşadıktan sonra, bu 15 yıllık etnik ayaklanmanın ardından bir barış dönemine girdi. Sonrasında, 15 ve 20 Kasım 2003'te İstanbul'daki El-Kaide yandaşlarının gerçekleştirdiği ve ardında 70'e yakın can kaybı ve bundan da fazla ağır yaralı bırakan bombalama olaylarıyla çalkalandı. Polis kayıtları, tutuklanıp sorgulanan kişilerin bazılarının Türkiye'nin güneydoğusundan olduğunu gösterdi. Güneydoğuyla ilgili bütün bu olaylar, sosyal bilimcileri bu bölgenin Türkiye için bir engel mi teşkil edeceği, yoksa ufukta AB üyeliği ümitlerinin yeşerdiği bir dönemde Türkiye'nin modernleşme ve demokratikleşme çabalarında destekleyici bir unsur mu olacağı konusunu incelemeye sevk etti. Bizler araştırmacılar olarak bu konuda çalışmaya hazırlanırken ayrılıkçı grup Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) organize ettiği düşmanlıklar 2005'in başında yeniden alevlendi ve bu konuyu inceleme gerekliliğini daha da hızlandırdı. Bizim amacımız, çokça zikredilen iki görüşü masaya yatırmaktı. İlki, Doğu'nun gelenekçi ve dindar yapısının laik rejime karşı dini idareyi tercih ederek demokrasi için bir tehdit oluşturduğudur. İkincisi, Doğu'nun değişikliklere karşı daha az hoşgörülü olduğu ve özellikle de bölgede yıllardır süren isyan ve cemaatçi yapı göz önünde bulundurularak Doğu'nun ülkenin diğer bölgelerine oranla demokrasiye daha kapalı olduğudur.

Metodoloji

Bu amaçla Prof. Dr. Doğu Ergil ve Prof. Dr. Murat Şeker'in hazırladığı 39 sorudan oluşan anketi kullanarak, Türkiye'nin güneydoğusundaki yedi büyük ilde yaşayan 8.556 kişiyle bir araştırma gerçekleştirdik. Seçilen iller şunlardı: Batman, Bingöl, Diyarbakır, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van. Karşılaştırma sağlaması için Türkiye'nin batısındaki iki merkezde yaşayan 777. kişiyle de aynı anketi gerçekleştirdik. Bunlar, Tekirdağ'a bağlı Çorlu ve Manisa'ya bağlı Salihli ilçeleri oldu. Güneydoğudaki bu iller, geçen uzun yıllarda ve hâlâ bugün de müzmin etnik ayrılığın merkezliğini yaptıkları ve Türk Hizbullahı -ve hatta bu bölgede yandaş ve partizanlar bulan El-Kaide- gibi aşırı uçta yer alan hareketler ve örgütler için çok verimli bir saha olduklarını ortaya koydukları için özel olarak seçildi. Grubun araştırma uzmanı Prof. Dr. Murat Şeker, Doğu grubunda nüfusun örnek oluşturacak bir taslağını çıkarmak için yerel yöneticiler, Nüfus Müdürlüğü ve belediyelerden numune bilgilerini aldı. Batı'daki iki merkez, demografik olarak (büyüklük ve yarı-kırsal karakter açısından) Doğu'da araştırma yürütülen illere tam olarak eşit oldukları için seçildi.

Arka Plan

Araştırma sonuçlarını incelemeden önce, araştırma yürüttüğümüz kişilerin tutum ve görüşlerini daha iyi anlayabilmemiz için iki bölge arasındaki yapısal ve demografik yapıya dikkat çekmek oldukça faydalı olacaktır. Ortaya çıkan acil durum, Doğu'da değişik bir yasal sistemi de beraberinde getirdi; "Olağanüstü Hal Yasaları" denen çerçeve altındaki bu sistem, sivil özgürlüklere büyük sınırlamalar getiren bir yapıdır. Halk genel anlamda daha yoksul, daha kırsal ve genel kanı üzere daha geleneksel, daha dindar, daha müşterek ve Türkiye'nin diğer bölgelerine göre etnik açıdan daha fazla çeşitlilik arz eden bir yapıdadır. Tam aksine, Batı'da yer alan grup çok az etnik sorun yaşamış ve Doğu'ya nispeten daha canlı bir ekonomi ve daha yüksek hayat standart-

larının sunduğu imkânlara sahiptir. Doğu ve Batı arasındaki en çarpıcı fark, etnik farktır. Araştırmaya giren Batı'daki merkezlerde yaşayanların büyük bir çoğunluğu kendilerini Türk (%87,9) olarak tanımlarken, geriye kalanlar etnik kökenlerini Zaza (%3), Kırmanç (%3.1), Arap (%0.9) ve "diğerleri" (%5.1) şeklinde ifade etmektedir. Doğu'daki grupta ise Türkler (%20.7) azınlık durumundayken Kürtler çoğunluktadır (%43); Zazalar (%21.6) en geniş ikinci gruptur, Araplar (%7) ve son olarak "diğerleri" (%5.8) en küçük kesimi oluşturmaktadır. Doğu aynı zamanda genel olarak Batı'dan daha yoksuldur. Araştırmamıza girenler arasında Batı'da aylık kazancı 1.000 YTL olan kişiler %27.9'dur, Doğu'da ise bu oran %11.9'dur. Yine Batı'da aylık 100-500 YTL kazanca sahip kişiler %18.3 iken Doğu'da %43.3'tür. Araştırmamızın sonuçlarını değerlendirirken Doğu'da çok genç bir nüfusla karşı karşıya olduğumuzun da ayrıca altını çizmek gerekir. Güneydoğu'da araştırmaya katılanlar içinde 18-35 yaş grubunu oluşturan insanların oranı %73.4; Batı'daki iki merkezde ise %53.1'dir.

Teokratik Bir Türkiye mi?

Modern Türkiye'nin en büyük endişelerinden biri, Doğu'da yaşayan insanların teokratik bir rejimi demokrasiye tercih edebilecek kadar aşırı dindar ve gelenekçi olmalarıdır. Bu görüşü değerlendirmek için bu endişenin altında yatan iki meseleyi mülahaza ettik. İlki, Doğu'daki insanların tam olarak ne kadar dindar oldukları ve yaşamlarında inançlarının ne kadar etki sahibi olduğuydu. İkincisi, Doğu'daki insanların demokrasiye karşı nasıl bir duruş ve düşünceye sahip olduğuydu. Araştırmamızın sonuçlarının gösterdiği kadarıyla Güneydoğulu vatandaşlarımız gerçek anlamda dindarlar; hatta bazı açılardan Batı'daki benzerlerinden daha dindarlar, ancak bunu toplu olarak değil, bireysel şekilde yaşıyorlar ve demokrasinin hayatlarına yaptığı tesirden tatminsizlik yaşarken demokratik ilke ve ideallerden vazgeçmiş değiller.

Demokrasi ve Din

Son yirmi yılda laik rejimlerin yaşadığı başarısızlıklar, Batı'nın güdümündeki idareciler ve gittikçe güç kaybeden sosyalizmin hükmünü yitirmesi; çoğunluğu Müslümanların oluşturduğu ülkelerde değişik bir muhalefete yol açtı. Dini kurallar ve örgütlenmenin şekillendirdiği şeriat kanunlarının mevcut anayasaların yerini alacağı yeni idare şekilleri gündeme geldi. Araştırmanın daha başında, katılımcılarımıza "Demokratik bir rejimi mi yoksa dini bir hükümet şeklini mi tercih ettiklerini" sorduk. Her iki bölgede de demokratik bir rejimi dini bir idareye tercih etme oranı yüksek çıktı. Demokrasi tercihi Doğu'da %70.8; Batı'da ise %91.9 oldu. Doğu'daki katılımcıların seçilmiş kişilerin veya devlet yetkililerinin devleti daha iyi yönetmesi sorusunda dini rejimin pratikliğine karşı bir şekilde daha duyarlı olmaları ilginç bir noktadır.

Demokrasi ve din konusunu şu soruyla daha fazla irdeledik: "Türkiye'de dini bir rejim altında yaşamayı kabul eder miydiniz?" Bir kez daha, her iki bölgedeki çoğunluk "Hayır" cevabı verdi: Batı'da %73.7 ve Doğu'da %53.7. Doğu'da küçük bir çoğunluğun bu soruya "Hayır" cevabı vermesi ilk bakışta biraz düşündürücü görünebilir, ancak neden dini bir rejim altında yaşamak istedikleri sorusuna verilen cevaplara daha yakından bakıldığında bu kişilerin sadece %22.3'ünün dindarlıkları nedeniyle bunu istediği, geriye kalan katılımcıların şu an için karşılanamayan ekonomik ve siyasi beklentilerini gerekçe olarak gösterdiği görüldü. Dini rejim altında yaşama sorusuna "Evet" cevabı verenler genel nüfusa göre hiç eğitim almayanlar arasında daha büyük bir orana sahipken (%70.3), üniversite eğitimi alanlar arasında %31.8, lise eğitimi alanlar arasında yüksek bir oran (43.9%) ve aylık geliri 1.000 YTL veya daha fazla olan kesimin sadece %28.3'ü "Evet" cevabını verdi.

Bu konuyu ve vatandaşların, devlet yetkililerinin dindar olması gerekliliği konusunda ne düşündüğünü daha fazla irdele-

mek için şu soruyu sorduk: "Adil ve eşitlikçi bir yönetimin dindar olması gerekir mi?" Doğu'da bu soruya olumlu cevap veren %51.9'luk oranın aksine Batılı katılımcıların %34.2'si "Evet" cevabı verdi. Ancak bazı insanların dindar olması, bu tutum kişisel olarak sürdürüldüğü ve dindar vatandaşlarımız kendi inançlarıyla yönetim şekli arasında herhangi bir çatışma görmediği sürece alarm durumuna geçilmesi için bir sebep oluşturmaz. "Demokrasi, din ile uyumlu mudur?" sorusuna verilen "Evet" cevabı ise Batılı katılımcılara göre (%22) Doğulu katılımcılarda (31.3%) daha büyük bir oran buldu. Bu durum çok değişik şekillerde yorumlanabilir: Din, demokrasi için bir tehlikedir, bu yüzden ikisi uyuşmaz veya demokrasi, din için bir tehlikedir, bu yüzden ikisi uyuşmaz. Bu soru için daha laik veya daha dindar değerlendirmelerine bakılmaksızın asıl gerçek, Türkiye'nin Doğusu'nun daha dindar olduğu ve öyle de kaldığı ve bir kesimin endişe verici bir oranla (%36.8) demokrasiyle dinin uyuşmaz olduğunu düşünmesine rağmen %31.3'ün bunun böyle olmadığını, %31.9'un ise bu ikisinin "bazı" zamanlar uyuşabildiğini belirtmiş olmasıdır.

Din, Eğitim ve Terörizm

Araştırma sonuçlarımız Türkiye'nin Doğusu'nda yaşayan insanların büyük bir kısmının dini bir rejimi desteklemediğini, ne var ki Batı'daki katılımcıların bu fikre daha güçlü bir şekilde karşı olduğunu gösterdi. Peki din, şayet varsa, hayatın diğer sahalarında bu insanları ne derecede etkiliyor? Türkiye'nin Doğusu'nda yaşayan insanlar din konusundaki nüanslı ve özel görüşlerini eğitim sahasında da yansıtıyorlar. "Okullardaki dini eğitimin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna Batılı katılımcıların %53.8'i olumlu cevap verirken, Doğulu katılımcıların %64.4'ü verilen eğitimin yetersiz olduğu görüşünde. Peki bunu nasıl yorumlamamız gerekiyor? Bunun anlamı, Doğu'nun laik eğitime "düşman" olduğu mu acaba?

Bu soruya verilen cevaplar dini mezhepler açısından ele alındığında bölgesel farklılık altında yatan sebep ortaya çıkıyor. Gö-

rüyoruz ki Doğulu katılımcılar heterojen bir yapı arz ediyor. Hatırı sayılır oranda Alevi ve Şafii azınlık gruplarının İslam'ın yalnız Sünni-Hanefi koluna ait akide ve uygulamaları müfredat içinde tutan eğitim sistemini dini eğitimde tarafgirlik güttüğü gerekçesiyle suçladığını görebiliriz. Gerçekten de Şafiiler okullardaki eğitim sisteminden en çok rahatsız olan "diğer" grubu (%79.5) teşkil etmektedir.

İlginç ve teşvik edici olan, Doğu'daki katılımcıların daha yüksek bir yüzdesinin okullardaki dini eğitimi yetersiz buldukları kadar demokrasi eğitimini de yetersiz bulduklarını belirtmesidir. Doğulu katılımcıların sadece %19.1'i demokrasi eğitiminin yeterli olduğu görüşündedir; Batı'da aynı görüşte olanların oranı ise %39.3'tür. Demokrasinin daha büyük bir ihtiyaç olduğu Doğu illerinde yaşayanlar, okullarda demokrasi eğitimini dini eğitimden daha çok istemektedir. Bu, dini sadece bir inanç meselesi olarak görmeyip kültürel çoğulculuk ve dini özgürlük uğruna istediklerini gözler önüne sermektedir.

Türkiye'nin Doğusu'ndaki dini yaklaşımlar konusu, bu bölgenin şiddet ve terörizmle ilişkisi incelenmeden eksik kalacaktır. 1999'da Kürdistan İşçi Partisi (PKK) askeri açıdan yenilgiye uğratıldı ve Abdullah Öcalan tutuklanarak hapse mahkûm edildi. 1999'dan sonra ciddi bir gerilemenin yaşandığı yıllarda örgüt, mensuplarını dehşet verici terör eylemlerine girmeye teşvik etti. Bu yıllarda büyük çoğunluğu kadınlar tarafından gerçekleştirilen 20'yi aşkın bombalı intihar eylemi yaşandı. Bombalı eylemlerin en vurucu yanı, özünde dini nitelikli değil; daha çok karşısındakine zarar verme gücüne sahip olduğunu göstermek isteyen laik ve isyancı bir grubun aşırı uçta seyreden hareketleri olmasıydı. Araştırmalarımız, bu konunun gerçekten de üstünde düşünülmeyi hak ettiğini gösterdi.

Bombalı intihar eylemlerinin terörizm olup olmadığı sorusuna Batı'da %78.9, Doğu'da ise %66 oranında "Evet" cevabı geldi. Doğu'da nüfusun daha az eğitim alan, ekonomik gücü daha düşük ve ilginçtir, daha genç olan kesimi bombalı intihar eylemle-

rine karşı daha az tepkili dursa da nüfusun bütün kategorilerini oluşturan çoğunluk, bu eylemleri terörizmle eşit değerlendiriyor. Doğu, bombalı intihar eylemlerini terörizm olarak tanımlamak konusunda Batı'ya göre daha az istekli görünebilir, ancak konu "Terör insanların amacına hizmet eder mi?" sorusuna geldiğinde iki bölge benzeşiyor. Bu soruya Doğu'da sadece %12.2, Batı'da ise %15.8 oranında "Evet" cevabı veriliyor. Doğu'daki katılımcıların, dindar bir insanın terörist olabileceğine dair inancı daha düşük görünüyor: Doğu'da %58.8, dindar bir insanın terörist olamayacağını söylerken, bu oran Batı'da %40.6 oldu. Terörizmin amaçlara hizmet edip etmediği sorusuna kategorik bir ret cevabı olmadığını kabul etsek bile büyük bir çoğunluğun dini bu tür terör eylemlerinden ayrı tuttuğunu görebiliyoruz. Bu insanlar, hiçbir inancın başkalarına karşı uygulanan şiddeti onaylamayacağına inanıyor.

Diktatörlüğe "Hayır"

Dini rejimler hakkındaki yaygın görüşleri tespit ettikten sonra şimdi de Türkiye'deki demokrasi ve siyaset hakkındaki görüşlere dönelim. Elimizdeki sonuçlar, Türkiye'nin Doğusu'ndaki vatandaşlarımızın demokrasi konusuna hiçbir şekilde ilgisiz olmadığını gösterdi –hatta bazı durumlarda Batı'daki katılımcılardan daha aktifler- ancak demokratik sürece yönelik inanç ve umutlarının yanı sıra demokrasinin getirdikleri konusunda genel bir hayal kırıklığı taşıdıkları ortada. Batı'daki katılımcıların %80.6'sı, Doğu'daki katılımcıların ise %64.7'si son ulusal seçimlere katılırken; bütün katılımcıların genel ve yerel seçimlere düzenli olarak katılma oranı Batı'da %78.4, Doğu'da %63.1 oldu. Bunlar oldukça yüksek katılım oranları, özellikle de Batı demokrasilerinde görülen katılım oranlarıyla karşılaştırıldığında; Amerikan halkının 2004 Başkanlık seçimlerine katılım oranı nerdeyse 40 yılın en yüksek değeriyle %60 oldu. Ancak her iki grupta da insanlar hükümet ve ülke idaresi üstünde önemli bir etkiye sahip olmadıkları görüşünde. Ülke idaresini etkilemek konusunda etkili veya bu-

nun bir parçası olduklarını düşünüp düşünmedikleri sorusuna Batılı katılımcı grubu %44.3'le "Evet" derken, %34.9'la "Hayır", %20.8'le "Bazen" cevabını verdi. Bu rakamlar, Doğulu katılımcı grubunda sırasıyla %46.9, %37.5 ve %15.5 şeklinde oldu.

Siyaset ve mevcut siyasi kurumlar konusundaki bu çok açık tatminsizlik, "Oy vererek görev başına getirdiğiniz insanlara güveniyor musunuz?" sorusuna verilen cevapla daha fazla güçlenmiş durumda. Batılı katılımcıların %44.5'i, Doğulu katılımcıların %60.1'i, oy vererek görev başına getirdikleri insanlara güveniyor. Doğu'da seçilerek görev başına gelenlere karşı neden daha fazla güven söz konusu olduğunu özellikle belediyeler boyutunda görebiliriz. İnsanlar, hükümetin ya da parti liderlerinin atadığı adaylara değil, kendi adaylarına oy veriyor. Bunun yanında Kürt halkının büyük bir çoğunluğu, reddedilen grup kimliklerini ikame etmek için bölgesel bazda kendi etnik gruplarından olan adayları seçebiliyor, oysa ulusal bazda durum bunun tersi.

Bir demokrasinin temelde adil, dürüst ve vatandaşları arasında eşitlikçi olması beklenir; ancak araştırmalarımız her iki grubun da Türkiye'deki demokrasinin adalet dağıtma kapasitesinden hoşnutsuz olduğunu gösterdi. "Demokrasi adalet getiriyor mu?" sorusuna Batılı katılımcıların %39.1'i, Doğulu katılımcıların %38.4'ü "Evet" derken, endişe verici bir oranla Batılı katılımcıların %31.4'ü, Doğulu katılımcıların %29'u "Hayır" yanıtı verdi (Batı'da %29.5 ve Doğu'da %32.5 "Bazen" dendi). Ne yazık ki günlük yaşamın idaresine etkin şekilde katılmak isteyenler, halk için yapılan icraat ve hizmetlerin bedeli olarak hoşgörü gösterilebilir ölçülerde yolsuzluğu kabul etmek zorunda. Bu göz önünde bulundurularak, "Demokrasi her zaman yolsuzluğa yol açar mı?" sorusu için Batılı gruptan %74.8, Doğulu gruptan %73.4 oranında "Hayır cevabı geldi. Daha dindar olan Doğu'nun, yolsuzluğun laik hükümet idarelerinde sıkça görülen bir özellik olduğunu düşünüp düşünmediğini test etmek için "Dini bir rejim, yolsuzluğu ve adaletsizliği önleyebilir mi?" sorusunu sorduk. Batılı katılımcıların %73.5'i, Doğulu katılımcıların %59'u "Hayır"

cevabını verdi. İki grubun verdiği cevapların oranında çok belirgin bir fark var, ancak buna bakmaksızın, Doğu'daki çoğunluğun dini bir rejimin yolsuzluğu aşamayacağı görüşünde olduğunu görebiliyoruz.

Demokrasinin ortaya koyduğu sonuçlarla kopukluğun, demokrasi fikrinin kendisiyle ilgili olumsuz görüşlere yol vermediğinin altını çizmek gerek. Ülkeyi yönetmesi için yetkin bir diktatörü seçilmiş bir lidere tercih edip etmeyecekleri sorusuna Batılı katılımcıların %66.3'ü, Doğulu katılımcıların %68.4'ü "Hayır" cevabını verdi. Türkiye'nin Batısı'nda seçimlere katılma oranı daha fazla görünse de Güneydoğu'da yaşayanların ne kadar yetkin olursa olsun bir diktatörü daha az desteklediklerini görebiliyoruz. Bu bulgular, Türk vatandaşlarının olgunluğunu ortaya koymaktadır. Demokratik süreçte eksiklikler görüyorlar, ancak haklarını, çok iyi bile olsa, bir diktatöre teslim etmek istemiyorlar. Evet, yetkin bir diktatörü destekleme nedenleri arasında insanların hamhayaller yerine pratik sonuçlara erişebilecekleri düşüncesi vardır. Ancak Doğulu insanların yaşadıkları ekonomik sıkıntılara rağmen demokrasiye ait ilke ve idealleri halen ayakta tuttukları görülmektedir. Düşünce ve ifade özgürlüğünün aş ve iş kadar önemli olup olmadığı sorulduğunda Doğulu katılımcılar (%86.8), Batılı katılımcılara göre (%74.1) daha yüksek bir oranla "Evet" cevabı vermişlerdir. Doğulu vatandaşların on yıllardır pek çok baskı altında ezildikleri göz önünde bulundurulursa, temel siyasi hak ve sivil özgürlükler konusunda Batılı katılımcı gruba göre daha hassas olmaları anlaşılabilirdir

Doğu, Demokrasi Konusunda Batı'nın Gerisinde mi Kalıyor?

Türkiye'nin "çağdaş medeniyetler"in bir parçası olma arayışı etrafında dönen tartışmalar, ülkemizin Avrupa'ya dâhil olup olmadığı konusundan çok daha kapsamlıdır. Temelde bu, Türkiye'nin geleceğiyle ilgili bir sorudur: Türkiye şimdi üzerinde

olduğu yolda gevşeyecek mi, yoksa sınırları içindeki bütün bölge ve insanların altında toplanacağı daha kapsamlı ve daha liberal bir demokrasiye mi geçecek? Bu bölümde, ara sıra dile getirildiği üzere Doğu'nun Türkiye'deki demokrasiyi ileri taşıma konusunda bir yük mü olacağını, yoksa bu bölgedeki tutum ve fikirlerin demokrasiyi güçlendirmek isteyenlere iyimser olmak için bir sebep mi verdiğini ortaya koymak üzere araştırma sonuçlarımıza bakacağız.

Türkiye Nereye Gidiyor?

Başlarken, Türkiye'nin dünyadaki yerine dair sorulara verilen cevaplara göre hem Türklerin hem de Kürtlerin Türkiye'yi açık bir şekilde Avrupa'da gördüğünü belirtmek gerekmektedir. Türkiye'nin çıkarlarının Avrupa'da mı, yoksa Asya'da mı yattığı sorusuna Doğulu katılımcılar (%83.3) Batılı katılımcılara göre daha büyük bir oranla (%72.1) "Avrupa" cevabını verdi. Bu, şiddet politikalarının ayrılıkçılıkla özdeşleştirdiği ülkenin en havai bölgesinde en yaygın iradenin bölünmeden ziyade bütünleşmeden yana olduğunun güçlü bir göstergesidir. 1980 ve 1990'lardaki güvenlik operasyonları sırasında Doğu illerinden ayrılan on binlerce Kürt vatandaşımızdan sadece küçük bir kısmının Irak'taki Kürt bölgesine geçmesi ve vatandaşlarımızın büyük bir kısmının Akdeniz kıyılarına veya İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlere yerleşmesi göz önünde bulundurulduğunda bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Ekonomik zorluklar ve siyasi baskılarla mücadele eden bir bölge için Avrupa'nın bir parçası olmak, ekonomik gelişimi ve çok kapsamlı insan haklarını güvence altına almak anlamına gelmektedir. Neden Avrupa'yı seçtikleri sorulduğunda Doğulu katılımcıların %28.1'i, Batılı katılımcıların ise %14.2'si bu yöndeki tercihlerinin gerekçesi olarak ekonomik gelişme ve refah seviyesini gösterirken, Doğulu katılımcıların %11.7'si, Batılı katılımcıların da %7.6'sı daha yetkin bir demokrasi veya hukuk yönetimi gibi gerekçelerle siyasi nedenleri öne sürmüştür.

Avrupa'dan yana olan bu tercih, katılımcıların "Türkiye, AB üyesi olmalı mı, yoksa üye olmadan sadece ticari ilişkilerini mi düşünmeli?" sorusuna verdikleri cevapla daha belirgin şekilde ortaya konmaktadır. AB üyeliği Doğu'da %.77.4, Batı'da %58.6 oranında destek bulmaktadır. Bölgeler arasındaki bu açık fark, Doğu'daki vatandaşların, yaşam standartlarını geliştirme ve bunun da ötesinde bölgedeki yaşam şartlarının gerilemesine neden olan siyasi durumu liberalleştirme konusunda AB'nin dönüştürücü bir etkiye sahip olacağına inanmalarına bağlanabilir.

Doğu'nun aşırı dindar olmasının yanı sıra (bu konu yukarıda işlenmişti) AB'ye üyelik konusunda çokça benimsenen bir düşünce ve endişe de Doğu'nun Batı'ya göre daha gelenekçi olarak bilinmesidir. Bu konuyu incelemek için sorduğumuz sorulardan biri "Bir adaletsizlikle karşılaştığınızda ilk kime başvurursunuz?" idi. Batılı katılımcıların %67.4'ü mahkemeye, %17.1'i aile, aşiret, sülale üçgeninden oluşan yapıya ve sadece istisnai durumlarda atanmış veya seçilmiş yetkililere (%2.3 il valisi, %1.5 bölge valisi ve %0.6 belediye başkanı) cevabını verirken; Doğulu katılımcıların %49.7'si mahkemeye, %29.2'si aile, aşiret, sülale üçgeninden oluşan yapıya, %2.5'i il valisine, %0.5'i bölge valisine ve %1'i belediye başkanına başvuracağını bildirmiştir. Bir adaletsizliği ortadan kaldırmak için mahkemeye başvuranlar arasındaki bölgesel fark %17.7 iken, Doğulu katılımcılar %12.1'lik bir farkla daha geleneksel bir kaynak olan ve aile, aşiret, sülale üçgeninden oluşan yapıya daha sık başvurmaktadır (Aşiret kurumu Türkiye'nin Batısı'nda yoktur; ancak Doğu'dan Batı'ya göç edenler arasında bu bağ hâlâ devam etmektedir). Doğu'nun daha gelenekçi ve müşterek bir yapıya sahip olduğu, ancak bunun modern kurum ve bağları reddedecek noktada olmadığı çok açıktır. Her iki bölge de resmi kurumların kendi problemlerini çözmede işe yararlığından eşit derecede şüphelidir.

Kadın-Erkek Meseleleri

Gelenekçilik ve modernlikle ilgili en önemli konulardan biri de cinsiyet meseleleri ve kadın haklarıdır. Türkiye, bazı Avrupa

ülkelerinden daha fazla kadın akademisyen, doktor ve hâkime sahip olmakla ve Medeni Kanunu'nu örnek aldığı ülke olan İsviçre'den bile daha önce kadınlara oy kullanma hakkını tanımakla övünmektedir. Gelenekçi toplumlarda kadınlar sosyal hayatta zayıf bir role sahiptir ve statüleri çoğu zaman erkeklerin gücüyle gölgelenir. Son yıllarda varoş kesimden gelen geniş kapsamlı göçler, araştırmalarımızın ana eksenini oluşturan bölgesel kasabalara kırsal ve geleneksel değerleri daha fazla taşıdı. Bu art bilgi de göz önünde bulundurulduğunda kadınların sosyal hayattaki yerlerinin demokratik süreci engelleyecek derecede geleneksel olması beklenebilir.

Bu konuyu incelemek için şu soruyu sorduk: "Geleneksel değerler ve kurallar, kadının iffetini koruyabilir mi?" Alınan cevaplara göre her iki grup da "namus cinayetlerinin" bir kültürel davranış biçimi olarak işlevselliği konusunda son derece gerçekçi. Batılı katılımcıların %56.5'i ve Doğulu katılımcıların %53.1'i geleneksel değerlerin kadının iffetini korumaya yetmediği görüşünde. Özetle, iffetin korunması konusunda geleneksel değerlere ve davranış kalıplarına bağlılık bir hayli azalmış. Bu konuda şiddet kullanılmasını onayların oranı her iki kesimde de %27.9.

Böyle hassas bir konuda her iki bölgede yaşayan yurttaşların, şiddet içeren geleneklere teslim olmaktan çok, kişilerin kendi kararlarını vermeleri konusunda ortak bir duruş sergiliyor olmaları ilginç. Bireyselleşmeyi ve cemaat baskısından kurtulmayı işaret eden bu olgu, olumlu bir değişimin göstergesi.

En ümit verici cevaplardan biri de "Erkekler ve kadınlar eşit olmalı mıdır?" sorusuna geldi. Batılı katılımcıların %87.4'ü, Doğulu katılımcıların da %85.5'i bu soruya olumlu cevap verdi; sadece erkekler Batı'da %85.4, Doğu'da ise %81.2 oranla "Evet" dedi. Bu konuyu biraz daha ileri taşıyarak, "Seçimlerde bir kadına oy verir miydiniz?" diye sorduk. İki bölge de nerdeyse aynı oranlarda "Evet" cevabı verdi: Batı'da %87.4, Doğu'da %85.4. Sadece erkekler dikkate alındığında Batı'da %82.9 oranında "Evet" yanıtı alınırken, Doğu'da "Evet" cevabının oranı %79.2 oldu.

"Kadınlar başbakan, milletvekili ve hâkim olmalı mı?" sorusuna Batılı katılımcıların %88.3'ü, Doğulu katılımcıların ise %85.3'ü olumlu cevap verdi; sadece erkekler Batı'da %84.1, Doğu'da ise %79.5 oranında "Evet" dedi. Bu oranlar, kadınların genel anlamda annelik görevi ve ikinci/destekleyici rollerle kısıtlanıp toplum hayatının dışında tutulduğu Türkiye'nin dar görüşlü bölgelerinde bile demokratik düşüncenin ulaştığı yüksek seviyeyi gözler önüne sermektedir.

Cinsiyet dengesi konusu eğitim açısından özelikle önemlidir; sonuçta, eğer bir ilerlemeden söz edilecekse eğitim de bunun içinde olmalıdır. Erkeklerde kökleri çok derinlere uzanan kadınları erkeklerin dünyasından ayırma güdüsünü incelemek amacıyla, "Kız ve erkek çocukların bir arada mı, ayrı ayrı mı okutulmasından yanasınız?" diye sorduk. Batılı katılımcıların sadece %11.3'ü, Doğulu katılımcıların ise %25.7'si kız ve erkek çocukların ayrı okutulması gerektiğini belirtti. Doğu, yine geleneksel ci görüşünü ortaya koymuş oldu ancak nüfusun nerdeyse dörtte üçü (%74.3) karma eğitimden yana görüş bildirdi. Bununla birlikte, Doğu'da on binlerce kız çocuğunun okula gönderilmeyip ev işlerinde veya tarlada çalışmak üzere evde tutulduğunu akıldan çıkarmamak gerek. Bu durum, kültürel taraflılığın dayattığı gözü kör cinsiyet ayrımından çok, ekonomik zorlukların sonucu olarak görülebilir.

Bu cevapların daha fazla analiz edilmesi şart; çünkü sadece bu %25.7'lik orana bakarak ülkenin güneydoğusunda yaşayan bu insanların kadınları eğitimden topluca alıkoymak ya da sadece tek cinsiyetli eğitim istedikleri sonucuna ulaşamayız. "Kızlar eğitilmeli mi?" sorusuna hem Doğulular hem de Batılılar %93'ü aşan bir oranla "Evet" cevabı verdi (Batı'da %93.2; Doğuda %93.1). Anlaşılıyor ki insanlarımız, geleneksel eğilimleri ve değerleri fark etmeksizin, kızlarının eğitilmesini isteseler bile belki de karşı cinsle henüz küçük yaşta çok fazla kaynaşmasını istememektedir. Başka bir deyişle muhafazakârdırlar. Tabii özellikle siyasi anlamda muhafazakâr ya da kadınların eşitliğini ve sosyal yapı içinde

yükselmelerini sağlayacak eğitimin önemini idrak etmelerini önleyecek kadar muhafazakâr değildirler; daha doğrusu, onların bu tutumu demokrasi için gerçek bir tehdit arz etmeyen, genel kültürel bir muhafazakârlıktır. Bu tür kültürel muhafazakârlık, kızların neden eğitilmesi gerektiği sorusuna verilen cevaplarla kuvvetlenmektedir. Doğu'daki katılımcıların %19'u ekonomik nedenler, %18.9'u kültürel nedenler ve çoğulculuk, %36.5'i "insan haklarını" ileri sürdü (%24.3'ü cevap vermedi). Kız çocuklarının okula gönderilmesinin normal olduğu Batı'da katılımcıların bazısı verdikleri cevaptan emin değildi; %38.4'ü "insan haklarını" gerekçe gösterirken %56.5'i soruyu cevapsız bıraktı.

Bundan başka iki soruya verilen cevap, Doğu'nun cinsiyet meselesinde Batı'yla kıyaslandığında modern değerlere -daha fazla olmasa da- eşit derecede uyum gösterdiği şeklindeki çıkarımımızı destekler niteliktedir. "Kadınların günlük hayatta baskı gördüğünü düşünüyor musunuz?" şeklindeki soruya Doğulu katılımcıların %80'i, Batılı katılımcıların %68'i "Evet" cevabını verdi. Sadece erkek katılımcılardan Doğu'da %74.9, Batı'da %65.4 oranında olumlu cevap geldi. Bu, ilginç bir bulgudur, çünkü genellikle Doğu'da günlük hayatın her alanında kadınlara baskı uygulandığı düşünülür ve gözlemlenir. Bir anlamda bu, hem kurbanların hem suçluların itirafıdır. Ancak, "Kadm-erkek eşitliğinin Medeni Kanun'da geçtiği şekilde uygulandığını düşünüyor musunuz?" sorusuna verdikleri cevaplarda her iki bölge de belirsiz bir görüş sergiledi. Batı'da bütün katılımcıların %58,7'si (erkeklerin %58,8'i); Doğu'da bütün katılımcıların %50'si (erkeklerin %50,3'ü), kadın-erkek eşitliğinin Medeni Kanun'da belirlendiği haliyle uygulandığı görüşünde. Var olan eşitsizliğin erkek yararına işlediği düşünülürse, erkeklerin bu "iyimserliği" durumu gizleme isteğinden kaynaklanabilir mi?

Çoğulculuk ve Hoşgörü

Türkiye'nin gelecekte yüzleşeceği en büyük meselelerden biri de -özellikle AB'ye katılmak niyetindeyse- dini ve etnik azınlıklarına hoşgörülü davranması olacaktır. Son yıllarda bu konudaki

tartışmalar, kendisini "dindar" (İslamcı) olarak değerlendiren bir siyasi parti ve kadronun iktidara gelerek zamanla Türkiye'deki dini ve etnik azınlıkların aleyhine değişen kanun ve uygulamaları geç kalınmış reformlarla düzeltmeyi başarmasıyla zirve noktasına ulaştı. Ayrılıkçı hareketler sonucu bir imparatorluğu yitirdikleri için Cumhuriyetçi elitler ve onların şekillendirdiği siyasi kültür, dini ve etnik kimlik tanımlamalarına şüphe ve küçümsemeyle tepeden bakmıştı. Bu kadroların tepkileri, asimilasyondan ret ve baskıya kadar çeşitlenerek değişti. Ancak grup kültürel kimlikleri ayakta kaldı ve asimilasyon için gerekli güdülerin olmadığı bir ortamda Kürtlük, Türk siyasi elitlerinin "ayrımcılık" olarak değerlendirdiği bir muhalefet edindi. Toplumsal kimlik konusunda kendilerini nasıl tanımladıklarını sorduğumuzda Batı'daki katılımcıların %27.7'si ve Doğu'daki katılımcıların %18.7'si etnik aidiyetlerini bir yana bırakarak kendilerini "Türkiye vatandaşı" olarak tanımladı. Buna ek olarak, Batı'daki katılımcıların %42.6'sı ve Doğu'daki katılımcıların %12.7'si kendilerini "Türk" olarak tanımlarken bu oran iki grup arasında Kendilerini "Kürt" olarak tanımlayanlar için sırasıyla %4.5 ve %32.5 oldu. Üçüncü sıradaki en geniş grup Batılı katılımcıların %18.1'ini, Doğulu katılımcıların %29.3'ünü oluşturmaktadır.

Bu bulgular iki gerçeğe işaret etmektedir: İlki, "Türkiye'nin vatandaşları" kavramı merkezinde odaklanan kolektif veya siyasi kimlik, millet-oluşturma süreci içinde meyvesini verse de etnik kimlikler ağırlıklarını hâlâ korumaktadır. Kendini milliyetiyle tanımlayanların daha yüksek olduğu Batılı grup arasında bile büyük sayıda insan, kendini herhangi bir diğer kategoriden çok etnik Türk olarak görmektedir. Kendini Kürt olarak tanımlayanlar ile kendilerini etnik olmayan milliyetçiler değil de Türk olarak tanımlayanların milli çıkarlar açısından eşit derecede değerlendirilmesi gerektiği şeklinde eleştiri mevcuttur. İkincisi, hâlâ dini cemaatlere bağlı kalan ve inançlarının mensupları arasında grup dayanışması arayan üçüncü bir kategori bulunmaktadır. Bu gerçek Doğu'da daha belirgindir; çünkü insanlar kendilerini toplu

şekilde Türkler (%12.7), Kürtler (%32.5) olarak tanımlarken Müslüman kimliği (%29.3) diğer kimliklerle eşit ağırlıkla ortaya çıkmaktadır. Bu yüksek oran, Doğu'da yavaş hareket eden millet-oluşturma sürecine bağlanabilir. Kürt olmak, oldukça uzun bir süre bastırılmış ve vatandaşlık etnik yetkinliğe dayandırılmışken, Doğu'daki Kürtler, etnik bağlardan farklı olan ve ülkenin diğer hâkim ve yönetici grubu tarafından paylaşılmış kimliği olan İslam kimliğine sığınmış olabilirler.

Her iki bölgemizdeki vatandaşlar arasında hoşgörü derecesini değerlendirmek için sorulan sorulardan biri de "Komşularınız Hıristiyan veya Yahudi olsa onlarla ilişki kurar mısınız?" idi. Her iki bölgede de katılımcıların yaklaşık dörtte üçü olumlu cevap verdi: Batı'da %76.4, Doğu'da %77.2. Aynı tutum insanlar veya cemaatlerin giydiği, genellikle dinle ilişkilendirilen geleneksel giysiler konusunda da gözlemlendi. "İnsanların dindarlığı akla getiren dini kıyafetler giydiğini gördünüz, terör eylemleri yaptıklarını düşünür müsünüz?" sorusuna karşı Doğu, Batı'dan daha az önyargılı bir yaklaşım sergiledi. Doğulu katılımcıların %11.8'i "Evet" cevabını verirken, %15.3'ü "Bazen" dedi. Batılı katılımcıların ise %28.7'si "Evet", %30.8'i "Bazen" dedi. Ülkenin laik olan Batısında açık dindarlık göstergelerinin daha yüksek bir şüpheyle karşılanması biraz da doğaldır. Sonuçta Doğu'daki insanlar bunu günlük hayatın ve kültürel miraslarının bir parçası olarak görmektedir.

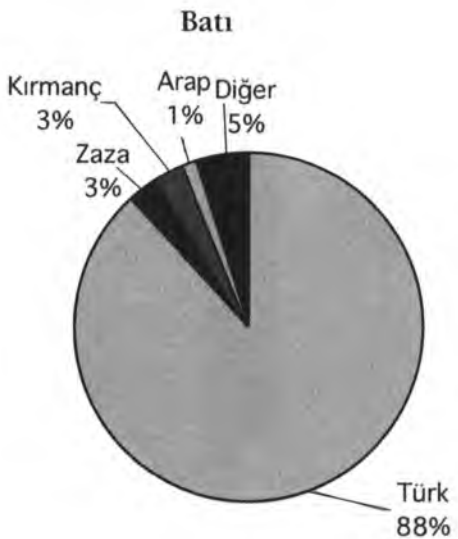
Siyasi hoşgörü söz konusu olduğunda Doğu, Batı kadar modern bir tutum sergilemektedir. "Partiniz seçimleri kaybetse bile rakip partinin merkez binasına gidip onları seçimde elde ettikleri zafer nedeniyle kutlar mısınız?" şeklindeki soruya Batılı katılımcıların %61.3'ü, Doğulu katılımcıların ise %62.8'i "Evet" cevabını verdi. Siyasi gerginlik, aşiretçilik ve geniş toprak ağalığı gibi otoriter sosyal oluşumlar nedeniyle daha radikal olması beklenen bir bölgenin diğer bölgelerden nerdeyse hiçbir farkı olmadığını görmek, Türkiye'de demokrasinin gelişimi konusunda gerçekten ümit vericidir. Dini ve siyasi hoşgörü söz konusu olduğunda Doğu'nun Batı kadar demokratik ve modern değerleri kucaklayıcı bir tutum sergilediğini görüyoruz.

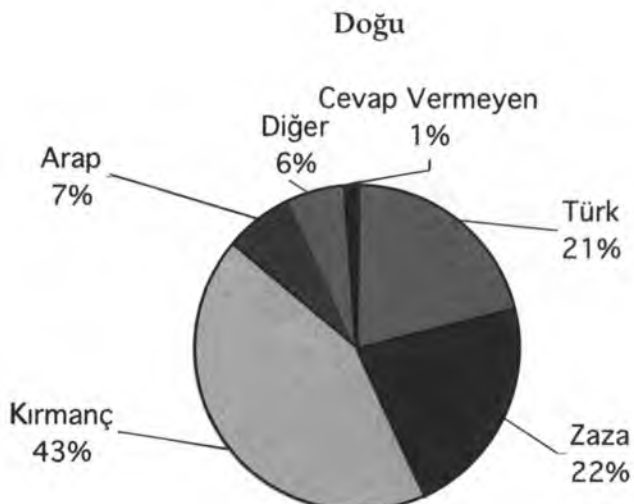
Hoşgörü konusundaki genel sorularda Doğulu katılımcılar daha açık görüşlü ve anlayışlı bir tutum sergiledi; aslında modernliğin özünde yatan özelliklerdir bunlar. Doğu'da (%90.5) Batı'ya oranla (%78.9) daha geniş bir kitle "Kendi gibi düşünmeyenlerin hak ve görüşlerine saygılı" olduğunu iddia etti. Resmi makamların kendilerine yaptığı kötülük ve eziyetler konusunda bile Batılı katılımcılardan daha affedici olduklarını söylediler. "Eğer gerekirse, geçmişte size yapılmış büyük bir hatayı affedebilir misiniz?" sorusuna Doğu'da %50.9 "Evet", %27.4 "Bazen" cevabı verildi; Batı'dan ise bu soruya %30.1 "Evet", %37.1 "Bazen" cevabı geldi. Yani Doğulu katılımcılar, kendilerine yapılan kötü muamelelere karşı muhalefet ve şikâyetlerini seslendirebilirken büyük bir çoğunluk itibariyle kin tutmaya eğilimli değildirler. Bu, Türkiye'deki uzlaşımcı siyaset için gelecekte ümit vaat etmektedir.

TÜRKİYE'NİN "SORUNLU" GÜNEYDOĞUSU:
FIRTINANIN GÖZÜNDE DEMOKRASİ
ALAN ARAŞTIRMASI VERİLERİ-TABLOLAR

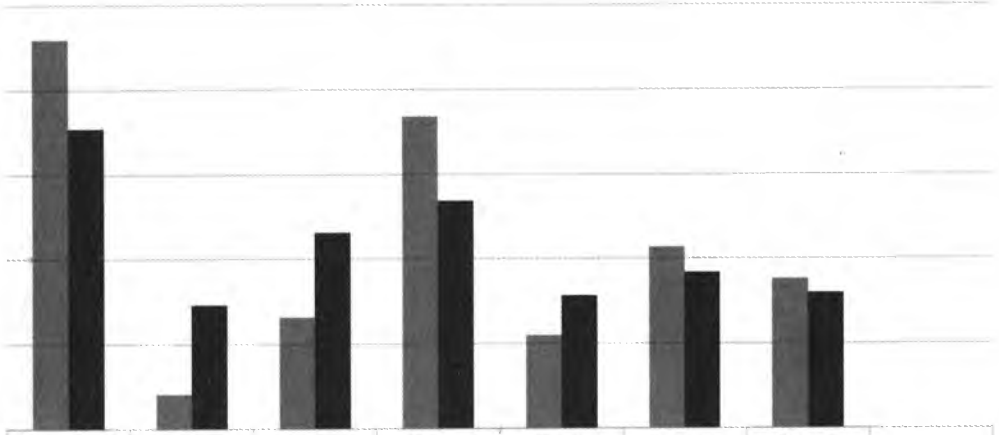
Demografi: Etnik Köken

Nüfus sayımları 1970'lerin başlarına kadar etnik kökene değinmemiştir, ancak araştırmamızın sonuçları şöyledir:



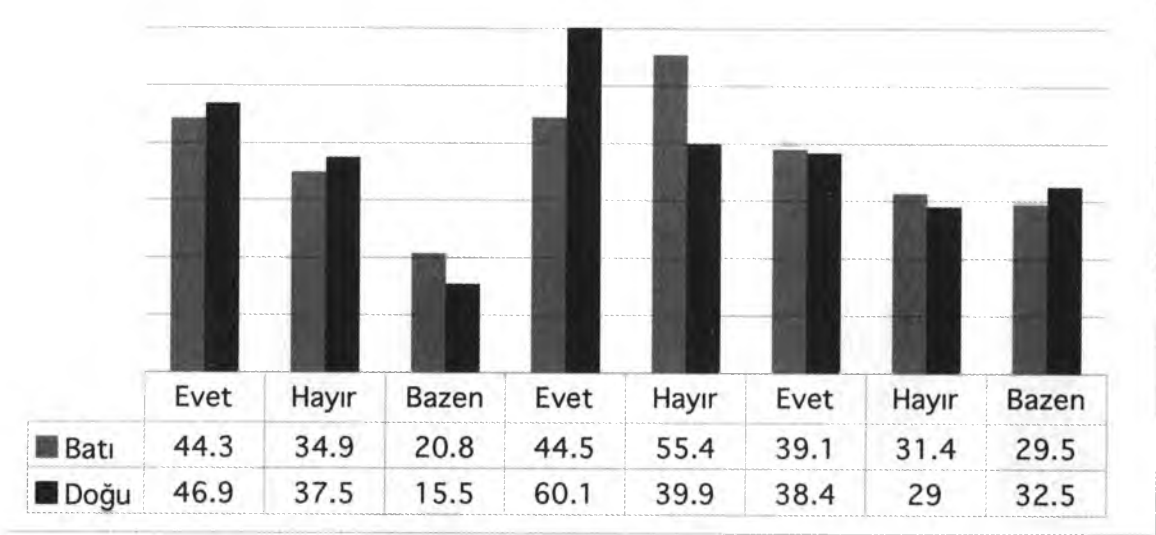


Demokrasi ve Din



	Demokrasi	Din	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Bazen
Batı	91.9	8.1	26.3	73.7	22	42.7	35.3
Doğu	70.8	29.2	46.3	53.7	31.3	36.8	31.9

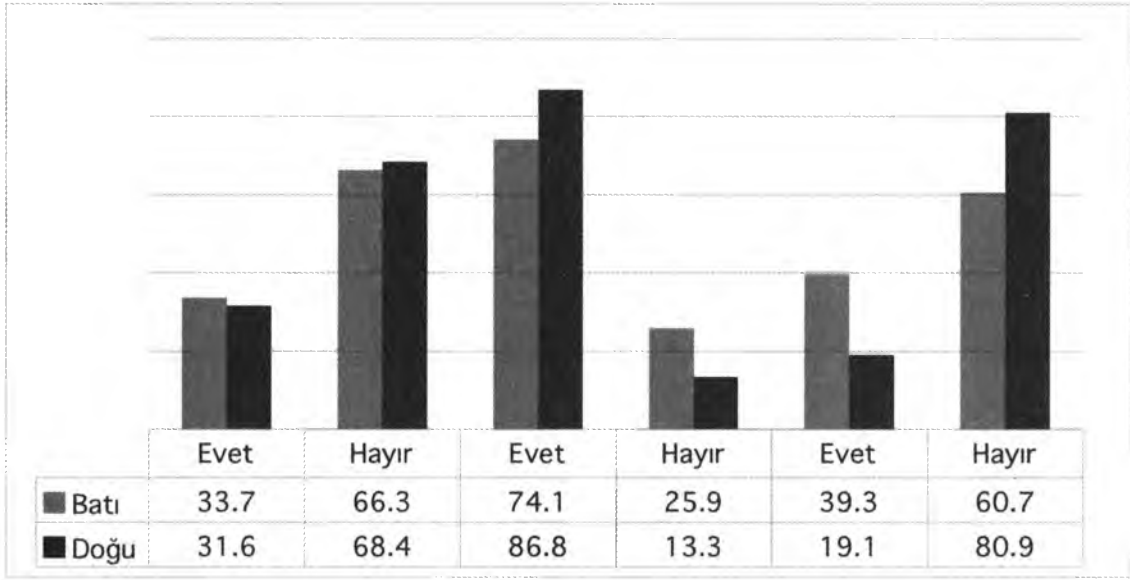
Demokratik bir rejimi mi, yoksa dini bir idare tarzını mı tercih edersiniz?	Türkiye'de dini bir rejim altında yaşamayı kabul eder misiniz?	Demokrasi, dinle uyuşur mu?



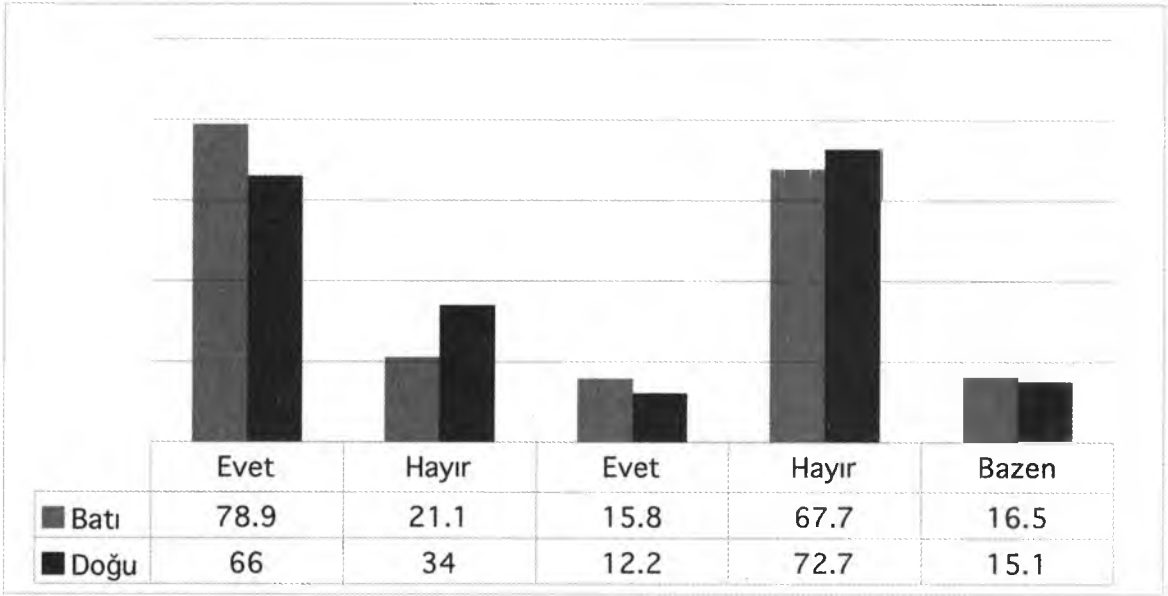
	Evet	Hayır	Bazen	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Bazen
Batı	44.3	34.9	20.8	44.5	55.4	39.1	31.4	29.5
Doğu	46.9	37.5	15.5	60.1	39.9	38.4	29	32.5

Ülke yönetimine katıldığınızı ya da bu konuda etkili olduğunuzu düşünüyor musunuz?	Seçimle görev başına (ülke yönetimine) getirdiğiniz kişilere güveniyor musunuz?	Demokrasi adalet getirir mi?

Demokratik İdeallere Duyulan Güven



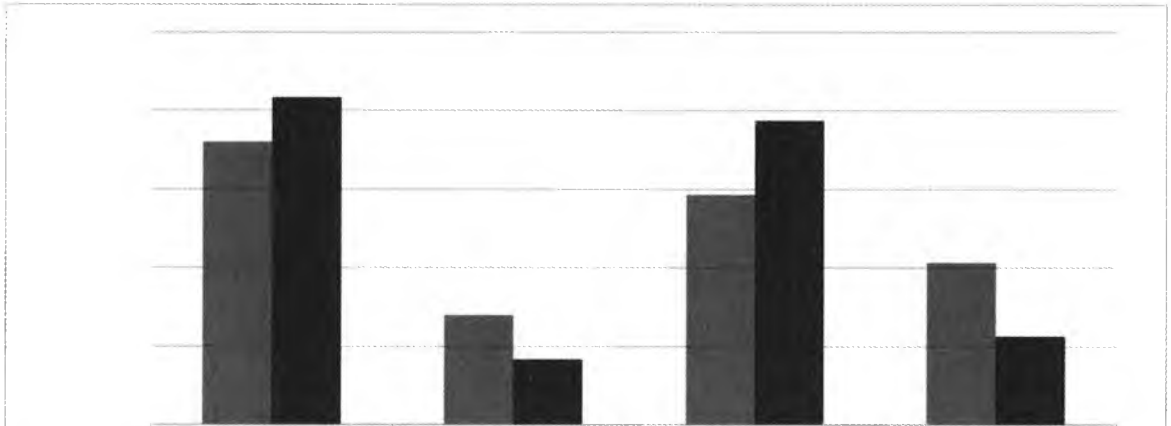
	Güç kullanarak iktidara gelen yetkin bir lideri seçimle başa gelmiş zayıf bir lidere tercih eder misiniz?		Düşünce ve ifade özgürlüğü aş ve iş kadar önemli midir?		Okullarda demokrasi eğitiminin yeterli olduğuna inanıyor musunuz?	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Batı	33.7	66.3	74.1	25.9	39.3	60.7
Doğu	31.6	68.4	86.8	13.3	19.1	80.9



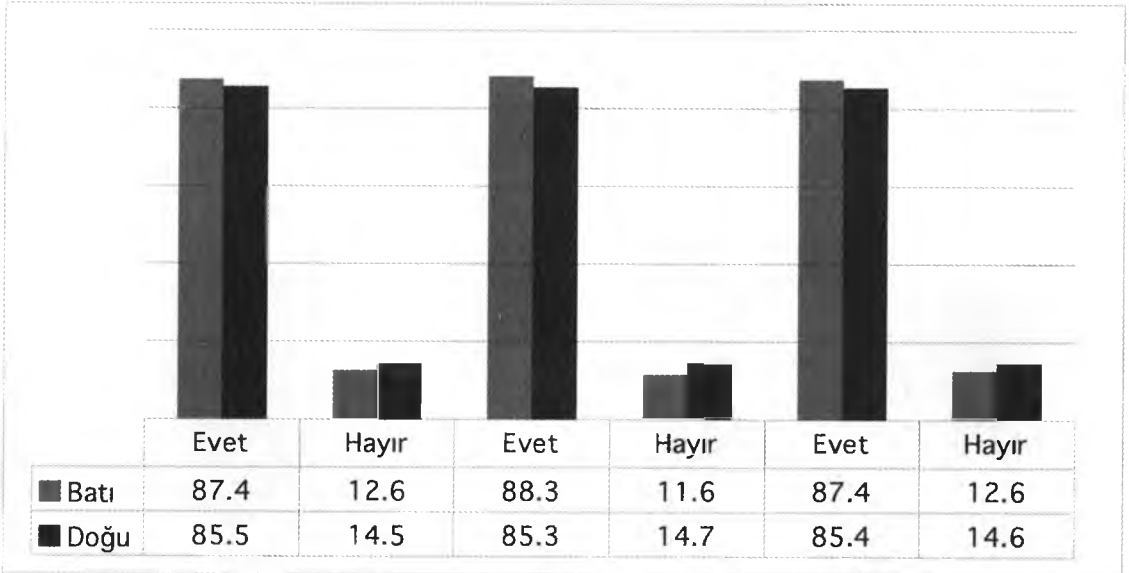
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Bazen
Batı	78.9	21.1	15.8	67.7	16.5
Doğu	66	34	12.2	72.7	15.1

Bombalı intihar saldırıları terör eylemi midir?	Terör insanların amacına hizmet eder mi?

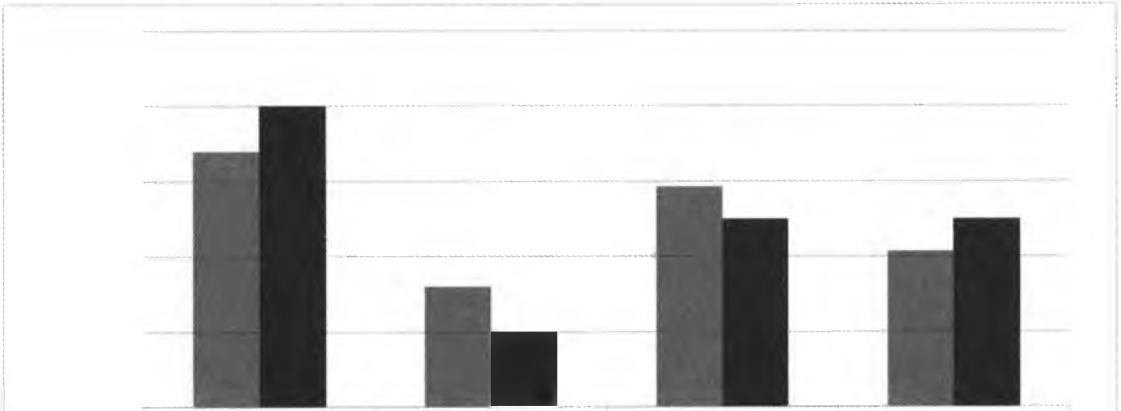
Türkiye'nin Geleceği



	Türkiye'nin çıkarları Avrupa'da mı yoksa Asya'da mı yatıyor?		Türkiye, AB üyesi olmalı mı yoksa üye olmadan sadece ticari ilişkilerini mi düşünmeli?	
	Avrupa	Asya	Avrupa	Asya
Batı	72.1	27.9	58.6	41.4
Doğu	83.3	16.7	77.4	22.6

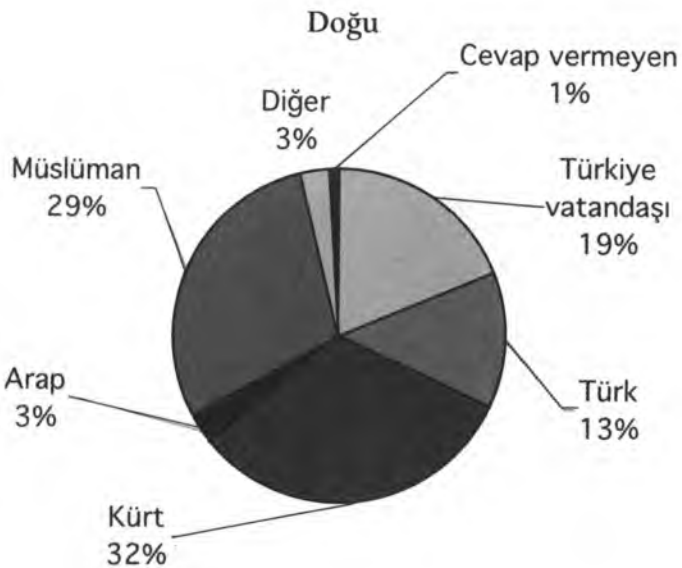


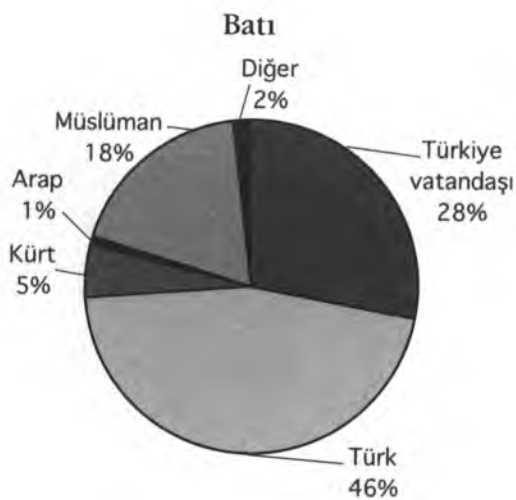
	Erkekler ve kadınlar eşit olmalı mı?		Kadınlar başbakan, milletvekili ve hâkim olmalı mı?		Seçimlerde bir kadına oy verir misiniz?	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Batı	87.4	12.6	88.3	11.6	87.4	12.6
Doğu	85.5	14.5	85.3	14.7	85.4	14.6

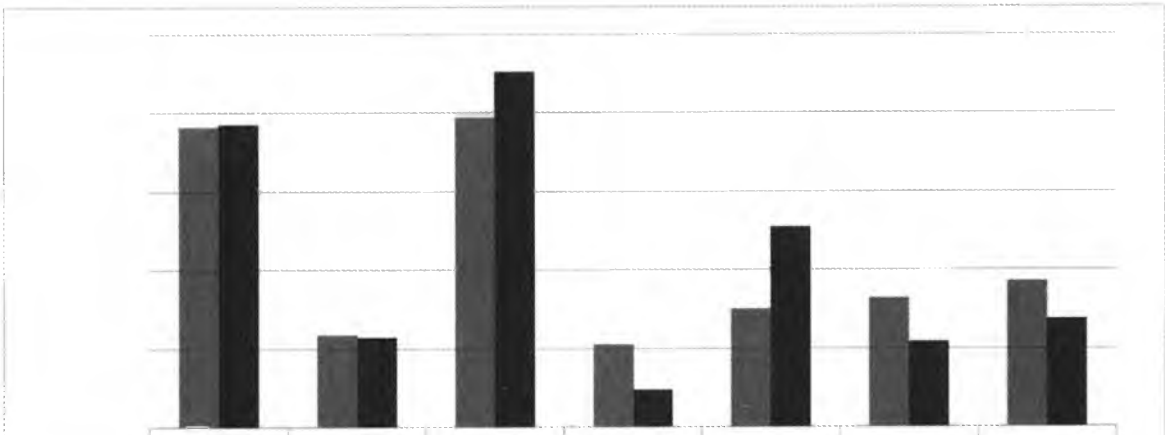


	Kadınların günlük hayatta baskı gördüğünü düşünüyor musunuz?		Kadın erkek eşitliğinin Medeni Kanun'da geçtiği şekilde uygulandığını düşünüyor musunuz?	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Batı	68	32	58.7	41.3
Doğu	80	20	50	50

Kimlik Tanımına İlişkin Tercihler



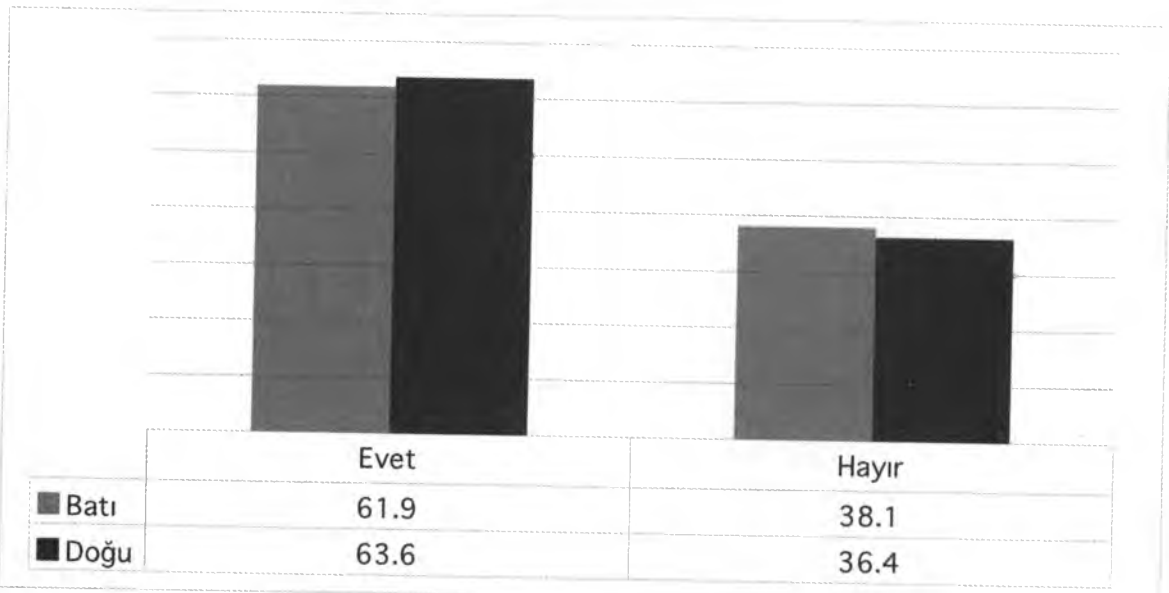




	Komşularınız Hıristiyan veya Yahudi olsa onlarla ilişki kurar mısınız?		Sizin gibi düşünmeyenlerin hak ve görüşlerine saygılı mısınız?		Eğer gerekirse, geçmişte size yapılmış büyük bir hatayı affedebilir misiniz?		
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Bazen
Batı	76.4	23.6	78.9	21.1	30.1	32.8	37.1
Doğu	77.2	22.8	90.5	9.5	50.9	21.8	27.4

Geleceğe Bakış

Yarın dünden daha iyi olacak mı?



	Evet	Hayır
Batı	61.9	38.1
Doğu	63.6	36.4

Sonuçlar:

- Türkiye, biri daha modern ve laik, diğeri daha geleneksel ve dar görüşlü olan iki büyük halktan oluşmaktadır.
- Ne olursa olsun "belalı" Doğu hâlâ demokrasi istiyor, mevcut sonuçlarından hoşnut değil, ancak demokrasinin ideallerine olan inancı tam.
- Doğu, Batı'dan daha dindar, ancak inançlarını genel anlamda topluluk olarak değil, özel olarak yaşıyor.
- Doğu'nun dini görüşleri demokrasinin temelleriyle çelişmemektedir.
- Doğu kültürel anlamda muhafazakâr, ancak bazı durumlarda Batı'nın da önüne geçecek kadar hoşgörülü ve moderndir.

Sonuç

Türkiye, biri daha modern ve laik, diğeri daha geleneksel ve dar görüşlü olan iki büyük halktan oluşmaktadır. Ancak eldeki bilgiler ışığında Türkiye'nin en azgelişmiş, en dindar ve en gelenekçi bölgelerinde bile insanların her şeye rağmen demokrasi istediği görülmektedir. Bu insanlar, demokrasinin izlediği mevcut gelişimden hoşnut değiller ancak gelecekleri konusunda hâlâ ümitliler. Bu insanlar dindarlar ve manevi değerleri önde tutuyorlar, ancak inançlarını toplum hayatından çok, özel hayatlarında yaşıyorlar. Bu insanlar kadın-erkek eşitliğine inanıyor ve bunun tam anlamıyla başarılamadığının farkındalar. Kültürel alanda muhafazakârlar, ancak demokrasi ve sivil hayatı idrak etme konusunda hoşgörülü ve modernler. Yüzleri Avrupa'ya dönük ve gelecekte ilerleme yaşanacağına inanıyorlar. Her şeyden çok, kendi gelecekleri konusunda ümitliler. Doğu'daki katılımcıların %63.6'sı (ve Batı'daki katılımcıların %61.9'u) "yarının dünden daha iyi olacağına" inanıyor. Türkiye'nin geleceği konusundaki endişe ve korkuları için araştırmamızdan da aldığımız destekle şöyle diyoruz: Endişelenme Türkiye! Daha gidilmesi çok yol olsa da doğru yoldasın. Kendine güven ve ileri atıl, çünkü ihtiyaç duyduğun her şeye sahipsin. Tek ihtiyacın olan, seni tarihin içinden geçerek her zaman özlemini duyduğun "çağdaş medeniyetlere dahil olmak" amacına ulaştıracak iyi bir liderliktir.

2008 RAPORU

Araştırmanın Künyesi

Araştırmanın Genel Koordinatörü	**Numan Baktaş**
Araştırmanın Danışmanı	**Prof. Dr. Doğu Ergil**
Araştırmanın Asistanları	**Sosyolog Özüm Dincer**
	Sosyolog Mahir Aday

Araştırma 3 ayrı bölge esas alınarak yapılmıştır:

1. DTP'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri,
2. DTP'nin güçlü olmadığı Doğu, Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri,
3. Batı illeri.

Araştırmada örneklemin belirlenmesinde "çok aşamalı", "tabakalı", "tesadüfi yöntem"; deneklerin belirlenmesinde ise mahalle, sokak, kapı numarası, yaş ve cinsiyet kotaları uygulanmıştır.

Araştırma 1-10 Ağustos 2008 tarihleri arasında yapılmıştır.

DTP'nin güçlü olduğu illerde yapılan anket sayısı

İller:	
1-Ağrı	110 adet
2-Batman	302 "
3-Bingöl	112 "
4-Bitlis	109 "
5-Diyarbakır	545 "
6-Iğdır	107 "
7-Mardin	145 "
8-Muş	111 "
9-Siirt	120 "
10-Şırnak	123 "
11-Tunceli	130 "
12-Şanlıurfa	475 "
13-Van	506 "
14-Hakkari	107 "
15-Kars	134 "
16-Ardahan	124 "
İllerde yapılan toplam anket sayısı	3260 adet

DTP'nin güçlü olduğu ilçelerde yapılan anket sayısı

İlçeler:		
1-Bismil	98	adet
2-Cizre	102	"
3-Doğubeyazıt	87	"
4-Ergani	93	"
5-İdil	55	"
6-Erciş	60	"
7-Kızıltepe	62	"
8-Kozluk	58	"
9-Kurtalan	63	"
10-Midyat	75	"
11-Nusaybin	82	"
12-Patnos	54	"
13-Silopi	66	"
14-Silvan	58	"
15-Tatvan	50	"
16-Viranşehir	72	"
17-Kahta	51	"
18-Birecik	66	"
19-Siverek	72	"
20-Ceylanpınar	69	"
21-Suruç	54	"
22-Yüksekova	64	"
İlçelerde yapılan toplam anket sayısı	1511	adet

DTP'nin güçlü olmadığı Doğu illerinde yapılan anket sayısı:

İller:		
1-Malatya	460	adet
2-Mersin	677	"
3-Osmaniye	203	"
4-Sivas	206	"
5-Erzurum	467	"
6-Erzincan	201	"
7-Adıyaman	190	"
8-Elazığ	233	"
9-Gaziantep	609	"
10-Kilis	123	"
11-Antakya	255	"
12-Kahramanmaraş	221	"
13-Adana	698	"
Toplam anket sayısı	4543	adet

Batı illerinde yapılan anket sayısı.

İller:		
1-İstanbul	1005	adet
2-Ankara	542	"
3-İzmir	423	"
4-Antalya	266	"
5-Bursa	202	"
6-Edirne	262	"
7-Tekirdağ	107	"
8-Konya	357	"
9-Eskişehir	288	"
10-Kayseri	311	"
11-Kocaeli	204	"
12-Samsun	252	"
13-Trabzon	229	"
14-Rize	276	"
15-Kütahya	205	"
Toplam anket sayısı	4929	adet

DTP'nin güçlü olduğu illerde	3260	adet
DTP'nin güçlü olduğu ilçelerde	1511	"
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu illerinde	4543	"
Batı illerinde	4929	"
Toplam yapılan anket sayısı	14.243	adet

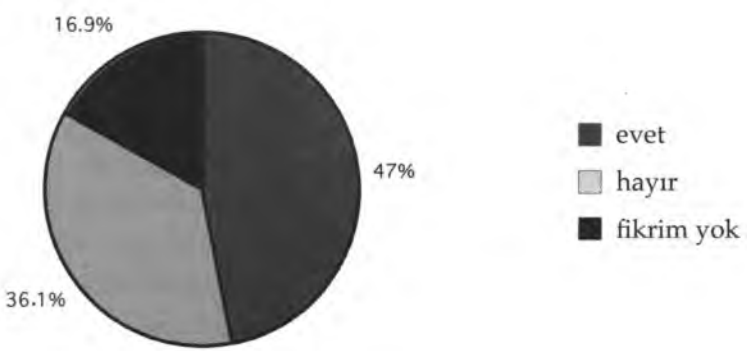
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

1. Sizce Türkiye'de Kürt sorunu var mıdır?



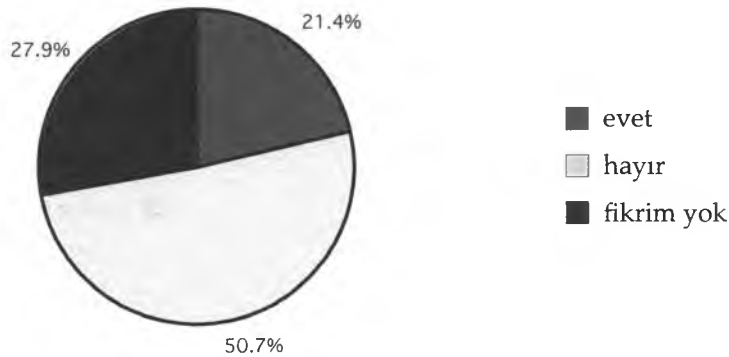
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

1. Sizce Türkiye'de Kürt sorunu var mıdır?



Batı illerinin sonuçları

1-Sizce Türkiye'de Kürt sorunu var mıdır ?



Yorum:

DTP'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde belirgin bir "Kürt sorunu" algılaması vardır. Deneklerin %78,3'ü Türkiye'de bir "Kürt sorunu" olduğuna inanırken, aynı illerdeki deneklerin %20,3'ü böyle bir sorun olmadığını veya yaşadıkları sorunları bu çerçevede algılamadıklarını belirtmişlerdir. Kararsızların istatistiksel bir değer sergilemediği bu ortamda insanların yargılarının çok net olduğu anlaşılmaktadır. Oysa Kürt coğrafyası (Doğu ve Güneydoğu illeri) içinde olmasına rağmen DTP'nin kuvvetli olmadığı illerde edinilen sonuç oldukça farklıdır. Bu illerde deneklerin % 47'si Türkiye'de bir "Kürt sorunu" olduğuna inanırken %36.1'i buna karşı çıkmakta, %16.9'u da kesin bir yargıda bulunmamaktadır. Bu verilerden iki sonuç çıkarılabilir:

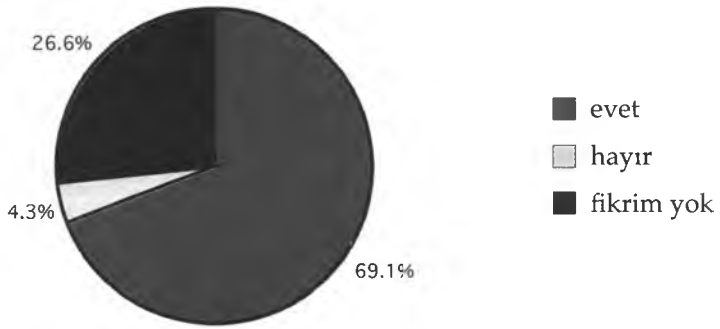
- DTP'nin etkili olduğu halk tabakaları arasında siyasal ve ideolojik tercihler daha belirginleşmiştir. Bunun nedenleri ayrıca araştırılmalıdır.

- İnsanlar, yaşadıkları sorunları tek bir nedene dayandırmaktan ziyade hayatlarına yansıyan olumsuzlukların kaynağının birçok neden olabileceğine işaret etmektedirler. Kısaca, salt siyaset temelli bir toplum yorumu yapmanın yetersiz olduğu kanısmdadırlar.

Batı'ya gidildiğinde "Kürt sorunu" olgusu daha az itibar görmektedir. Batı illerinde deneklerin %50,7'si bir Kürt sorunu olmadığını dile getirmiştir. Sadece %21,4 Türkiye'de bir Kürt sorunu olduğuna inanmaktadır. İlginç olan, Doğu'dan Batı'ya gidildikçe kararsızların sayısının artmasıdır. Örneğin, DTP'nin zayıf olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde kararsız olanların veya "fikri olmayanların" oranı %16,9 iken, bu oran Batı'da %27.9'dur. Batı illeri, olup biten hakkında daha az bilgiye, hatta ilgiye sahip görünmektedir. Bu da doğaldır, çünkü yaşanan sorunun ancak ikincil müdahili durumundadırlar. Acaba PKK'nın son dönemde kitlesel şiddet eylemlerini kentlere taşıma çabaları, bu kararsızlığı ortadan kaldırmak ve toplumu kutuplaştırarak taraf olmaya zorlamak mıdır? Eğer öyle ise bir siyasal davanın sonuçlandırılmasından çok bir kör dövüşüne ve psikolojik kırılışa yol açacak eylemler, örgütün "barışçı ve demokratik çözüm" önerisine ters düşmektedir.

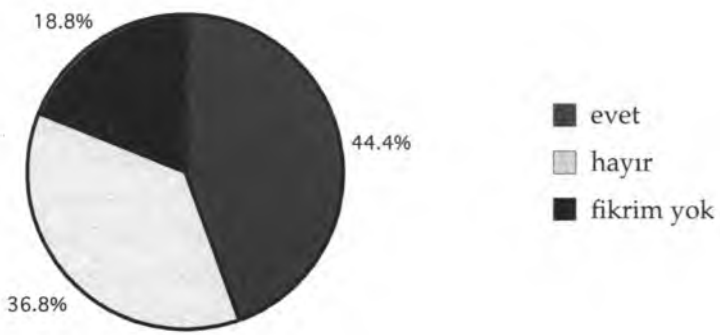
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

2-Sizce Kürtler ve Türkler iki ayrı halk mıdır?



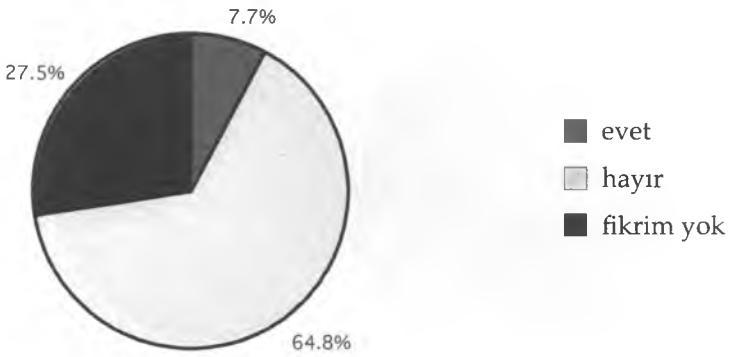
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

2-Sizce Kürtler ve Türkler iki ayrı halk mıdır?



Batı illerinin sonuçları

2-Sizce Kürtler ve Türkler iki ayrı halk mıdır?

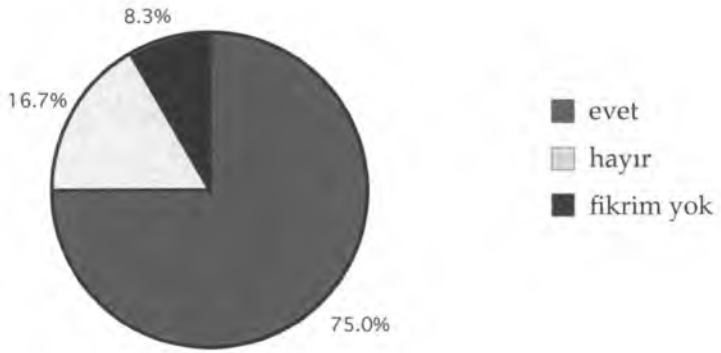


Yorum:

Türklerin ve Kürtlerin iki ayrı halk olup olmadığı sorusuna verilen yanıtlar, Kürt coğrafyasında DTP'nin güçlü olduğu ve olmadığı illerde sadece niceliksel (sayısal) bir farkı yansıtmaktadır. Esas olarak Kürtler kendilerini ayrı bir halk olarak (Halk, kültürel olarak kendisinin diğer kümelerden veya ülke nüfusunun çoğunluğundan farklı özelliklere sahip olduğuna inanan kümedir.) görmektedirler. Kürtlerin ve Türklerin ayrı halklar olduğu savı DTP'nin güçlü destek bulduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %69,1 oranında kabul görürken, bu oran DTP'nin güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %44,4'tür. İlk kategoride "ayrı halklar değildirler" diyenlerin oranı %4,3'tür. Yine de deneklerin %26,6 gibi bir oranı kesin bir kopuşa razı olmamalıdır ki bir fikir beyanından kaçınmıştır. DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinde Türklerle Kürtlerin ayrı halklar olmadığını belirtenlerin oranı %36,8'dir. Bu kümeye, %18,8'lik kararsız/fikri olmayanların bir bölümü daha ilave edilirse, Kürt coğrafyasında bile radikal bir kültürel-duygusal ayrışmaya razı olmayanların oranının yüksekliği görülebilir.

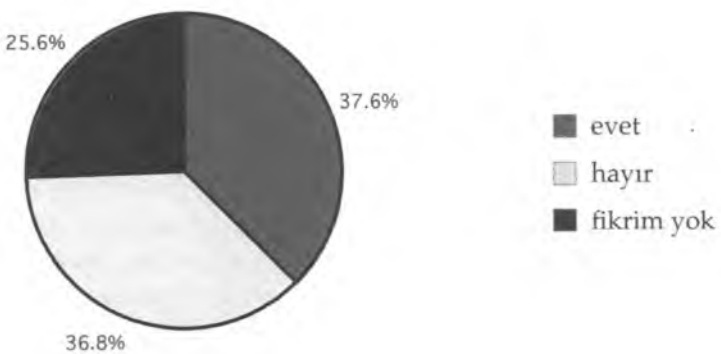
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

3-Sizce Kürtçe Türkçeden ayrı bir dil midir?



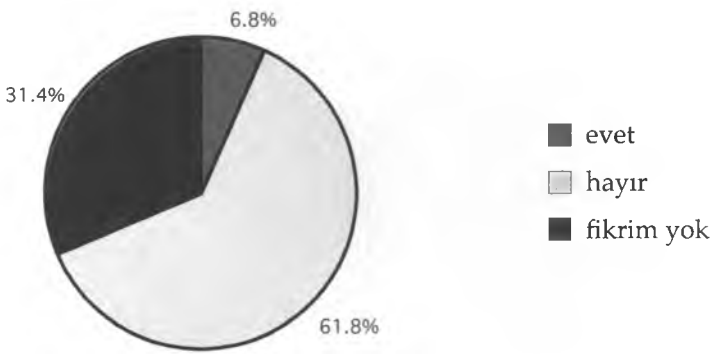
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

3-Sizce Kürtçe Türkçeden ayrı bir dil midir?



Batı illerinin sonuçları

3-Sizce Kürtçe Türkçeden ayrı bir dil midir?

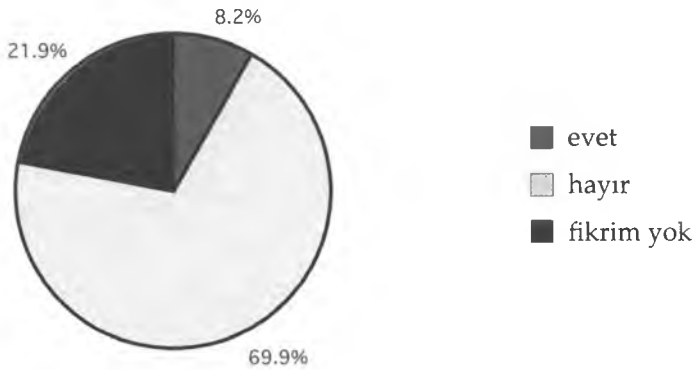


Yorum:

Kürtçenin Türkçeden ayrı bir dil olup olmadığı sorusu, dile ilişkin bir olgu olmaktan çok kültürel farklılık algısını ortaya çıkarmak için soru kâğıdına konmuştur. Çok açıktır ki iki dil, paylaştıkları ortak sözcüklerin ötesinde farklı bir köken ve yapıya sahiptir. Buna rağmen DTP'nin güçlü olduğu yörelerde bile Kürtçenin Türkçeden ayrı bir dil olmadığını düşünenler vardır: %16,7. Bu illerde Kürtçenin özgünlüğünü kabul eden deneklerin oranı %75 iken, %8,3 de bu konuda kararsızdır. Doğu ve Güneydoğu'da DTP'nin kuvvetli olmadığı illerde Kürtçe ile Türkçenin ayrı diller olduğunu düşünenlerin oranı %37,6 iken aynı dil (belki farklı lehçeler) olduğunu belirtenlerin oranı %36,8'dir. Buna %25,6 oranındaki kararsız veya "fikri yok" olanlar da katılırsa, dilden kaynaklanan bir ayrılığın hoş görülmediği yorumu yapılabilir. Konunun ideolojik yönü Batı illerinde daha da dramatik bir boyut kazanmaktadır. Batı illerindeki deneklerin %61,8'i iki dilin ayrı olduğunu reddetmektedir. Sadece %6,8'i Türkçe ile Kürtçeyi ayrı diller olarak görmektedir. Ancak bu konuda kafası karışık olanların veya sağlıklı bir karar veremeyenlerin oranı %31,4 gibi yüksek bir değerdir.

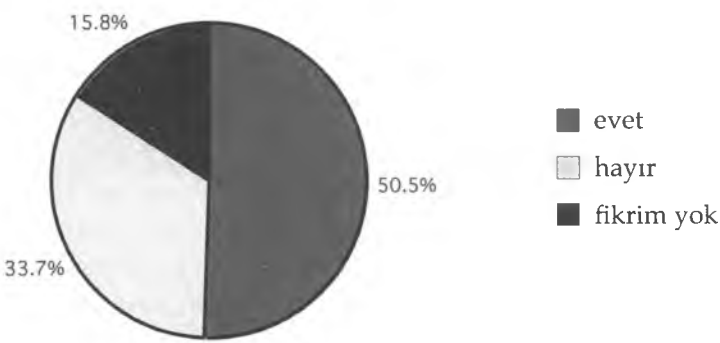
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

4-Sizce Kürtçe Türkçenin bir lehçesi midir ?



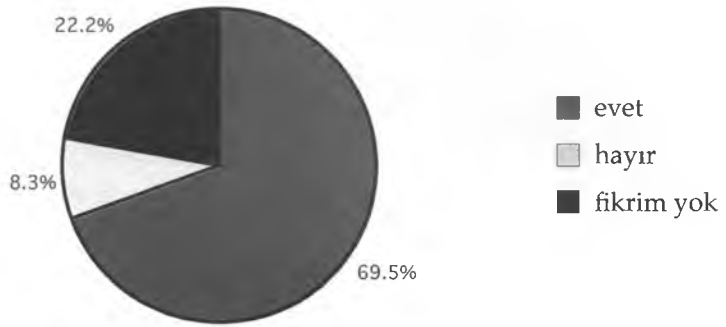
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

4-Sizce Kürtçe Türkçenin bir lehçesi midir ?



Batı illerinin sonuçları

4-Sizce Kürtçe Türkçenin bir lehçesi midir ?



Yorum

Örneklem kümesinin Türkçe ile Kürtçeyi zihinsel ve kültürel olarak yaklaştırabilecek ve insanları farklılıktan kaynaklanan travmalardan kurtaracak bir bağ arayışında olup olmadığı sorunsalı önemliydi. Bu nedenle "Kürtçenin Türkçenin bir lehçesi" olup olmadığı soruldu ve alınan sonuçlar gerçekten de Kürtçenin tanınmasına bir gereksinim olduğunu ortaya çıkardı. Kürt kültürünün, soyunun (etnisinin) ve dilinin farklılığından türetilen bir siyaset geleneğinden gelen DTP'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde Kürtçenin Türkçenin bir lehçesi olduğunu kabul edenlerin oranı sadece %8,2'dir. "Değildir" diyenler %69,9 iken kararsızlar %21,9'dur. Bu siyaset-yoğun ortamda bile "lehçedir" diyenler ile kararsızların oranı %30'a varmaktadır.

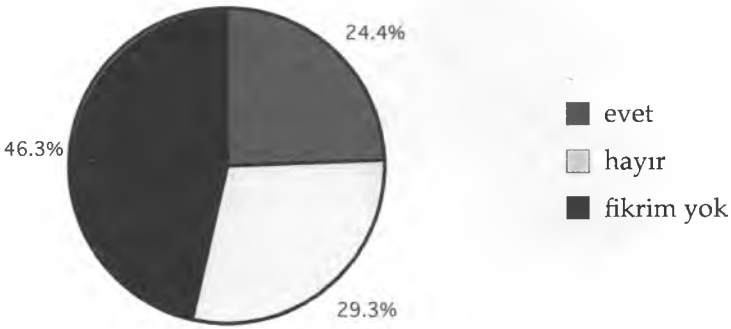
Bekleneceği gibi DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinde Kürtçenin Türkçenin bir lehçesi olduğu tezini kabul edenlerin oranı %50,5'tir. Bu değer, Batı illerinde %69,5'e çıkmaktadır. Her iki yörede de karar vermekte zorlananların oranı yük-

sektir. DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinde bu konuda "fikri olmayanların" oranı %15,8 iken bu oran Batı illerinde %22,2'dir. Eldeki veriler, yargıların siyasal nitelikli olduğunu ve siyasal eğilimlerin de birliktelikten yana olduğunu sergilemektedir.

Bir diğer önemli bulgu da DTP ve içinden geldiği siyasal geleneğin endokrine edici etkisidir. Bu ideolojik bagajı taşıyan kişi ve grupların ayrışmış ve başka hiçbir şeye benzemeyen bir Kürt kültür ve varlığına sahip olduğuna ilişkin inanç DTP'nin etkisinin sürdüğü yörelerde açıkça görülmektedir.

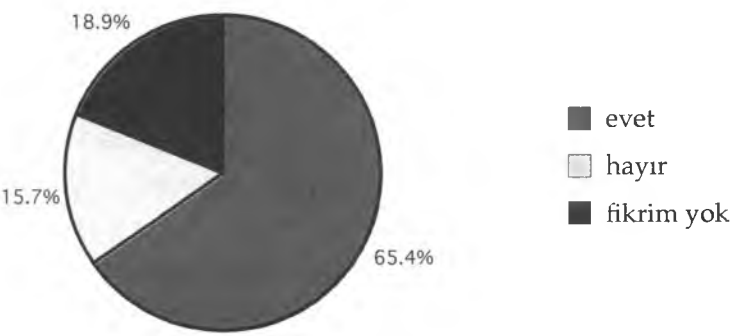
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

5-Sizce PKK bir terör örgütü müdür ?



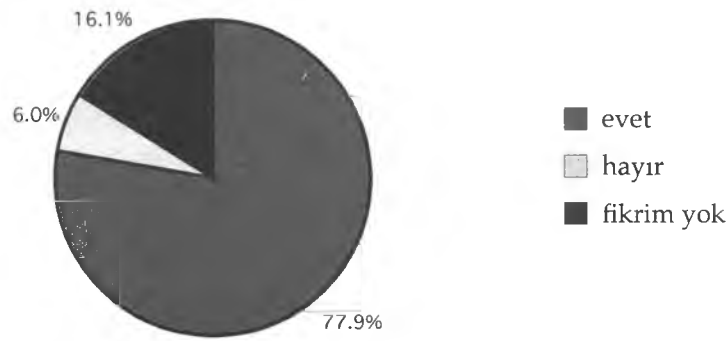
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

5-Sizce PKK bir terör örgütü müdür ?



Batı illerinin sonuçları

5-Sizce PKK bir terör örgütü müdür ?



Yorum:

PKK'nın bir terör örgütü olup olmadığına ilişkin soruya verilen yanıtlar çok önemli bir gerçeği ortaya çıkarmaktadır: Kürtler için şiddet, stratejik bir amaç değil, taktiksel bir araçtır. DTP'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde bile bu örgütün bir terör örgütü olduğunu belirtenlerin oranı %24,4'tür. "Hayır" diyenlerin oranı %29,3'te kalmaktadır. Örgütle çeşitli boyutlarda ilişkisi olduğu bilinen bir kitlenin, yakınlarını barındıran bir teşkilata kısaca terör örgütü demesi zordur. Ama tersini yapması da gerek aklen gerek ahlaken mümkün olmadığı için %46,3 oranında bir kitle bu soruyu "fikrim yoktur" diye geçiştirmiş veya yaşadığı çelişkiyi yansıtmıştır.

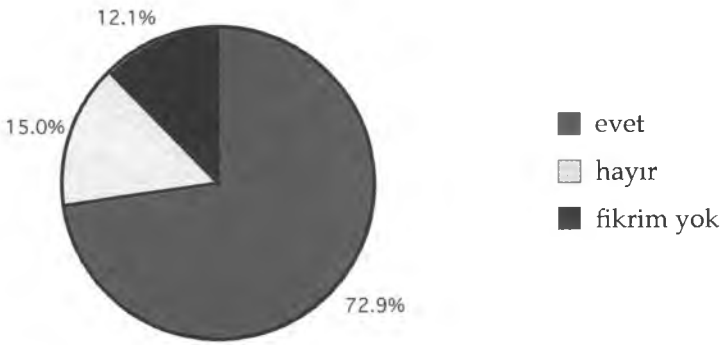
DTP'nin etkisinin daha az olduğu veya başkaca söylendiğinde, DTP'nin daha az desteklendiği Kürt coğrafyasında PKK yaygın bir kanıyla terör örgütüdür: %65,4. Bu oran doğallıkla Batı illerinde daha da yüksektir: %77.9.

DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinde PKK'yı bir terör örgütü olarak görmeyenlerin oranı %15.7'dir. Denekle-rin %18,9'u kararsızdır. Batı illerinde bu konuda fikri olmayanla-rın oranı %16,1 iken PKK'yı bir terör örgütü olarak görmeyenle-rin oranı %6'dır.

Özetle PKK, Kürtler arasında bile net bir imaja sahip değil-dir. Kürtlerin daha radikal bir kanadı olduğu varsayılan DTP des-tekçilerinin ancak üçte biri bu örgüt için "terör örgütü değildir" diyebilmektedir. Bu kesimin önemli bir bölümü yargılarını askı-ya alırken DTP'yi desteklemekte isteksiz olan Kürtlerin üçte ikisi için PKK bir terör örgütüdür, dolayısıyla Kürt davasına zarar ver-mektedir. Batı'nın PKK'ya bakış açısı açık ve nettir: PKK bir terör örgütüdür. Aksini düşünenlerin oranı azdır.

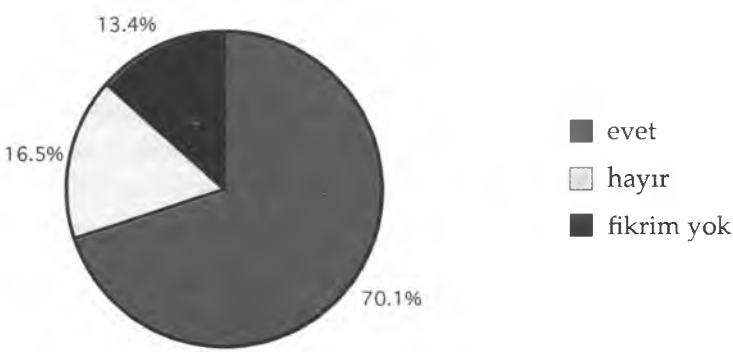
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

6-Anadilde eğitimi destekliyor musunuz?



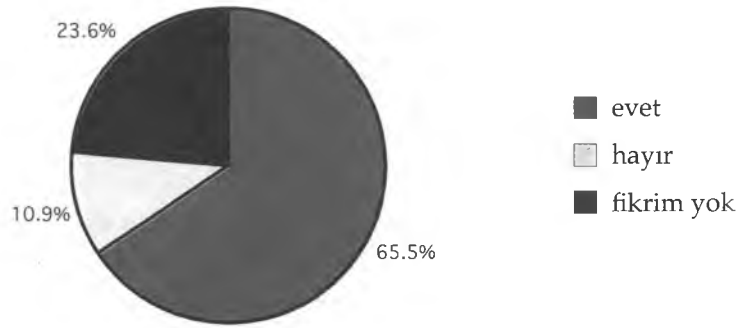
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

6-Anadilde eğitimi destekliyor musunuz?



Batı illerinin sonuçları

6-Anadilde eğitimi destekliyor musunuz?



Yorum:

Madem bir Kürt sorunu vardır ve terör bu olgunun bir sonucudur; terörün sorun çözmekten çok ağırlaştıran etkisinden kurtulmak için başka, daha etkili, benimsenebilir ve yumuşak çözüm yöntemleri gerekmektedir. Bunların başında da kültürel hakların verilmesi gelmektedir. Çeşitli zamanlarda DTP ve farklı Kürt sözcüleri dil eğitimi ve etnik dilde eğitimin serbest olmasını çözümün temel araçlarından biri olarak sunmuşlardır. Acaba halk bu konuda ne düşünmektedir?

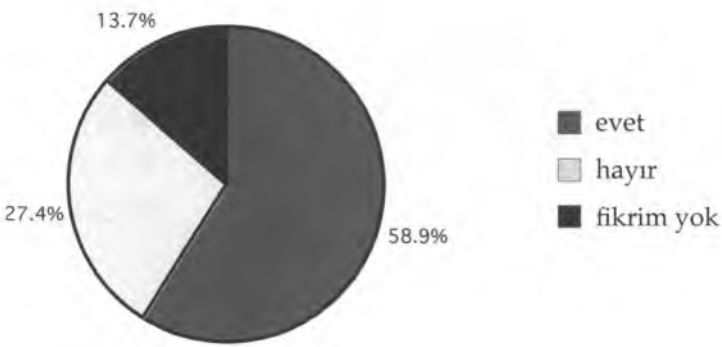
"Anadilde eğitimi destekleyip desteklemedikleri" sorulduğunda Türkiye'nin doğusu da batısı da olumlu tepki vermiştir. İlk başta, tabu haline getirilen bu konunun ölmek ve öldürmek sarmalına hapsolmuş bir siyasi sorunun çözümünde panzehir olarak görülmeye başlandığı izlenimi doğmaktadır.

Anadilde eğitime, DTP'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde deneklerin %72,9'u "evet", %15'i "hayır" derken;

DTP'nin güçlü olmadığı diğer Doğu ve Güneydoğu illerinde %70,1 "evet", %16,5 "hayır" yanıtı alınmıştır. Tüm Kürt coğrafyasında anadilde eğitime verilen değer, ortak bir nokta olarak çözüme yönelik siyasete yansımaya aday görünüyor. Bu yargıyı kuvvetlendiren diğer bir bulgu da Batı illerinde yaşayan yurttaşlarımızın ana dilde eğitimi artık şiddet yöntemlerine yeğlemeye hazır olduklarını göstermesidir. Batı illerindeki deneklerin %65,5'i anadilde eğitimi tıpkı Doğu illerindeki yurttaşlar gibi desteklemektedir. Buna karşı çıkanların oranı %10,9'dur ki bu değer, Doğu ve Güneydoğu'da "hayır" diyen iki kesimden de düşüktür. Kararsızların oranının Doğu ve Güneydoğu'dan daha yüksek olması (%23,6) anlaşılabilir bir durumdur. Bu verilerin ışığında bunca yıl Türk'ten ve Türkçeden başka bir şey olmadığına koşullandırılan bir halkın fikir değiştirmeye başladığı kanısı uyanmaktadır. Ne de olsa terörün tükettiği yılların, kaynakların ve evlatların acısı farklı ve daha barışçı bir mantığın devreye gireceği beklentisini uyandırmaktadır. Ancak uyanan bu izlenim bir soruya verilen yanıtlarla sönüp gitmektedir.

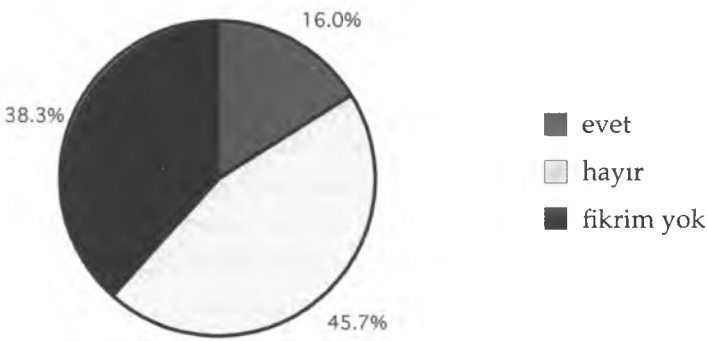
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

7-Kürtçenin eğitim dili olmasını destekliyor musunuz ?



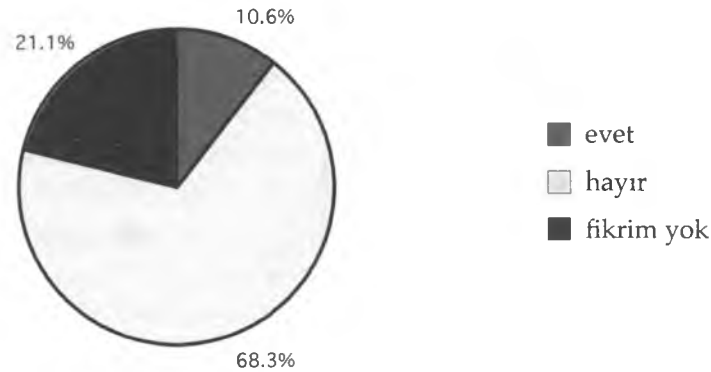
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

7-Kürtçenin eğitim dili olmasını destekliyor musunuz?



Batı illerinin sonuçları

7-Kürtçenin eğitim dili olmasını destekliyor musunuz ?



Yorum:

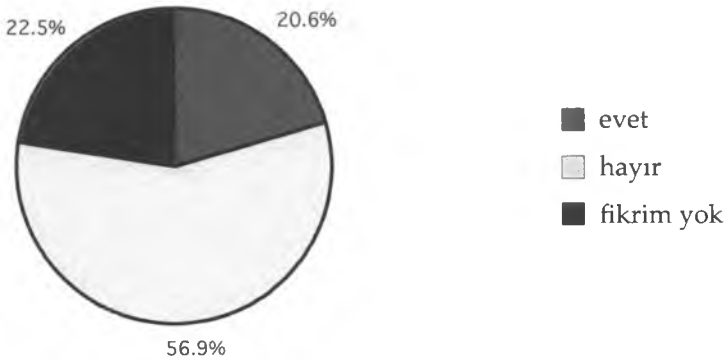
Kürtçenin eğitim dili olup olmamasına ilişkin soruya verilen yanıtlar ile "anadilde eğitimin Kürtçe olup olmaması"na verilen yanıtlar çelişmektedir. Bütün kesimler anadilde eğitim isterken ANADİL'in ne olduğu konusunda uyuşmazlık vardır. DTP'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde istenen eğitim dili %58,9 oranında Kürtçedir. Bu kesimde Kürtçenin eğitim dili olmasını istemeyen deneklerin oranı %27,4, fikri olmayanların/kararsızların oranı ise %13,7'dir. Bu oranlar, DTP'nin daha az desteklendiği Kürt coğrafyasında %16 oranında "evet", %45,7 oranında "hayır" ve %38,3 oranında "fikrim yok" biçiminde dağılmıştır. Batı illerinde Kürtçe eğitime karşı çıkış çok daha yüksektir: Deneklerin %68,3'ü "hayır" derken sadece %10,6'sı Kürtçeyi eğitim dili olarak onaylamaktadır. Deneklerin %21,1'i kararsızdır.

Öyle anlaşılmaktadır ki siyasal olarak daha ılımlı bir çizgi izleyen Kürt nüfus, dil üzerinden yürütülen kimlik siyasetine pek sıcak bakmamakta, farklı yöntem ve yollarla sağlanacak toplumsal bütünleşmeyi yeğlemektedir.

Bu vesileyle ortaya çıkan bir sonuç da şudur: Ciddi siyasal sonuçları olacak kararlar konusunda kesin bir yargıya varamayanların oranının yüksekliği. Bu insani bir tepkidir; önemli kararların sonucu önceden kestirilemiyorsa, bireyler çekimser kalmayı bir özsel güvenlik tercihi olarak benimseyebilirler. Hele böyle ülke "güvenliği" ve "bütünlüğü" parantezine sıkıştırılmış bir konuda...

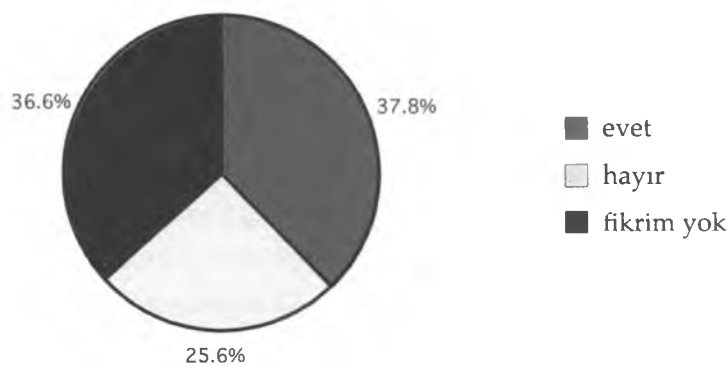
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

8-Sizce DTP bölücü bir parti midir?



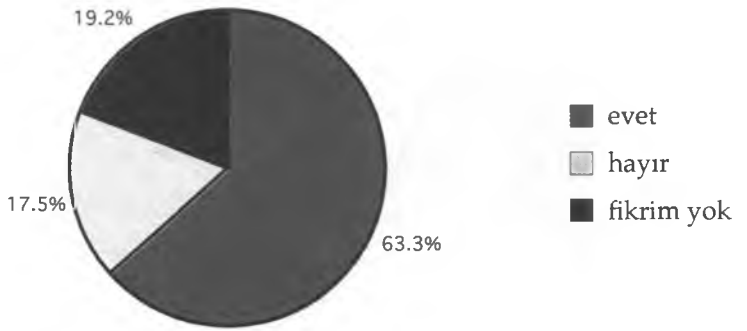
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

8-Sizce DTP bölücü bir parti midir?



Batı illerinin sonuçları

8-Sizce DTP bölücü bir parti midir?

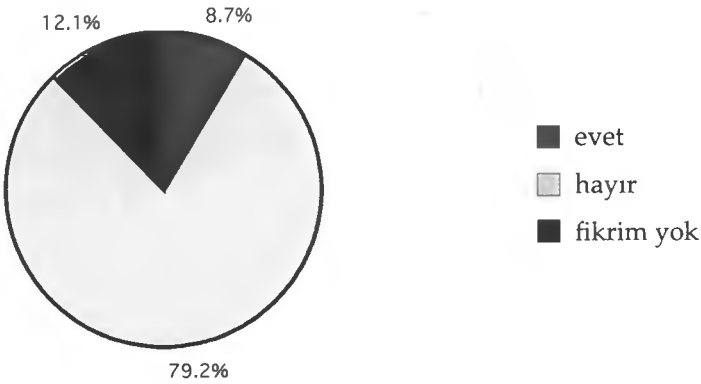


Yorum:

Türk resmi söyleminde ve çevrelerinde Kürt varlığının kabulünden kamu alanında belirtimine kadar yayılan bir yelpazede ne yapılır ve ne söylenirse "bölücü" olarak kayda geçmiştir. Uzun bir örgütsel geçmişin son halkası olan DTP'nin resmi kabullere davet edilmediği, siyasetin doruklarında muhatap bulamadığı bir ortamda bu gölgenin etkisinden kurtulamadığı açıktır. Kürt kimliğini siyasete taşıyan bir parti olarak ne oranda "bölücü" görüldüğünü tespit etmek önemlidir. Bu vesileyle sorulan, "DTP bölücü bir parti midir?" sorusuna alınan yanıtlar ilginç sonuçlar sergilemiştir. DTP'nin kuvvetli olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde bile partiye "bölücü" diyenlerin oranı %20,6'dır. DTP'nin güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illerindeki deneklerin %37,8'si bu partiyi bölücü olarak görmektedir. Batı illerinde DTP'nin bölücü olduğuna ilişkin kanı daha yüksektir: %63,3. "Hayır, DTP bölücü değildir" diyenlerin oranı bu partinin güçlü olduğu illerde %56,9; zayıf olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %25,6 ve Batı'da %17,5'tir. Kararsızlar her üç grupta da yüksektir: Sırasıyla, %22,5; %36.6 ve %19.2. Bu konuda karar vermekte en çok zorlananların Kürt oldukları halde DTP'yi pek desteklemeyenler olduğu anlaşılmaktadır.

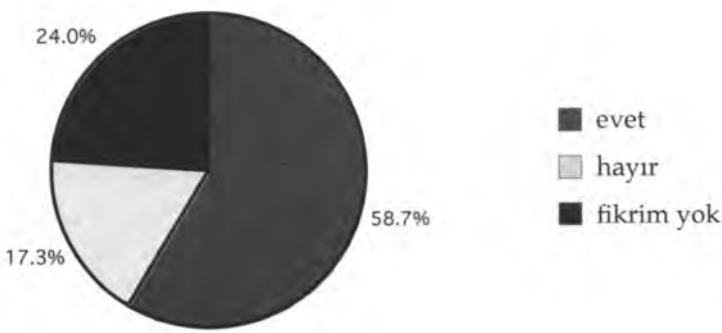
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

9-Sizce PKK'nın amacı vatanı bölmek midir ?



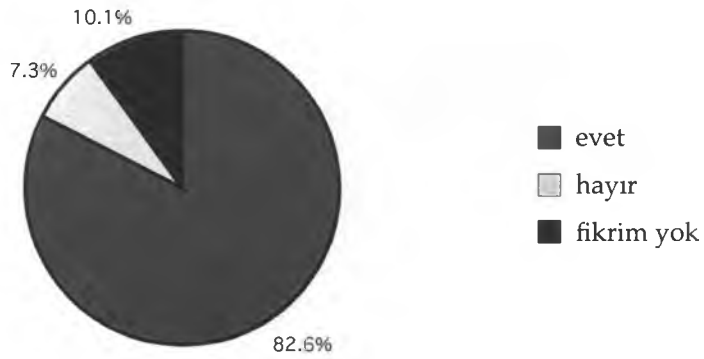
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

9-Sizce PKK'nın amacı vatanı bölmek midir?



Batı illerinin sonuçları

9-Sizce PKK'nın amacı vatanı bölmek midir ?

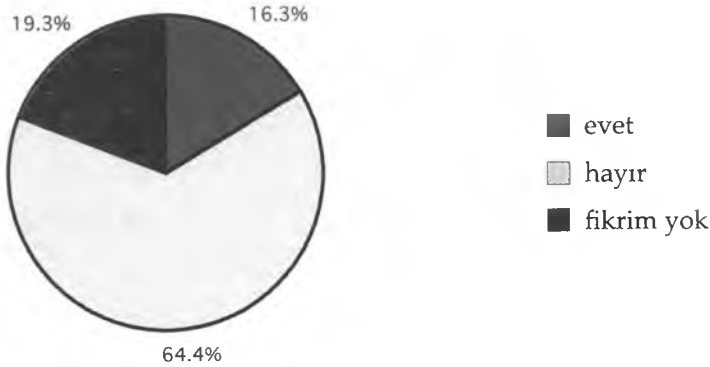


Yorum:

PKK'nın amacı sorgulandığında Doğu ve Güneydoğu'da DTP'nin oy oranının yüksek olduğu illerde deneklerin sadece %8.7'si, PKK'nın "vatanı bölmek" niyetinde olduğunu belirtmiştir. Oysa DTP'nin güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde bu örgütün amacının vatanı bölmek olduğunu düşünenlerin oranı %58,7'dir. Batı illeri halkının %82,6'sı da aynı kanıdadır. PKK'nın asıl amacının "vatanı bölmek" olduğu konusunda kararsız olanların en büyük oranı (%24) yine DTP'ye zayıf destek veren Doğu ve Güneydoğu illerinde görülmektedir.

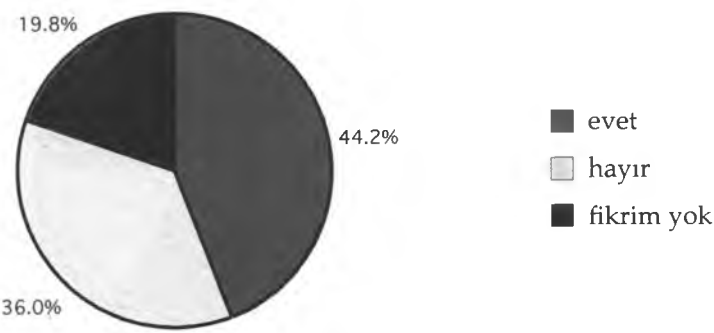
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

10-Sizce DTP PKK'yı destekliyor mu ?



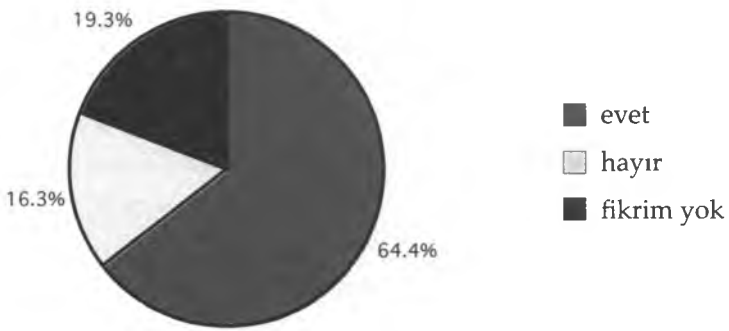
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

10-Sizce DTP PKK'yı destekliyor mu ?



Batı illerinin sonuçları

10-Sizce DTP PKK'yı destekliyor mu ?



Yorum:

Türk resmi çevreleri ve medyası ile onların etkisinde kalan kamuoyu, DTP'yi PKK'nın bir uzantısı ve siyasetteki aracı olarak görür. Oysa DTP'nin en çok oy aldığı Doğu ve Güneydoğu illerinde halkın üçte ikisi, bu iki örgüt arasında organik bir bağ olmadığı kanısındadır. "DTP, PKK'yı destekliyor mu?" sorusuna bu küme %64,4 oranında "hayır" demiştir. Aynı kategoride, iki örgüt arasında organik bağ olduğunu düşünenler %16,3'te kalmaktadır. Kararsızların oranı %19,3'dir.

DTP'nin güçsüz olduğu yörelerde halkın % 44,2'si, DTP'nin PKK'yı desteklediğine inanmaktadır. Ancak bu kümede de iki örgüt arasında organik bir bağ görmeyenlerin oranı yüksektir: %36.

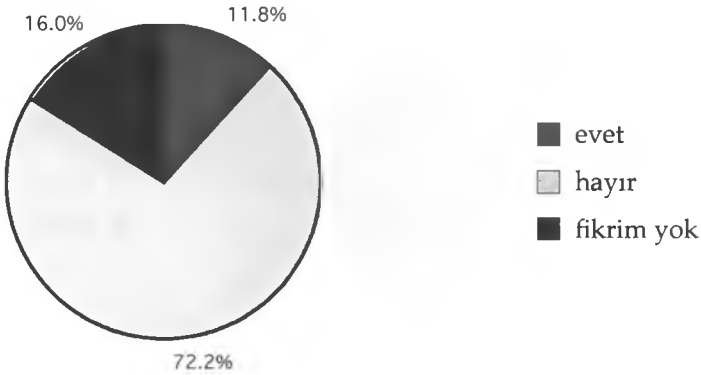
Batı illeri halkının %64,4'ü DTP'nin PKK'yı desteklediğine inanırken, %16,3'ü bu bağı reddetmekte, %19,3'ü de fikir beyan edememektedir.

Bu sonuçlara göre Doğu ve Güneydoğu taraflarında DTP'nin PKK'yı tam anlamıyla desteklediğine ilişkin kesin bir yargı veya inanç yoktur. Durum Kürtler arasında böyleyken Batı illerinde yaşayanların %64,4'ü, DTP'nin PKK'yı desteklediğine inanmaktadır.

DTP'nin siyaset sahnesine çıkması kadar ülke siyasetinin normalleşmesi ve toplumsal kümeler arası ilişkilerin en az çatışma ile sürdürülmesi konusunda yerine getireceği görevler tartışılagelmiştir. Kuşkusuz DTP'nin bizatihi TBMM'de olması temsilde adalet açısından önemlidir. DTP'nin üstüne düşen görevi ne kadar maharetle yaptığı bir yana, kendisine düşen rolü oynama olanağı bulması demokrasinin bir gereğidir. Peki toplum DTP'ye bu fırsatın verilmesini destekliyor mu?

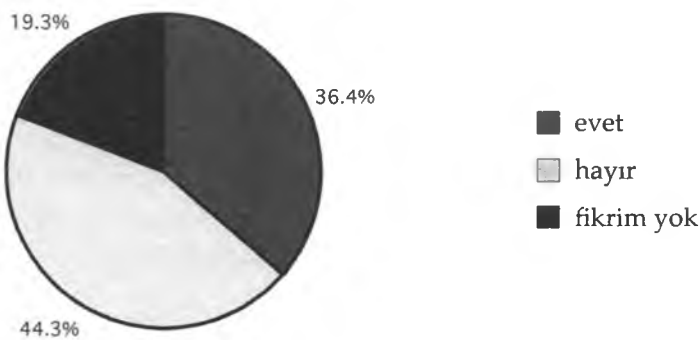
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

11-Sizce DTP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmalı mı?



DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

11-Sizce DTP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmalı mı?



Batı illerinin sonuçları

11-Sizce DTP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmalı mı?



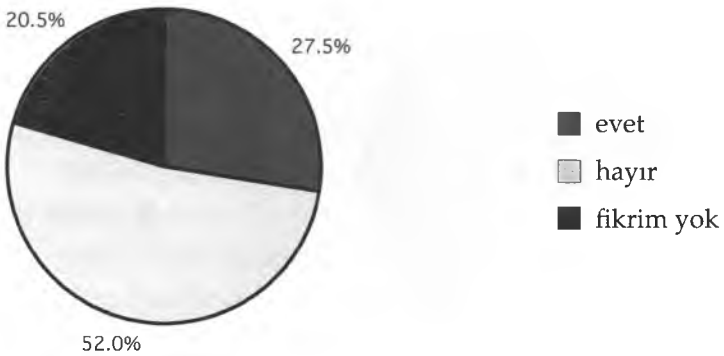
Yorum:

"DTP Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmalı mı?" sorusuna alınan yanıtlar bir kez daha iki Türkiye gerçeği ile karşı karşıya olduğumuzu göstermiştir. "Hayır, kapatılmasın" diyenler Doğu ve Güneydoğu illerinde daha yoğundur. DTP'nin güçlü olduğu illerde "DTP kapatılsın mı?"sorusuna "hayır" diyenlerin oram %72,2'dir. Bu oran, partinin güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde 44,3'tür.

İlginçtir ki Kürt radikalizminin her türlüsüne karşı olan Batı illerinde "kapatılmasın" diyenlerin oranı %28,4'tür. Bu kümede "kapatılsın" diyenlerin oranı da %50,6'da kalmıştır. Eldeki verilere göre DTP rolünü iyi oynarsa, gerek temsilde gerek ilişkileri yumuşatıp örselenmiş olan toplumsal dokuyu tamir etmede üstüne düşen görevi yerine getirirse Kürt kimlikli bir partinin TBMM'de bulunmasına yönelik itiraz büyük ölçüde azalacaktır.

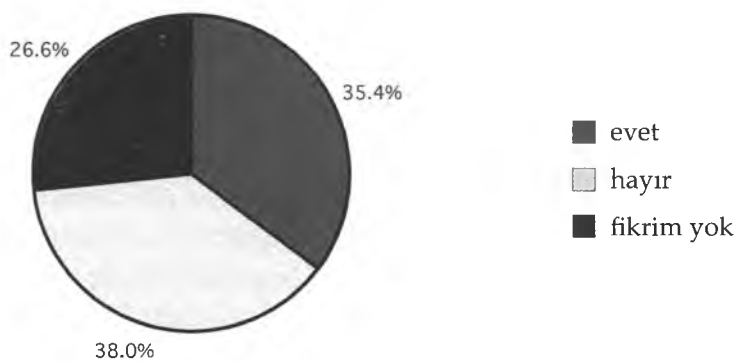
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

12-Sınır ötesi operasyonların terörü önlediğine inanıyor musunuz?



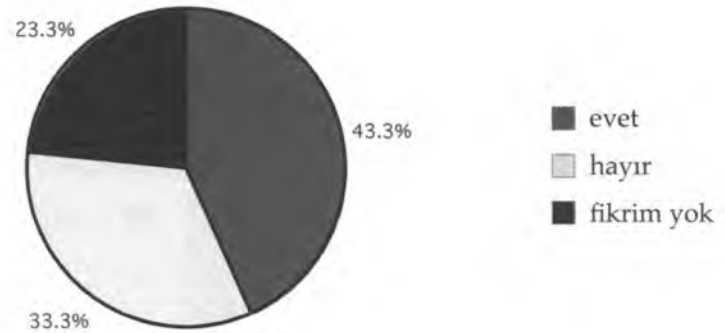
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

12-Sınır ötesi operasyonların terörü önlediğine inanıyor musunuz?



Batı illerinin sonuçları

12-Sınır ötesi operasyonların terörü önlediğine inanıyor musunuz?



Yorum:

Terörle mücadele yöntemi olarak şimdiye kadar "karşı şiddet" ve "yıldırı üstünlüğü" yöntemleri denenmiştir. Söylem düzeyini geçmeyen alternatif arayışları, "terörle değil, teröristle mücadele" ettiğimiz itirafları duysak da bu temel yöntemlerden vazgeçilmemiştir. Sonuç, çok pahalı kısmi bir başarıdır. On yıllardır sürdürülen yöntemlerin ne kadar verimli olduğuna ilişkin ne bir muhasebe yapılmıştır ne de yapılmasına olanak tanınmıştır. Bu muhasebe toplum vicdanında yapılmış mıdır? Konunun aydınlatılması için sorulan "Sınır ötesi operasyonların terörü önlediğine inanıyor musunuz?" sorusuna alınan yanıtlar, Türkiye'nin hiçbir yöresinde, hiçbir kesimin bu konuda olumlu bir yargı taşımadığını ortaya koymuştur. Resmi görüşleri en çok destekleyen Batı illerinde sınır ötesi operasyonların terörle mücadeledeki başarısı ancak %43,3 oranında destek bulmaktadır. Bu yörede sınır ötesi operasyonların başarısına inanmayanlar (%33,3) ile karasız olanların (%23,3) toplamı, bu yöntemde başarı görenlerden daha fazladır. DTP'nin güçlü olduğu illerde sınır ötesi operasyonları-

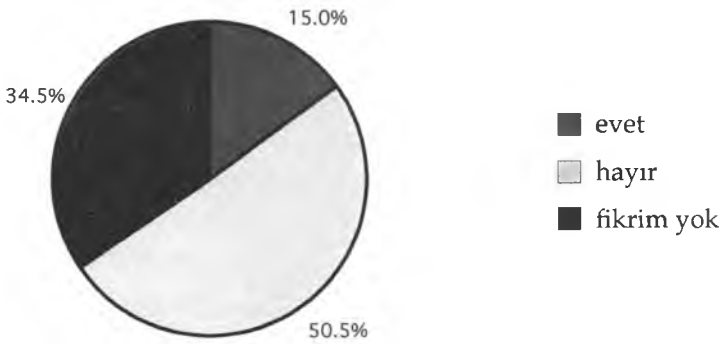
nın başarısına inananların oranı %27,5, inanmayanların oranı ise %52'dir. Bu değerler, DTP'nin güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %35,4 ile %38'dir. Her iki kategoride de kararsızların oranı %20'nin üzerindedir.

Sonuç olarak, sınır ötesi operasyonların başarı şansı her kesimde düşük görülürken neden bu yöntemde ısrar edilmektedir sorusu ortada durmaktadır. Galiba en akla yakın iki yanıt şudur:

1. Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ'un dediği gibi teröristlerin peşinden koşmaktan vazgeçilip etkili ve kapsamlı bir "terörle mücadele" yöntemi geliştirilememiştir. Bu konu askeri parametrelerin dışında algılanamamıştır.
2. Karşı şiddet ve yıldırı üstünlüğü ile Kürtlerin asimilasyona direniş mücadelesi (ama demokratik entegrasyona açık yeni bir siyasal restorasyon arayışı) üzerinde psikolojik bir egemenlik kurmak ve konunun güvenlik boyutundan siyasal boyuta taşınmasını engellemek gibi bilinçli bir tercih söz konusudur.

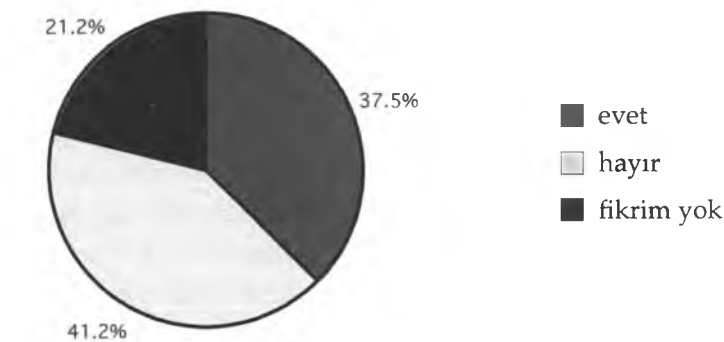
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

13-Koruculuk sisteminin devam etmesi gerektiğine inanıyor musunuz?



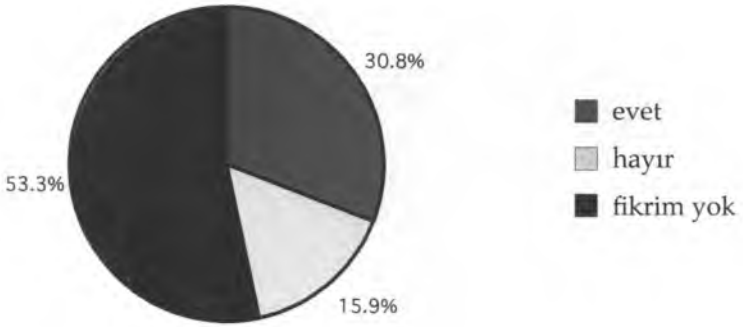
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

13-Koruculuk sisteminin devam etmesi gerektiğine inanıyor musunuz?



Batı illerinin sonuçları

13-Koruculuk sisteminin devam etmesi gerektiğine inanıyor musunuz?



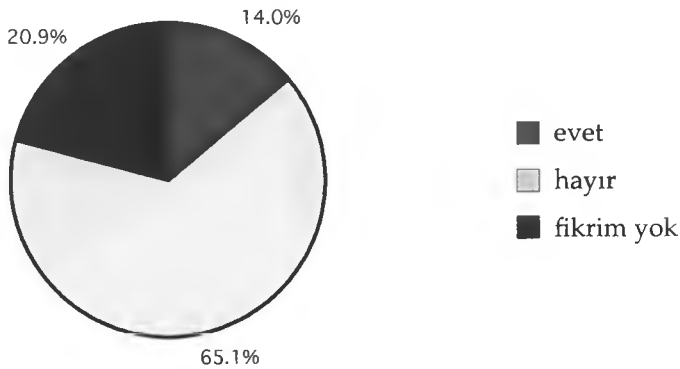
Yorum:

Koruculuk sisteminin devam etmesinin gerekip gerekmediğine ilişkin sorunun amacı, hem bu sistemin ne kadar etkili olduğunu sorgulamak hem de Kürt coğrafyasında ne ortamda bir ikiliğin ve çatışmanın nedeni olduğunu anlamaktı. Verilen yanıtlar, hiçbir kesimin koruculuk sisteminin devamına pek sıcak bakmadığını göstermektedir. Bu sistemin devamını en fazla isteyen DTP'nin kuvvetli olmadığı Doğu ve Güneydoğu illeri halkının bile yarısından daha azı (%37.5) koruculuğun devamına "evet", %41.2'si "hayır" demiştir. Bu veriler, %30.8 oranında "evet", %15.9 oranında "hayır" ve %53.3 oranında "fikrim yok" diyen Batı illeri halkının yargılarıyla karşılaştırıldığında DTP desteğinin az olduğu illerdeki insanların devlet ile PKK arasında sıkışmışlıklarını hissetmek mümkündür. İçinde bulundukları ama taraf olmaktan pek memnun olmadıkları bir mücadelenin sonlanmasını istedikleri anlaşılmaktadır.

DTP'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde halkın %50.5'i koruculuk sisteminin devamından yana değildir. Ancak büyük bir kitle kararsızdır (%34.5).Yüzde %15'lik bir kesim de sistemin devamından yanadır. Son iki kategorinin, DTP ile PKK arasında organik bir bağ olduğuna inananlardan oluştuğu ileri sürülebilir.

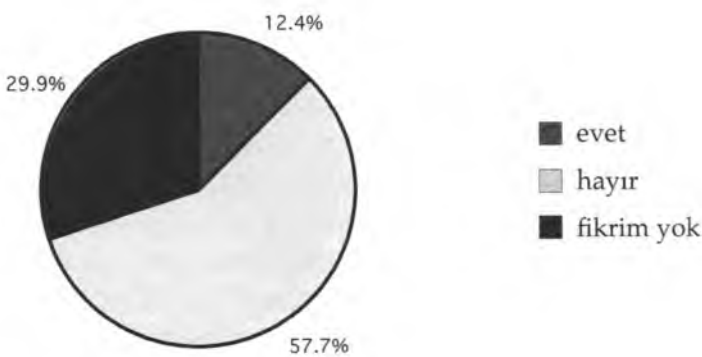
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

14-Ülkedeki insan hakları ve demokrasi seviyesinin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?



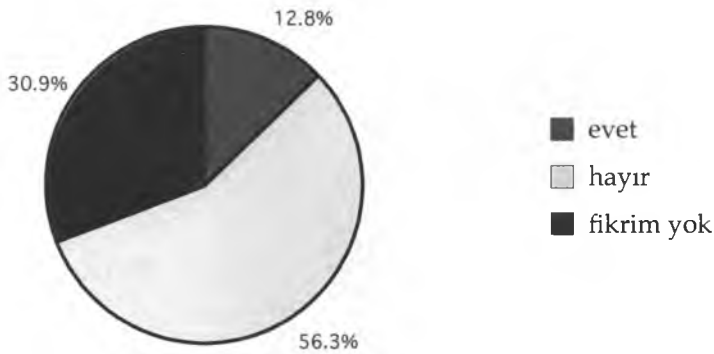
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

14-Ülkedeki insan hakları ve demokrasi seviyesinin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?



Batı illerinin sonuçları

14-Ülkedeki insan hakları ve demokrasi seviyesinin yeterli olduğunu düşünüyor musunuz ?

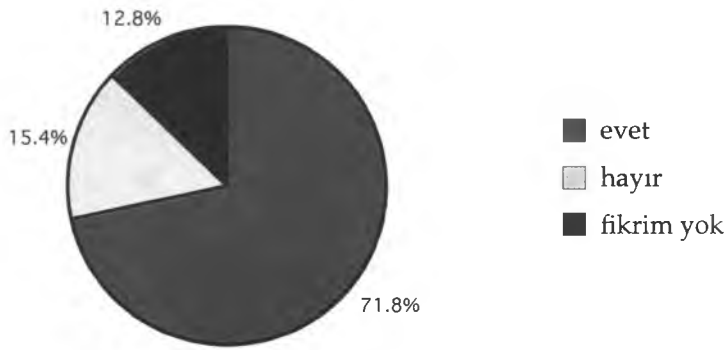


Yorum:

Türkiye'nin hiçbir yöresinde yurttaşlar "ülkemizdeki demokrasi ve insan hakları seviyesinin yeterli" olduğu kanısında değildir. Teknolojik üstünlük bir toplumun IQ'su ise demokrasi ve insan hakları da bir toplumun EQ'sudur (duygusal/sezgisel zekâsıdır). Eğer ülke sathında insanların %14'ü aşmayan bir oranı o ülkede "demokrasi ve insan hakları yeterli" diyorsa uygarlık yarışında çok geri kalınmış demektir. Ülkemizde demokrasi ve insan haklarını yeterli bulanların oranı DTP'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %14'tür. Bu oran DTP'nin güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %12,4, Batı illerinde ise %12,8'dir. İlk defa Batı illeri halkı Doğu illeri ile aynı kanıdadır. Demokrasi ve insan hakları DTP'nin güçlü olduğu illerde %65,1; güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %57.7; Batı bölgelerinde %56.3 oranında yetersiz bulunmuştur. Türk ve Kürt yurttaşların üzerinde ortaklaştıkları bu eksiklik, rejimin istikrarı açısından uzun uzun düşünülmesi gereken bir konudur.

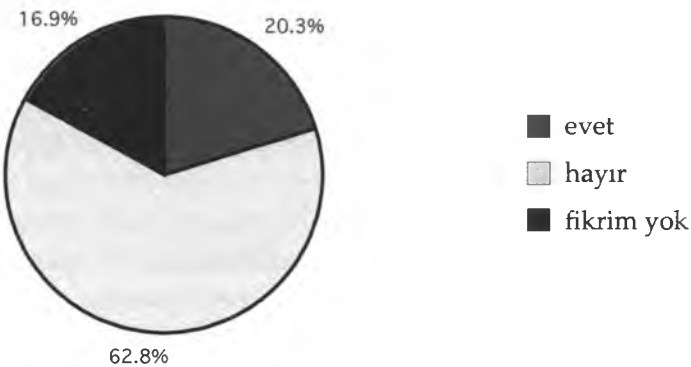
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

15-Kürtlerin temel hak ve özgürlüklerinin yeni anayasada teminat altına alınması gerektiğini düşünüyor musunuz?



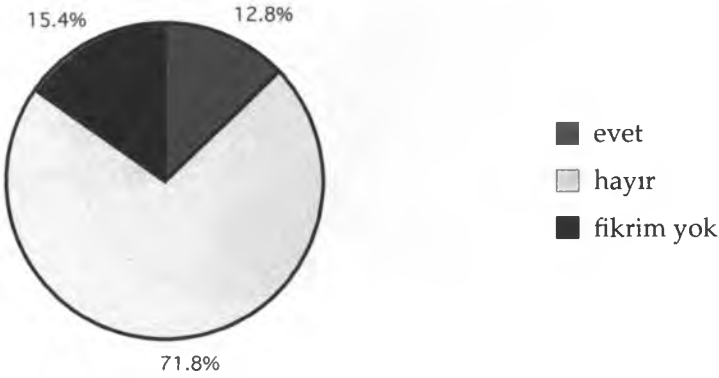
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

15-Kürtlerin temel hak ve özgürlüklerinin yeni anayasada teminat altına alınması gerektiğini düşünüyor musunuz?



Batı illerinin sonuçları

15-Kürtlerin temel hak ve özgürlüklerinin yeni anayasada teminat altına alınması gerektiğini düşünüyor musunuz?

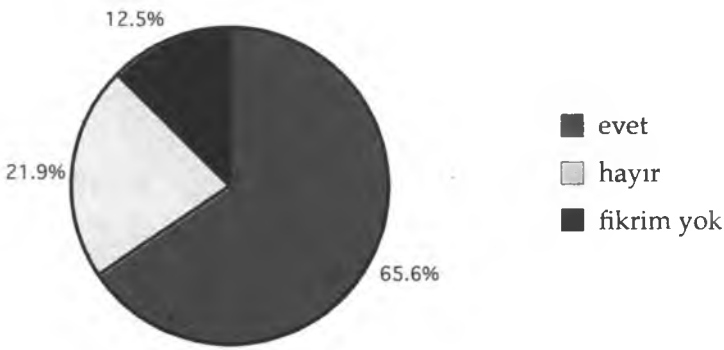


Yorum:

"Kürtlerin temel hak ve özgürlüklerinin yeni anayasada teminat altına alınması gerektiğini düşünüyor musunuz?" sorusuna DTP'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde deneklerin %71.8'i "evet" derken DTP'nin güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illeri halkının ancak %20.3'ü, Batı yöreleri halkının ise %12.8'i bu yargıya katılmıştır. Öyle anlaşılıyor ki hak ve özgürlükler, bir etnik hak değil; bir yurttaşlık hakkı olarak görülmektedir.

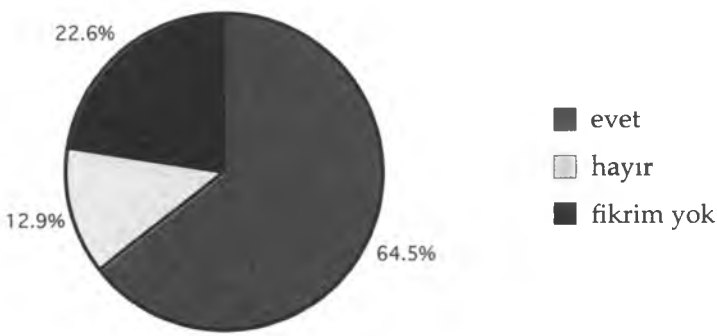
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

16-Sizce yeni sivil bir anayasa yapılmalı mıdır?



DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

16-Sizce yeni sivil bir anayasa yapılmalı mıdır?



Batı illerinin sonuçları

16-Sizce yeni sivil bir anayasa yapılmalı mıdır?



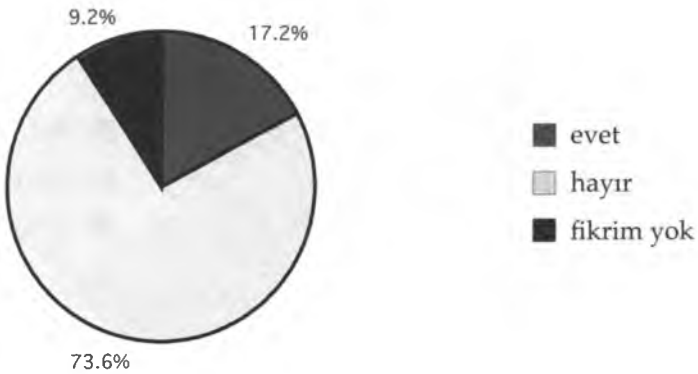
Yorum:

Yeni ve sivil bir anayasaya gereksinim olup olmadığı sorulduğunda tüm yörelerin halkı büyük çoğunlukla "evet" yanıtı vermiştir. Yeni ve sivil bir anayasaya destek DTP'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %65.6; güçsüz olduğu illerde %64.5; Batı yörelerinde %52.6'dır.

Bu veriler halkın demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler ve bunları güvenceye alacak yeni ve sivil bir anayasayı bir grup hakkı değil, yurttaşlık hakkı olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.

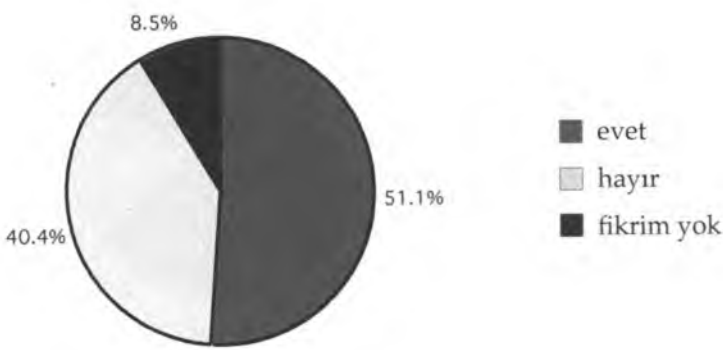
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

17-Çatışmaların devam etmesi halinde Türk-Kürt iç savaşı çıkabileceğine inanıyor musunuz ?



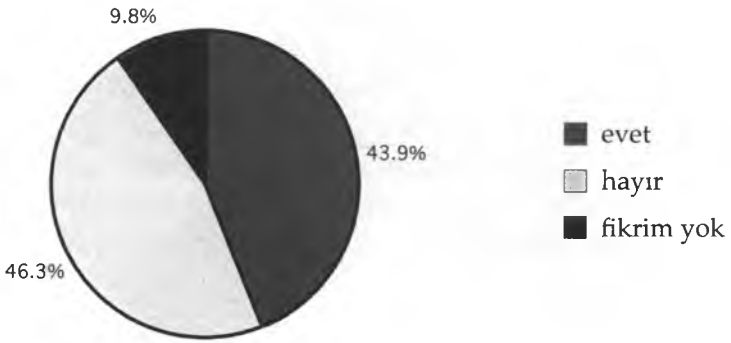
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

17-Çatışmaların devam etmesi halinde Türk-Kürt iç savaşı çıkabileceğine inanıyor musunuz?



Batı illerinin sonuçları

17-Çatışmaların devam etmesi halinde Türk-Kürt iç savaşı çıkabileceğine inanıyor musunuz ?



Yorum:

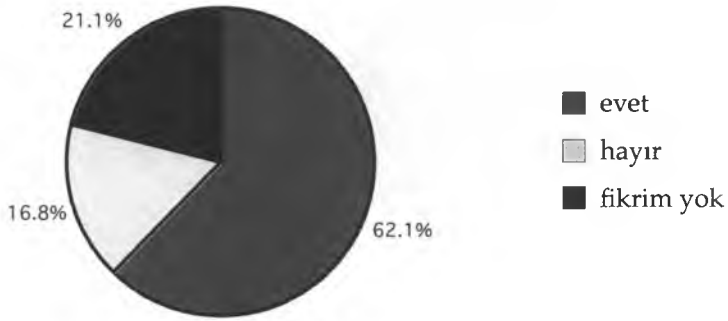
"Çatışmaların devam etmesi halinde Türk-Kürt iç savaşı çıkacağına inanıyor musunuz?" sorusu, etnik gruplar arasında olası bir kırılmaya ışık tutacak bulgular sergilemiştir. Böyle bir olasılığa DTP'nin güçlü olduğu illerin halkı büyük çoğunlukla inanmamaktadır. Bu yöre halkının sadece %17.2'si bir iç savaş çıkabileceğini düşünmektedir. Batı yörelerinde de inanmayanların oranı (%46.3), inananlardan biraz daha fazladır (%43.9). İlginçtir, asıl endişeyi taşıyan ve kendisini taraf olmaya zorlayan şartlardan en fazla zarar gördüğüne inanan, DTP'nin zayıf olduğu Doğu ve Güneydoğu illeri halkıdır. Bu kategorinin %51.1'i bir iç savaş olasılığının bulunduğuna inanmaktadır.

Bu verilerden şu sonuçlar çıkartılabilir:

1. DTP'ye kuvvetle destek veren yurttaşlar bu tercihleriyle bir iç savaşa ve Türk-Kürt ayrışmasına neden olmak niyeti taşımamaktadır.
2. Bu destek, bir kültürel kimlik belirtiminin siyasal ifadesidir. Söz konusu önerme, daha önce vurgulanan, "radikal Kürtlerin şiddeti stratejik bir amaç değil, taktik bir araç olarak gördükleri" bulgusuyla birlikte değerlendirildiğinde anlamlıdır. Nitekim Batı yöreleri halkının daha büyük bir bölümünün (%46.3) bir iç savaş çıkmayacağına inanması (inananların oranı %43.9) bu yargıya onların da katıldığını göstermektedir.
3. Radikal bir siyaset gütmeyen, kendini Türk-Kürt parantezine sıkışmış hisseden Kürt yurttaşlarımız, yaşanan durumu bir iç savaş senaryosu olarak değerlendirmeye daha eğilimlidir. Bu kategori daha çok Türk nüfusun gösterdiği tepkileri vermektedir ama istemeden kendilerinin de taraf olduğu bu kardeş kavgasını taktiksel bir mücadele değil, daha ciddi sonuçlar doğuracak bir olgu olarak görmektedir.

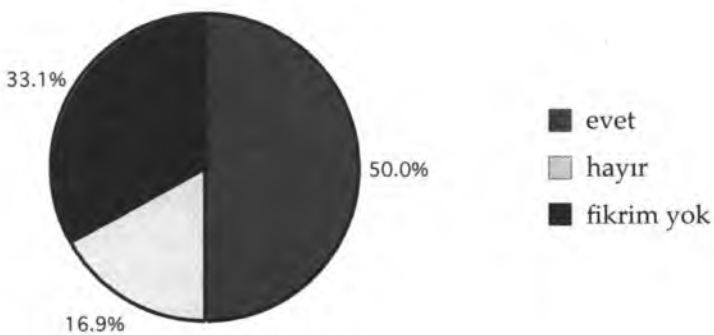
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

18-Türk milliyetçiliğinin yükselme trendinde olduğunu düşünüyor musunuz?



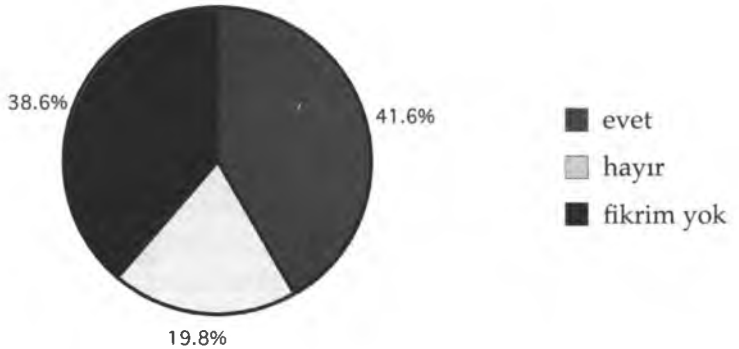
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

18-Türk milliyetçiliğinin yükselme trendinde olduğunu düşünüyor musunuz?



Batı illerinin sonuçları

18-Türk milliyetçiliğinin yükselme trendinde olduğunu düşünüyor musunuz?



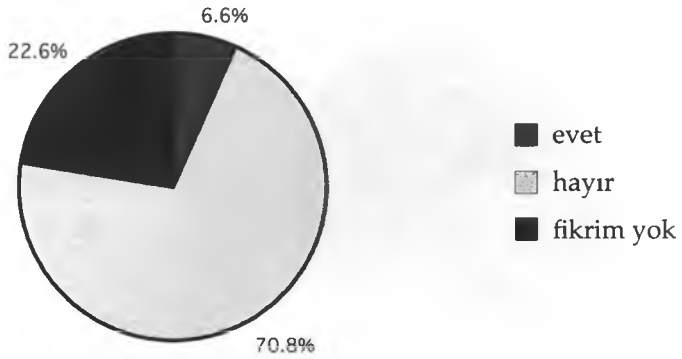
Yorum:

Çok etnili bir toplumda ulus oluşturma süreci ya bunların tümünü içine alan "kapsayıcı" bir yöntemle gerçekleştirilir (ulus, etnik ve dinsel bağların üzerinde siyasal bir birlik olarak inşa edilir) ya da bir etnik grubun özellikleri genelleştirilerek ulusun kimliği haline gelir. Bu dışlayıcı bir ulus anlayışıdır ve tali (ikincil) unsurların ya baş eğmesine ya da eritilmesine çalışılır. Türkiye'de benimsenen, ikinci yöntem olmuştur. Bu nedenle Kürt kimlik belirtimleri "ulusun bütünlüğü" ve ülkenin birliği için tehlikeli görülmüştür. Bu gelişmeyi engellemek için Türk milliyetçiliğine daha fazla vurgu yapılırken din kardeşliği öğesi de öne çıkarılmıştır.

Yapılan analizin milliyetçilik faslının doğruluğunu sınamak için sorulan "Türk milliyetçiliğinin yükselmekte olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtlar, öne sürülen tezi doğrulamaktadır. Her üç yörede de deneklerin en büyük oranı Türk milliyetçiliğinin yükselmekte olduğu inancındadır: DTP'nin güçlü olduğu illerde %62.1; güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %50 ve Batı illerinde %41.6 oranlarıyla, yükseliş trendi onaylanmaktadır. Bir dikkat çekici unsur da kararsızların oranının yüksek oluşudur. Teröre gösterilen tepkinin resmi kökenli mi yoksa toplum tabanından gelen bir karşı çıkış mı olduğu konusu birçok kişi için hâlâ net değildir.

DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

19-Kürt milliyetçiliğinin yükselme trendinde olduğunu düşünüyor musunuz?



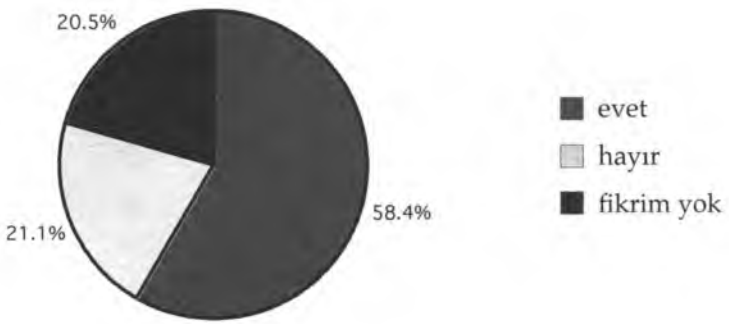
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

19-Kürt milliyetçiliğinin yükselme trendinde olduğunu düşünüyor musunuz?



Batı illerinin sonuçları

19-Kürt milliyetçiliğinin yükselme trendinde olduğunu düşünüyor musunuz?

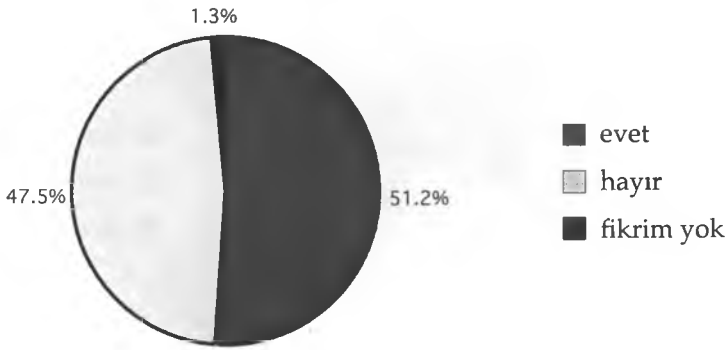


Yorum:

Etnik çatışmaların yaşandığı toplumlarda karşıt milliyetçilikler birbirini bileyen iki bıçak gibi keskinleşir. Bu varsayımın ne kadar doğru olduğu Kürt milliyetçiliğinin de yükselişte olup olmadığı sorularak öğrenilebilirdi. Bu soruya verilen yanıtlarda Doğu'dan Batı'ya gidildikçe Kürt milliyetçiliğinin arttığına ilişkin inancın kuvvetlendiği görülmektedir. DTP'yi destekleyen Doğu ve Güneydoğu illerinde Kürt milliyetçiliğinin yükselmekte olduğuna inananların oranı sadece %6.6 iken, DTP'nin güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %46.3, Batı illerinde ise %58.4'tür. İlk kategoridekilerin %70.8'i, ikinci kategoridekilerin %42.7'si Kürt milliyetçiliğinin yükselmediği inancındadır. DTP'yi destekledikleri için "daha radikal" olduklarını varsaydığımız kitlenin Türk milliyetçiliğini yükselişte görürken Kürt milliyetçiliğini neredeyse hiç (%6.6) yükselmiyor görmesi acaba bu kitlenin bir "savunma" psikolojisi içinde olduğunu mu göstermektedir? Çünkü milliyetçilik saldırgandır ve kendisinden başkasına siyaset alanı açmak istemez. Aynı yargı Batı yöreleri halkı için de ileri sürülebilir. Batılı denekler, Kürt milliyetçiliğinin Türk milliyetçiliğinden daha fazla yükselişte olduğunu ileri sürmektedir: %58.4'e karşı %41.6.

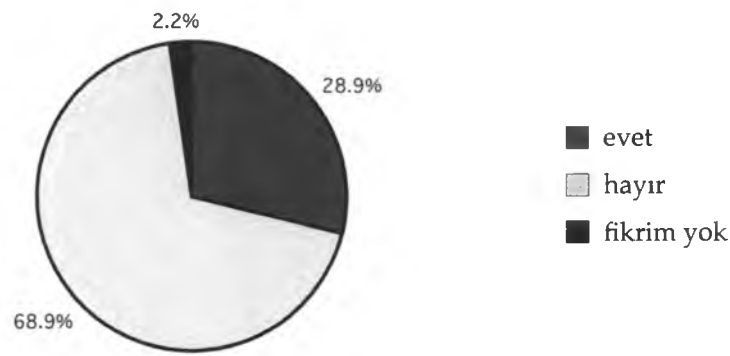
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

20-Batı illerinde Kürtlere ayrımcılık yapıldığını düşünüyor musunuz?



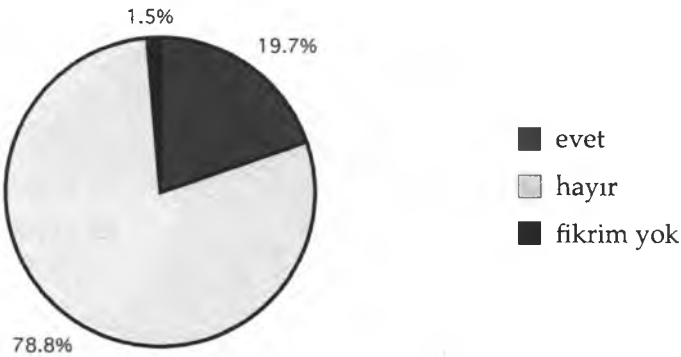
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

20-Batı illerinde Kürtlere ayrımcılık yapıldığını düşünüyor musunuz?



Batı illerinin sonuçları

20-Batı illerinde Kürtlere ayrımcılık yapıldığını düşünüyor musunuz?

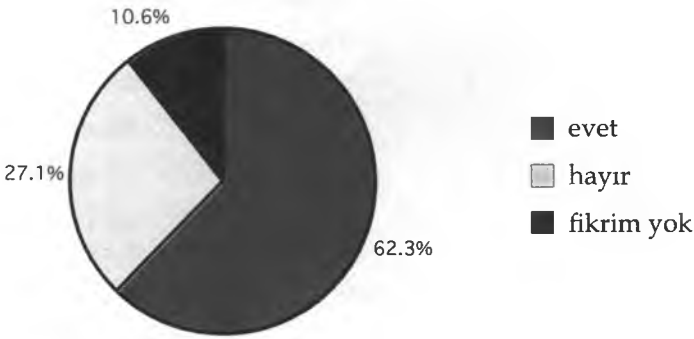


Yorum:

Birçok siyasal akım, mağduriyet duygusundan beslenir. Bu unsurun ne kadar önemli olduğunu anlamak için sorulan, "Batı illerinde Kürtlere ayırımcılık yapıldığını düşünüyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtlar bu konuda vahim bir durum olmadığını sergilemektedir. DTP'nin güçlü olduğu illerde bu soruya deneklerin %51.2'si "Evet", %47.5'i "Hayır" demiştir. DTP'nin zayıf olduğu Doğu ve Güneydoğu illeri ile Batı illerinde ayrım yapılmadığına olan inanç çok daha güçlüdür (sırasıyla %68.9 ve %78.8).

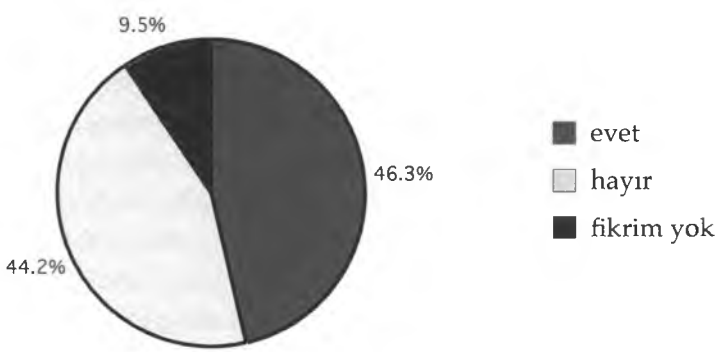
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

21-Sizce genel af çıkarılmalı mıdır?



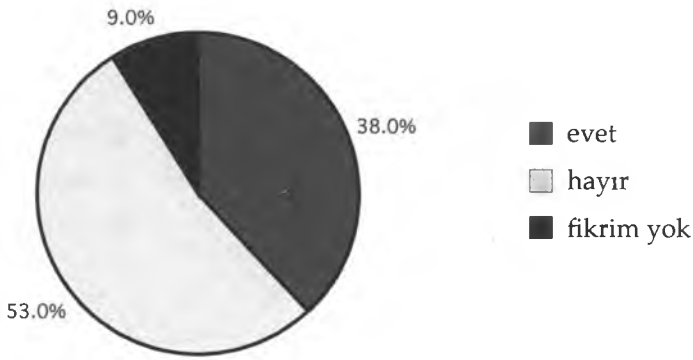
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

21-Sizce genel af çıkarılmalı mıdır?



Batı illerinin sonuçları

21-Sizce genel af çıkarılmalı mıdır?



Yorum:

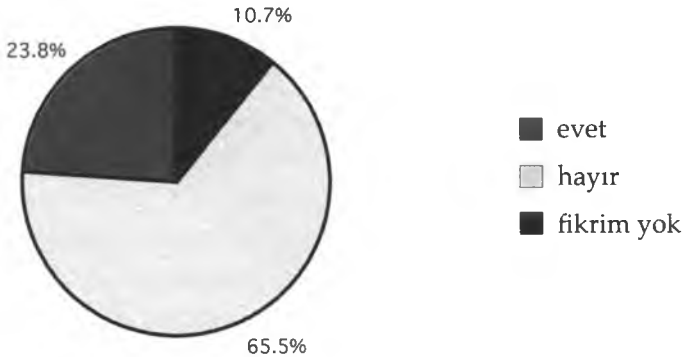
Etnik temelli terörün sonlandırılması ve siyasal gerilimin düşürülmesi için Türkiye'de iki formül ileri sürülegelmiştir. Bunlardan ilki genel aftır. Diğeri ise Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesi'nin (GAP) bitirilip hayata geçirilmesi. Bu konularda halkın ne düşündüğünü ortaya çıkarmak için sorulan sorulara alınan yanıtlar tüm araştırma bulgularında ortaya çıkan bir gerçeğin altını çizmektedir: DTP'nin yüksek düzeyde desteklendiği Doğu ve Güneydoğu illerinde ve Batı'da halk konulara daha fazla siyaset merceğinden bakıyor. DTP'nin düşük düzeyde desteklendiği Doğu ve Güneydoğu illerinde ise halk, Batı illerindekine daha yakın bir tavır içinde olsa da öncelikle Kürt realitesinden kopuk davranmıyor, sonra da iki "siyasal kutup" arasındaki ilişkilerin kopmasını engelleyecek (toplumsal bütünlüğü bozmayacak) tercihlerde bulunuyor.

"Genel af çıkarılmalı mı?" sorusuna "evet" diyenlerin oranı, DTP'nin güçlü olduğu illerde %62,3 iken Doğu ve Güneydoğu illerinde %46,3. Aynı soruya Batı illerinde "evet" diyenlerin oranı ise %38; bu bir hayli yüksek bir değer. Aynı nüfus diliminde "hayır" diyenlerin %53 oranında olduğu düşünüldüğünde Batı yörelerinde bile, on yıllardır süren kardeş kavgasının sonlandırılması için kökten tedbirlere yönelik bir eğilim belirdiği anlaşılıyor.

Bu eğilim, DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinde de görülüyor. Bu nüfus diliminde genel affa onay %46,3 düzeyinde. Onaylamayanların oranı ise %44,2. Yani bu kategoride genel af isteyenlerin oranı daha yüksek ama bu şartlı veya ihtiyatlı bir onay. Kürt kültürel ikliminde yaşadıkları için böylesi radikal bir girişimi siyasi değil, insani bir gerekirlik olarak kabul ettikleri izlenimini veriyorlar.

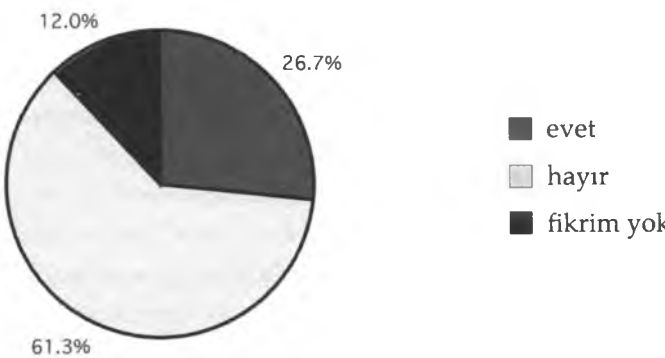
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

22-Güneydoğu Anadolu Projesi'nin terörü önleyeceğini düşünüyor musunuz?



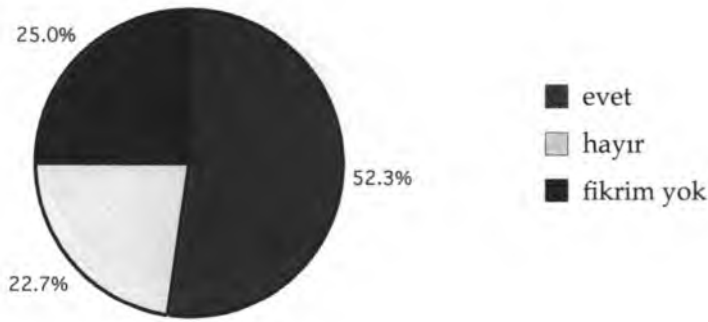
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

22-Güneydoğu Anadolu Projesi'nin terörü önleyeceğini düşünüyor musunuz?



Batı illerinin sonuçları

22-Güneydoğu Anadolu Projesi'nin terörü önleyeceğini düşünüyor musunuz?



Yorum:

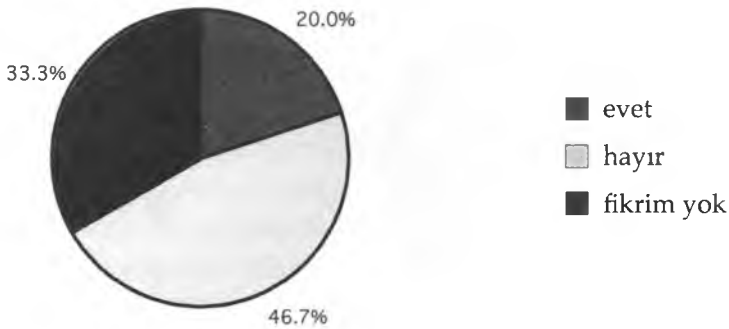
"GAP'ın terörü önleyeceğini düşünüyor musunuz?" sorusuna Kürt coğrafyasında verilen yanıtlar Batı illerine kıyasla bir hayli olumsuzdur. Anlaşılan, merkezi yönetim(ler) ve onun etkisine daha açık olan Batı halkı, bu konuda GAP'ın bizzat içinde yer alan halktan farklı düşünmektedir. Doğu ve Güneydoğu halkının GAP'ın etkilerine ilişkin beklentilerindeki "heyecan eksikliği", bu kapsamlı projenin uygulandığı yörede ne oranda başarılı olacağına dair kuvvetli bir işaret olarak algılanmalıdır.

GAP'ın terörü önleyeceğine DTP'yi kuvvetle destekleyen Doğu ve Güneydoğu illeri halkının ancak %10.7'si; DTP desteğinin az olduğu illerin halkının %26.7'si inanmaktadır. Bu konuda Batı illeri halkı daha iyimserdir (%52.3). Ancak, ilk ve ikinci kategorideki deneklerin kanısı sırasıyla %65.5 ve %61.3 oranında olumsuz olunca, GAP'a sadece ekonomik (özellikle istihdam yaratan) bir kalkınma aracı olarak bakmanın yanlışlığı ortaya çıkar.

GAP'ın yaratacağı istihdam ve gelir artışıyla "terör" sorununa çözüm olacağına ilişkin resmi beklenti, "Kürt sorunu" diyebileceğimiz bir kültürel çoğulculuk, demokrasi ve katılma (toplumsal projelerde paydaş olma) arayışına yanıt vermekten uzaktır. O nedenle GAP, Doğu ve Güneydoğu illerinde her kesimce, amaçları ve doğuracağı sonuçlar itibariyle kuşkuyla karşılanmaktadır.

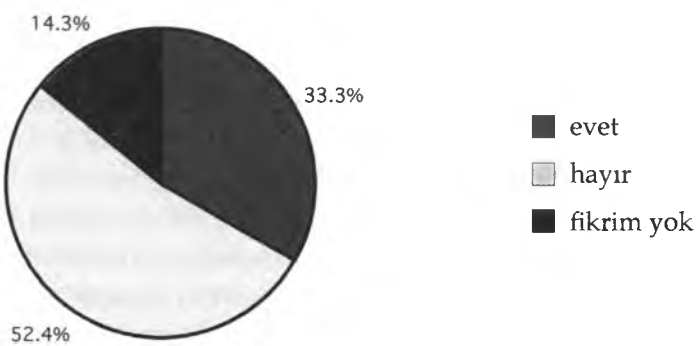
DTP'nin güçlü olduğu il ve ilçelerin sonuçları

23-Sizce Türkiye bir Türk-Kürt çatışmasına doğru mu gitmektedir?



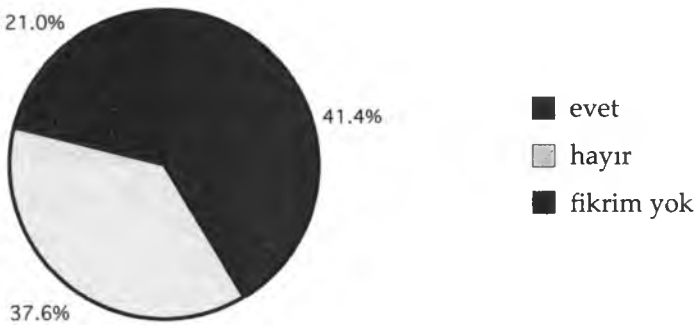
DTP'nin güçlü olmadığı Doğu ve Güneydoğu illerinin sonuçları

23-Sizce Türkiye bir Türk-Kürt çatışmasına doğru mu gitmektedir?



Batı illerinin sonuçları

23-Sizce Türkiye bir Türk-Kürt çatışmasına doğru mu gitmektedir?



Yorum:

Bütün bu veriler değerlendirildikten sonra toplumumuzun sürekli terör ve bölünme ile korkutulduğu ve demokrasinin yerleşmesini engelleyen bir milli güvenlik devleti kıskacına alınmasına gerekçe olarak ileri sürülen "Türkiye, bir Türk-Kürt çatışmasına gidiyor" mazeretinin halkımızca ne kadar kabul gördüğü ortaya çıkarılmalıydı. Doğrudan sorulan "Türkiye bir Türk-Kürt çatışmasına mı gidiyor?" sorusuna verilen yanıtlar gösteriyor ki bu olasılık tüm yurttaşlarımız arasında endişe kaynağı olmasına rağmen yüksek oranda kabul görmemektedir. Türkiye'nin Türk-Kürt çizgisinde "çatlayacağını" düşünen yurttaşlarımızın oranı DTP'nin güçlü olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %20, bu partinin güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %33.3, Batı illerinde %41.4'tür. Kararsızların oranının yüksek olduğu görülen (sırasıyla %33.3; %14.3 ve %21) konuda bir Türk-Kürt çatışmasına gidilmediğine inananların oranı DTP'nin güçlü olduğu illerde %46.7; güçsüz olduğu Doğu ve Güneydoğu illerinde %52.4; Batı'da ise %37.6'dır.

Bitirirken;

Bu araştırma bir dizi önemli bulguyu ortaya çıkarmıştır ama bunlardan ikisi hayati önemdedir ve kamu siyasetine yön gösterecek niteliktedir.

Kürtler, net olarak iki gruba ayrılmıştır. Bir Türk-Kürt ayrışması beklenirken bu ayrışma daha çok Kürtler arasında olmuştur.

Bu ayrışma sonucunda silahlı çatışma ve örgütsel bağın yarattığı radikalleşmiş bir grup, DTP odaklı bir küme oluşmuştur. Onun karşısında radikalizmi ve silahlı çatışmayı benimsemeyen Kürtler de başka bir küme oluşturmuştur. Bu "ılımlı" kümenin iki önemli özelliği vardır:

A) Tercih ve değerlendirmeleri Batı illeri halkına (Türk çoğunluğa) benzemektedir. Yine de Doğu ve Güneydoğu illerinde yaşamanın verdiği realizm ve Kürt olmanın bilinciyle hareket etmektedirler.

B) Birinci kümenin radikalizmini ve aşırılıklarını yumuşatan hatta engelleyen TAMPON rolü oynamaktadırlar.

Bu rolleriyle:

- TAMPON Kürt nüfusu, bir Türk-Kürt çatışmasına ve ayrışmasına izin vermemektedir. Askeri üniforma altında şehit olan ve cenaze namazlarında analarının Kürtçe ağıt yaktığı insanların içinden çıktığı küme budur. Bu küme sivil toplum düzeyinde DTP ve PKK'nın etkisini azaltmaktadır. DTP'yi değil başka partileri, özellikle "Kürt sorunu"nu çözmeye daha yatkın, Türk milliyetçiliğini öne çıkarmayan partileri desteklemektedirler.
- Bulgulardan kamu yönetimine yön verecek siyasal bir direktif çıkmaktadır: Akıllı bir kamu yönetimi, bu TAMPON (ılımlı) Kürt nüfusunu kucaklamalı, yaygınlaşma-

sını sağlamalı ve şu ana kadar gösterdiği siyasal sağduyuyu ödüllendirmelidir. Bu ödül, Kürt olan her şeyi yasaklayarak değil, Kürt kültürünü, demokratik çoğulculuk ve insan hakları çerçevesinde sisteme katarak verilebilir. Ulusun bir etnik ve kültürel teklik/benzeşme değil, siyasal ve hukuksal birlik/ortaklık olarak algılanması ve (ana) yasalaşması, bu işin panzehiri olabilir. Bunlar yapılmayıp TAMPON Kürt nüfusu siyaseten kaybedilirse etnik ayrışma ve çatışma kaçınılmaz olabilir. PKK'nın yapamadığını Türk kamu yönetiminin kendisi, çoğulcu ve katılımcı modern bir demokrasi yaratamadığı için kendi elleriyle gerçekleştirebilir. Bu durumda, bugün taktik bir araç olarak görülen şiddet, ayrışmayı hedefleyen stratejik bir amaca dönüşebilir.

PKK: Kürdistan İşçi Partisi Üzerine

Bu çalışma, siyasal şiddet konusunda uluslararası bir referans kitabı olan, "Terror, Insurgency and the State: Ending Protracted Conflicts"te yer almıştır.*

* Marianne Heiberg, Brendan O'Leary ve John Tirman *(ed.s), Terror, Insurgency and the State: Ending Protracted Conflicts,* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, *2007.*

Türkiye'de demokrasinin olgunlaşmasını önleyen en önemli faktörlerden biri, devletin Kürt vatandaşlarına muamelesi olmuştur. Kürtçe, Türkiye Cumhuriyeti'nin her beş yurttaşından birinin anadili olmasına rağmen, 2004 yılına kadar devlet, Kürtçenin okullarda öğretilmesini ve Kürtçe radyo-televizyon programlarının yayınlanmasını yasaklamıştır. Bu kısıtlamalar, Türk devletinin benimsediği, Kürt vatandaşlarının kültürel kimliğinin tanınmasının reddine yönelen ve ülkedeki Kürtler arasında yaygın bir hoşnutsuzluk yaratan sistemli politikanın varlığına tanıklık etmektedir.

Geçen yüzyılın başında Kürt nüfusunun büyük çoğunluğu geleneksel yurtları olan Güneydoğu Anadolu'da yaşarken, bugün söz konusu nüfusun yarısı Türkiye'nin başka yörelerine dağılmıştır. Avrupa'ya yerleşen yaklaşık bir milyon Kürt de düşünüldüğünde, Türkiye Kürtlerinin yaşadığı coğrafi ve kültürel alan oldukça genişlemiştir. Yine de Kürt sosyo-kültürel derinliği, halen çoğunluğu oluşturdukları Güneydoğu Anadolu'dadır. Bu bölgedeki Kürt ayaklanmalarının uzun bir tarihi vardır, fakat bunların hiçbiri Abdullah Öcalan liderliğindeki Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) geçtiğimiz yirmi beş yıl boyunca sürdürdüğü mücadele kadar uzun ve kanlı olmamıştır. Kesin rakamlara ulaşmak zor olmakla birlikte, devletin güvenlik kuvvetleri ile PKK

militanları arasındaki çatışmalarda yaklaşık 35 bin kişinin hayatını kaybettiği şüphe götürmemektedir.[1]

Türkiye'yi yönetenlerin Kürt vatandaşların kültürel tanınma taleplerini anlamakta gösterdiği duyarsızlık, Kürt probleminin barışçıl yollarla çözümünü engellemekle kalmamış, aynı zamanda ülkedeki hukuki ve siyasi standartların gelişimini de sekteye uğratmıştır. Türkiye'nin girmeye çalıştığı Avrupa Birliği (AB) teşkilatı, ülkemizin insan ve azınlık hakları karnesinin düzeltilmesi gerektiğini savunurken Türkiye, kendi yurttaşlarının haklarını korumak ve geliştirmek konusunda yeterince istekli davranmamıştır.

Kürt sorunu, sadece insan ve azınlık haklarıyla sınırlı değildir. Türk demokrasisinin daha genel bir zafiyetinin göstergesidir. Cumhuriyetin ilanından bu yana devlet, yurttaşlarının etnik ve kültürel (etno-kültürel) çeşitliliğini sistematik olarak inkâr etmiş ve tarihi bir gerçek olan farklılıkları bastırmayı seçmiştir.

Kürtlerin gerek sayıca çoklukları, gerekse itirazlarını isyanlar biçiminde dışavurmaları nedeniyle maruz kaldıkları baskı ve dışlayıcılığa karşı uluslararası tepki gösterilmiştir. Ama diğer azınlıklar da aynı ayrımcılığa ve baskılara uğramışlardır. Türk resmi kimliğine uymayan veya uydurulamayan (asimile edilemeyen) azınlıklar, örneğin Ermeniler, Rumlar, Museviler, Süryaniler, Aleviler, Araplar, Romani, Domari (Domarca) ve Lazca konuşanlar bu gruplardandır.

Bu tahammülsüzlüğün ve baskıcılığın kökenini Türk halkının karakterinde değil de modern Türk devletinin kuruluş felsefesinde (ideolojisinde demek daha doğru) aramak gerekir. Cumhuriyetin kurucu kadrosu, büyük bir imparatorluğun elleri arasından nasıl süzülüp yok olduğunu görmüştü. Yitişin ve yitirilişin bü-

1 Yazarın talebi üzerine Eylül 2004'te MİT tarafından özel bir not ile iletilen rakamlardan (PKK/KADEK/KONGRA-GEL Gelişimi) ve "Rakamlarla PKK Faaliyetleri ile Mücadele" başlıklı bilgi notundan derlenmiştir. http://www.yesil.org/terror/pkkrakamlar.htm, erişim 9 Nisan 2005

yük acısıyla, imparatorluğun tâbi halklarının, ulus-devletlerini kurmak için (tâbi halklara göre bu, kurtuluş ve özgürleşmekti) verdiği mücadeleyi "ihanet" ve "bölünme" olarak niteleddiler. Eğer elde kalan vatan parçası üzerinde yaşayacak olanları birbirine benzetir, farklarını eritebilirlerse çok daha türdeş ve sorunsuz bir ulus yaratabileceklerini düşündüler. Yurttaşlara biçilen kimlik Türk, Müslüman, Sünni ve Hanefi olmak idi. Ya bu kalıba girilecek ya da ülkeyi terk etmek dâhil çeşitli yaptırımlara tâbi olunacaktı. Böyle de oldu ve Türkiye, tarihinden getirdiği ve sosyal gerçekliğini ifade eden ne kadar kültürel fark varsa (etnik, dini ve dile ilişkin) bunların tasfiyesini resmi politika olarak benimsedi. Bunun ne kadar eksiltici, ne kadar çatışmacı olacağını ve ne kadar ağır bir ekonomik bedel taşıyacağını hiç hesap edemedi. Sonuçta, ne istenen siyasal türdeşliğe kavuşuldu ne de istikrarlı ve dayanışmacı bir ulus inşasında hedeflenen sonuç elde edildi.

Türkiye'nin anayasası, gayrimüslim gruplar haricinde ülkede azınlıkların olduğunu kabul etmez. Yakın zamana kadar etnik farklılıkların olduğu da inkâr edilmekteydi. Bütün bunlar "birlik" ile tekliğin, yani tek-tipliliğin karıştırıldığının kanıtıdır. Oysa birlik çokluktan türetilir, teklikten değil. İşte bu yanlış anlayış ve uygulama, vesayetçi merkezi otorite (devlet) ile halk arasında huzursuz ve gerilimli bir ilişki kurulmasına ve bugüne dek sürmesine neden olmuştur.

"Kürt sorunu"nun arkasındaki bir diğer önemli etmen de ekonomiktir. Yöreler arasındaki eşitsiz gelişmenin kasıtlı olup olmadığına bakılmaksızın, ekonomik geri kalmışlığın, Türkiye'nin doğusunun ülkenin diğer bölgeleriyle bütünleşmesini engellediği söylenebilir. Kürt nüfusunun ağırlıkta olduğu güneydoğuda kişi başına düşen yıllık gelir, yalnızca 3.360 dolardır ki bu, Türkiye'nin geri kalanına kıyasla çok daha düşük bir meblağa tekabül etmektedir. Öncelikle, bu fakirleşmiş bölgenin toplumun geri kalanı ile aynı gelir düzeyine kavuşturulması gerekmektedir. Ama asıl hedef, Türkiye'nin genel ekonomik performansının gelişmesidir. Türkiye hâlâ yoksul bir ülkedir ve sosyal yaşam endeksleri iti-

bariyle "gelişmesini tamamlayamamış" ülkeler kategorisindedir. Dolayısıyla, tüm sosyal kategoriler için makul bir yaşam standardı sağlanmadan ne yaygın bir toplumsal memnuniyet sağlanabilir, ne de derinliği olan bir demokrasi inşa edilebilir.

Kürtlerin sisteme karşı itirazı siyasal ve hukuki karşılığını bulamadığı için patlayan ve on yıllarca süren kanlı mücadele, hem Türk hem Kürt milliyetçiliğini keskinleştirmiştir. Pek çok Kürt kendi namına, otoriter bir babanın (devletin) meşru bir evladı olarak tanınmadığını hissetmektedir. Bazı Kürtler bu kayıtsızlığa itiraz etmenin ötesine geçerek evini terk etmek, fakat bunu yaparken, doğuştan hakkı olduğuna inandığı miras payını (mal varlığını) da beraberinde götürmek isteğinde bulunmuşlardır. Bu isteği organize biçimde gündeme taşıyan örgüt, Türkiye'den bağımsız bir Kürdistan çıkarmak için silahlı mücadeleye girişmiştir.

1978'de kurulan PKK, söz konusu projeyi 1984'te uygulama alanına taşımış ve amacına ulaşmak için şiddete dayalı yöntemler benimsemiştir. Komşu ülkelerde yaygınlaştırdığı eğitim, lojistik ve siyasal destek alanları sayesinde Ortadoğu'da önemli bir aktöre dönüşmüş, Türk hükümetlerinin Kürt sorununu şiddetten başka bir yöntemle çözmemekteki ısrarı nedeniyle Kürt milliyetçiliğinin daha da serpilmesine neden olmuştur. Uluslararası bir olgu haline gelen "Kürt sorunu", kaçınılmaz olarak, Türkiye ile kapanmayan bir hesabı olan üçüncü tarafların müdahalesine açılmış ve Türkiye'yi istikrarsızlaştırıcı bir etmen haline gelmiştir.[2]

Türkiye Cumhuriyeti, Kürt sorununu toplumsal bir uzlaşmazlıktan çok bir güvenlik meselesi olarak gördüğü için Türkiye halkı kendi topraklarında, kendi içinde verilen, adı konmamış bir iç savaşın travmasını yaşamıştır. Eğer karmaşık bir sosyal problem, bir güvenlik meselesi olarak ele alınırsa, ihtilafın taraflarından birinin düşman olarak değerlendirilmesi kaçınılmazdır. "İç düşman", siyasi veya kurumsal çözümlerden faydalana-

2 Henri J. Barkey ve Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question* (Lanham, Md: Rowman and Littlefield, 1998)

maz; bunun yerine yasadışı ilan edilir ve askeri yöntemlerle bastırılır. Nitekim böyle olmuş, Kürt realitesi yönetilemediği için bir sorun haline gelmiş, kolluk güçleri "güvenlik" adına olağan hukuk sisteminden çıkmış; yargısız infazlar, köy boşaltmalar ve zorunlu göçlerle Kürt halkı çoğu kamuoyuna yansımamış baskılara tâbi kılınmıştır.

İşin ilginç ve bir o kadar da çelişkili yönü, devletin, tam da sürekli "bölünme" tehdidinden söz ettiği sırada Kürt yoğunluklu illerde ülkenin geri kalanından farklı bir (olağanüstü hal) hukuku uygulamış olmasıdır. Bu yöntemlerin biri bile ne toplum ne de Meclis düzeyinde tartışmaya açılmış, açılabilmiştir. Türkiye'yi yönetenlerin, PKK ile savaşırken pek çok temel insan hakkını ve demokratik ilkeyi ihlal ediyor olduklarını idrak edememeleri, bastırmaya uğraştıkları ayrılıkçılığı körüklemeleri gibi bir çelişki doğurmuştur. Bir yandan, PKK terörizmine karşı Avrupa'dan, genelde Batı'dan anlayış beklemişler, diğer yandan benimsedikleri yöntemin ve bu yöntemin sonuçlarının kendilerini uluslararası toplumdan ne kadar soyutladığını anlayamamışlardır. Tersine, kendilerine Avrupa/Batı ile aralarındaki anlayış farkı hatırlatıldığında Türk yöneticileri, bu durumdan sorumlu gördükleri Kürtlere karşı öfkeli bir tavır sergilemişlerdir.

Kürdistan İşçi Partisi, son dönemde ayrılıkçı milliyetçi siyaset çizgisini terk ettiğini ilan etmiştir. Toprak talebinden de vazgeçmek anlamına gelen bu hedef değişikliği, yerini çoğulcu demokrasiye, yerinden yönetim ve çok-kültürlü bir ortak yaşam felsefesine bırakmıştır. Beklentilerinin önemli bir vizyon değişikliği içerdiğini ilan eden örgüt, bu "fedakârlığın" karşılığını siyasi ve hukuki olarak alıncaya kadar silah bırakmayacağını ama eylemlerini savunma düzeyine indireceğini bildirmiştir.[3] Bu gelişmenin, artık "Kürt sorunu"nun silahlı bir çözüme kavuşturulamayacağının yaygın olarak kabul görmesinden kaynaklandığı kadar, Amerikan işgal güçlerinin Irak'tan çekilmesi ve ABD'nin İran'la

3 Ibid., Öcalan'ın mahkemede verdiği ifadeden alıntılanmıştır. Belge 8: (Mahkeme Zabıtları 3 Haziran 1999), 389

daha barışçı ilişkiler kurma isteğinin belirginleşmesinden sonra bölgenin istikrarı için, denetlenemeyen silahlı güçlerin tasfiye zamanının gelmesiyle de ilişkisi vardır. Bu da "Kürt sorunu"na farklı gözle bakılması ve şiddet dışı yolların denenmesi için yeni imkânlara kapı aralamıştır.

PKK ve Türk devleti arasındaki çatışmanın, Türkiye'nin, kültürel çoğulculuğu ve demokratik ilkeleri ihmal ederek benimsediği uluslaşma stratejisinin doğurduğu uzlaşmazlık ortamında ortaya çıkan son geniş çaplı çatışma olduğunu söylemekte yarar vardır. Yani bu yeni ve özgün bir olgu değildir. Aksi söz konusu olsaydı, bu kadar uzun sürmez ve bu kadar yaygınlaşmazdı. Sorunun yaygınlaşmasında komşu ülkelerin Türkiye ile kapanmayan hesaplarının da pay sahibi olduğunu kabul etmek gerekir.

Öcalan ve yardımcıları 1980 askeri darbesinin gölgesinde Suriye'ye sığındılar. Şam PKK'yı himaye ediyor, eğitiyor ve teçhiz ediyordu. Mazereti de Türkiye ile arasındaki sınır sorunu ve Fırat nehrinin suyunun paylaşımıydı. Ama Suriye'nin desteği PKK'nın üye sayısını ve etkisini çok arttıramazdı. Bu sonuca yol açan asıl etken, Türk devletinin PKK'ya rakip olabilecek tüm demokratik Kürt örgütlerini dağıtması ve Kürt kimliğinin her türlü ifadesini mutlak olarak yasaklamasıdır. Ortada Kürt kimliğini ve isyanını temsil eden tek örgüt kalmış ve onun biricikliğini sağlayan da can düşmanı Türk yönetimi olmuştur.

Aşiret düzeni, ekonomik geri kalmışlık ve sosyal adaletsizliğin damga vurduğu geleneksel toplum yapısı içine sıkışan Kürt erkek ve kadınları, PKK'da hayatlarını "anlamlı" kılacak ve birlikte uğraş verecekleri bir "dava" buldular. Örgüt hem bir kişisel kurtuluş hem de siyasi katılma aracı oldu. PKK elemanları, hayatlarını feda etmek ve büyük eziyetler görmek gibi bedeller ödemeye hazır olduklarından Kürt coğrafyasında büyük prestij sahibi oldular ve hayatlarında önemsedikleri bir "dava" olmayan pek çok genç erkek ve kadın örgüte katıldı.[4]

4 Ali Nihat Özcan, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi), Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi* (Ankara: ASAM Yayınları, 1999)

Başlangıçta PKK, gerilla savaşı için gerekli tecrübe ve teçhizattan yoksun olan muntazam ordu birliklerine ciddi zararlar verdi. Dağlardaki sığınaklarından vur-kaç taktikleri uygulayan PKK militanları, 1980'ler boyunca Türk güvenlik kuvvetleri karşısında göreli üstünlüklerini korudu. Ancak 1995'te, ordunun komando birliklerini, polis teşkilatının da özel harekât timlerini eğitip donatmasıyla birlikte güvenlik güçleri, güneydoğuda başlangıçta kentsel alanlarda, sonrasında da kırsal alanda üstünlüğü ele geçirmeyi başardı. Bunun yanında Türk ordusunun, "Kürdistan" olarak tabir edilen Kuzey Irak'a, Amerikan desteği ve Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) lideri Mesud Barzani'nin işbirliğiyle düzenlediği askeri operasyonlar da PKK'nın burada tutunma veya bir "taşeron" güç konumu kazanma çabalarına darbe vurdu. Ne var ki Öcalan'ın Suriye'deki korunmalı mevkii, PKK'nın kumanda kademesini Türk güvenlik güçlerinin erişim alanından uzak tutuyordu.[5]

1998'de Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın bu bilinçli politikası karşısında sabrını yitiren Türk ordusu, Suriye'ye Öcalan'ı barındırmaya devam etmesi halinde savaş açacağını duyurdu. Durumun ciddiyeti karşısında Esad'ın boyun eğmekten başka çaresi kalmadı ve Öcalan 1998 sonbaharında Suriye'den çıkartıldı. Avrupa'da geçen kısa bir sürgün döneminden sonra, Şubat 1999'da Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirildi.

Öcalan'ın hapsedilmesi Türkiye'nin PKK ile mücadelesinde yeni bir dönemi başlattı. Yargılanması sürecinde Öcalan hukuki bir savunma yapmadı. "Beni yanlış yapmakla suçlamak için yeterli sebep mevcuttur... Hatalarımızdan ders almalı ve barışı sağlamayı öğrenmeliyiz" tarzında konuştu.[6] Şiddete başvur-

5 İsmet İmset, *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin Yirmi Yılı* (Ankara: Turkish Daily News Yayınları, 1992)

6 Mahsum Hayri Pir, *Bir Yanılsamanın Sonu* (İstanbul: Komal, 2000), 383, 385, 388, 392. Savcının mahkeme öncesinde, 3 Nisan 1999'da yaptığı sorguda ve 31 Mayıs, 3 Haziran ve 23 Haziran tarihli duruşmalarda Öcalan bu sözleri birkaç defa tekrarladı.

manın ve bağımsız bir devlet için savaşmanın yanlış olduğunu, bin yıldır aynı vatanı paylaşan Türklerle Kürtlerin uzlaşı ve demokratikleşme yolunda birlikte çalışmaları gerektiğini ifade etti. Bu amaçlara ulaşabilmek için hayatına dokunulmaması şartıyla devlete hizmet etmeyi vaat etti. İfadelerinin isabetini kanıtlamak amacıyla, PKK militanlarına askeri birliklerle çatışmaya girmemelerini ve bu açıklamadan kısa bir süre sonra da Türkiye'yi terk etmelerini emretti. PKK'nın Avrupa eski sözcüsü Ali Sapan'ın başını çektiği bir "Barış Grubu", Avrupa ve Kuzey Irak'ta toplandı ve Ekim 1999'da Türkiye-Irak sınırında ve İstanbul'da iki grup halinde Türk yetkililere teslim oldu. Devlet bu sembolik jestleri görmezden gelmeyi seçti ve terörist bir örgütle pazarlık yapmamakta diretti.

Diğer yandan PKK demokrasi, insan hakları veya Kürt etnik kimliğinin tanınmasını isterken, bu amaca ters düşen bir yöntemi de terk etmemekte; silahlı mücadeleye devam etmektedir. Oysa bu yolla meşru bir demokratik mücadelenin gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Terörizm, önemli bir siyasi soruna, temel bir sosyal talebe veya yaygın biçimde hissedilen bir memnuniyetsizliğe kamuoyunun dikkatini çekmek için etkili bir yöntem olsa da geniş kapsamlı bir siyasi dönüşümün sağlanması için yeterli bir araç değildir. PKK liderinin 1999'dan bu yana bir Türk hapishanesinde olmasına rağmen örgüt silah bırakmamış, dağılmamış ve terörist örgüt kimliğinden sıyrılmamıştır. Eğer Kürt meselesi çözüme kavuşacaksa, bu öncelikle Kürtlerin demokrasiye ve sorunların çözümünde barışçıl yöntemlere inanması ve bunları benimsemesi ile mümkün olacaktır. Şu ana kadar PKK, ilk adımı devletin atmasını ve katı yöntemlerini değiştirmesini beklemiştir. Bu açmaz Türkiye'de siyasetin normalleşmesini ve demokrasinin yaygınlaşmasını sekteye uğratmıştır, uğratmaktadır.

Türkiye'deki Kürtler yalnızca etnik siyaset ile yetinmemelidir, etnik tanınma ile başlayıp biten imtiyazlar yeterli değildir. Kürtler vatandaşı oldukları ülkelerin gelişimine ve dünya ile bütünleşmesine katkıda bulunmalıdırlar. İçinde yaşadıkları (yurttaşı

oldukları) İran, Irak ve Suriye'nin demokratikleşmesi için mücadele etmeli; Türkiye'nin ise tüm soy, kültür ve inanç gruplarına eşit mesafede duran laik bir hukuk devleti olması için AB üyeliğine yaklaşmasına katkıda bulunmalıdırlar.

Önceden olduğu gibi bugün de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin en az beşte biri Kürt kökenli vekillerden oluşmaktadır.[7] Türkiye'nin en önde gelen iş dünyası temsilcilerinin dörtte biri Kürttür. Bu rakamlar, bireyler veya sivil toplum düzeyinde bir ayrımcılık olmadığı gerçeğine işaret etmektedir. Sorun, belirlenmiş ve onaylanmış resmi kimlikler dışında etnik, kültürel, dini ve/veya ideolojik kimliklerin ifadesine izin verilmeyen kamusal alanda ortaya çıkmaktadır. Bu kısıtlama yalnızca Kürtlerin maruz kaldığı bir engel değildir. Bugüne değin Solcu, Liberal, Kürt ve Müslüman kimlikleri de kamusal görünürlükten mahrum bırakılmış ve hukuki kovuşturmaya tâbi tutulmuştur.

Türkiye'deki Kürt nüfusun ekseriyeti barış ve ahenk içerisinde yaşamayı arzulamaktadır. Fakat tıpkı Türk olmaktan gurur duyan Türk kardeşleri gibi, ne iseler ondan ötürü –yani Kürt oldukları için– saygı görmek ve bu halleriyle toplumla bütünleşmek istemektedirler. Aksi geçerli olsaydı, şiddet yanlısı PKK'ya verecekleri destek, Kürt nüfus barındıran her şehri, her kasabayı savaş alanına çevirmeye yeterdi. On dört milyonluk İstanbul nüfusunun dörtte birini Kürtlerin teşkil ettiğini ve önde gelen Kürt siyasi partisi olan Demokratik Toplum Partisi'nin (DTP) genel seçimlerde Güneydoğu dışındaki kentsel oyların yalnızca küçük bir kesimini aldığını düşünürsek Kürtlerin ayrılıktan çok bütünleşmeye meyleden bir görüntü sergilediği ortaya çıkar. Bu olgu yetkililer tarafından akılcı bir tavırla değerlendirilmeli ve siyaseti normalleştirecek daha yapıcı politikaların üretilebilmesi için yersiz kuşkulara son verilmelidir. Şimdi, herhangi bir etnik veya dini gruba özel ayrıcalıklar verilmeksizin tüm kültürel farklılıkla-

7 TBMM Milletvekili Listesi, 21. ve 22. dönem, http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekili_sd.liste, erişim 16 Kasım 2004

rı tanıma, saygı gösterme ve bunları hukuki koruma altına alma zamanıdır.[8] Ancak bu girişim, Türkiye'de siyaseti bir çatışma alanı olmaktan çıkarır, demokrasiye derinlik kazandırır ve devleti farklı kültür kümeleri arasında taraf tutmaktan uzaklaştırır.

Siyasi Hedefler, Liderlik ve Örgüt

PKK -büyük ölçüde- tümü Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan bir grup üniversite öğrencisi tarafından 7 Kasım 1978'de Diyarbakır'da kuruldu. Kurucular, başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada yükselen öğrenci hareketlerinin etkisinde, kendi toplumları kadar dünyayı da Marksist-Leninist esaslar çerçevesinde yorumladılar. Pek çok benzer Kürt grup ve örgüt gibi PKK da siyasal kariyerine Türkiye'yi 1960'larda ve 1970'lerde temelden etkileyen sol görüş/ideoloji doğrultusunda başladı. Fakat Türk solu; aydınlar, öğrenciler ve kentlerde yoğunlaşan sendikalar dışında kalan farklı toplumsal kesimleri harekete geçirebilecek ortak bir program oluşturmakta yeterince başarılı olamadı. Buna bir de sol hareketi beynelmilel komünizmin beşinci kolu olarak gören yetkililerin başlattığı amansız baskılar ve yasal takibat eklenince, Kürtler amaca ulaşmada yetersiz kalan sol akımın dışında bir siyasal alana yöneldiler: Etnik siyaset.

Sol siyaset, çeşitli etnik ve kültürel gruplar arasında dayanışmaya vurgu yapmakta ve ulus-üstü bir çizgiyi savunmaktaydı. Ne var ki Türkiye'de sol hareketin bastırılması ve iç tutarsızlıkları, hem Türkleri hem de (daha çok) Kürtleri daha milliyetçi, daha etnik vurgulu bir yöne savurdu. Çoğunlukla gençler tarafından birçok radikal Kürt örgütü kuruldu. Kısa süre sonra bunların tümü yasadışı ilan edildi ve kapatıldı, üyeleri yargılandı ve hapsedildi. İçlerinde en dirençli, davası uğruna en fazla "fedakârlığa" razı, yani amansız resmi baskıya ve diğer Kürt grupların rekabetine en dayanıklı olan örgüt; PKK hayatta kaldı.

---

8 *TOBB, Doğu Sorunu: Teşhisler, Tespitler,* Özel Rapor, 1995

PKK'nın kurucuları Lenin'in "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" ilkesinden ve Stalin'in *Milli Mesele* kitabından derin biçimde etkilenmişlerdi. Devletin her türlü müşterek Kürt dışavurumunu, ne kadar barışçıl olursa olsun, yasaklaması ve Kürt kültürel kimliğini sistematik biçimde inkâr etmesi oldukça tepkisel bir karşılık doğurdu. Gururu zedelenmiş Kürtler resmi baskıyı bir çeşit emperyalizm olarak algılarken kendilerini de dâhili (iç) sömürgeciliğin kurbanları olarak tanımladılar. Onlara göre Türk ve Kürt etnik kimliklerinin hiyerarşik ve eşitsiz ilişkisi, bir kurtuluş mücadelesine davetiye çıkarmaktaydı. Bu kavramlar PKK'nın kurucularını Türkiye'nin Güneydoğusu ile İran, Irak ve Suriye'nin Kürt nüfus barındıran bölgelerinde "birleşik ve demokratik [bir] Kürdistan" hayaline sürükledi.

1997 yılında örgüt, bunca kan ve ateşten sonra kuruluş şartlarının sağlanamadığı gerekçesiyle ayrı bir Kürt ulus-devleti oluşumu tezini terk etti. Bunun yerine daha "olabilir" görülen Türkiye'de kültürel özerkliklerin anayasa güvencesine alınması, yerel yönetimlerde özerklik yoluyla Kürtlerin eşit siyasi haklara kavuşması ve egemenliğe ortak olması tezini benimsedi. Bu bir tür federatif yapı tasarımıydı. Öcalan'ın "Demokratik Cumhuriyet ve Barış Projesi" adını verdiği bu tasarımın önemli bir iç muhasebeden sonra kamuoyuna sunulması Türkiye'de her şeyin ne kadar zor ve ağır bedeller sonrasında öğrenildiğine iyi bir delildir. Abdullah Öcalan yargılanması sırasında, "Keşke 1973'te bugünkü bilinç düzeyinde olsaydım. O zaman bu yol [şiddet] izlenmezdi... Hakikaten, en büyük acıyı bu millet çekti. Savaşın bir temeli, bir dayanağı yoktur... Barış içinde [birlikte] bir yaşam demokratik bir cumhuriyette aranabilir" değerlendirmesini yapmıştır.[9]

Geriye bakıldığında PKK'nın siyasi kariyeri radikallikten ılımlılığa doğru bir yol izlemiştir. Başlangıçta, bağımsız bir ulus-

9 Abdullah Öcalan, "Belge 10: Mahkeme Zabıtları, 29 Haziran 1999", aktaran Pir, *Bir Yanılsamanın Sonu*, 392

devlet kurmak maksadıyla Türkiye'den bir Kürt "anavatanı" koparmak gibi azami (maksimalist) bir hedefle yola çıkılmış ve amaç doğrultusunda sistematik şiddete başvurulmuştur. İyi motive edilmiş, iyi eğitilmiş ve yüksek seviyede organize olmuş bir gerilla gücü yanında ona destek olacak propaganda, lojistik, üye devşirme ve maddi kaynak temini gibi değişik amaçlara hizmet eden teşkilatlar barındıran bir sivil cephe oluşturulmuştur. Bu hazırlıklardan sonra PKK, Türk ve Kürt milliyetçiliklerinin birbirini bilediği Kürt yoğunluklu güneydoğu illerinde kendisince devletin baskı ve zulüm aygıtı olarak görülen güvenlik güçlerine ve resmi kurumlarına/kadrolarına karşı milis savaşı başlatmıştır. Savaş doktrininde üstün güçlere karşı etkili olan, "düşük yoğunluklu savaş" stratejisi adı verilen bu mücadele biçimi günümüze kadar sürdüğüne göre, savaş alanı olarak seçilen coğrafya ve sosyo-kültürel ortam konusunda isabet kaydedilmiş demektir.

PKK'nın lojistik destek konusunda pek sıkıntı çekmemesinde Avrupa'da yaklaşık bir milyon nüfusa sahip olan Kürt göçmenlerin oluşturduğu diasporanın büyük rolü vardır. PKK'nın Avrupa'da kurduğu sivil teşkilatlar ve Kürt diasporasının kendini ifade aracı olarak gördüğü örgüte destek amacıyla oluşturduğu yerel sivil toplum örgütleri aracılığıyla PKK hem maddi yardım derlemiş, hem de çok etkili bir halkla ilişkiler kampanyası yürütmüştür. Buna rağmen PKK, benimseyip uyguladığı şiddet yöntemi yüzünden Batı'dan fazla bir resmi destek görmemiştir. Ancak Kürt halkının mağduriyeti ile PKK şiddeti arasında kesin bir ayırım yapmayan sivil çevreler, bu konuda daha özensiz davranmışlardır.

PKK'nın toprak talebinden vazgeçip kültürel haklar ile etnik, dilsel ve siyasi farklılıkların saygı görüp korunacağı daha geniş demokratik ve hukuki ölçütleri savunmaya başlamasından sonra "Kürt sorunu"nun çözümü doğrultusunda farklı bir atmosfer doğmuştur. PKK Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemektedir, ama silahlı mücadeleyi hâlâ sürdürmesi, örgütün bu konudaki samimiyetine gölge düşürmektedir.

Nitekim Öcalan, 1999'da milislerine Türkiye'yi terk edip Kuzey Irak'a gitmelerini emretmiş olmasına rağmen, 2002 yazında idam cezasının kaldırılmasını takiben örgütünün silahlı mücadeleye devam etmesine engel olamadığı iddiasında bulunmuştur. Devletin acilen Kürtlerin içinde bulunduğu koşulları düzeltmesini ve hapisteki PKK üyelerini affetmesini istemiştir. 2005 kışında Saddam sonrası Irak'taki gelişmelerden ilham alan Öcalan fantastik bir yeni öneride bulunmuştur: Türkiye, İran, Irak ve Suriye'yi içine alan, "Kürtlerin yaşadığı ülkelerle Ortadoğu'da onlara ev sahipliği yapan ülkeler arasında bir konfederasyon."[10]

Herkesin kafasını karıştıran projeleriyle Öcalan ve silahlı mücadeleden vazgeçmeyen PKK; demokratikleşmenin ilerletilmesi, hukukun üstünlüğü ve Türkiye'nin AB'ye ivedi katılımı önünde engel işlevi görmeye devam etti. Gerçekçi olmaktan böylesine uzak hedefler peşindeki bir PKK, yalnızca kendini tüketmekle kalmayabilir, aynı zamanda Türkiye'nin, "Kürt meselesi" gibi, insan ve azınlık hakları sorunlarını çözebilecek kapasitede bir demokrasi ve refah ülkesine dönüşmesini de geciktirebilir. Ancak bu durumun farkında olan hâlihazır yönetim kadrosu kadar kamusal sağduyu da artık bir çözümü dayatmaktadır. ABD işgal güçlerinin Irak'tan çekilmesinden sonra Ortadoğu'da özlenen istikrarın bölgenin kendi dinamikleriyle sağlanması gereği, PKK gibi silahlı ve devlet otoritesine meydan okuyan denetimsiz unsurların tasfiyesine şimdiye kadar engel teşkil eden, bu unsurların bölge ülkeleri arasında çözülmeyen sorunlarda taşeron olarak kullanılması koşullarını da ortadan kaldırmaktadır. Şu andaki Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin söylediği gibi silahla hak aranması dönemi kapanmıştır. Böyle hareketler anakroniktir (çağdışıdır). Tabii hak aramanın aynı yöntemlerle bastırılması da... Öyle anlaşılıyor ki PKK'nın silah bırakması, Ortadoğu'da

10 Abdullah Öcalan'ın, sözlerini dönüşümlü olarak *Özgür Politika* gazetesine aktaran avukatlarına verdiği mülakat. *Özgür Politika*, mülakatı "Kürdistan Demokratik Konfederalizmi İlan Edildi" başlığı ile yayınlamıştı, 3 Mart 2005.

çoğulcu demokrasinin inşasında önemli bir fırsat ve örnek rolü oynayacaktır.

Liderlik ve Örgüt Yapısı

PKK, Türkiye'nin büyük şehirlerinde eğitim gören kırsal kökenli üniversite öğrencileri tarafından kurulmuştu. Başlangıçta örgüt içerisinde Türkler de yer almaktaydı; çünkü onlar, Türkiye'nin sorunlarının yalnızca tek bir etnik gruba yaslanılarak çözülemeyeceğine inanıyorlardı. Esas lider ve ideolog olan Öcalan, Diyarbakır'ın Halfeti kazasının Ömerli köyünde dünyaya geldi. İlköğrenimini doğduğu bölgede tamamladıktan sonra teknik liseden mezun oldu. Daha sonra Türkiye'nin önde gelen bürokrat, siyasetçi ve diplomatlarının mezun olduğu Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girdi. Üçüncü senesinde, siyasi faaliyetleri sebebiyle okulu bıraktı.

PKK kurucularının çoğu, bireyselliğe ve özgür düşünceye pek de yer bırakmayan aşiretçilik ve toprak ağalığı ile şekillenmiş geleneksel kırsal toplumdan gelmeleri itibariyle Öcalan'a benzemektedir.[11] Modern şehirde eğitim görmek, onları çok daha liberal bir değerler sistemi ile karşı karşıya getirmiş ve daha önce hiç tanımadıkları düşünce, eylem ve örgütlenme hürriyetini sağlamıştır. Yeni öğrenip etkilendikleri Marksizmi hem kendileri hem de kendilerini özdeşleştirdikleri sosyal grup –yani bir bütün olarak Kürtler– için bir kurtuluş aracı olarak benimsemişlerdi. Önce Türkiye'deki Kürtleri -kendi tabirleriyle Kuzey Kürdistan'ı- kurtarmayı, sonra da İran, Irak ve Suriye'den kopartılacak Kürt yoğunluklu yörelerle, bağımsız, birleşik bir Kürdistan kurmayı istiyorlardı.

Liderlik başlangıçta paylaşılan bir görevdi. Fakat aşiret düzenine aşina geçmişleri, grup ve hareketi temsil edecek ve daha net biçimde tanınır kılacak müşahhas bir liderlik olgusuna yönelme-

11 İstanbul Polis Teşkilatı, Kontr-Terör Bölümü, *KADEK (PKK)* (İstanbul, 2003), 1-40.

lerine neden oldu. 1974–1977 arasında grup, Kürdistan Devrimcileri olarak anılıyordu ve Öcalan, eşit üyeler arasında "birinci" konumdaydı. 27 Kasım 1978'de PKK bir parti olarak kuruldu ve Abdullah Öcalan genel sekreter seçildi. Bu tarihten sonra Öcalan, örgütün ve başını çektiği "Kürt isyanı"nın tartışmasız lideri haline geldi.[12]

PKK hem hiyerarşik hem de yatay olarak örgütlenmiştir. Öcalan, operasyonel yönetimi, değişik seviyelerde farklı coğrafi bölgelere yayılmış olan paramiliter/milis komutanlara ihale etmiş; fakat siyasi ve ideolojik liderliği itiraza mahal vermeyecek biçimde muhafaza etmiştir. Örgütte siyasal otorite veya iktidar, mutlak anlamda dikeydir. Hiçbir koşul altında ihlal edilemez ve sorgulanamaz katı bir emir-komuta zinciri mevcuttur. Her türlü ayrılık şiddetle cezalandırılır. Yerel gerilla liderlerinin, zaman zaman bölgeden ayrılan terhis edilmiş silahsız askerleri pusuya düşürmek gibi, önderden bağımsız hareket ettikleri olmuştur. Öcalan bu suçu işleyen komutanları kınamış, ama dışarı karşı örgütsel yönetimde zafiyet var havası doğmasın diye onları tasfiye etmemiştir. Ancak böyle bir merkezkaç hareketin tekrar etmesine de müsaade etmemiştir.

Davaya veya örgüte ihanet etmekle itham edilenler her dönemde infaz edilmiştir. Öcalan'ın ilk dönem yoldaşlarından pek çoğu ve yüzlerce PKK üyesi, liderin taleplerini sorgulamadan ve başarıyla yerine getiremedikleri gerekçesiyle öldürülmüştür. PKK yönetimine ve Stalinci liderine boyun eğmeyen silahlı ya da demokratik diğer Kürt örgütleri de aynı kaderi paylaşmıştır.[13] PKK üyeleri ve Öcalan'ın izleyicileri üzerinde kurulan bu tahakküm ve onların sergiledikleri itaat o kadar kuvvetlidir ki on yıldır bir Türk hapishanesine kapatılmış olmasına rağmen Öcalan halen PKK ve ona bağlı sivil örgütlerin tartışmasız lideridir.

---

12 Ibid., 6.

13 Murat Yetkin, *Kürt Kapanı: Şam'dan İmralı'ya Öcalan*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004).

Kendilerine yetki ve görev verilen alt-liderler otorite ve meşruiyetlerini "başkan"dan alırlar. Öcalan hem siyasi bir hareketin başkanı hem de silahlı bir milis gücünün başkomutanıdır. Bu sıfatına rağmen ne silah taşımıştır ne de bizzat silahlı mücadeleye katılmıştır. Ondan yetki alan alt-liderlerin sosyal profilleri pek çok ortak yön taşımaktadır. Pek çoğu Türkiye'nin güneydoğusunun kırsal kesimlerinden gelmektedir; geri kalanı ise belli ölçüde şehir tecrübesine sahiptir. Küçük bir azınlık Avrupa'daki Kürt diasporasından gelmektedir. Örgütün gerek içeride gerekse Avrupa'da eğitim görmüş üyeleri, silahlı mücadeleyi sürdürmek için gerekli para ve kamuoyu desteğini sağlamak amacıyla yurtta ve yurtdışında sivil toplum örgütleri kurmak ve yönetmekle görevlendirilmiştir. Gerilla liderleri genellikle birinci ve ikinci gruptan atanır. PKK'nın silahlı milis kadrosu ise kaybedecek pek az şeyi olan, buna mukabil, savaşçı olarak geçirecekleri kısa hayatlarında "üstün bir amaç" gütmenin gururu ve toplumlarınca onay gören bu rolün kendilerine sağladığı itibarla yaşamayı seçen genç köylü erkek ve kızlardan oluşmaktadır. Örgüt, Kürt kimliği ve hakları konusunda verdiği mücadele ile baskı altında tutulan İran ve Suriye Kürtlerinin de ilgisini çekmiş, bu ülkelerde direniş örgütlerinin kurulmasına vesile olmuş veya zaten var olanlarla işbirliğine girmiştir. Bu nedenle PKK'da her zaman bir oranda Iraklı, Suriyeli ve İranlı üyeler de olmuştur. Fakat örgütün üye devşirdiği ana kaynak Türkiye'dir ve liderlik kadrosu ve siyasal amaçları itibariyle Türkiyeli bir oluşum olmak özelliğini kaybetmemiştir.

Öcalan'ın iktidarı mutlak olmakla birlikte örgütün eylemleri teoride istişareye açıktır. Ama uygulamada bu danışma olgusu oldukça sınırlıdır. Önemli meselelerin tartışılması ancak liderin izin verdiği ölçüde gerçekleşir. Liderin emretmediği her tür düşünce ve eylem, kınama ve eleştiriye açıktır. Herkes Öcalan'a karşı sorumludur.

Örgütten kaçanların, tutuklananların veya Türk resmi makamlarına kendi istekleriyle teslim olanların, fikir ayrılıkları veya davranış farklılıkları nedeniyle verilen cezaların korkunçluğu ko-

nusunda anlattıkları tüyler ürperticidir. Bu durumun tepki çekmediği söylenemez ama tepkinin somut biçim alması mümkün olmamıştır. Grup içerisinde, bilhassa şiddetin araçsallaştırılmasının biçim ve boyutu konusunda gerçek fikir ayrılıkları olmuştur. Fakat 1999 öncesinde Öcalan, şiddetin dozunu ve çapını azaltmayı ısrarla reddetmiş ve taleplerin şiddet dışı yollarla (siyasete katılarak) gerçekleştirilmesi düşüncesine karşı çıkmıştır. Bu da örgütün şiddet sarmalından kurtulup Türkiye'de siyasetin normalleşmesine katkı yapmasına engel olmuştur.

PKK'da iç ayrılıkları bertaraf etmek için iki yöntem kullanılmıştır. Birincisi, zorla iknadır. İkincisi ise biricik ve eşsiz önder kültünün sürekli beslenmesi ve onunla özdeşleşen örgütün, örgüt hedeflerinin ve bu yolda hayatlarını kaybedenlerin yüceltilmesidir. "Milli kurtuluş" davası olarak tanımlanan mücadelenin şahıslaşmış hali olan örgüt en üst değerdir; hem Kürt varlığının sebebi hem de bireysel varlığın feda edilmesinin amacıdır. Hem davanın taşıyıcısı olan önder hem de davanın hayata geçirilmesinin vasıtası olan örgüt, bizatihi hayattan daha önemlidir ve değerler sisteminin zirvesini teşkil eder.

Liderin eleştirisi ile geçen uzun oturumları, üyelerinin grup önünde yaptıkları özeleştiri takip eder. Başarısız olanları, liderin sözünden çıkanları veya kararları sorgulayanları "ikna" etme yolları yetersiz kaldığında, muhalifler acımasızca cezalandırılır. Pek çok tanığa göre bizzat Öcalan, emirlerini yerine getiremedikleri veya kendi iradeleriyle liderin emrettiğinden farklı bir yol izledikleri gerekçesiyle yüzlerce PKK'lının infazını emretmiştir.[14]

İsyanın İdeoloji ve Politikası

PKK silahlı faaliyetlerini üç sav ile meşrulaştırmıştır: Birincisi, "Türkiye Kürdistanı" olarak adlandırdığı güneydoğu illerinin Türkiye'nin bir sömürgesi olduğu ve Kürt halkının Türk devleti tarafından sömürgeleştirilmiş olduğudur. İkincisi, Kürtlerin

14 İstanbul Polis Teşkilatı, *KADEK (PKK)*, 32.

dünyadaki en büyük devletsiz azınlık olduğu ve bir ulus-devlet kurma hakkına sahip olduklarıdır. Batı emperyalizmi "büyük Kürdistan"ı, Kürt kimlik ve haklarını reddeden bir grup ulus-devlet arasında parçalamıştır. Bu parçalar bağımsız ve birleşik bir "Kürdistan" kurmak amacıyla birleştirilmelidir. Üçüncüsü (bu nedenlerle) Türkiye'ye karşı verilen savaşın haklı olduğudur.

Kürt eylemciler sık sık tutuklanıp hapsedilmişlerdir. Yalnızca kötü muameleye maruz kalmamış, aynı zamanda üniversite eğitimlerini tamamlama olanaklarını da yitirmişlerdir. Kırsal kesimden gelen gençler için en saygın kariyer olan devlet memurluğu hakkını yitirmeleri, onlar ve aileleri için büyük bir psikolojik yıkım olmuştur. Maruz kaldıkları baskı, yitirdikleri pek çok hak ve hapiste geçirdikleri zaman (işkence ve kötü muamele), onlarda geri dönüşü olmayan bir yola girdikleri duygusunu uyandırmıştır.

Örgütün şiddet uygulama kararlılığı, devletinin uyguladığı ve meşru siyasi faaliyete yer bırakmayan amansız ve kesintisiz karşı şiddet ile daha da keskinleşmiştir. Örgüt silahlı mücadeleye başlayınca Ortadoğu'da kendisine uygun bir siyasal ortam bulmuştur. Türkiye ile hesapları olan komşu ülkeler, amaçlarını gerçekleştirmek veya Türkiye'nin elini zayıflatmak için PKK'yı taşeron olarak kullanmışlardır. Gerçekten de PKK Suriye'ye yerleştiği ve Suriye tarafından kontrol edilen Lübnan'daki Bekaa Vadisi'nde eğitim kampları açtığı andan itibaren, mutlak anlamda kendi iradesiyle hareket etme özgürlüğünü yitirmiştir.

PKK'nın daha sonra Irak ve İran'da da kampları ve lojistik destek üsleri olmuştur. Bu otoriter devletlerle işbirliği, örgüt için bir hayatta kalma ve karşılıklı menfaate dayalı amaç birliği çerçevesinde gerçekleşmiştir. Yunanistan, PKK'ya açık ve gizli destek veren başka bir ülkedir. Türkiye ile sürüncemede kalan sorunlarında çözüme bir katkısı olmasa da "düşmanımın düşmanı dostumdur" inancıyla hareket eden bu ülke bir hukuk devletinin yapmaması gereken şeyi yapmış ve en azından rakibini zayıflat-

mak için terörist bir örgütü desteklemiştir. Tabii PKK da bu destek ve himayelerin bedelini üyelerinin canı ve kanı ile ödemiştir.[15]

Silahlı mücadelede fiili durum 1995 Mart'ından itibaren değişmeye başlamıştır. Tanıdık arazide, görece destekleyici (en azından etkili direnç göstermeyen) bir halkın ortasında yürütülen gerilla savaşı, iyi eğitimli ve donanımlı bir düzenli ordu ile savaşmaktan farklıdır. Bu fark, 1992 ve 1995'te PKK, Türk ordusuyla açık alanda savaşa tutuşmaya teşebbüs ettiğinde görülmüştür. Her iki seferde de örgüt acı bir hezimete uğramıştır.

Başlarda (1980'lerde) Türk ordusu düşük yoğunluklu bir savaş ya da gerilla türü güçlere karşı mücadele eğitimine ve teçhizata sahip değildi. Bu nedenle bir süre alan hâkimiyetini sağlayamadı. 1990'ların başından itibaren personelini bu tarz bir mücadeleye uygun olarak eğitip silahlandırdı. Ancak bu dönemde Birinci Körfez Savaşı çıkmış ve uluslararası koşullar "Kürdistan" adı verilen Kuzey Irak'ta özerk bir Kürt oluşumunun doğmasına el vermişti. Savaş sonrasındaki uygun koşullardan yararlanan PKK, birliklerinin önemli bir bölümünü Kuzey Irak'a kaydırdı. PKK'nın buradan Türkiye'ye yönelttiği saldırıları önlemek için Türk ordusu "sıcak takip" operasyonları düzenledi. Bu önleyici harekât ve ülke içinde alınan askeri, idari ve sosyal tedbirler PKK'nın etkisini önemli ölçüde azalttı. Öyle ki PKK 1995 ile 1999 arasında kültürel dağarcığında hiç olmayan bir yönteme yöneldi: İntihar bombacılığı. Abdullah Öcalan, bir süre önce onaylar göründüğü bu kör şiddeti, yurtdışında yakalanıp Türkiye'ye getirildikten sonra bir buyruğu ile durdurdu. Başka yollarla kazanmakta zorlandığı görünürlüğü ve etkinliği böylesine uç eylemlerle elde etmeye çalışan PKK, alışılagelmiş şiddet eylemlerine ve örgütsel faaliyetlerine geri döndü. Ne var ki intihar bombacısı devşirmeye çalıştığı dönemde PKK, daha önce dışladığı dini

15 M. Hüseyin Buzoğlu, *Körfez Savaşı ve PKK* (Ankara: Doğuş, 1997), 99-110; Ely Karmon, "The Showdown Between the PKK and Turkey-Syria's Setback", 1998, ICT, Israel, http://www.ict.org.il/articles/articledet.cfm?articleid=55, erişim 17 Aralık 2003.

gruplarla flört etmeye başlamıştı. Ne de olsa intihar gibi benimsenmeyen bir eylem biçiminin PKK'nın içinden çıktığı geleneksel toplumda "kutsal"la irtibatlandırılarak meşrulaştırılması gerekiyordu. Kendine has dini inanışları olan kesitlerden üç örgüt oluşturuldu: Sünni Müslümanlar, Alevi Müslümanlar ve Yezidiler. Farlı bir deyişle PKK, dini keşfetti; çünkü örgüt, zorlandıkça daha geniş bir sosyal cepheye ihtiyaç duymaya başladı. PKK yönetimi 1990'lara girerken terk ettiği Marksizm yerine benimsediği ulusalcı çizgiyi dindarlıkla zenginleştirirse daha geniş bir yelpazeye yaslanacağını hesap ediyordu. Ne de olsa Kürtlerin baskın çoğunluğu kırsal, geleneksel ve dindardı.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun dağlarında ve ovalarında şiddetli çatışmalar sürerken Öcalan tek yasal Kürt siyasi partisi olan Halkın Emek Partisi (HEP) üyelerini 1991 genel seçimlerinde Kemalist Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) listelerinden Meclis'e girmeye teşvik etti. Bu yolla HEP, TBMM'de 18 üye ile temsil hakkı kazandı. Bu grupta yer alan Leyla Zana, milletvekilliği yeminini Kürtçe ve başında geleneksel Kürt renklerini taşıyan üç renkli bir bantla etmekte ısrar ettiği için büyük bir tartışmaya neden oldu. Bu kadarı onun ve arkadaşlarının terörist örgütün üyesi olmakla suçlanmasına yetti. Bu suçlamayla on beş yıla mahkûm edilen ve Aralık 1994'te hüküm giyen Zana, Haziran 2004'te serbest bırakılana kadar üç dava arkadaşıyla birlikte on yıl hapis yattı. HEP'in kapatılması üzerine kurulan Demokrasi Partisi (DEP) de kısa bir süre sonra yasaklandı ve yerine Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) kuruldu. Bütün bu dönüşümlerin arkasında, görüş ve taleplerini dile getirecek meşru bir siyasi organ arayan PKK yönetiminin irade ve yönlendirmesi vardı.[16]

Siyasi cephede bunlar olurken PKK, Kürt taleplerini duyurma gerekçesiyle şiddetten veya şiddet tehdidinden asla vazgeçmek istemedi. Örgüt, bağımsız bir Kürdistan'a yalnızca silahlı müca-

16 Kemal Kirişçi ve Gareth M. Wimrow, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of a Trans-State Ethnic Conflict* (London: Frank Cass, 1997), 146-51; Barkey ve Fuller, *The Kurdish Question*, 84-107

dele yoluyla ulaşılabileceğine inanmaktaydı. Bu doğrultuda iki yöntem benimsenmişti: 1- Hemen başlatılan ve yaygınlaştırılan bir kalkışma veya 2- Düşük yoğunluklu, sürekli bir çatışma ile desteklenip ilerletilen ve aşama aşama gerçekleştirilen tabandan bir halk hareketi.

Örgüt, birinci yöntemi gerçekleştirmek amacıyla 1992'de aşırı sol yasadışı silahlı örgütlerle ittifaklar kurmaya başladı. Bu bağlamda şehirlerde, örneğin 1998'de iyice yoğunlaşan büyük eylemler düzenledi ve Karadeniz bölgesinin kuzeydoğu ucunda (Kafkas ülkeleriyle temas sağlayabilecek bir bölgede) güvenli bir alan oluşturma teşebbüsünde bulundu. Örgüt yönetiminin itiraf ettiği gibi bu başarısız strateji Vietnam modelini esas almaktaydı. Hem siyasi ve askeri hedefler doğrultusunda bir işbirliği ağı kurulmalı hem de şiddet kullanımı sürmeliydi.

PKK'nın ayaklanma ve siyaset karşısındaki tutumu 1999'da kesin bir değişim gösterdi. Öcalan, yargılanması esnasında bu değişikliklerin mantığını dile getirdi:

"[Yoldaşlarıma]... özellikle 1996 sonrasında... sorunun üniter devlet çerçevesi içerisinde, demokrasinin gelişmesi ile çözülebileceğini... söyledim. Bu kolay olmadı. Bizzat kendim bu neticeye 20 yılda vardım... Eğer devlet barışa çağrıda bulunursa mutlaka olumlu karşılık alacaktır... Biz barış kararı aldık. [Umuyoruz ki] Devletimiz de barışa davet eder.

Hepimiz demokratik bir cumhuriyette barış içinde yaşayabiliriz. Türkiye için gerekirse ben kendimi feda ederim. [PKK milislerini] dağdan indireceğim, bana üç ay verin... Ben demokratik bir cumhuriyete inanıyor ve bunun için mücadele ediyorum. Ülkenin geleceğinin savaşta değil, barışta olduğuna inanıyorum... Toprak talebi/ayrılıkçılık doğru değildir... En iyi yol, demokratik cumhuriyet temelinde birleşmektir. Kültürel haklar[ın eksikliği] dışında bir sorun yoktur...

Eğer temel amaç özgürlükse, neden bu kavga? 'Bunu şimdi mi anladın?' diye sorabilirsiniz. Evet, şimdi anladım, daha yeni. Biz

Türk milletiyle birlikteyiz, onlardan ayrılamayız. Benim ait olduğum bu halk [Kürtler] ayrılıp dağın başında kendi başına yaşayamaz. Ne isyan, ne kavga, bu sorun demokratik kültür zemininde çözülmelidir."[17]

Öcalan'ın ifadeleri kısa süre içinde partinin söylemine ve uygulamasına dönüştü. Ocak 2000'de Yedinci Kongresi'ni gerçekleştiren PKK, program ve tüzüğünü liderinin yeni direktifleri doğrultusunda değiştirme kararı aldı. Stratejik hedef, demokratik, çoğulcu ve çok-kültürlü bir cumhuriyet bağlamında *anayasal vatandaşlık* haline geldi. Adı Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu (ARGK) olan partinin askeri kanadı, askeri karakteri daha arka planda olan Halkın Savunma Güçleri'ne (HPG) dönüştürüldü. Vietnam modeli terk edilip yerine Filistin tecrübesinden alınan *intifada*'nın (başkaldırı) Kürtçesi olan *serhildan* benimsendi. Artık sivil itaatsizlik dâhil demokratik protestonun tüm biçimleri denenecekti.[18]

Siyasi faaliyetleri sürecinde PKK, uluslararası platformda terörist olarak damgalanmasının getirdiği zorlukları artan biçimde duymaya başladı. Örgüt, bu damgayla pek mesafe kat edemiyordu, zira çoğu yerde yasaklanmıştı. Önceden hayat hakkı tanımadığı yasal ve barışçı demokratik Kürt organizasyonlarıyla "terörist" etiketiyle rekabet etmesi de zordu. PKK Nisan 2002'de toplanan Sekizinci Kongresi'nde *Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi* (KADEK) ismini aldı. Kongre bir kez daha oy birliğiyle Abdullah Öcalan'ı lider seçti.

Bu değişikliklere rağmen örgüt ne silah bıraktı ne de buna dair bir açıklama yaptı; bunun yerine, kuvvetlerini "meşru müdafaa" konumunda tutacağını ilan etti. Birkaç sene içinde (2003-2004) PKK milisleri tekrar Türkiye'nin dağlarına döndü. Aralarında yıllanmış olanlar kadar yeni katılanlar da vardı. Sayılarının

17 Abdullah Öcalan'ın avukatları vasıtasıyla kamuoyuna duyurulan ifadesi, aktaran Pir, *Bir Yanılsamanın Sonu*, 228-229

18 Ümit Özdağ, "The PKK and Low Intensity Conflict in Turkey," Ankara Papers, ASAM (London: Frank Cass, 2003).

toplamda 4 bini bulduğu söylenmekteydi.[19] Mart 2005'te *"Güney Kürdistan"* denilen Kuzey Irak'ta gerçekleşen parti kongresi esnasında örgüt, asıl ismi olan PKK'ya geri döndü. O yıldan bugüne kadar milis sayısının 6 bine ulaştığı bildirilmektedir.

PKK'nın tekrar eski kimliğine bürünmesinin arkasında Türk hükümetini -silahlı çatışmanın bedelini düşünerek- yavaşlayan reformları hızlandırmaya teşvik etmek mi vardır, yoksa destekçilerine başlangıçtaki prensip ve ideallerinden ayrılmadığına ilişkin bir mesaj vermek mi istemektedir? Gelişmeler her iki olasılığın da doğru olduğuna işaret etmektedir. Ancak şu kadarı açıktır ki PKK silahlı gücünü iki sebepten ötürü korumak istemektedir: Hükümetler karşısında pazarlık gücünü ve liderinin serbest bırakılması yönündeki baskıyı sürdürmek. Bunlara bir üçüncü hedef daha eklenebilir: Türkiye'de ve Irak Kürdistanı'nda edindiği etkinlik üzerinden Ortadoğu Kürt coğrafyasında bir siyasi aktör olabilmek.

Bu stratejiyi sezen Türkiye, KADEK'i terörist örgüt ilan etmekle kalmadı, gerek ABD'ye gerekse AB'ye (Mayıs 2002'de) bu sıfatı kabul ettirdi. Böylece KADEK temsili bir örgüt olamadı; bu da onu işlevsiz ve etkisiz kıldı. Bu yüzden üyeleri, örgütün ismini bir kez daha değiştirdi. Ekim 2003'te Kuzey Irak'ta gerçekleşen ikinci parti kongresinde, örgütün ismi Kürdistan Halk Kongresi (Kongra-Gel) olarak değiştirildi. Abdullah Öcalan bir kez daha örgütün lideri seçildi.[20]

Tüm bu süreç boyunca PKK lideri, örgütünden daha esnek ve dirençli bir görüntü vermiştir. Her hal ve şart altında yandaşları üzerinde otoritesini, izleyicileri arasında da etkisini sürdürebilmiştir. Bir mücadeleyi yönetmiş, ama askeri komutan rolü oy-

19 Bu sayı, isimlerinin açıklanmasını istemeyen polis şefleriyle 2004 sonbaharında Güneydoğu Anadolu'da yapılan mülakatlarda ifade edilmiştir.

20 "KADEK on the List of Terrorist Organization", http:www.geocities.com/paris/tower/1252/11th1202.htm, erişim 15 Ocak 2004; "Terror Organizations in Turkey," http:www.terror.gen.tr/english/turkey/seperatist/pkk/aim.html, erişim 15 Ocak 2004

namamış; bir politikacı ve ideolog olmuştur. Yeni gelişmeler karşısında esneyebilmiş, yeni pozisyonlar almış, ama örgütünden daha geniş kitleleri etkileyebilme yeteneği göstermiştir.

Aynı şey esas itibariyle geniş bir köylü tabanına dayanan PKK ve ardılları için söylenemez. PKK, silahlı mücadeleden daha işlevsel bir yöntem geliştirememiş, şiddetin temsil iddia ettiği kesim için zararlı olması durumunda bile bir silahlı örgüt olmak niteliğinden kurtulamamıştır. Bu niteliğiyle zaman dışına düşmüş ve değişen ülke ve bölge konjonktüründe "fazlalık" durumuna gelmiştir. Günümüzde PKK bugün oynadığı rolle değil, geçmişiyle önemlidir. Kürtlük adına her şeyin yasaklandığı ve Kürtlerin kendilerini ifade etmelerini sağlayacak tüm araçların kendilerinden esirgendiği bir dönemde baskıcı ve inkârcı politikalara başkaldırının bedelini ödemeye aday bir örgüt olarak ortaya çıktığı için yöntemlerini asla benimsememiş kesimlerden de ilgi görmüştür. Ama artık bugün herkes kabul etmektedir ki PKK türü örgütlerin siyasal ömrü tükenmiştir. Şimdi kritik soru şudur: Öcalan, örgütüne silahlı mücadelenin sona erdiğini tebliğ edecek midir? Ya da PKK'nın varlığında bunca yıldır rol oynamış başka Kürt aktörler, örneğin Kuzey Iraklı Kürt önderler (Barzani ve Talabani) ya da örgütü bölgede taşeron olarak kullanmış olan ABD (İran'a karşı), İran ve Suriye (Türkiye'ye karşı) örgütün artık silah bırakmasını isteyecek midir? Bu bir soru olmaktan çok örgütün varlık koşullarının devamı veya sonlandırılmasıyla ilgili bir olgudur.

Bu aşamaya gelindiğinde yıllardır dağ kamplarında son derece zor koşullar altında yaşayan gerilla komutanları bunu nasıl karşılayacaklardır? Silah bırakma şartlarına itirazlar olabilir. Vaki olacak kopuş kanlı mı olacaktır? Olmasa bile bunca yıldır dağlarda ve savaşarak yaşayan, geçinmek gibi sorunları olmayan insanların olağan hayata uyum sağlamaları oldukça zor olacaktır. Döndüklerinde çoğu işportacılık ile inşaat işçiliğinden öte işler bulamayacak olan bu insanlar bu koşullara razı olacaklar mıdır? Silaha ve örgütlenmeye çok yatkın bu insanlar yasadışı işlerle ko-

lay geçim yolları ararlarsa suç dünyasının ne kadar genişleyeceğini düşünmek gerekir. O nedenle "genel af" gibi etkili olabilecek ama sonrası düşünülmeyen kolaycılıklara kaçılmamalı, dağdan düze inen gençlere mesleki eğitim ve iş kurma imkânları düşünülmelidir.

Bu yazarın çok kişiye radikal gelecek bir teklifi vardır: Bunca yıldır can vermekten korkmadan zor arazi ve iklim koşullarında gayrinizami savaş teknikleri konusunda tecrübe kazanmış olan kadroların istekli (gönüllü) olanlarını, üniforma altına alarak "özel kuvvetler" statüsü altında Afganistan gibi dış görevlere göndermek ve dönüşlerinde bu hizmetleri karşılığında geçmişlerini silmek.

Siyasal ve Sosyal Taban

PKK Kürt nüfus içinde hızla destek kazanmıştır, çünkü başkaldırısıyla Kürtlerin on yıllardır duyuramadığı pek çok talebi ve şikâyeti dile getirmiş ve toplum içinde var olup da söylenmeyen bir sürü ayrım ve haksızlığa parmak basmıştır. Yöntemi haksız ve gayrikanuni olmasına rağmen haksızca ve gaddarca muamele gördüğüne inanan geniş bir Kürt kesimince dava itibariyle haklı bulunmuştur.

Kürtler geleneksel olarak aşiretlere, mezhep ve tarikat gruplarına ayrılmıştır. Güneydoğu Anadolu'da etkinliğini yakın zamanlara kadar sürdüren geleneksel büyük toprak sahipliği (ağalık), geniş köylü kesimlerini toprağa ve ağaya bağlayan geri kalmış tarım yöntemleri ve patron-yanaşma ilişkileri ile birlikte geri kalmışlığın temeli olmuştur. Gelenekselliğin manevi tarafını sağlayan şeyhlik ve aşirete bağlılık, bireyciliğin ve özgür girişimciliğin güdük kalmasına neden olmuştur. Hem demokrasinin hem pazar ekonomisinin gelişmesini önleyen bu düzen, parmaklıkları görünmeyen bir hapishane gibi insanları esir almış ve geleneksel liderlere bağımlı kılmıştır. Himayecilik (egemenlik-tâbiyet ilişkileri), Türkiye'nin bu en az gelişmiş bölgesinde en yaygın sosyal ve iktisadi ilişki biçimi olmuştur.

Doğal olarak PKK, söylemini fakirlik, geri kalmışlık ve bölgenin kasten ihmal edilmiş olması üzerine kurmuştur. Bireyi ezen, onun özgürleşmesini ve yurttaşlaşmasını engelleyen eski geleneklerle kurumları Kürtlerin sömürgeci istismara maruz kalması olarak yorumlamıştır. PKK önderliğine göre feodalite, aşiretçilik ve dini taassup, Türk emperyalizminin Kürtleri dağınık ve gelişmiş dünyadan kopuk tutmak için kullandığı araçlardır. Tüm bu yerel ve geleneksel yapılara karşı çıkabilmek için bir yandan Kürtler birleşmeli ve başkaldırmalı; bir yandan da geleneksel yapıların kırılması, ilişkilerin çözülmesi için Türk devletinin başaramadığı, daha doğrusu hiç girişmediği *sosyal devrim* gerçekleştirilmeliydi. Eşitlikçi, özgürleştirici ve dönüştürücü mesajlarıyla PKK bir yandan Kürt milliyetçiliğine yaslanıyor, diğer yandan da yoksulun, mülksüzün, güçsüzün, eğitimsizin ve işsizin hayatını değiştirecek "adil bir düzeni" müjdeliyordu. Bu mesaj, gelecekten umutlu olmayan gençler ve geleceği olmayan kadınlar ve topraksız köylüler arasında olağanüstü rağbet gördü. Kürt haklarını korumak ve onurunu temsil etmek bağlamında, eğitimli ve eğitimde olan kesimler arasında da örgütün mesajının cazibesine kapılanlar oldu.

Eğer devrim gerçekleştirilebilirse hepsi refahtan, özgürlükten ve onlardan esirgenen iktidardan nasiplerini alacak, "muktedirleşeceklerdi." Örgüt, çağrısıyla, kendilerine daha iyi bir gelecek arayanlara, özellikle genç Kürtlere uğruna savaşılacak bir dava sundu. On binlerce genç bu çağrı uğruna, ama aslında daha iyi bir gelecek peşinde hayatını verdi. Türk siyasal ve bürokratik eliti bu süreci hiç anlamadı. Anlayanlar da şahinler karşısında seslerini çıkarmadı ve ülkenin çeyrek yüzyıldır kanamasına seyirci kaldı.

PKK'nın bu kadar yaygın halk desteği (katılım değil) bulmasının bir diğer nedeni de devletin Kürt etnik kimliğini ve kültürel haklarını reddetmekte gösterdiği akıldışı ısrardır. Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin imzaladığı uluslararası anlaşmalar, hatta kurucu antlaşma olan Lozan hükümleri çiğnenerek, halkın ge-

leneklerini serbestçe dışavurmasının yasaklanması, azınlıklar arasında büyük bir güven bunalımına neden olmuştur. Çoğu ülkeyi terk etmiş veya buna zorlanmıştır.

Devletin hukuk ve demokrasi ruhuna aykırı davranması, en kalabalık ve en fazla baskı gördüğüne inanan azınlık olan Kürtleri isyana vardıran bir hüsrana uğratmıştır. Geleneksel yerel önderlerin başını çektiği 1920'ler ve 1930'lardaki isyanlar bastırılmış ve her seferinde daha fazla yasak dayatılmıştır. Kürtçenin kamusal alanda kullanılması ve Kürtçe sözleri olan müzikleri dinlemek bile yasaklanmıştır. Tarihi yer adları Türkçeye çevrilmiş, çocuklara Kürtçe ad konulması yasaklanmıştır. Kürt alfabesindeki farklı harflerin kullanılması, bu yasakların kalkmasından sonra bile takibata uğramaları engellememiştir.

Bu yasakçı siyaset yaygın bir öfke ve derin bir haksızlık duygusu yaratmıştır. İşte PKK bu duygusal iklimden beslenmiş ve destek görmüştür. Söz konusu oluşumu salt silahlı bir şiddet örgütü olarak görmekte ısrar, Türkiye'yi yönetenleri yanıltmış, onlar da halkı yanıltmışlardır.

Şiddeti onaylamasalar bile göz yummak durumunda kalan gruplar ile silahlı mücadeleyi destekleyenleri ayırmak pek mümkün değildir. Zaten devlet de böyle bir ayrım yapmamıştır. O nedenle siyasal-kültürel-hukuksal araçlarla ülke içinde hak ve bütünlük arayışında bulunanlar ile ayrılıkçı şiddeti destekleyenlerin ayrışması mümkün olmamıştır. Kürt isyanı olduğundan daha büyük algılanmış ve sadece güvenlik sorunuymuş gibi muamele görmüştür. PKK'nın Kürt onurunu temsil ettiği ve Kürtlerin baskıcı Türk devletinden kurtarılmasını amaçladığı inancı, içeride Kürtler, dışarıda da yabancılar arasında yandaş bulmuştur.[21]

Genç Kürt kadınları, PKK'ya gönüllü olarak katılıp büyük fedakârlıkla örgüte hizmet etmişlerdir. Geleneksel ve dindar topluluklarda pek az Kürt kadını kendini geliştirme ve bireysel ba-

21 Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak*, TOBB Raporu (İstanbul: Çetin Yayınları, 2004).

şarı imkânına kavuşabilmektedir. Kadınlar genellikle babalarına ödenen hatırı sayılır başlık paraları karşılığında genç yaşta evlenmekte, böylece bir erkeğin egemenliğinden bir başkasımnkine geçmektedirler. Kırsal kesimde yaşayan Kürt kadınları çoğu yerde o kadar sınırlayıcı bir kültürel atmosferde yaşarlar ki kendilerine hitap edilmediği müddetçe konuşamaz ve erkeklerle aynı sofrayı paylaşmazlar. Statüleri -kendi oğulları da dâhil- ailenin tüm erkeklerinden daha aşağıdadır. Ailenin ihtiyarlarına karşı geldiklerinde ve yalnızca veya izinsizce en yakın kasaba çarşısındaki vitrinlere bakmak için bile olsa evden ayrıldıklarında cezalandırılırlar. Bir erkekle görüşmeleri ölüm nedeni olabilir.

Bu boğucu koşullar altında, yüzlerce Kürt kadını hem şahsi kurtuluş hem de toplu özgürlük arayışı için PKK'ya katılmakta tereddüt etmemiştir. Öcalan örgütün faal üyelerinden üçte biri kadarının kadınlardan oluştuğunu teslim etmektedir. Kadınlar PKK saflarında erkek yoldaşlarıyla aynı askeri eğitimi almakta ve yan yana savaşmaktadırlar. Örgütün içinde kendilerini ispatlama çabalarının uç noktalara vardığı da olmaktadır. PKK militanları tarafından 1995–1999 yılları arasında düzenlenen 15 intihar saldırısından 11'ini kadınlar üstlenmiştir.[22]

PKK milislerinin sayısı 1990'larda en az 15 bine kadar çıkmıştı. Örgüte yardım ve yataklık edenlerin sayısı çok daha fazlaydı. Dağlık arazide dolanan silahlı gruplara lojistik destek, ilk önce köylüler ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da hayvancılıkla uğraşan topluluklarca sağlandı. Bu desteği kısmen gönüllü olarak, kısmen de korku ve çaresizlikten verdiler.

1990'ların başlarında PKK, Güneydoğu Anadolu'nun dağ ve yaylalarını mesken tuttuğunda, yerel halkı devletten koparmak amacıyla alternatif bir devlet yapısı kurmaya teşebbüs etti. Üç tip mahkeme içeren kendi hukuk sistemini oluşturdu: İhanet, yıkıcı faaliyetler ve düşmanla işbirliği gibi siyasi meselelerle ilgilenmek üzere İstiklal Mahkemeleri; gerilla güçlerinin işleri ve sorunlarıy-

22 Doğu Ergil, "Suicide Terrorism in Turkey", *Civil Wars* 3, (1) (2000): 37-54

la ilgilenmek üzere Askeri Mahkemeler ve adi suçlarla ilgilenmek üzere Halk Mahkemeleri. Planlanması 1980'e dayanan bu mahkemeler ancak 1989'da faaliyete geçti. Fakat Türk güvenlik kuvvetlerinin üstünlüğü elde etmesi ve PKK'nın bölge kontrolünü yitirmesi sonrasında bu mahkemeler Türkiye sınırları içerisinde işlevsiz hale geldi. Ancak örgütün kontrolündeki bölgelerde varlıkları devam etti.[23]

Türk güvenlik güçleri uzak bir dağ köyü veya mezrasında PKK milislerine malzeme ve sığmak sağlandığını öğrendiğinde, köylüler büyük bedeller ödemek durumunda kalıyordu. Birkaç bin köy ve mezra, askeri ve idari otoritenin emri ile güvenlik nedeniyle boşaltılıp tahrip edildi. "Balık yakalamak istiyorsan havuzu kurut" şeklindeki Maocu düstur etkili biçimde uygulandı. Yöntem gayriinsani olmakla birlikte askeri açıdan başarılı sonuçlar verdi. Yüz binlerce insan ülkenin başka yörelerine göç etmek zorunda kaldı.

Çaresiz ve desteksiz bırakılan bu toplulukların içinden pek çok kişi tepki göstererek PKK saflarına katıldı. Yani güvenlik nedeniyle başvurulan, göç ettirmek gibi özensiz yöntemler, halkı soğutarak devlete ve siyasete güveni sarstı. Örgüte katılanların dışındakiler de yerleştikleri kasaba ve şehirlerde örgüt sempatizanlarına dönüştü.

Bu süreçte Kürt diasporası da önemli bir rol oynadı. Kürtlerin Avrupa'ya yerleşmesinin geçmişi, hızla gelişen Avrupa ekonomisinin iş gücüne ihtiyaç duyduğu 1960'lara dayanır. Türk ve Kürt fark etmeksizin pek çok Türkiye vatandaşı, başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine çalışmaya gitti. Daha sonra, 1970'lerde etnik olarak karışık bir grup solcu, Türkiye'deki askeri yönetimden kaçarak Avrupa'ya sığındı. 1980'lerde Türkiye'deki iç mücadelenin arttırdığı ekonomik zorluklar çok daha fazla kişinin daha iyi ve güvenli bir hayat için ülkeyi terk etmesine neden

23 DEHAP mensubu ve hareketin gözlemcisi olan aktif Kürt siyasetçi Kemal Bülbül'le Röportaj, 4-8 Ekim, 2004.

oldu. 1980'lerin sonu ile 1990'lar boyunca köylerinden çıkartılan veya PKK ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çapraz ateşi altında kalanlar, iç savaş kurbanları olarak Avrupa'dan siyasi sığınma talebinde bulundular. Avrupa'ya giden 4,6 milyon Türkiye vatandaşından bir milyona yakınının Kürt olduğu tahmin edilmektedir. Daha sonraki dönemde PKK, gerek bu göçü yöneterek gerekse yerleşenlerden derlediği ekonomik kaynaklarla kendisi için bir sosyal destek tabanı yarattı.

Avrupa'da yaşayan Kürtlerin sayısının artmasıyla, PKK adına etkili lobicilik ve halkla ilişkiler faaliyetleri yürüten sivil örgütler kuruldu.[24] "Eski ülke"nin tüm yurttaşlarından gönüllü veya zorla "bağış" toplayan bir sistem hayata geçirildi. Daha iyi eğitimli ve dil bilen bir başka grup, gazeteler, dergiler, radyo kanalları ve uydudan yayın yapan televizyon kanalları (MED-TV, şimdiki ROJ-TV) aracılığıyla davanın ve örgütün eylemlerinin savunulması görevini üstlendi. Bu gruplar ve oluşturdukları kuruluşlar o kadar başarılı oldu ki Türkiye'nin Avrupa'daki resmi örgütlerinin etkisi gölgede kaldı.

Bir başka grupsa yasal iş yerleri açtı veya ortaklıklar yoluyla örgüte sürekli maddi kaynak akışı sağladı. Bütün bu faaliyetler ve örgütsel ağ, Kürtlerin etnik ve kültürel kimliğini biçimlendirmek amacıyla Avrupa'dan Türkiye'deki Kürt topluluğuna yeni fikirler ve bilinç taşıdı. Diğer yandan aynı oluşum, Türkiye'deki Kürt sorununun Avrupa kamuoyunda ve siyasal çevrelerinde tartışılmasına ve konunun uluslararasılaşmasına vesile oldu.

Kürt sorununu Kürt taleplerini bastırmakla çözeceğine inanan hükümetler, Türk milliyetçiliğini alabildiğine uyardı. Çokkültürlü veya çok-etnili bir toplumda tüm ulusu içine alan bir dayanışma duygusu olarak değil, bir (genellikle çoğunluk) etnisitenin üstünlüğüne ve hasletlerine dayalı bir milliyetçilik teşvik edilirse, bunun tepkisel azınlık milliyetçiliklerine ebelik yapması kaçınılmazdır. Türk ve Kürt etnik milliyetçiliklerinin birbirini bile-

24 Pir, *Bir Yanılsamanın Sonu*, 339-40, 356-57; Özcan, PKK, 214-16.

yen iki bıçak gibi keskinleşmesi sonucunu doğuran bu süreç, iç savaş boyutlarına varan bir şiddet sarmalına yol açtı.

Her alanda sergilenen yasakçılık, şiddeti arttırdı ve yaygınlaştırdı. Örneğin Kürtlerin yaklaşan baharı karşıladıkları geleneksel şenlikleri olan Nevruz'un kutlanması yasadışı ilan edildi ve kutlama etkinlikleri önlendi. Yasağa karşı gösterilen tepki hemen her yıl ölümler ve acılarla biten çatışmalara neden oldu. PKK "Kürt haklarının savunucusu" sıfatıyla durumdan fayda sağladı ve desteğini arttırdı. Neyse ki Tansu Çiller hükümeti bu satırların yazarının tavsiyesini dikkate aldı ve Nevruz'u 1995 yılında tüm Türkiye vatandaşları için bayram ilan etti. Bu iyi başlangıçtan günümüze kadar Türk siyasetçileri, sırasıyla, Kürt kimliğini tanıdılar. Dil üzerindeki yasakların büyük bir kısmı kalktı. 2009'a girerken Kürtçe yayın yapan resmi bir TV kanalı hizmete başladı. Üniversitede Kürtçe dil ve edebiyat enstitüleri açılması hazırlığı yapılıyor. Bundan sonra Kürtlerin çoğulcu bir demokrasi ve bunu güvence altına alan eşitlikçi "anayasal vatandaşlık" hukuku çerçevesinde entegrasyonu Türkiye'de hem rejimi herkesi kucaklayacak bir kapsayıcılığa kavuşturacak, hem de Kürtleri sisteme muhalefet eden değil, destekleyen bir güç haline getirecektir. Evet, bu zamanla olacaktır, ama ne bedellerle?

İsyanın Sosyal ve Siyasal Etkileri

Ülkemizde bunca zamandır kardeş kanının dökülmesine sebep olan çatışma, Türklerde bazı Kürt yurttaşlarının kendilerine ihanet ettiği hissine neden oldu. Türkler Suriye ile İran gibi bazı komşularının, ülkede var olan kimi kültürel farklılıkları derinleştirerek Türkiye'yi zayıflatmayı amaçladığını düşündüler. Bu düşünceler remi makamlarca yayıldığı için ortaya çıkan yanlış bilinç, ortalama bir Türk'ün "Kürt sorunu"nun ne olduğunu anlamasını engelledi. Okullar, yasalar ve siyasi sistemin ortaklaşa savunduğu resmi ideoloji, "tek (soydan) millet, tek kültür, tek dil, tek inanç, tek ortak geçmiş ve devlete mutlak itaat" ideallerini yoğun bir milliyetçi üslup içinde yaygınlaştırdı. Devlet ile toplu-

mun organik birliğine dayanan bu korporatist anlayışa yöneltilen her türlü eleştiri veya sorgulama teşebbüsü, yıkıcılık olarak değerlendirildi ve öyle muamele gördü. 1999-2004 yıllarında duran silahlı çatışmanın yeniden başlamasından sonra geçen beş yıl boyunca ülkenin evlatlarının neden kırıldığı, ulusal servetin neden heba edildiği, demokrasiyi güdük bırakan bu süreçte yaklaşık 3,5 milyon genç erkeğin askere alınıp kendi ülkelerinde yurttaşlarının bir bölümüyle neden savaştırıldığı sorgulanmadı, sorgulanamadı. Bu konuda mantıklı bir açıklama üretilemedi.

İhanete uğramış olma hissi, Türkleri güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanmasına ve hukuk sınırlarını ihlal etmesine göz yummaya itti. Her ne kadar Türkler, Kürtlere karşı genel bir nefret geliştirmedilerse de Kürt sorununun temelsiz, gerekçesiz ve dış kaynaklı olduğuna inanmaya devam ettiler. Sonuç olarak PKK terörü ile temelde ekonomik, siyasi ve kültürel nitelikte olan; demokratik açılımlar, hukuki eşitlik ve ekonomik refahın yaygınlaştırılmasıyla çözülebilecek bir sorunu birbirine karıştırdılar. Bu tür alternatifler, teröre verilen tavizler olarak değerlendirildi. Ordu ve polis gücüyle yürütülen silahlı müdahale "yurt savunması" olarak yansıtıldı. PKK şiddeti, yok ettiği toplumsal güven duygusu ve uyardığı amansız resmi baskı sarmalı içerisinde "olağanüstü hal" algısını kamu düzeyinde hâkim kıldı. Bu algı, olağan dışı terörle mücadele (kontr-terör) tedbirlerini doğurdu. Bu tedbirler, hukuk kurallarına ve insan haklarına aldırılmaksızın yürürlüğe konuldu ve şiddetin önlenmesine değil, daha da yaygınlaşmasına neden oldu.

Türkiye'de 1984'ten beri süren terör/kontr-terör süreci ülkeye sadece siyasal ve hukuksal olarak değil, ekonomik anlamda da pahalıya patladı. PKK saldırıları ve resmi tepkinin başlamasından bu yana geçen süre içerisinde oluşan maddi kaybın 300 milyar ABD doları olduğunu bizzat Hükümet Sözcüsü ve Başbakan Yardımcısı Sn. Cemil Çiçek 2008 sonbaharında açıkladı. Buna olağan askeri harcamalar, kullanılamaz hale gelen altyapı, zarar gören ekim alanları, otlaklar, bombalanan tesisler, hizmet ve ekono-

mik faaliyetlerin durması, ormanların yakılması gibi kayıplar da eklenince 25 yılda yaklaşık 500 milyar ABD dolarının güvenlik adına harcandığı anlaşılabilir. Türkiye'nin, ekonomik darboğaza girdiğinde, IMF gibi uluslararası kredi kuruluşlarından 30 milyar dolardan daha fazla destek görmediği düşünülürse nasıl bir ekonomik kıyımla karşı karşıya olduğumuz ortaya çıkar.[25]

Aşırıya kaçan harcamalar enflasyon ve borçlanmayı arttırdı, zaman zaman ekonomiyi idare edilemez hale getirdi. Bu mesele Türkiye'deki ekonomik gelişmeyi yavaşlattı ve hayat kalitesini düşürdü. Yatırım eksikliği bugün ülkenin temel problemi olan yaygın işsizliğe yol açtı.[26] Kalkınmaya gidecek ve Türkiye'ye lig atlatacak kaynaklar yanlış teşhise dayanan ve akıldışı bir ısrarla sürdürülen güvenlik anlayışına heba edildi.

Kürt toplumu kendini hep Türk güvenlik güçleri ile PKK'nın çapraz ateşi arasında kalmış hissetti. Gerçekten çatışmanın her iki tarafı da kendilerini "savaşçı" olarak konumlandırdı ve çatışma dışında bir yolun oluşmasına izin vermedi. Bu durumda tarafsızlığa yer kalmadı ve halk "ya bizim tarafımızdasın ya da düşmanın" anlayışının dar parantezine sıkıştı. Bu durum, çaresiz kalan güneydoğu halkı üzerinde yıkıcı etkiler doğurdu.

Aşiret topluluklarının temel ekonomik faaliyeti, sürekli veya mevsimlik göçerlik gerektiren hayvancılık ve tarımdır. Ekonomik nedenlerle gerçekleşen bu hareketlilik her geçen yıl zorlaştı. Güvenlik mülahazaları yüzünden, yaylalar ile dağlar arasında göçle sağlanan hayvancılık büyük ölçüde engellendi. Önemli bir hayvancılık ülkesi olan Türkiye et ithal eder hale geldi.

Boşaltılan köylerin ahalisi yanında binlerce Kürt ailesi daha güvenli yerlere gitmek amacıyla çatışma bölgesini terk ederek

25 Yazarın talebi üzerine Eylül 2004'te MİT tarafından özel bir not ile iletilen rakamlardan (PKK/KADEK/KONGRA-GEL Gelişimi) ve "Rakamlarla PKK Faaliyetleri ile Mücadele" başlıklı bilgi notundan derlenmiştir. http://www.yesil.org/terror/pkkrakamlar.htm, erişim 9 Nisan 2005.

26 Tarık Ziya Ekinci, *Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirisel Yaklaşım* (İstanbul: Cem, 2004).

hayvancılık ve tarım faaliyetlerini sonlandırdı. Artık onlar üretici değildi. Bu işgücü erozyonu, ülke ve bölge ekonomisine büyük zarar verdi. Yaygınlaşan hoşnutsuzluk PKK'nın rezerv ordusunu kabarttı. Bunun dışında kentlere akan geniş kırsal nüfus buralardaki lümpen sınıfını şişirdi, işsizlerin sayısı büyüdü. Bu da suç oranlarının artmasına ve soygun-gasp çetelerinin çoğalmasına neden oldu. Türkiye'nin güvenliğinden sorumlu olanlar, kullandıkları yöntemlerin sosyal ve ekonomik maliyetlerini hiç düşünmediler, kimse de bu konuda hesap sormadı. Zaten benimsenen güvenlik anlayışının dolaylı bir sonucu da hesap sorulmasını sağlayacak bir demokrasinin geciktirilmesi ve devlet vesayetinin sürekli kılınmasıydı.

Kırsal kesimde devlet, PKK'ya direnen Kürt aşiretleri ile köylüleri örgütleyerek, PKK saldırılarının bertaraf edilmesi ve kırsal bölgelerin kontrolünün tekrar kazanılmasında önemli rol oynayan "köy koruculuğu" sistemini tesis etti. Öldürme ehliyetine sahip ve devletten maaş alan bu korucular yaşadıkları bölgede tek otorite olabileceklerini hissettiler. Pek çok korucu, eline imkân geçince başkalarıyla olan şahsi anlaşmazlıklarını kendi lehine çözmeye kalktı, bir bölümü de haraç, adam kaçırma ve kaçakçılık faaliyetlerine karıştı.

Köy koruculuğu sistemi, tam da etkisini yitirmeye yüz tutmuşken feodalizmi güçlendirdi. Devlet, korucubaşı olmayı kabul eden aşiret reisleri ile ittifak kurup silahlı adamlarına maaş ödeyerek üretici olan bu insanları memurlaştırdı. Kırsal alanda devletin eline bakan bağımlı bir kitle doğdu. Bu kitlenin imtiyazlarını kaybetmemek kaygısıyla, olası bir iç barışa nasıl tepki vereceği bilinmemektedir. Ama bugün daha acil bir durum vardır: Boşaltılan köylerin bir bölümüne korucular yerleşmiştir. Bazı köylere eski sakinlerinin kademeli olarak geri dönmesiyle ortaya çıkan ve zaman zaman kanlı tabloların oluştuğu sürtüşmelerin yönetilmesi sorun olmuştur ve kesin bir çözüm bulunana kadar sorun devam edecek gibi görünmektedir. Çözümün, "devlete sadık" olan-

lar (korucular) ile "güç koşullar altında liyakatini ispat edemeyenler" arasında taraf tutulmasıyla sağlanamayacağı aşikârdır.

Kürt toplumunun kutuplaşmasına ve ayrışmasına verilebilecek son örnek, saldırganlığı PKK'dan aşağı kalmayan örgütlerin ortaya çıkmasıdır. *Hizbullah* bunun tipik bir örneğidir. PKK'nın güneydoğudaki tüccar ve esnaftan zorla aldığı "devrim vergisi" fahiş boyutlara ulaşınca bu küçük ölçekli ticaret erbabı, menfaatlerini ve varlıklarını korumak için teşkilatlandı. Bu kesim, PKK'nın aksine, sola karşı ve dindardı. PKK'nın temsil ettiği laik etnik milliyetçiliğe muhalefetin ideolojik zeminini köktendincilikte buldular. Lübnan'daki emsalinden mülhem Hizbullah (Allah'ın Partisi) ismini aldılar. Bölgedeki kanı, bu ismi onlara PKK'nın yakıştırdığıdır. Başlangıçta bu örgütün Lübnan veya İran'da aynı adı taşıyan örgütlerle teması veya uluslararası bir karakteri yoktu.

Hizbullah'ın mücadelesi öyle etkili oldu ki PKK'yı Batman, Nusaybin ve Silopi gibi güneydoğunun küçük kentlerinden söküp attı. Yöntemleri acımasız, vahşi ama etkiliydi. Yetkililer bin yıllık yanlışı tekrar ederek Hizbullah'a "düşmanımın düşmanı" gözüyle baktılar ve işlediği suçları görmezden geldiler. Hizbullah elemanlarına gizli devlet teşkilatları veya görevlileri tarafından eğitim, malzeme ve destek sağlandığına dair yaygın ama asla resmen reddedilmemiş bir şüphe mevcuttur. Fakat zaman içinde bu örgüt kontrolden çıktı ve tıpkı Afganistan'daki Taliban gibi sınırsız köktenci terörün odağı haline geldi. Maddi kaynak arayışıyla etkinliğini ve eylemlerini güneydoğudan İstanbul'a kaydırdıktan sonra işlediği seri cinayetleri durdurmak gerekti. Güvenlik güçleri bu acımasız örgütün metropollerdeki bölümünü tasfiye etmek için büyük çaba harcamak zorunda kaldı.[27]

1990 ile 1999 arasında toplum çapında artan oranda bir kutuplaşma yaşandı. Silahlı çatışmaların tırmanmasıyla cenaze görüntüleri her gün televizyon ekranlarını kaplar hale geldi. Hem

27 Sabri Dilmaç, *Terörizm Sorunu ve Türkiye* (Ankara: EGMİDB Yayınları, 1997), 192-200.

PKK hem de bürokrasi, genç insanların vatan savunması veya hak arama için kendilerini feda etmesini makulleştiren hamaset dozu yüksek bir propaganda kampanyası sürdürdü. Her iki taraf da milliyetçi hissiyatı körükledi. İronik olan, iki tarafın da aynı "vatan" uğruna savaşıyor olmasıydı. Bu çelişkiyi vurgulamak, o dönem siyasetçilerine nasip olmadı. Bu gerilim, Öcalan'ın yakalanması ve yurda getirilmesiyle önemli ölçüde düştü. Milliyetçilik ateşi bir ölçüde söndü.

Örgüt kimliği ve toplumsal örgütlenme harcı olarak Türk (etnik) milliyetçiliğini benimseyen Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP) verilen siyasi desteğin 1999'dan itibaren düşüşü, barışçıl ve çoğulcu bir siyasi çözüme duyulan toplu özlemin güçlü bir delili olarak görülebilir. Silahlı çatışmaların doruk noktasına ulaştığı 1995 yılında yapılan genel seçimlerinde MHP, oyların yaklaşık %19'unu alarak koalisyon ortağı olmuştu. Çatışma ortamının sürmesi nedeniyle bu başarısını 1999 seçimlerinde de tekrarlayarak %17,98 oy oranı ile ikinci parti konumuna oturdu. PKK'nın silahlı eylemlerini durdurup Türkiye'den çekildiği bir dönemde (2002) yapılan genel seçimlerde ise %8.35 oranında oy alarak Meclis dışında kaldı. Bu durum iç çatışmaların bir ulusu nasıl böldüğünü, kendi içinde nasıl ayrıştırdığını göstermesi bakımından önemli bir derstir.

1994'te kurulan ve 2003'te kapatılan bir Kürt partisi olan Halkın Demokrasi Partisi ya da kısaltılmış adıyla HADEP'in serüveni de benzerlik arz etmektedir. HADEP genel ve yerel seçimlerin aynı tarihte yapıldığı 1999'da Güneydoğu Anadolu'da hâkim parti konumuna geldi. Ama aynı parti, 3 Kasım 2002 genel seçimlerinde barajın altında kaldı. HADEP, Mart 2003'te kapatılınca yerine DEHAP kuruldu. DEHAP 2004 seçimlerine SHP çatısı altında ÖDP ve EMEP gibi birkaç sol parti ile birlikte Demokratik Güç Birliği adı altında girdi. Demokratik Güç Birliği Mart 2004'te yapılan yerel seçimlerde %5.3 oranında oy aldı.

Bu sonuçlar Türk ve Kürt halklarının birbirlerine karşı kırgınlık veya uzun ömürlü düşmanlıklar beslemediğini göstermiştir.

Bu yargıyı bozmamakla birlikte PKK 2004 sonunda, ama özellikle 2005'te silahlı eylemlerine yeniden başlamış ve tırmandırarak 2008 yılı sonuna kadar sürdürmüştür. Doğallıkla Türk ordusu bu meydan okumaya yanıt vermiş, özellikle örgütün Kuzey Irak'taki varlığına karşı düzenli saldırılarda bulunmuştur. Isınan çatışma ortamı milliyetçiliği tekrar keskinleştirmiş ve MHP oylarını 2007 genel seçimlerinde %14.27'ye çıkarmıştır. DTP de seçimlere bağımsız adaylarla girerek TBMM'de bir grup kurmayı yeğlemiş ve bunu başarmıştır. Ancak bu partinin asıl başarısı, Kürt yoğunluklu (güneydoğu) illerde yerel yönetimleri kazanmasıdır. Bu da göstermektedir ki bu parti hâlâ yerel bir etnik partidir ve çatışma psikolojisinin uyardığı kimlik siyasetinden beslenmektedir.

İsyanın Ekonomi Politiği

PKK yönetimi hiçbir zaman kaynak yetersizliğinden ya da kıt imkânlardan yakınmamıştır. Örgütün iki tür gelir kaynağı vardır: nakdi gelirler ve ayni gelirler. Ayni destek, PKK'yı Türkiye'ye karşı siyasi ve askeri stratejilerinde taşeron olarak kullanan ülkeler tarafından sağlanmıştır. Bu tür öldürücü yardım malzemeleri arasında uçaksavar füzeleri gibi stratejik silah ve mühimmat da vardır. 1991 Körfez Savaşı sona erdiğinde yenik Irak Ordusu'ndan kalan silah ve malzemeler sonradan PKK'nın eline geçmiştir.[28]

PKK'nın nakdi geliri, bir ölçüde, hem Türkiye'de hem de yurtdışında zorla ve gönüllü olarak toplanan bağışlardan oluşmaktadır. Bu konuda haraç ile bağışın birbirinden ayırt edilmesi mümkün değildir. PKK tarafından Avrupa'da örgütlenen pek çok sivil organizasyon, yaşanılan ülkenin halkından veya yerel yönetimlerden insani-kültürel amaçlarla para toplanmasında faal bir rol üstlenmiştir. Son yıllarda kurulan veya ortak olunan yasal iş yerleri de önemli maddi kaynak sağlamıştır.

28 Abdullah Öcalan'ın mahkeme ifadesi, aktaran Pir, *Bir Yanılsamanın Sonu*, 358.

PKK'nın gelir kaynakları bunlarla sınırlı değildir. İnsanlar ciddi meblağlar karşılığında "siyasi sığınmacı" sıfatıyla Türkiye'den Avrupa ülkelerine kaçırılmış ve kazanç elde edebilecekleri bir işe girdikten sonra bu kişilerin gelirlerinin bir kısmı örgüte katkı olarak yazılmıştır. Türk bürokrasisi sürekli olarak PKK'nın uyuşturucu kaçakçılığı yaptığını iddia etse de örgütün bu işe doğrudan bulaştığına dair doyurucu deliller mevcut değildir. Fakat PKK'nın uyuşturucu, silah ve bilumum değerli mal kaçakçılarından "haraç" aldığı bilinen bir gerçektir.

PKK'ya katılanların hayatı radikal bir biçimde değişmektedir. Onlar artık birey değil, kolektivitenin ve büyük bir davanın eridirler. Özelikle çetin doğa şartlarında, elverişsiz coğrafi mekânlarda yaşamak hiç kolay değildir. Sürekli siperde veya pusuda, sefalet sınırında, burun buruna ve çileli bir yaşam yıpratıcıdır. Böylesine zor bir hayatı yaşanır kılan, PKK üyelerinin çoğunun konforsuz ve seçenekleri sınırlı kırsal bir toplumsal dokudan gelmiş olmalarıdır. Yine de gerilla hayatı, cazip bir iş kolu ya da gelir kaynağı değildir. Şahsi gelirlerinin önemli kısmını bağışlayarak PKK'yı destekleyen Kürtler, bunu sonsuza dek sürdüremezler. PKK'ya öyle ya da böyle destek vermiş Kürtlerin çoğunluğu, Türkiye'nin Avrupa Birliği standartları doğrultusunda hukuk ve siyaset reformlarını sonuna kadar götürmesi şartıyla örgütün çözülmesine isteklidir.

PKK'nın dağılması, işlevsiz ve amaçsız kalacak olan kimi "dağ kadroları"nı memnun etmeyecektir. Bunca zamandır gösterdikleri fedakârlığın nedeni olan sorun ortadan kalktığında onlar "arafta" kalacaklardır. Bir kısmı muhakkak normal hayata dönmeyi yeğleyecektir; ama özellikle 'komuta kademesi'nde olanlar, kendilerine maddi imkânlar ve güç sağlayan "dava" sona erince ya onun yerine yeni davalar arayacaklar ya da savaşan bir güç olarak, bölgede sorunlarını taşeronlar aracılığıyla ve şiddetle çözmek isteyen patronlara hizmet edeceklerdir. Başka bir alternatif de Ortadoğu'daki kaçakçılık faaliyetlerini yürüten daha geniş bir şebekeye eklemlenmeleridir. Belki en uygun sonuç, Kuzey

Irak Özerk Kürt Yönetimi silahlı kuvvetlerine katılmalarıdır. Ancak askeri disipline uymak, böylesine başına buyruk bir örgütün elemanları için hiç de kolay olmayacaktır.

Şiddetin Yeri ve İşlevi

Silahlı mücadele; PKK liderlik kadrosunun devlete, mensup oldukları etnik gruba ve Kürtlerin çoğunluğu teşkil ettiği doğu ile güneydoğu bölgelerindeki (onlar buraya "Kürdistan" diyorlar) duruma dair teorik değerlendirmelerinin neticesi olarak benimsendi. Örgütün Marksist-Leninist temelli teorik yaklaşımı, uygulama düzeyinde Vietnam ile Çin'in milli bağımsızlık mücadeleleri örnekleriyle bütünleştirildi. PKK'nın tahlili, "Kürdistan"ı Türkiye'nin bir sömürgesi olarak tanımlıyordu. İç sömürgecilik, Kürt toplumunun en geri kalmış unsurları olan feodal toprak ağaları, dini hizip önderleri şeyhler ve aşiret reisleri üzerinden varlığını sürdürüyordu. Bunların arkasındaki devlet gücünün Kürt toplumu üzerindeki ortak tahakkümü kuvvet ile sağlandığından, bu yapı ancak karşıt kuvvet ile sonlandırılabilirdi.[29]

Bu çağdışı güç bloğu, "Kürdistan"ın gelişmesine izin vermediğinden milli burjuvazi ve modern işçi sınıfı ortaya çıkamıyordu. Ulusal kurtuluş mücadelesine temel teşkil edebilecek tek grup, köylüler ve topraksız tarım işçileriydi. En uygun mücadele biçimi, zayıf tarafı avantajlı kılan gerilla savaşıydı. Kürt ulusunun kendini keşfedip sömürgecilikten kurtulması, gerilla savaşı ve şiddet yoluyla olacaktı.

PKK son tahlilde İran, Irak, Suriye ve Türkiye'deki Kürt nüfusları ile bu nüfusun toplandığı toprak parçalarını içeren "Bağımsız, Birleşik Büyük Kürdistan"ı yaratmak istiyordu. PKK'nın kendine biçtiği tarihi görev ise Türkiye'deki Kürtleri bir ulusal özgürlük hareketi doğrultusunda harekete geçirerek "Kuzey Kürdistan Devleti"ni kurmaktı.

---

29 Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State* (London: Zed Boks, 1992).

Kürt hareketi, hem Türk devletinden kurtuluşu hem de Kürtleri geleneksel Kürt sömürücülerinden ve kurumlardan kurtaracak bir sosyal devrimi hedefliyordu. Bu hedefi gerçekleştirmek için seçilen strateji üç aşamalı olarak planlanmıştı. Bunlardan ilki *"stratejik müdafaa"* idi. Kürt halkının endoktrine edilmesi, örgütlenmesi ve silahlı mücadele şartlarının sağlanması bu aşamanın özellikleriydi. Gerilla oluşumları, seçici davranarak güvenlik güçlerini hedef alacak ve girecekleri çatışmalarda baskın avantajını kullanacaklardı.

Daha sonraki aşama, gençlerin PKK tarafına katılması ve düzenli orduyla kendi koşullarında savaşacak bir gerilla ordusunun kurulmasıydı. Geniş bir halk cephesinin tesis edileceği *"stratejik denge"* dönemi öneriliyordu. Devletin güçlü olduğu metropollerden uzak Kürt bölgelerinde sarp arazi, ikmal zorlukları ve kültürel farklılıklar Kürt devriminin gerilla ordusunun avantajına olacaktı.

Üçüncü aşama *"stratejik taarruz"*du. Bu, halkın gücünün ortaya çıkarılacağı ve "sömürgeci devlet" kurum ve kadrolarının kapsamlı halk isyanları ile devrileceği bir dönem olacaktı. Bu dönemde gerilla ordusunun, iyi bildiği arazi şartlarında düzenli orduya üstün geleceği hesap ediliyordu. Bütün bunlar başarıyla gerçekleştirilirse, "Kürdistan" Türkiye'den kopartılacak ve komşu ülkelerde aynı kurtuluşu gerçekleştirmiş olan diğer Kürt gruplarıyla birleşilecekti. Ancak bu plan tutmadı.

Söz konusu stratejinin başarısız olmasının birkaç sebebi vardır. Birincisi, Kürt halkının çoğunluğu PKK'nın çağrısına uymadı. Türkiye'deki Kürtler, asimilasyona karşı çıkmakla birlikte eşit koşullarda Türkiye ile bütünleşmeyi ayrılmaya tercih ediyorlardı. İkincisi, Türkiye komşularından çok daha demokratik bir ülkeydi ve Avrupa Birliği üyeliği perspektifi, ülkenin Kürt yurttaşları arasında geleceğin daha iyi olacağı doğrultusunda umut uyandırıyordu. Türkiye'nin AB'ye üye olmakla Avrupa standartlarını herhangi bir Ortadoğu ülkesinden çok daha önce yakalayabileceği inancı vardı. Üçüncüsü, Kürtlerin yarısından fazlası artık güney-

doğuda yaşamıyordu. Türkiye'nin her yanına dağılmış ve toplumla bütünleşmişlerdi. Geleneksel Kürt illerinden ülke geneline yönelik göç, güneydoğu illerinin daha güvensiz hale gelmesiyle arttı. Göçen Kürtler, Osmanlı'dan beri gelen, Müslüman olmanın benzerliği ile önemli bir ayrımcılıkla karşılaşmadılar; en önde gelen siyasetçi, iş adamı ve sanatçılar arasında yerlerini aldılar.

Uluslararası hukuk, işgal altında olmadıkça, halkın bir bölümü seçimlere veya siyasete katılımdan engellenmedikçe ya da sosyal-ekonomik hayattan dışlanmadıkça bir ülkede ayrılıkçı harekete girişmeye, hele bunu şiddet kullanarak gerçekleştirmeye kesinlikle izin vermemektedir. Bu nedenle PKK şiddeti hiçbir sorumlu ülke tarafından onaylanmadı, ama Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerine siyasetin ve hukukun daha kapsayıcı olması, insan ve azınlık haklarının genişletilmesi için telkinlerde bulunuldu. Bu istek ve dileklere askerin siyaset ve günlük hayat üzerindeki etkisinin azaltılması (demilitarizasyon) da eklenmelidir.

Türkiye bu doğrultuda adımlar atar, reformlar gerçekleştirirken PKK'nın şiddetten bir türlü vazgeçmemesi, söz konusu örgütün dışarıda "bastırılmakta ve dışlanmakta olan Türkiye Kürtlerinin temsilcisi" olarak görülmesini büyük ölçüde önledi. Diğer yandan maddi ve duygusal olarak örgüte destek vermelerine rağmen, yaşadıkları zengin, demokratik ve huzurlu ülkeleri bırakıp fakir bir ülkede Stalinist bir rejim altında yaşamak anlamına gelecek olası bir PKK yönetimi, son yıllarda diaspora Kürtlerine daha anlamsız gelmeye başladı.

Askerin yeniden ve gayrinizami savaşa uygun olarak eğitilip donatılması ve polis teşkilatının benzer bir dönüşümden geçirilmesinden sonra halka daha iyi muamele etme gereğinden hareketle bölge halkının gönlü kazanılmak istendi. Son yedi yıldır iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin milliyetçi olmayan söylemi ve ortak değerlere ve çıkarlara (özellikle dini ve ekonomik) vurgu yapması, PKK'nın nüfuz alanını daralttı.

Şiddet PKK için her zaman merkezi önemde olmuştur. Örgütün zihinsel haritasında sömürgecilikle mücadele kadar şiddet de

yer tutar; Kürt toplumu içindeki muhalifleri tasfiye etmek ve örgütün arkasında saf tutacak yekpare bir kitle yaratmak için şiddet gerekli ve haklı görülmüştür. PKK açısından, öldürülen her asker bir "düşman"ın, yok edilen her muhalif Kürt bir "hain"in eksilmesidir. Fakat 1996'dan (örgütün askeri açıdan gerilemesi ve alan hâkimiyetini kaybetmesinden) sonra PKK çevresindeki bazı Kürtler, şiddetin doyum noktasına ulaştığını, verilmesi gereken mesajların verildiğini, bu nedenle silahlı mücadelenin yerini kademeli olarak barışçıl siyaset yöntemlerine bırakması gereğini tartışmaya başladılar. Ankara'ya da ulaşan bu tartışma ne yazık ki ilgi görmedi. Zaten Ortadoğu'nun kaypak zemini içinde varlığını ve etkisini sürdürecek çeşitli ittifaklar geliştirmiş olan PKK'nın kendi şartları dışında bir barış planına yakın durması da mümkün görünmüyordu. Neticede, örgüt ile Ankara arasında sıkışan Kürt siyaseti yeni bir açılım şansı bulamadı.

Devletin Tepkisi

1990'ların ortalarında gayrinizami savaş hazırlıklarını tamamlayan Türk ordusu PKK milislerini her açık alan çarpışmasında mağlup ederek örgüte kaptırdığı alan hâkimiyetini yeniden ele geçirdi. Bu noktadan sonra örgütün, kontrol ettiği topraklar üzerinde yaşayanları temsil etmek ve bu yolla sayılan bir siyasi aktör olma stratejisi geçerliliğini yitirdi. Artık hayatlarını PKK'nın kontrol etmediğinin ayırdına varan bölge halkı bir kez daha devlete yönelmeye başladı. Bu yaklaşım bir menfaat meselesiydi, zira "savaşçı" niteliği ağır basan her iki tarafın da yöntemleri sert, şefkatten uzak ve iknaya değil, buyurmaya yönelikti.

PKK'nın silahları susturup ülke dışına çıkmasının ardından (1999) önce yavaş, sonra hızlı ve kesin bir değişim başladı. Hükümet sokağa çıkma yasağını birkaç ilde kaldırdı ve sonrasında tüm güneydoğu illerindeki kuşatma durumuna son verdi. Bugün hiçbir vilayet "Olağanüstü Hal Yasası"na tâbi değildir. Fakat bazı iller (Diyarbakır, Batman, Şırnak, Mardin, Siirt, Hakkari, Bingöl ve Tunceli) "kritik iller" olarak nitelendirilmekte ve eski

"İl İdaresi Kanunu"na göre yönetilmektedir. Bu yasa Olağanüstü Hal Yasası'nın esintilerini içeren yeni esaslarla takviye edilmiştir. Bu hükümler de zamanla devletin kendini güvende hissetmesiyle ortadan kalkacaktır. Ancak bu aşama, muhtemelen PKK'nın silahlı bir örgüt olarak kendini feshetmesiyle mümkün olabilir. 1999'dan sonra daha rahatlayan koalisyon hükümeti, bir dizi yasal reform gerçekleştirerek rejimin liberalleşmesinin kapısını açtı. Bu süreçte idam cezası kaldırılarak Abdullah Öcalan'ın yaşaması sağlandı. 2002 genel seçimleriyle iş başına gelen AKP hükümeti Türkiye'yi AB üyeliğine hazırlamayı ana politika olarak benimseyince köklü siyasi ve hukuki reformlar yapıldı. Oluşan umut ve yumuşama ortamında insanlar, şiddete dayalı siyaset alternatifinden büyük ölçüde uzaklaştı.

1991 yılında kabul edilen Terörle Mücadele Yasası, PKK'yla mücadeleden çok yerel halkın ve "Kürt sorunu"ndan bahsetmeye cüret eden aydınların susturulmasına yarıyordu. Bu yasayla "terör" eylemi (terörizm) öyle geniş bir tanıma oturtulmuştu ki bu konular hakkında sözlü veya yazılı fikir beyan edenlere karşı bizatihi yasanın kendisi bir terör aracına dönüştü. Yasanın sözlü ihlali dahi 12 yıl 6 aya kadar hapis cezasına çarptırılabilmekteydi. Bu yasanın terörizme getirdiği geniş ve kapsamlı tanım nedeniyle Kürt sorununa dair en masum tartışmayı dahi yasadışı ilan etmekle tehdit eden 8. madde neyse ki 20 Temmuz 2003'te kaldırıldı.

Aralık 2000'de çıkartılan Şartlı Salıverme veya eski adıyla Şartlı Tahliye Kanunu, 23 Nisan 2000'den önce işlenmiş suçları tekrar etmemeleri şartıyla sanıkların serbest bırakılmasına ve devam eden davalar ile verilmiş cezaların ertelenmesine olanak sağladı. Yasanın diğer maddesi, savaş esnasında vatana ihanet ve ülkeyi parçalamak niyetiyle terör suçu işlemek dışındaki suçlar için idam cezasının infaz edilmeyeceğini öngörmekteydi. Tüm idam cezaları ömür boyu hapis cezasına çevrildi ve diğer cezalarda da on yıl indirime gidildi. Dönemin koalisyon hükümeti ortaklarından birinin Milliyetçi Hareket Partisi olduğu düşünülür-

se, yapılan bu değişikliklerin devrim niteliğinde olduğu teslim edilebilir. Zira bu partiyi iktidara taşıyan, PKK terörü karşısında yükselen Türk milliyetçiliği dalgasıydı.

Ağustos 2003'te yürürlüğe giren Topluma Kazandırma Yasası (Eve Dönüş Yasası) silah bırakıp sivil hayata dönmek isteyen militanlara af imkânı sunuyordu. Türk Emniyet Teşkilatı sözcüsü Ramazan Er altı ay sonunda yasanın sonuçları hakkında şu bilgiyi veriyordu: "3412 kişi yasadan yararlanmak amacıyla başvuruda bulundu. 1873 kişi serbest bırakıldı. Daha önce çıkarılan yedi ayrı Pişmanlık Yasası'ndan yararlanmak üzere başvuranların toplam sayısı 4429'du; bunlardan 832'si serbest bırakılmıştı. Böylece, bundan önceki yedi yasadan yararlananların oranı %18 iken Topluma Kazandırma Yasası'nda bu oran %55 olmuştur."[30] Fakat tüm bu yasalar, PKK'nın silahlı kanadını dağılmaya ikna etmeye yetmedi.

PKK en başından beri ayrılıkçı bir terörist örgüt olarak algılandı ve nitelendirildi. Halefleri KADEK ve Kongra-Gel de aynı sıfatlarla damgalandı. Türkiye'nin sistematik ısrarı nedeniyle AB ülkeleri PKK'nın ardıllarını da terörist ilan etti. Ancak Türk devletinin ihmal ettiği, bu örgütün hangi isim altında olursa olsun Türkiye'deki Kürt vatandaşların önemli bir kesimi nezdinde neden bir anlam ve önem taşıdığı olgusuydu. Bu kavrayış eksikliğinden ötürü Türk hükümetleri "Kürt sorunu" ile PKK'nın başını çektiği terörü birbirinden ayıramadı. Bu da bedeli çok ağır olan bir dizi yanlış kararın alınmasına ve uygulamaya yol açtı.

Türk siyasal kültürü, iki önemli algı sorunu ile maluldür:

1) Tek parça ve aynı etnik ve inanç kökeninden geldiği varsayılan ulusun içinde farklı etnik-kültürel grupların olabileceğinin inkârı;

2) Var olan ulusal azınlıkların bu ülkenin tarihi mirası değil, yabancı unsurlar ve olası tehditler olarak algılanması.

30 Anadolu Ajansı, 28 Ağustos 2003.

Azınlık kavramını dışlayan bu kültür, sırf Lozan Antlaşması'nda var olduğu için azınlık haklarını yalnızca Hıristiyan gruplar (Süryaniler ve Keldanileri de Antlaşma'da yazılmadıkları için dışlayarak) ve Yahudiler için kabul etmiştir. Ama devlet onların varlığından da hoşnut olmadığını pek çok vesileyle göstermekten geri durmamıştır.

Bırakın gayrimüslim azınlıkları, çoğunluğu teşkil eden Sünniler haricinde farklı mezheplere mensup Müslüman gruplara ve etnik kökeni farklı Müslümanlara da herhangi bir yasal güvence sunulmamıştır. Türk bürokrasisi Cumhuriyet'in azınlık politikasının Lozan Anlaşması'ndan (1923) kaynaklandığında ısrar etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanınmasını sağlayan bu kurucu antlaşma, Türk dinî azınlıklarının varlığını kabul ederken delegasyonun ısrarıyla etnik veya ulusal azınlıkları tanımamıştır. Savlarını Lozan Antlaşması'nın lafzına bina eden Türk hükümetleri ve siyasi elitler, Kürtlere gayrimüslim azınlıklara sağlanan kültürel hakları vermekten kaçınmıştır. Oysa Antlaşma'nın 39. maddesi aşağıdaki gibidir:

"Herhangi Türkiye tebaasının gerek münasebat-ı hususiye ve ticariyede, gerek din, matbuat veya her nevi neşriyat hususunda ve gerek içtimaat-ı umumiyede herhangi bir lisanı serbestçe istimal etmesine karşı hiçbir kayıt vaz'edilmeyecektir. Lisan-ı resmi mevcut olmakla beraber, Türkçeden gayri lisan ile mütekellim bulunan Türk tebaasına mehakim huzurunda kendi lisanlarını şifahi surette istimal edebilmeleri zımnında teshilat-ı münasibe ibraz olunacaktır."[31]

(Günümüz Türkçesiyle:)

"Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın faaliyetinde veya açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır."

31 Baskın Oran, ed., *Türk Dış Politikası*, 5. baskı (Ankara: İletişim, 2002), 230-31.

Türk etnik kökeninden olmayan vatandaşlar da dâhil "herhangi bir Türk uyruğunun" kendi dilini kullanma hakkına saygı gösterilmesine yönelik bu taahhüt, sistematik olarak ihmal edilmiştir. (Hatta bu vesileyle üretilmiş şakalar bile vardır: "Lozan'ı çiğnetmeyiz; gerekirse biz çiğneriz.") Bu ihlal için gösterilen mazeret ise Anayasa'nın 3. maddesinde "Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir" hükmünün yer almasıdır. 13. madde "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü" ihlal eden eylemleri yasaklamaktadır. Bu madde Türkçeden başka dil kullanan yurttaşların "milletin bölünmez bütünlüğünü" ihlal ile suçlanmalarına vesile olabilmektedir. 68. madde siyasi partiler için bir kalıp niteliğindedir: Programları "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz." Bu madde etnik köken (veya söz konusu durumlarda din) temelli siyasi partilerin kurulmasına müsaade etmemektedir. Başka yasa ve yasal prensipler de millet ve toprak birliğini tehdit ettiğine hükmedilebilecek eylemleri yasaklamaktadır. 2004'te değiştirilen Türk Ceza Yasası'nın 125. maddesine göre "... Devletin ... birliğini bozmağa veya Devletin hâkimiyeti altında bulunan topraklardan bir kısmını Devlet idaresinden ayırmağa matuf bir fiil işleyen kimse ölüm cezasile cezalandırılır." 26 Eylül 2004 tarihli yeni Türk Ceza Yasası'nın 302. maddesinde devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak suçu yeniden düzenlenmiş ve ölüm cezasının yerine ağırlaştırılmış müebbet cezası getirilmiştir. Bu madde aşağıdaki gibidir:

> MADDE 302. - (1) Devletin topraklarının tamamını veya bir kısmını yabancı bir devletin egemenliği altına koymak, Devletin birliğini bozmak, Devletin egemenliği altında bulunan topraklardan bir kısmını Devlet idaresinden ayırmak, Devletin bağımsızlığını zayıflatmak amacına yönelik elverişli bir fiil işleyen kimseye ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilir.

Benzer şekilde, 1991 tarihli Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. maddesi sözlü veya yazılı propaganda ve tüm miting, göste-

ri veya Türkiye Cumhuriyeti milleti ve milli toprağının bölünmez bütünlüğünü olumsuz etkileyebilecek her türlü faaliyeti yasaklamaktadır. (Bu madde 15/07/2003 tarihinde ilga edilmiştir.) 29/06/2006 tarihinde terörün finansmanı suçuna ilişkin hükümleri yeniden düzenlenmiştir. Son hali aşağıdaki gibidir:

TERÖRÜN FİNANSMANI

Madde 8 - (Mülga madde: 15/07/2003-4928 S.K./19. md.; Yeniden düzenleme: 29/06/2006 - 5532 S.K 7.mad)

Her kim tümüyle veya kısmen terör suçlarının işlenmesinde kullanılacağını bilerek ve isteyerek fon sağlar veya toplarsa, örgüt üyesi olarak cezalandırılır. Fon, kullanılmamış olsa dahi, fail aynı şekilde cezalandırılır.

Bu maddenin birinci fıkrasında geçen fon; para veya değeri para ile temsil edilebilen her türlü mal, hak, alacak, gelir ve menfaat ile bunların birbirine dönüştürülmesinden hasıl olan menfaat ve değeri ifade eder.

NİTELİKLİ HAL

Madde 8/A - (Ek madde: 29/06/2006-5532 S.K 7.mad)

Bu Kanun kapsamına giren suçların kamu görevinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

TÜZEL KİŞİLERİN SORUMLULUĞU

Madde 8/B - (Ek madde: 29/06/2006-5532 S.K 7.Mad)

Bu Kanun kapsamına giren suçların bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, Türk Ceza Kanunu'nun 60. maddesine göre bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

Bu madde, 1995'te siyasi söylemin en barışçıl biçimini dahi yasaklayan "yöntemleri, hedefleri ve fikirleri her ne olursa olsun" ibaresinin kaldırılmasıyla kısmen değiştirilmiştir. Bu küçük değişiklik, tutuklu ve gözaltında olan pek çok kimsenin serbest bıra-

kılmasına ve zanlının yasa ihlalini tekrar etmemesi şartıyla cezaların düşürülmesine imkân vermiştir.

PKK önderliğinde 1978'de uç verip 1984'te patlayan ve bugüne kadar süren isyan, tek Kürt kalkışması değildir. Cumhuriyet tarihinde 1925 ve 1936-1937 tarihlerinde gerçekleşen iki büyük kalkışma yanında bir dizi irili ufaklı mevzi isyan olmuştur. Kürt illerinin yirminci yüzyıl boyunca Türkiye'nin geri kalanından farklı bir hukuk düzeni ile idare edilmesinin sebebi de budur. 1978'de bazı güneydoğu illerinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. 1987'de "olağanüstü hal" denilen daha totaliter bir idare biçimine geçilmiştir. Güneydoğuda bir neslin tamamı devletin güvenlik kaygılarından ötürü olağan bir hukuk sisteminde hiç yaşamamıştır.

Geçtiğimiz yıllarda hem sıkıyönetim hem de 'olağanüstü hal' kaldırılmıştır. Fakat Türkiye'nin güneydoğusundaki halk halen ordu ve istihbarat teşkilatlarının dikkatli bakışları altında yaşamaktadır.[32]

1989 ve 1996 yılları arasında "Kürt hareketi" ile bağlantılı 1500'den fazla sivil "muhalif", çeşitli güneydoğu kentlerinin sokaklarında öldürülmüş, yaygın deyişle "faili meçhul" cinayetlere kurban gitmiştir. 500'e yakın insan 1991 ile 1997 arasında kayıp olarak kayıtlara geçmiştir. İnsan Hakları Derneği'nin raporları 1983 ile 1994 arasında 230 kişinin polis işkencesinde öldüğünü ortaya çıkarmıştır.[33] Bu güvenlik önlemlerinin doruk noktası ise devletin benimsediği 'yanık toprak' siyaseti olmuştur. İki binden fazla köy ve bir o kadar da mezra boşaltılmıştır. Bunların bir bölümü PKK'ya lojistik destek vermeleri sebebiyle veya PKK milislerine sığınak olmamaları için yok edilmiştir.

Terör tehdidi ve Türk hükümetinin abartılı risk algısı

32 Tarık Ziya Ekinci, *Avrupa Birliği'nde Azınlıkların Korunması Sorunu ve Kürtler* (İstanbul: Cem, 2001).

33 Türkiye İnsan Hakları Vakfı, "İnsan Hakları 2004", http://www.tihv.org.tr/basin/bas2005yilbasi.html, erişim 2 Mart 2005.

Türkiye'yi bazı uluslararası sözleşme ve akitleri imzalamama veya TBMM'de onaylamamaya itmiştir. Mesela Avrupa sözleşmeleri söz konusu olduğunda Türkiye "ulusal azınlık" kavramına sınır koymuş ve yalnız uluslararası antlaşmalarda tanınan azınlıkların (Lozan Antlaşması'na göre yalnızca dini azınlıkların) bu kapsama girmesi gerektiğinde ısrar etmiştir. Türkiye, İspanya ile birlikte Avrupa Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri'nin terörle ilgili durumlara müdahale edemeyeceğini vurgulamıştır.

Türk hükümetleri, Moskova ve Viyana İnsani Boyut Mekanizmaları'nın Kürt sorununa uygulanmasına da karşı çıkmaktadır. Türkiye, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi 13 Ekim 1972 tarihinde New York'ta imzalamış, fakat Meclis onayından geçirmemiştir. Nihayet yasa 3 Nisan 2002 tarihinde aşağıdaki çekincelerle onaylanmıştır:

Birinci Beyan

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan beyanın metni

Türkiye Cumhuriyeti, işbu Sözleşme'nin hükümlerini yalnızca diplomatik ilişkisi bulunan Taraf Devletlere karşı uygulayacağını beyan eder.

İkinci Beyan

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından yapılan beyanın metni

Türkiye Cumhuriyeti, işbu Sözleşme'nin ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yasal ve idari düzeninin yürürlükte olduğu ülkesel sınırlar itibariyle onaylanmış bulunduğunu beyan eder.

Çekince

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin onayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti tarafından Sözleşme'nin 22. maddesine konan çekincenin metni

Türkiye Cumhuriyeti, kendisini işbu Sözleşme'nin 22. maddesi ile bağlı saymamaktadır. Sözleşme'nin yorumlanması ya da uygulanması ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek ve Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu bir uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı'na intikal ettirilebilmesinden önce her durumda Türkiye Cumhuriyeti'nin açık muvafakatının sağlanması gerekmektedir.

Türkiye benzer şekilde Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ni de ilk başta bir grup ülke ile birlikte imzalamamış ve sözleşmeye taraf olmayı kabul etmemiştir. Ancak çatışmaların sonra ermesi ve tehdit seviyesinin yetkililer nezdinde düşmesiyle birlikte 2003'te sözleşmeyi imzalamış ve onaylamıştır. Türkiye'nin bu konuda taraf olmadığı sözleşmeler yalnızca Avrupa Konseyi'nin iki sözleşmesidir: *Ulusal Azınlıkların Korunması İçin Çerçeve Sözleşme* ve *Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı*. Şahsi öngörüm, PKK ve silahlı halefleri kendilerini feshedene ve bir ulusal güvenlik tehdidi olmaktan çıkana değin Türkiye'nin bu sözleşmelere taraf olmaktan kaçınacağıdır.

PKK'nın etkinliğini askıya aldığı 1999-2004 yılları arasında Türkiye insan ve azınlık hakları konusunda çok önemli yasal düzeltimler gerçekleştirdi. 10-11 Aralık 1999 tarihinde Helsinki'de yapılan Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'nin Birliğe üyelik adaylığı oy birliği ile onaylandı. Bu tarihten sonra Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamak üzere 4709 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" 17 Ekim 2001'de yürürlüğe girdi. 1982 Anayasası'nın 27'si insan hakları ile ilgili toplam 34 mad-

desi değişti. Anayasa'nın "Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti" başlıklı 26. maddesi ile "Basın Hürriyeti" başlıklı 28. maddesi değiştirildi ve böylece Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının günlük yaşamda farklı dil, lehçe ve ağızları kullanma ve bu ifade araçlarıyla yayın yapmasına imkân tanındı.

Bu reformlara ilaveten 4709 Sayılı Yasa ile Anayasa'da dokuz ayrı uyum paketine yayılan önemli değişiklikler yapıldı, bu sayede insan ve azınlık haklarını çiğneyen çeşitli hükümler kaldırıldı. Bu değişikliklerle Türkiye mevzuatı Kopenhag kriterleriyle biraz daha uyumlu hale geldi. Örneğin ülkede ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek, Türk dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri koruma, geliştirme veya yayma amaçlı dernek kurmak yasak kapsamından çıkarıldı. Keza gayrimüslim vakıflarının daha önce yasaklanan gayrimenkul edinme hakkı yeniden kendilerine tanındı. Çocuklara Türkçeden başka isim koyma yasağı da sonlandırıldı. Ne var ki çok kısa bir süreye sığdırılan bu reformlar daha sonra yavaşladı; buna ilaveten yargı personeli getirilen hakların ve özgürlüklerin günlük hayatta uygulanmasında oldukça isteksiz davrandı.

Türk tutukevleri yetkilileri son dönemde PKK ve sonrasında kurulan örgütlerin mensuplarına dönük politikalarını değiştirdiler. Başlangıçta bu mahkûmlar "terörist" diye yaftalanıyor ve nispeten geniş koğuşlarda bir arada tutuluyorlardı. Yaygın ve acımasız biçimde işkence ve aşağılayıcı muamele yapılıyordu. Bir yandan birlikte kalmaları, bir yandan gördükleri kötü muamele hapishaneleri birer ideolojik aşılama (endoktrinizasyon) ve dışarıdaki eylemleri planlama merkezi haline getirmişti. Yeni gelenler endoktrine ediliyor ve daha sonra kendilerine cephede uygulanan taktik ve stratejiler öğretiliyordu.

Durumun vahametini anlayan yetkililer Birleşik Devletler standartları doğrultusunda yeni bir cezaevi sistemi tasarladılar. Yeni tek, iki ve üç kişilik hücreleri olan (F-tipi) cezaevlerinin devreye girmesiyle terör suçluları örgütteki dava arkadaşlarından

ayrıldı. Bu politika mahkûmların kolektif dayanışmasını kırdı ve örgütün üyeler üzerlerindeki nüfuz ve baskısını azalttı.

Yeni tip cezaevlerinde birlikte hareket eden mahkûmlarla cezaevi yönetimi arasında zaman zaman kanlı sürtüşmeler oldu, mahkûmlar ve tesisler zarar gördü. Bunlar da PKK, radikal sol ve dini örgütlerin üyelerinin dağıtılmasıyla önlendi. Ne var ki bu değişiklik büyük bir dirençle karşılandı, zira 'terörist örgüt üyeliği'nden mahkûm olanlar normal hayatta sudan çıkmış balığa dönüyorlardı. Bir kolektivitenin parçası olarak kendilerini çok güçlü hisseden, davranışlarını sorgulamayan insanlar, o toplu gücün desteğinden mahrum kalınca büyüklük ve haklılık duygularını önemli ölçüde yitirebilirler. Bu nedenle üç yıl boyunca açlık grevleri, ölüm oruçları ve intihar teşebbüsleri ile kamuoyunu etkilediler. Şikâyetler nedeniyle yurtdışından uzman heyetler geldi, durumu incelediler ve yeni hapishaneleri ve mahkûmlara yapılan muameleyi uluslararası standartlara uygun buldular. Ölüm oruçları ve açlık grevleri zamanla azaldı ve bugün benzer hapishanelere ilişkin pek az protesto duyar olduk.

Türkiye'deki Kürt halkı tüm bu olumlu hukuki ve siyasi uygulamaları onaylayarak ve umutla izledi. Reformlar ve normalleşme çabalarını olumlu karşılamakla birlikte, silahlı grubun faaliyetlerine son vermesi için uygun zeminin hazırlanmasını hem örgütten hem de devletten bekledi.

Ancak Kürt milliyetçileri ile birbirini izleyen Türk hükümetleri arasında, gazeteciler ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) lideri ve bugün Irak Cumhurbaşkanı olan Celal Talabani tarafından taşınan dolaylı mesajlar haricinde, resmi bir iletişim veya müzakere girişimi olmadı. Merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 1991'deki Birinci Körfez Savaşı'nda Amerikan kuvvetlerinin Bağdat'a gireceğini ve Saddam Hüseyin yönetimine son vereceğini öngörmüştü. Bu durumda Irak'ın siyasi sistemi buharlaşabilir ve baskı altındaki Kürtler bağımsızlık mücadelesine girişebilirlerdi. Yine bu düşmanca ortamda kendilerinden üstün komşu güçlerin pençesine de kolayca düşebilirlerdi. Bu durumda Türki-

ye Kürtler lehine devreye girebilir ve onların güvenliğini sağlayabilirdi. Bu işbirliği ve güven ortamı, Türkiye'nin özerkleşen Irak Kürtleriyle bir federasyon kurmasıyla sonuçlanabilirdi.

Özal, Türk bürokrasisi ve siyasetçilerinin büyük bölümünün uzun süre anlamadığı veya düşünmeye bile cesaret edemediği (ama teorik bir olgu olarak geçerliliğini hâlâ koruyan) bu ham planı Celal Talabani'ye açtı. Ona Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya çıkacak tablonun Türkiye Kürtleri için çok olumlu kazanımlar sağlayabileceğini, bu nedenle de PKK şiddetinin durması gerektiğini Kürtlere anlatmasını telkin etti. Fakat o sırada ABD Başkanı olan (Baba) George Bush, savaş sonrası bir Irak planı olmadığından (oğlu W. Bush'un düştüğü hatayı yapmayarak) olası bir kaosu önlemek amacıyla Amerikan ileri harekâtını Bağdat önünde durdurdu. Neticede Saddam rejimi ayakta kaldı ve Özal, belki Türk bürokrasisinin zaten engelleyeceği cesaretli planı deneme şansını bulamadı.

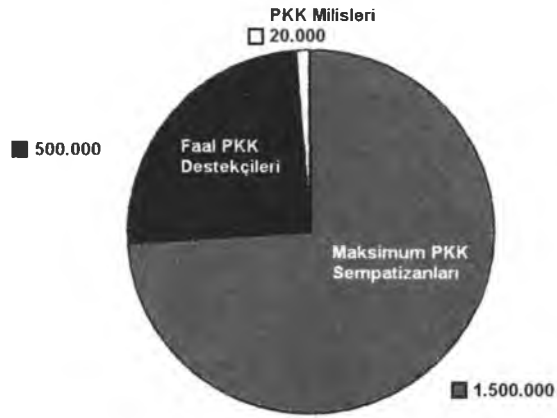
1990'ların son demlerinde Başbakanlık yapmış olan Necmettin Erbakan'm makamına yönelik baskıları azaltmak için çare ararken Öcalan'ın yaşadığı Şam'a Türkiye ile çatışmaların azaltılması yönünde bir mesaj gönderme teşebbüsünde bulunduğuna dair işaretler mevcuttur. Bu gayriresmi ve kişisel denemeler dışında birkaç gazeteci, Öcalan'ın mesajlarını tanıdıkları siyasetçilere taşıdı. Ama örgüt ile Türk resmi makamları arasında asla bir müzakere vuku bulmadı.[34]

Grup Mensubiyetinin Boyutu ve İnsan Kaynağı

PKK, politikalarını destekleyen sempatizanları siyasi ve ideolojik işlevlerin taşıyıcısı olan bir parti, bir ordu ve bir kitle veya halk cephesi olarak yapılandırılmıştır. Grup mensuplarıyla yapılan şahsi mülakatlar ve resmi belgeler, 'cephe'nin yaklaşık bir buçuk milyon kişiyi kapsadığı izlenimini vermektedir. Parti mensubiyetinin yarım milyon aktif üyeyi içerdiği tahmin edilmekte-

34 Abdullah Öcalan'ın ifadesi, Pir, *Bir Yanılsamanın Sonu*, 365-65

dir. Gerillaların sayısı silahlı mücadelenin doruk noktasında 20 bin iken PKK, 10 bin silahlı milisi daima savaş alanında veya hazır vaziyette yedekte tutma kabiliyetine sahip olmuştur. Özetle PKK'nın Kürt halkı içindeki destekçilerinin sayısı, sadık partililerin ve silahlı savaşçıların sayısından çok daha fazla olmuştur. (Bkz. Şekil 1).



Şekil 1. PKK mensupları 2005 verileri

Konunun uzmanı güvenlik yetkilileri, bugün Türkiye dağlarında saklanan PKK milislerinin sayısının 4 bin kadar olduğunu, bir 5 bininin de Kuzey Irak'ta Türkiye sınırına yakın dağlık bölgede üslendiğini bildirmektedir. Bu sayılar Türkiye'deki Kürt vatandaşların rahatça 12 ila 14 milyon olduğu tahmin edilen toplam nüfusu ile oranlanarak düşünülmelidir. Ne yazık ki Türk makamları, "Kürt" diye bir etnisite veya kültür kümesini tanımadığı için bu yönde bir sayım yapmamıştır. Bu nedenle burada verilen sayılar ikincil kaynaklara dayanılarak yapılan tahminlerdir.[35]

Bugüne dek PKK birkaç kez tek taraflı "ateşkes" ilan etmiş ve karşılığını Türk hükümetinden beklemiştir. Ama Türk yönetici eliti, örgütün kitle desteğini, ülke içinde ve dışındaki geniş si-

35 Bülbül (4-8 Ekim 2004) ve HAKPAR Genel Başkan Yardımcısı İbrahim Güçlü (4-6 Aralık 2004) ile yapılan röportajlar.

yasal ve psikolojik etki alanını görmezden gelerek sorunu salt güvenlik boyutuna indirgemiştir. Bu nedenle PKK'yla sadece silahla hesaplaşacağını ilan etmiştir. Buna karşılık örgüt de silahlı kuvvetlerini dağıtmamıştır. Eskisi kadar güçlü ve yaygın olmamakla birlikte, Türk hükümetinin, taleplerine yanıt vermediği gerekçesiyle örgüt, etkili ve acıtıcı operasyonlar yapma kabiliyetini sürdürdüğünü göstermektedir.

Öcalan'ın yakalanması ve PKK'nın Türkiye'den çekilmesinden sonra devlet, bilhassa güvenlik bürokrasisi, yerel Kürt topluluklarına karşı daha hassas ve müşfik bir tavır takınmıştır. Hatta ordu, yeterli sayıda öğretmen ve doktor bulunmayan köylerde temel eğitim ve sağlık hizmetlerini üstlenmiştir.



Şekil 2. Öldürülen veya tutuklanan PKK mensuplarının sayısı, 1984-Aralık 2003.

Devlet "köye dönüş" adlı bir program başlatmıştır. Güvenlik sebebiyle köylerinden çıkartılan köylülere evlerine dönme izni verilmiş ve evlerini, sürülerini, tarlalarını ihya etmeleri için bir miktar para yardımı yapılmıştır. Bu uygulama ile birlikte 1980'lerde ve 1990'larda köylerinden zorla uzaklaştırılan köylülerin ev ve köylerine yerleşen "köy koruculari"nı buralardan çıkartmaya yönelik fiili ve hukuki girişim başlatılmıştır. Kürtler

ve yörenin Hıristiyan azınlıkları (örneğin Süryaniler) Avrupa'dan dönmektedir. Tüm bunlar güneydoğuda devam eden normalleşme sürecinin göstergesidir.

PKK'nın zaman zaman patlak veren şiddet eylemlerinin ülkeye olduğu kadar Kürtlere de zarar verdiği artık giderek yaygınlaşan bir kanıdır. Peki, örgüt varlığını ve eylemlerini hâlâ neden sürdürmektedir? Bunun birkaç nedeni vardır.

1) Uluslararası bir örgütlenmenin odağındaki merkezi güç olarak PKK, büyük bir ekonomik ilişki ve çıkar ağına (network) hükmetmektedir. "Haklı bir dava"nın mücadelesini veriyor görünmek, bu ağı bir arada tutmak ve oluşan rantlardan yararlanmak için işlevseldir. Bu nedenle PKK, siyasetini desteklemek için oluşturduğu bu ticari-ekonomik ağdan, radikal siyasi çizgisini terk ettikten sonra bile yararlanmayı sürdürecektir.

2) Kürtlerin çoğu Türkiye Cumhuriyeti'nin kendilerini önce inkâr, sonra hak mahrumiyetiyle mağdur ettiği kanısındadır. Başkaca ve daha demokratik Kürt örgütlerine yasal yollarla hak arama olanağı tanınmadığı için meydan en radikal ve en fazla bedel ödemeye hazır olan PKK'ya kalmıştır. Kürtler, yöntemlerini ve liderliğini beğenmeseler de önce adlarını TC nüfus kütüğüne yazdırdığı, sonra da on yıllardır yapılan haksızlıkları kamu alanında tartışılır kıldığı için bu örgüte medyundurlar. Daha yoksul ve bir gelecek beklentisi olmayan Kürtler için PKK, olumsuz hayat şartlarına ve bu olumsuzlukların kaynağı olarak gördükleri sisteme karşı hoşnutsuzluklarını dışavurdukları bir protesto aygıtıdır. Kürt illerinde, özellikle gençlik kesiminde eğitim, gelir-istihdam ve dışlanmışlık duygusu alanlarındaki darboğazlar sürdükçe bu olumsuzluklar, gerek devletin ihmali gerekse çoktan kırılması gereken geleneksel yapının tesiriyle bireyler üzerinde karabasan etkisi yapmayı sürdürecektir. Bu durumdan yararlanan PKK veya benzer radikal örgütler de devşirecekleri geniş bir taban bulacaklardır.

3) Kuzey Irak'ın özerk bir Kürt yönetimi olarak şekillenmesinden önce burada hüküm süren iki Kürt oluşumu –(Barzani baş-

kanlığındaki) Kürdistan Demokratik Partisi ve (Talabani yönetimindeki) Kürdistan Yurtseverler Birliği– topraklarına yerleşmiş olan PKK gibi dışsal ve kontrol edemedikleri bir silahlı gruba karşıydılar. Bu nedenle Türkiye'nin sağladığı silahların da yardımıyla Irak topraklarında Türk silahlı güçlerinin yanında PKK ile bilfiil çatıştılar. Ancak Amerikan işgalini izleyen dönemde Kuzey Irak Özerk Kürt Yönetimi'nin, kendi bayrağı ve ulusal marşı ile bağımsız bir devlet statüsü arz etmesi şahinleşen Türk güvenlik bürokrasisini ürküttü. ABD askeri otoritesinin Türk silahlı kuvvetlerinin Irak'a sıcak takip yapmasını yasaklaması ve Irak hava sahasını kapatması, Türk yetkilileri buradaki Kürt özerk idaresine karşı daha da keskinleştirdi. Resmi ağızlardan öyle demeçler verildi ki; "Girelim ve sadece PKK üslerini değil, Kürt Özerk Yönetimi'ni de dağıtalım" sözleri işitilmeye başlandı. İşte bu süreçte Irak Kürtleri, bir zamanlar Türklerle omuz omuza kendisine karşı savaştıkları PKK'yı her an saldırabilecek gibi görünen Türk silahlı kuvvetlerine karşı doğal ve etkili bir müttefik gibi gördüler. Sözle de olsa örgütü korudular ama daha çok kendi topraklarında barınmasına belirgin bir hoşgörü gösterdiler. PKK da Türk yetkililerinin şahince tutumları sonucu Kuzey Irak'ta kendi lehine oluşan savunma refleksinden yararlanarak rahatça varlığını ve etkinliğini sürdürdü. Öyle anlaşılıyor ki Kuzey Irak Kürtleri, Türkiye'yi kendileri için bir tehdit olarak gördükçe (bu, Türkiye onları tehdit ettikçe diye de okunabilir) PKK'nın Irak'taki varlığına göz yumacak, bu tehdit fiili bir işgale evrilirse, aynı saflarda yer alacaklardır. Tabii bugün görüldüğü gibi Türkiye ile Kuzey Irak Kürt Özerk Yönetimi arasında buzlar erir ve ekonomik işbirliği güvenilir bir siyasi dayanışmaya evrilirse PKK, Irak'ta bir fazlalık, gelişen bu ittifaka karşı tehdit olarak anlaşılacaktır.

4) Amerika'nın Irak'ı işgalinden sonra "haydut devlet" ilan ettiği Suriye ve İran'da PKK'nın kurup desteklediği kardeş örgütler vardır. Bu ülkelerdeki rejimlerin zayıflatılması için doğal müttefik olarak yararlanılabilecek söz konusu örgütlerin hizmeti için PKK'nın aracılığı kritik önemdedir. Ancak son dönemde ABD güvenlik kurumları Türkiye'nin kaybedilmesi olasılığını göze ala-

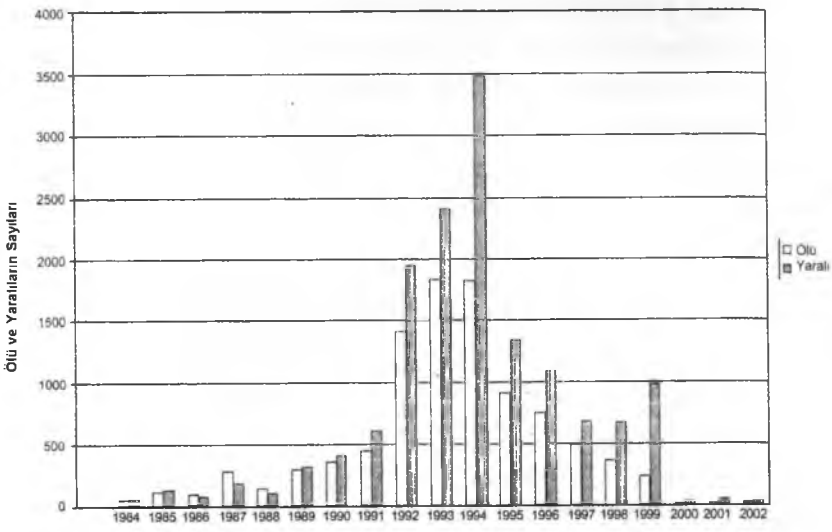
madıkları için bu örgütlerin hizmetinden vazgeçme kararı almış görünmektedirler.

5) Yapılan birçok siyasi ve hukuki reformun yarattığı olumlu sürecin -yavaşlamasına rağmen- devam edeceği anlaşılıyor. Fakat PKK, sanki bu olumlu gidişin farkında değilmiş gibi silahlı bir örgüt olma niteliğinde ısrar ediyor. O halde kendi açısından bu durumun pratik faydaları olduğunu düşünüyor. Bunlardan ilki, örgütün kendisi ve lideri için bir af çıkarmak üzere yaptırım gücünü elinde tutma düşüncesi olabilir. İkincisi, Öcalan'ın örgüt kanalıyla Türkiye siyasetinde bir yer edinmeyi ve silahlı çatışma dönemi kapandıktan sonra, örgütün siyasal bir parti olarak etkin kalmasını planlamış olması olabilir. Bu olguların etkisini yitirmesi veya gerçekleşmesi durumunda PKK'nın önce silahlarını susturacağı, sonra terk edeceği, daha sonra da silahlı kanadını lağvedeceği beklenmelidir. Ama ekonomik ve siyasi bir örgüt olarak varlığını silahsız olarak da sürdürmesi büyük bir olasılıktır. Bu süreçte Abdullah Öcalan'ın ortak veya gücünü paylaşabileceği 'dışarıdan' birini istemediği açıktır. O rakipsizdir, biricik önderdir; görünür bir süre de öyle kalacağı anlaşılmaktadır.

Nitekim Abdullah Öcalan, silah bırakıp PKK saflarından ayrılan ve Irak Kürdistanı'nın KYB yönetimindeki bölgesine yerleşmeye giden kardeşi Osman Öcalan ile izleyicilerini külliyen reddetmiştir.[36] Öte yandan Öcalan'ın tutuklandıktan sonra yaptığı silahlı çatışmayı sonlandırma ve devletle uzlaşma çağrısından sonra nasıl hatırı sayılı bir grup PKK'dan ayrılmış ve farklı yollara gitmişse, uygun şartlar oluştuğunda örgütün sonsuza dek silah bırakması durumunda bir grup şahin'in buna karşı çık-

36 PKK gibi, Celal Talabani yönetimindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin kurucuları arasında da Marksist ve Maoistler vardır ve Birlik çeşitli zamanlarda İran ve Suriye tarafından desteklenmiştir. Bütün bunlar Osman Öcalan ve destekçilerinin neden Süleymaniye'ye rahatlıkla yeniden yerleşebildiklerini açıklar. Son zamanlarda Irak'taki Kürdistan Özerk Bölgesi ortak bir parlamento ve kabine altında birleşmeye doğru gitmekte ve KDP ile KYB arasındaki ayrımın ortadan kalkması beklenmektedir.

ması beklenebilir. Bu grubun artık siyasi bir "dava"sı kalmayacağı ve temsili bir niteliği olmayacağı açıktır. Silahlı bir örgüt olarak biraz mafyatik, biraz da Ortadoğu'nun puslu siyasal coğrafyasında yeni efendilere hizmet eden bir "paralı asker" rolü oynaması mümkündür. Bir başka olasılık da iyi yetişmiş bir gerilla birliği olarak Irak Kürdistanı ordusunda "özel kuvvetler" kategorisinde hizmet vermesidir.



Şekil 3. PKK'nın polis ve askere verdirdiği can kaybı, 1984–2002.

Düzenli askerler (Profesyonel ve vatani hizmetini gören askerler)	4177
Polis memurları	254
Köy korucuları	1265
PKK'nın taleplerini yerine getiremeyen veya direnme teşebbüsünde bulunan Kürt kökenli tarafsız köylüler, sıradan vatandaşlar ve PKK saldırıları veya sabotaj eylemlerinde olay yerinde bulunan masum tanıklar	5140

Kaynak: Başbakanlık tarafından Şubat 2004'te yazara verilen özel bilgi. 1984 ve 2000 yılları arasındaki döneme ilişkin resmi rakamlar yukarıdakilerden küçük farklılıklar göstermektedir, bunlara aşağıdaki halka açık resmi kaynaktan ulaşılabilir: http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/DISBASIN/2004/06/03x06x04.HTM

Siyasi Uzlaşma İmkânları

PKK ile Türkiye'deki Kürt vatandaşların talepleri birbirinden ayırt edilmelidir. Dahası, PKK'nın günümüzdeki talepleri, geçmişteki taleplerine göre büyük farklılık göstermektedir. PKK, 1990'ların sonlarına kadar Türkiye, Suriye, Irak ve İran'dan koparacağı bağımsız bir "Kürdistan" amaçlamıştır. Doğaldır ki bu büyük tasarının hedefi olan Türk hükümeti de komşu ülkelerin hükümetleri de bu konuya sıcak bakmamış ve asla müzakere edilebilir bulmamışlardır. Örgüt liderinin 1999'da Türkiye'ye getirilip yargılandıktan sonra hapsedilmesinin ardından PKK, stratejik hedefini küçültmüş ama seçici şiddet kullanma taktiğini terk etmemiştir. Çünkü şiddet onun varlığının kanıtı; yaptırım veya baskı gücünü koruduğunun ispatıdır. Destekçilerini bir arada tutar ve destekçilerin sadakatlerinin sürmesini, rakiplerinin de kendisini muhatap olarak görmesini sağlar. Bu nedenlerle PKK'nın makul bir çıkış bulununcaya ya da beklentilerinin en azından makul bir bölümünün gerçekleşmesine kadar (giderek daha selektif ve hedef ve etkisi iyi hesap edilmiş) şiddeti terk etmeyeceği tahmin edilebilir.

Yargılanmasını izleyen beş yıl boyunca Abdullah Öcalan, "bürokratik devlet"in "demokratik devlet"e dönüştürülmesinde fiilen rol alma teklifinde bulunmuştur. Fakat Türk hükümetleri *teröristlerle pazarlık yapmama* kuralından sapmamış ve Öcalan'a veya temsilcilerine bu fırsatı vermemiştir. Bunun yerine, Kürt halkını kazanmak için dolaylı yollar tercih edilmiştir. Ekonomik yardım ve yatırım paketleri, daha kaliteli kamu personeli atamaları, halka karşı daha müşfik davranış, TRT'de Kürtçe yayın yapan TV

kanalı, üniversitelerde Kürt dili ve edebiyatı araştırma enstitüleri kurma hazırlığı ve en önemlisi, artakalan Kopenhag kriterlerini karşılamak için sivil ve özgürlükçü bir anayasa yapmak dâhil bir dizi siyasal, hukuki ve ekonomik reformun gerçekleştirilmesi yöntemi benimsenmiştir. Örgütle pazarlık yerine onun temsil ettiğini iddia ettiği halkı kazanmak yolu tercih edilmiştir.

Fakat hepsinden önemlisi, Türkiye'nin Kürt halkının düşmanlıkların sona ermesini ve normal hayata dönmeyi istiyor olmasıdır. Bu isteğe Türkiye'nin her yöresinden ezici bir çoğunluk da katılmaktadır. Bugün güneydoğuda çatışmaların devam etmesini, yani oğul ve kızlarının farklı yöntemlerle sürdürülebilecek bir mücadelede yok olmasını isteyen pek fazla kimse yoktur. Bir dizi reformun sağladığı olanaklarla hak arama ve olumsuzlukları duyurma faaliyetinin başka araçlarla yapılabileceği daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle AB üyeliği ihtimali, farklı grupları ortak bir platformda birleştirmiş ve yakın gelecekte durumun düzeleceği ümidini arttırmıştır.

Şu anda başka uygun koşullar da devreye girmiştir. Güvenlik güçleri mensupları arasında işkence suçunu işleyenler hak ettikleri uzunlukta hapis cezalarına çarptırılmamış olmakla birlikte tutuklanmakta ve cezalandırılmaktadırlar. Özellikle nasıl sonuçlanacağını şimdiden kestirmek zor olsa da ülkenin karanlık geçmişine yönelen Ergenekon Terör Örgütü Davası gibi yargısal yolculuklar muhakkak güneydoğu durağına da uğrayacaktır. Bu durakta, bölgede yapılan zulüm ve pervasız yasadışı işlemlerin bölgenin güvenliğe mi yoksa koca bir halkın yabancılaştırılmasına mı yaradığı ortaya çıkacaktır. Verilecek cezalar bir yana, yapılan insanlık dışı işlemlerin ortaya çıkması bile burada yaşayan ve acısını içine gömmüş çok sayıda insanın yasını sonlandıracaktır.

Olumlu gelişmelerden biri de cezai kovuşturma ve muhakeme usullerini düzenleyen kanunlarda insan hakları ile daha uyumlu prensiplerin benimsenmesidir. Daha önce söz edilen, etnik-kültürel grupların anadilde basın, yayın ve eğitim gibi kültürel hürriyetleri üzerindeki kısıtlamaların gevşetilmesi ve yü-

rürlüğe giren "köye dönüş" siyaseti normalleşmeye katkıda bulunmaktadır. Türkiye'yi on yıllardır kutuplaştıran çatışma, son dönem hükümetlerinin etnik milliyetçiliğe daha az vurgu yapan, ortaklıkları daha çok öne çıkaran politikaları nedeniyle yumuşamıştır. Hele şu anda (2009 baharı itibariyle) PKK'nın eylemsizliğe girmesi ülkede yakıcı bir sorun varmış izlenimini büyük ölçüde silmiş ve müthiş bir rahatlık yaratmıştır. Türkiye barış ve istikrarı özlemiştir. Bu sakin dönemin ve çatışmasızlık ortamının nasıl sürdürüleceğini düşünmek için altın bir fırsat vardır. Bu yönde gerek PKK dışı Kürt çevrelerinden gerekse Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün demeçlerinden kimi hazırlıkların olduğu işaretleri gelmektedir.

Birbiriyle bağlantılı olsa ve aynı amaca hizmet etse de bu tekil girişimler henüz kesin bir çözüm sağlamamıştır. Fakat Türkiye'de sistematik, kapsayıcı ve hayatın tüm yönlerini etkileyen yeni bir dinamik vardır: Bu da şu anda Türkiye'yi Avrupa Birliği üyeliğine yaklaştıran kapsamlı dönüşümdür. Kimi zaman duraksamalar görülse de Türkiye'yi dünyadan soyutlayan, kendi içine kapayan ve otoriterleştiren tüm yasaların, kurumların ve uygulamaların AB standartlarına uydurulması fırsatı doğmuştur. Bu süreçten herkes ama en fazla Kürtler ve resmi kimliğin dışına itilmiş azınlıklar yararlanacaktır. O nedenle iyimserliğin doruk noktasında olduğu 2005 yılında Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının %70'i AB üyeliğini desteklerken Kürtlerde bu oran %90'a kadar çıkmaktaydı.[37] (Bu oranlar, çeşitli nedenlerle bugün çok daha alt seviyelerdedir, ama yazarın gerçekleştirdiği araştırmalarda Kürtlerin AB üyeliğini bariz bir oranda Türklerden daha fazla desteklediği ortaya çıkmaktadır.) Kürtler AB üyeliğini yalnızca geleneksel ve yoksul yaşam biçimlerinden değil, aynı zamanda mevcut politik sistemin baskıcı ve ayrımcı uygulamalarından da kurtulma yolu olarak görmektedir. Ama her şeyden çok, olası AB üyeliği "muasır medeniyet"e giden hızlandırılmış bir yolculuktur. Bu

37 Anadolu Ajansı, 18 Şubat 2005.

yargıda Cumhuriyet'in ilanından beri Türkiye'deki sosyal grupların neredeyse tamamının hayatını etkileyecek bir ortak programın olmaması da önemlidir.

Gerry Adams ve yasal bir siyasi parti olan Sinn Fein'in yasadışı İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) ile veya Herri Batasuna'nın Bask ayrılıkçı örgütü Euskadi Ta Askatasuna (ETA) ile ilişkisi gibi PKK'nın da daha geniş halk desteği çekmeyi amaçlayan yasal siyasi partileri olmuştur. Bunların sondan iki öncesi olan HADEP, 1999 yerel seçimlerinde güneydoğuda yedi il merkezinde belediye başkanlığını kazanmıştır. Ardı ardına kapatılan PKK ilintili Kürt partilerinin sonuncusu olan Demokratik Toplum Partisi (DTP) 2004 ilkbaharında yapılan yerel seçimlerde Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi dâhil Batman, Şırnak, Hakkari ve Tunceli illeri ile 28 ilçe ve 32 belde belediye başkanlığını kazanmıştır. DTP 2009 yerel seçimlerinden de il, ilçe ve beldelerde toplam 58 belediye başkanlığı kazanarak ayrılmıştır.

Selefleri gibi bu parti de Kürt milliyetçiliği ve etnik bilincinin -devletin Kürt kültürel kimliğini bastırması ve özellikle güvenlik kurumlarının Türk kimliğini adeta bir ceza gibi sürekli olarak dayatması nedeniyle uyanan- isyan duygusundan beslenmektedir. Bu duygu Türk ve Kürt kimliklerinin sürekli çatışmalarla bilendiği Güneydoğu Anadolu'da anlaşılır bir olgudur. Bölge dışında bu duygu azalmaktadır. Bunun en açık kanıtı da Türkiye'deki Kürt nüfusun belki yarısından fazlasının geleneksel bölgelerinin dışında yaşamasına rağmen Kürt siyasi partilerinin "bölge dışı" illerden çok az oy alıyor olmasıdır. Örneğin 2007 genel seçimlerine bağımsız adaylarla giren ve Meclis'te gruplaşan DTP'den bir önceki Kürt partisi olan DEHAP, bir parti hüviyetiyle girdiği 2002 genel seçimlerinde selefleri gibi baraj altında kalmıştır.

Kanıtlar göstermektedir ki metropol bölgelerinde yaşayıp da etnik gerilimlerin etkisini pek hissetmeyen Kürtler, karşılaştıkları olumsuzlukların etnik kimliklerinden ziyade ülkede hakim olan genel koşullardan kaynaklandığını idrak etmektedirler. Bu yüzden tüm yurttaşlarla paylaştıkları sorunların Kürt milliyetçiliği

ile çözülemeyeceğini anlamakta, hatta radikal bir duruşun kendi zararlarına tepkiler doğuracağını hissetmektedirler. Meclis'in yaklaşık dörtte birinin çeşitli partilerin listelerinden ve ülkenin değişik bölgelerinden seçilen Kürt kökenli parlamenterlerden oluşmasına rağmen sırf Kürt etnik kimliği ve çatışmacı bir felsefe ile hareket eden siyasal partilerin yüzde 10'luk genel seçim barajını aşamamış olması sözü edilen toplumsal sağduyunun kanıtıdır.

Üçüncü tarafların barışa yönelik müdahaleleri, PKK'nın şiddet eylemlerinden bir türlü vazgeçmemesinden ötürü sınırlı olmuştur. Hem yurtiçinde hem de yurtdışında PKK eylemlerini onlara mazeret teşkil eden 'Kürt sorunu'ndan ayırarak düşünmek teşebbüsleri olmuştur. Ancak Türk yönetici eliti, PKK şiddeti sona erene dek bu ikisini birbirinden ayırmayı ısrarla reddetmiş ve çözüm olacağını sandığı daha geniş kapsamlı bir şiddet politikasını sürdürmüştür. Bu nedenle Kürt sorunu, yoğun bir şiddet-karşı şiddet parantezine hapsolmuş ve bu parantezin dışında çözümler geliştirilememiştir. Yine de problemin yeniden adlandırılması ve yalnızca tek boyutlu güvenlik önlemleri yerine daha geniş perspektifli yaklaşımlarla çözüm aranması konusunda devamlı uluslararası talepler olmuştur. Bu taleplerin yarattığı baskının Türkiye'de tepkiye sebep olduğu açıktır ama bir iç muhasebeye ve yapılanlara "acaba?" diye bakılmasına etkide bulunmadığı da söylenemez.

İçeride ilk ciddi çaba, bir sivil girişim olan TOSAV'dan (Toplum Sorunlarını Araştırma Vakfı) geldi. Amerika Birleşik Devletleri'nde Winston Foundation for World Peace, Search for Common Ground; Avrupa'da Peace Research Institute of Oslo, ayrıca İsviçre, Fransa ve Belçika'da barış ve demokrasi alanında çalışan kuruluşların desteğiyle oluşturulan bir program dâhilinde her biri farklı toplumsal kesitlerle temas edebilecek Kürt ve Türk kanaat önderleri saptandı. Kendileriyle yapılan mülakatlarla konuya uygunlukları belirlendikten sonra oluşturulan "arama ve temas grubu" 1996 yılı boyunca farklı Avrupa ülkelerinde uzun ve kapsamlı görüşmeler yapmak üzere buluşturuldu.

Hararetli tartışmalar sonrasında grup üyeleri birbirlerini tanıdı ve konunun "öteki taraf"ça nasıl algılandığını öğrendi. Önce "sorun"un ortak bir tanımına ulaşıldı. Bu hiç kolay olmadı ama samimiyetleri ve aynı ülkenin çocukları olarak bu ölümcül meselenin çözümünün gereğine olan inançları onları başarılı kıldı. Şiddetin siyasi bir araç olarak kullanılmasının reddi ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü esaslarının dışında her şey tartışmaya açıktı. Yıl sonunda üzerinde uzlaşılan ilke ve öneriler bir araya getirildiğinde tartışılan konuların yaklaşık yüzde yetmişi üzerinde müşterek bir anlayış oluştuğu görüldü. Bu ortak noktalar yazıya döküldü ve ortaya *"Ortak Anlayış Belgesi"* çıktı.

1997 ve 1988 yılları boyunca ve 1999 yılının ilk çeyreğinde TOSAV, ülkenin çeşitli bölgelerinde yerel kanı önderlerini bir araya getirdiği toplantılarda Ortak Anlayış Belgesi'ni tartışmaya açtı. Her toplantıda yapılan yeni katkılar, eleştiriler ve görüşler kayda alındı. Bu katkılarla zenginleşen belge, Nisan 1999'da ulusal bir sivil konsensüsü yansıtan nihai şeklini aldı. Türkiye'yi bunca zamandır rehin almış olan bu hayati soruna hem sağlıklı bir tanım hem de makul (gerçekleştirilebilir) çözüm önerileri içeren belge Türk, Kürt ve gayrimüslim kanı ve toplum önderlerinin ortak aklını ve vidan muhasebesini yansıtıyordu. Böylesi kapsamlı ve katılmacı bir çalışmayı bugüne kadar ne hükümetler ne de siyasal partiler yaptı.

Belge Kürtçe, Türkçe ve İngilizce olarak basıldı. Metinlerin Kürtçe ve Türkçe baskıları matbaadan çıkarılırken polis, kitapçıkların son partisine el koydu. TOSAV yöneticileri, Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kovuşturmasına uğradı. Neyse ki dava açılmadı, fakat belgenin Kürtçe baskısının büyük bölümü asla geri alınamadı.[38] Türkçe ve İngilizce baskılar, yaygın biçimde, parlamenterlere (tek tek), siyasi partilere, ilgili hükümet kuruluşlarına, Genelkurmaya, basına, bilinen istihbarat servislerine ve ülke-

38 "Ortak Anlayış Belgesi"ne TOSAV web sayfasından ulaşılabilir, www.tosam.org/english/html, erişim 20 Haziran 2005.

de bulunan büyükelçiliklere dağıtıldı. Avrupa Parlamentosu ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na gönderildi.

Bütün bu çabalar ülke içinde büyük bir sessizlikle karşılandı. Tüm resmi ve sivil çevreler suskunluk yemini etmişlerdi sanki. Kısaca, ulusal bir sorunun çözümü için ülkenin ortak aklını harekete geçiren bu yerli çözüm üretimi gayreti yok sayıldı. Neticede Kürt sorunu yıllarca bu ülkeyi içten içe çürütmeye devam etti, sonunda uluslararası boyut kazandı ve Türkiye çözüm için başka ülkelerin himmetine muhtaç hale geldi. Oysa TOSAV'ın bu çalışması, Cumhuriyet tarihinde, kangrenleşmiş siyasal bir uzlaşmazlığın müzakere edilerek ve ortak çabayla çözümüne yönelik ilk ve tek uygulamadır.

Diğer yandan belge, ülke dışında ilgi gördü ve uluslararası kurumlarda bir referans kaynağı olarak kullanıldı. Avrupa standartlarına uyum sağlamak için yapılması gerekenlerin tümüne dikkat çekilmiş olması, 1999'dan bu yana Türkiye'de hayata geçirilen reformların birçoğunun bu tarihi belgeden ve arkasındaki ulusal uzlaşmadan mülhem olduğu izlenimini vermektedir.

Terörizmle mücadele, ne kadar karmaşık olursa olsun, terörist örgütün içinden çıktığı ve eline hiç silah almamış, almayacak olan fakat dilek, istek ve şikâyetlerini başka yollarla da sisteme iletemeyenlerin çoğunluğu oluşturduğu insan faktörünü dikkate almayı gerektirir. Bugüne değin Türk yönetici sınıfı meseleye aklını ve eylemlerini sıkıştırdığı karşı-şiddet parantezi dışından bakmak ferasetini ve esnekliğini gösterememiştir. Neyse ki "devletin milleti"nden "milletin devleti"ne doğru bir değişim sürecinde yaşıyoruz. Toplum iradesinin elit iradesinin önüne geçtiği bir paradigma değişmesine işaret eden bu süreçte "sorunlu"nun "sorunun çözümü"ne dâhil edildiği daha insanca bir siyaset alanı açılmakta. Bu paradigmanın açılımı, bireyin güçlendirilmesi kadar yerel siyasetin önündeki engellerin kaldırılmasıdır.

Türkiye'deki Kürt sorunu söz konusu olduğunda, bölgenin aşiret yapısının ve aristokrasi (yani bir üst-kültür) üretmeyen

köylü feodalitesinin damga vurduğu karakterden kurtarılması ön planda düşünülmelidir. Bölgenin coğrafi ve ekonomik yapısını, mukayeseli üstünlüklerini hesap etmeden başlatılacak ekonomi politikaları şimdiye dek olduğu gibi başarısız olacaktır. Bölge, hayvancılık ve geniş ekilebilir alanlarla suyun birleştiği inanılmaz bir potansiyel taşımaktadır. Bu potansiyelin harekete geçirilmesinden sonra geliştirilecek, girdileri yerel bir sanayi planı sadece güneydoğu illerini değil, tüm Ortadoğu'yu içine alabilecek bir işbirliğinin altyapısını hazırlayabilir. Ama önce bu büyük girişimin nitelikli insan gücünü hazırlamak lazımdır. Bunu yaparken de Kürt kırsalındaki her türlü ekonomik kalkınma politikasını etkisiz kılan yüksek nüfus artış oranının nasıl dengeleneceğini düşünmek gerekir.[39]

İşte o zaman -biraz metaforik de olsa 2007'de Avrupa Birliği Parlamentosu çatısı altında söylediğimi tekrar edeyim- "Bugünün teröristi, elinde renkli şemsiye ile gezdirdiği turist kafilesine rehberlik yapıyor ve geçmiş hayatının nirengi noktalarını heyecanla anlatıyor olacak." Bu çok uçuk bir hayal mi? Varsın öyle nitelensin, ama her somut şey önce bir hayal ve o hayali gerçekleştiren bir tasarımla başlar.

Tarih

1806: Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk Kürt ayaklanması gerçekleşti.

1847: "Bey İsyanları", yerel Kürt eşrafından merkezi Osmanlı yönetimiyle anlaşmazlığa düşen Bedirhan Bey'in idaresinde çıkan isyan başladı.

1880: İlk "Şeyh İsyanı" Kürt Şeyh Ubeydullah tarafından yönetildi.

1925: Son "Şeyh İsyanı" Kürt Şeyh Sait tarafından yönetildi.

1930: 1925'ten sonra İran'a kaçan Kürt milliyetçileri "Ağrı

39 Devlet İstatistik Enstitüsü 2000, www.die.gov.tr/Ist_Tablolar/04nf025t.xls, erişim 13 Nisan 2005

İsyanı"nı çıkardı. Türk askerleri İran'a girdi, ayaklanmalar 1932'de bastırıldı.

1937: "Dersim İsyanı" çıktı. Bu tarihten sonra geçmişi silmek için adı geçen yere Tunceli dendi.

1959: "49'lar Operasyonu"yla Türk devleti (sayıları aslen 49 olan) 55 Kürt feodal toprak ağasını ülkenin batı kısımlarına sürdü.

1960: Kürt aydınları Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ni kurdu. Devlet pek çok Kürt liderini gözaltına aldı, kovuşturdu, hapis veya sürgünle cezalandırdı.

1969: Sol görüşlü bir Kürt grubu olan Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO'lar) Kürt milliyetçiliğini sol hareketten ayırt etmeye başladı.

1970: Marksist görüşteki Türkiye İşçi Partisi (TİP), Dördüncü Kongresi'nde "Kürt" sözcüğü kullanıldığı için dava edildi ve kapatıldı.

1973: Kürt ve Türk üniversite öğrencileri Kürt meselesini tartışmak üzere bir araya geldi, bu tarih PKK'nın başlangıcı kabul edilir.

1978: 27 Kasım'da Diyarbakır'ın Fis köyünde toplanan bir grup, Kürdistan İşçi Partisi'ni (PKK'yı) kurdu.

1979: Abdullah Öcalan 1998'e kadar kalacağı Suriye'ye sığındı.

1982: PKK Suriye'de İkinci Kongresi'ni düzenledi ve silahlı mücadele yoluyla bağımsız bir "Kürdistan"ın oluşturulması amacıyla milislerini Türkiye'ye gönderme kararı aldı.

1984: PKK ilk silahlı saldırısını Siirt'in Eruh bölgesinde düzenledi.

1990: Marksist-Leninist geçmişini geride bırakan PKK bayrağındaki orak çekici milli bir Kürt sembolüyle değiştirme kararı aldı.

1993: Abdullah Öcalan, KYB (Irak'taki Kürdistan Yurtseverler Birliği) lideri Celal Talabani ve Türkiye Kürdistanı Sosyalist

Partisi (PSK) lideri Kemal Burkay ile birlikte Türkiye'ye Kürt sorununa barışçıl çözüm bulunması çağrısında bulundu. Almanya PKK'yı terörist örgüt ilan etti. Böylece örgüt, ilk defa Avrupa'da bir terör listesine girdi.

1998: Türk Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, Suriye sınırında, bu ülkenin Öcalan'ı ve PKK'yı barındırmasını protesto eden bir demeç verdi. Bunun savaş nedeni olduğunu ikna edici bir dille belirtti. Suriye'den çıkartılan Öcalan, sırasıyla Rusya, İtalya, Yunanistan ve Kenya'ya gitti.

1999: Öcalan Nairobi'de Türk özel kuvvetleri tarafından tutuklandı ve Türkiye'ye getirildi. Yargılandı ve vatana ihanetten idam cezasına çarptırıldı. Duruşmalar sırasında Kürtlerin bağımsızlığı için silahlı mücadelenin yanlış bir yöntem olduğunu ve pek çok acıya neden olduğunu belirtti.

2002: Avrupa standartlarına uyum için yapılan hukuk reformları kapsamında TBMM idam cezasını kaldırdı. Öcalan'ın cezası müebbet hapse çevrildi.

2005: Öcalan tutuklu bulunduğu hapishaneden önce Ortadoğu'daki çeşitli ülkelerde yaşayan Kürt halklarının kendi devletleriyle, sonra da bu devletlerin kendi aralarında 'eşmerkezli bir konfederasyon' yapmaları çağrısında bulundu.

timaş yayınları

tel / 0.212.511.24.24 • faks / 0212.512.40.00



TÜRKLER VE "ÖTEKİ"LEŞTİRDİKLERİMİZ

hüseyin dayı

Gözlerimizi köylerimize, şehirlerimize kapattık, okul, mesai ve silah arkadaşlarımızı, komşularımızı, hatta akrabalarımızı göremedik. Baksaydık, Oğuzların (Türkmenler) beraberinde Abhaz, Boşnak, Çeçen, Çerkez, Kürt, Laz, Pomak gibi sosyal gruplar görecektik. Türkiye Türklerini, sadece Oğuzlardan ibaret sandık ve ders kitaplarına öyle yazdık. Batı Türklüğü dedik, ama nasıl oluştuğunu hiç gündeme almadık. Sanki milletler tam teşekkülleriyle aniden ortaya çıkmıştı. Tarih içerisinde gelişip serpilmeyi anlayamadık.

Araştırmacı Hüseyin Dayı önümüze "bilimsel" diye konulan tanımların sosyal yapımızı ne derece aksettirdiğini sorguluyor ve soruyor: "Efsane ve destanlardan daha bilim dışı olan tanımların bizi parçalamasına izin verecek miyiz?"

kitapçınızdan isteyiniz.

timaş yayınları

tel / 0 212 511 24 24 • faks / 0 212 512 40 00



KÜRT SORUNU

altan tan

Kürt Sorunu... Ülkemizin kanayan yarası... Sadece son 30 yılda 40 binden fazla cana mal oldu, binlerce köy boşaltıldı, milyonlarca insan yerinden oldu. Onlarca söz söylendi, kararsız bazı adımlar atıldı, ancak yeterli irade gösterilemedi, çabalar yarım kaldı.

Kalıcı ve gerçekçi çözüm bambaşka bir perspektif gerektiriyordu çünkü. Bölgenin hemen her karışını bilen ve hayatını bu sorunun çözümüne adayan ünlü Kürt aydını Altan Tan yılların birikimini kaleme aldı.

Kürt Sorunu üzerine bambaşka bir bakış açısı: Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik

Kitapçınızdan isteyiniz.

kürt raporu

güvenlik politikalarından kimlik siyasetine

Bugün Kürt meselesi nispi bir özgürlük havası içinde tartışılabiliyorsa kuşkusuz bunda en fazla pay sahibi olan kişilerden biri Prof. Dr. Doğu Ergil.

Ergil 1995 yılında ülkenin ilk Doğu Raporu'nu yazdığında kopan fırtınalar hâlâ akıllarda. Söz konusu rapor, Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı ve bölge koşulları yüzünden göç edip yerleştiği illerde yapılan geniş bir saha araştırmasına dayanıyordu. Ayrıca Kuzey İrlanda ve İspanya'da gerçekleştirilen ve yaklaşık bir buçuk yıl süren incelemelerle bu ülkelerin ayrılıkçı hareketleri dizginleme, ıslah ve entegre etme yönünde ne tür adımlar attığı araştırılmış ve neticede geniş bir değerlendirme raporu yazılmıştı.

Ergil 2005 ve 2008 yıllarında bölgenin nabzını tutan iki yeni çalışma daha yaptı ve sonuçta Kürt meselesinin yaklaşık son on beş yılının kapsamlı bir izdüşümü çıktı ortaya. Çalışmayı önemli kılan bir diğer faktör de Ergil'in siyaset bilimi, sosyoloji, sosyal psikoloji ve siyaset bilimi gibi çeşitli disiplinler arasında yerinde geçişlerle kuru bir rapor olmanın ötesinde, gayet tatminkâr bir eser çıkarmış olması.

KİTAP

ISBN: 978-975-263-983-6
9 789752 639836
17,50 TL
www.timas.com.tr